
BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE FIRENZE
D
1
15
RACCOLTA NENCINI

M. TULLII
CICERONIS
OPERA.
TOMUS SECUNDUS.

HOC VOLUMINE

continentur

De Oratore Libri III.
Brutus, sive de Claris Oratoribus.
De optimo genere Oratorum.
De petitione Consulatus.

M. TULLII CICERONIS OPERA.

Recensuit J. N. LALLEMAND.

TOMUS SECUNDUS.

PARISIIS,

Apud { SAILLANT, viâ S. Joannis Bellov.
DESAINT, viâ Fœneâ.
BARBOU, viâ Mathurinensium.

M DCC LXVIII.

M. T. CICERONIS
DE ORATORE DIALOGI.

Cicero sub personis L. Licinii Crassi & M. Antonii, Oratorum superioris seculi principum, rhetoricæ præcepta tradit. His senibus adjungit duos excellentis ingenii adolescentes, Cottam & Sulpicium, qui, quum de studio dicendi sermo incidisset, rogant utrumque, ut ea, quæ sentiant de omni ratione dicendi subtiliter persequantur. Hæc disputatio habita fingitur in Tusculano L. Crassi, puero Cicerone, qui hanc scripsit anno urbis 698, ætatis 52. Vide Epist. ad Atticum 4, 13. & 13, 19.

In primo libro Crassus perfectum Oratorem instituit, eique omnium

artium cognitionem ſubjungit : singulas percurrit, probatque & exemplis & rationibus quàm utilis sit unaquæque Oratori. Antonius verò eloquentiam a ceteris artibus ſegregat, eique ſolam bene dicendi ſcientiam adjungit. Percurrit argumenta, quæ Craſſus attulerat, eaque verbo magis, quàm re diſſolvit. Intereſt huic ſermoni Q. Mucius, Crassi ſocer, cujus a ſtudiis non erat aliena diſputatio de jure civili: ſed hunc a libris ſequentibus Cicero dimovit : neque enim decebat virum tam gravem proximæ de jocis diſputationi intereſſe. PEARCIUS.

M. TULLII CICERONIS DE ORATORE AD Q. FRATREM

LIBER PRIMUS.

Cogitanti mihi sæpenumero, & memoriâ vetera repetenti, perbeati fuisse, Quinte frater, illi videri solent, qui in optima republica, quum & honoribus, & rerum gestarum gloriâ florerent, eum vitæ cursum tenere potuerunt, ut vel in negotio sine periculo, vel in otio cum dignitate esse possent. Ac fuit tempus illud, quum mihi quoque initium requiescendi, atque animum ad utriusque nostrûm præclara studia referendi fore, justum & propè ab omnibus concessum arbitrarer,

si infinitus forensium rerum labor, & ambitionis occupatio, decursu honorum, etiam ætatis flexu constitisset.

2. Quam spem cogitationum & consiliorum meorum, quum graves communium temporum, tum nostri casus fefellerunt. Nam qui locus quietis & tranquillitatis plenissimus fore videbatur, in eo maximæ moles molestiarum, & turbulentissimæ tempestates exstiterunt. Neque verò nobis cupientibus, atque exoptantibus fructus otii datus est ad eas artes, quibus a pueris dediti fuimus, celebrandas, inter nosque recolendas.

3. Nam primâ ætate incidimus in ipsam perturbationem disciplinæ veteris: & consulatu devenimus in medium rerum omnium certamen, atque discrimen: & hoc tempus omne post consulatum objecimus iis fluctibus, qui, per nos a communi peste depulsi, in nosmetipsos redundarunt. Sed tamen in his vel asperitatibus rerum, vel angustiis temporis, obsequar studiis nostris; &, quantùm mihi vel fraus inimicorum, vel causæ amicorum, vel respublica tribuet otii, ad scribendum potissimùm conferam. Tibi verò, frater, neque hortanti deero, neque roganti: nam neque auctoritate quisquam apud me plus valere te potest, neque voluntate.

II. Ac mihi repetenda eſt veteris cujusam memoriæ non ſanè ſatis explicata reordatio, ſed, ut arbitror, apta ad id, uod requiris, ut cognoſcas, quæ viri mnium eloquentissimi, clarissimique ſenerint de omni ratione dicendi.

5. Vis enim, ut mihi ſæpe dixiſti; quoiam quæ pueris, aut adoleſcentulis nobis x commentariolis noſtris inchoata, ac ruia exciderunt, vix hac ætate digna, & oc uſu, quem ex causis, quas diximus, ot tantiſque conſecuti ſumus; aliquid iisem de rebus politius a nobis, perfecuſque proferri: ſoleſque nonnunquam ac de re a me in diſputationibus noſtris liſſentire, quòd ego prudentissimorum ominum artibus eloquentiam contineri tatuam; tu autem illam ab elegantia docrinæ ſegregandam putes, & in quodam ngenii atque exercitationis genere poendam.

6. Ac mihi quidem ſæpenumero in ſumnos homines, ac ſummis ingeniis prædios intuenti, quærendum eſſe viſum eſt, uid eſſet, cur plures in omnibus artibus, uàm in dicendo admirabiles exſtitiſſent. Nam, quocumque te animo, & cogitaione converteris, permultos excellentes n quoque genere videbis, non mediorium artium, ſed propè maximarum.

7. Quis enim eſt, qui, ſi clarorum ho-

minum scientiam, rerum gestarum vel utilitate vel magnitudine metiri velit, non anteponat oratori imperatorem? quis autem dubitet, quin belli duces ex hac una civitate præstantissimos pene innumerabiles, in dicendo autem excellentes vix paucos proferre possimus?

8. Jam verò consilio, ac sapientiâ qui regere, ac gubernare rempublicam possent, multi nostrâ, plures patrum memoriâ, atque etiam majorum exstiterunt; quum boni perdiu nulli, vix autem singulis ætatibus singuli tolerabiles oratores invenirentur. Ac, ne quis fortè cum aliis studiis, quæ reconditis in artibus, atque in quadam varietate litterarum versentur, magis hanc dicendi rationem, quàm cum imperatoris laude, aut cum boni senatoris prudentia comparandam putet; convertat animum ad ea ipsa artium genera, circumspiciatque qui in iis floruerint, quámque multi: sic facillimè, quanta oratorum sit, semperque fuerit paucitas, judicabit.

III, Neque enim te fugit, omnium laudatarum artium procreatricem quamdam, & quasi parentem eam, quam φιλοσοφίαν Græci vocant, ab hominibus doctissimis judicari; in qua difficile est enumerare, quot viri, quantâ scientiâ, quantâque in suis studiis varietate, & copiâ fuerint: qui non una aliqua in re separatim elaborarint,

sed omnia, quæcumque possent, vel scientiæ pervestigatione, vel differendi ratione, comprehenderint.

10. Quis ignorat, ii, qui mathematici vocantur, quanta in obscuritate rerum, & quàm recondita in arte, & multiplici, subtilique versentur? quo tamen in genere ita multi perfecti homines exstiterunt, ut nemo ferè studuisse ei scientiæ vehementiùs videatur, quin, quod voluerit, consecutus sit. Quis musicis, quis huic studio litterarum, quod profitentur ii, qui grammatici vocantur, penitus se dedidit, quin omnem illarum artium pene infinitam vim, & materiam, scientiæ cogitatione comprehenderit.

11. Verè mihi hoc videor esse dicturus, ex omnibus iis, qui in harum artium studiis liberalissimis sint, doctrinisque versati, minimam copiam poëtarum egregiorum exstitisse: atque in hoc ipso numero, in quo perrarò exoritur aliquis excellens, si diligenter & ex nostrorum, & ex Græcorum copia comparare voles, multò tamen pauciores oratores, quàm poëtæ boni reperientur.

12. Quod hòc etiam mirabilius debet videri, quia ceterarum artium studia ferè reconditis atque abditis e fontibus hauriuntur; dicendi autem omnis ratio in medio posita, communi quodam in usu, atque in

hominum more & sermone versatur ; ut in ceteris id maximè excellat, quod longissimè sit ab imperitorum intelligentia, sensuque disjunctum ; in dicendo autem vitium vel maximum sit a vulgari genere orationis, atque a consuetudine communis sensûs abhorrere.

IV. Ac ne illud quidem verè dici potest, aut plures ceteris artibus inservire, aut majore delectatione, aut spe uberiore, aut præmiis ad perdiscendum amplioribus commoveri. Atque ut omittam Græciam, quæ semper eloquentiæ princeps esse voluit, atque illas omnium doctrinarum inventrices Athenas, in quibus summa dicendi vis & inventa est, & perfecta : in hac ipsa civitate profectò nulla umquam vehementiùs, quàm eloquentiæ studia viguerunt.

14. Nam posteaquam, imperio omnium gentium constituto, diuturnitas pacis otium confirmavit, nemo ferè laudis cupidus adolescens non sibi ad dicendum studio omni enitendum putavit. Ac primò quidem totius rationis ignari, qui neque exercitationis ullam viam, neque aliquod præceptum artis esse arbitrarentur, tantùm, quantùm ingenio & cogitatione poterant, consequebantur. Pòst autem, auditis oratoribus Græcis, cognitisque eorum litteris, adhibitisque doctoribus, incredibili quodam nostri homines dicendi studio flagraverunt.

15. Excitabat eos magnitudo & varietas, multitudoque in omni genere causarum, ut ad eam doctrinam, quam suo quisque studio assecutus esset, adjungeretur usus frequens, qui omnium magistrorum præcepta superaret. Erant autem huic studio maxima, quæ nunc quoque sunt, exposita præmia, vel ad gratiam, vel ad opes, vel ad dignitatem. Ingenia verò (ut multis rebus possumus judicare) nostrorum hominum multùm ceteris hominibus omnium gentium præstiterunt. Quibus de causis quis non jure miretur, ex omni memoria ætatum, temporum, civitatum; tam exiguum oratorum numerum inveniri? Sed nimirum majus est hóc quiddam, quàm homines opinantur, & pluribus ex artibus studiisque collectum.

V. Quis enim aliud in maxima discentium multitudine, summâ magistrorum copiâ, præstantissimis hominum ingeniis, infinitâ causarum varietate, amplissimis eloquentiæ propositis præmiis, esse causæ putet, nisi rei quamdam incredibilem magnitudinem, ac difficultatem?

17. Est enim & scientia comprehendenda rerum plurimarum, sine qua verborum volubilitas inanis atque irridenda est: & ipsa oratio conformanda non solùm electione, sed etiam constructione verborum: & omnes animorum motus, quos

hominum generi rerum natura tribuit, penitus pernoscendi, quòd omnis vis ratioque dicendi, in eorum, qui audiunt, mentibus, aut sedandis, aut excitandis expromenda est. Accedat eódem oportet lepos quidam, facetiæque & eruditio libero digna, celeritasque & brevitas & respondendi, & lacessendi, subtili venustate, atque urbanitate conjuncta.

18. Tenenda præterea est omnis antiquitas, exemplorumque vis; neque legum, aut juris civilis scientia negligenda est. Nam quid ego de actione ipsa plura dicam? quæ motu corporis, quæ gestu, quæ vultu, quæ vocis conformatione, ac varietate moderanda est; quæ sola per se ipsa quanta sit, histrionum levis ars & scena declarat; in qua quum omnes in oris, & vocis, & motûs moderatione elaborent, quis ignorat, quàm pauci sint, fuerintque, quos animo æquo spectare possimus? Quid dicam de thesauro rerum omnium memoria, quæ nisi custos inventis, cogitatisque rebus, & verbis adhibeatur, intelligimus, omnia, etiam si præclarissima fuerint, in oratore peritura.

19. Quamobrem mirari desinamus, quæ causa sit eloquentium paucitatis, quum ex iis rebus universis eloquentia constet, quibus in singulis elaborare permagnum est; hortemurque potiùs liberos nostros, cete-

rosque, quorum gloria nobis & dignitas cara est, ut animo rei magnitudinem complectantur, neque iis aut præceptis, aut magistris, aut exercitationibus, quibus utuntur omnes, sed aliis quibusdam se id, quod expetunt, consequi posse confidant.

VI. Ac meâ quidem sententiâ nemo poterit esse omni laude cumulatus orator, nisi erit omnium rerum magnarum, atque artium scientiam consecutus. Etenim ex rerum cognitione efflorescat, & redundet oportet oratio; quæ, nisi subest res ab oratore percepta & cognita, inanem quamdam habet elocutionem, & pene puerilem.

21. Neque verò ego hoc tantùm oneris imponam nostris præsertim oratoribus, in hac tanta occupatione urbis, ac vitæ, nihil ut iis putem licere nescire: quamquam vis oratoris, professioque ipsa bene dicendi, hoc suscipere, ac polliceri videatur, ut omni de re, quæcumque sit proposita, ab eo ornatè, copioséque dicatur.

22. Sed quia non dubito, quin hoc plerisque immensum, infinitumque videatur, & quòd Græcos homines non solùm ingenio, & doctrinâ, sed etiam otio, studioque abundantes, partitionem quamdam artium fecisse video, neque in universo genere singulos elaborasse, sed se-

posuisse a ceteris dictionibus eam partem dicendi, quæ in forensibus disceptationibus judiciorum, aut deliberationum versaretur, & id unum genus oratori reliquisse; non complectar in his libris ampliùs, quàm quod huic generi, re quæsitâ, & multùm disputatâ, summorum hominum propè consensu est tributum.

23. Repetamque non ab incunabulis nostræ veteris puerilisque doctrinæ quemdam ordinem præceptorum, sed ea, quæ quondam accepi in nostrorum hominum eloquentissimorum, & omni dignitate principum, disputatione esse versata: non quòd illa contemnam, quæ Græci, dicendi artifices, & doctores reliquerunt; sed quum illa pateant, in promptuque sint omnibus, neque ea interpretatione meâ aut ornatiùs explicari, aut planiùs exprimi possint, dabis hanc veniam, mi frater, ut opinor, ut eorum, quibus summa dicendi laus a nostris hominibus concessa est, auctoritatem Græcis anteponam.

VII. Quum igitur vehementiùs inveheretur in causam principum consul Philippus, Drusique tribunatus pro senatûs auctoritate susceptus, infringi jam, ac debilitari videretur: dici mihi memini, ludorum Romanorum diebus L. Crassum, quasi colligendi sui causâ, se in Tusculanum contulisse: venisse eòdem, socer ejus qui fuerat,

Quintus Mucius dicebatur, & M. Antonius, homo & consiliorum in republica socius, & summa cum Crasso familiaritate conjunctus.

25. Exierant autem cum ipso Crasso, adolescentes duo, & Drusi maximè familiares, & in quibus magnam tum spem majores natu dignitatis suæ collocarant, C. Cotta, qui tum tribunatum plebis petebat, & P. Sulpicius, qui deinceps eum magistratum petiturus putabatur.

26. Hi primo die de temporibus illis, deque universa republica, quam ob caussam venerant, multùm inter se usque ad extremum tempus diei collocuti sunt. Quo quidem in sermone multa divinitus a tribus illis consularibus Cotta deplorata, & commemorata narrabat; ut nihil incidisset postea civitati mali, quod non impendere illi tantò antè vidissent.

27. Eo autem omni sermone confecto, tantam in Crasso humanitatem fuisse, ut, quum lauti accubuissent, tolleretur omnis illa superioris tristitia sermonis; eaque esset in homine jucunditas, & tantus in jocando lepos, ut dies inter eos curiæ fuisse videretur, convivium Tusculani.

28. Postero autem die, quum illi majores natu satis quiessent, & in ambulationem ventum esset; dicebat tum Scævolam duobus spatiis tribusve factis, dixisse, Cur

non imitamur, Crasse, Socratem illum, qui est in Phædro Platonis? nam me hæc tua platanus admonuit; quæ non minùs ad opacandum hunc locum patulis est diffusa ramis, quàm illa, cujus umbram secutus est Socrates; quæ mihi videtur non tam ipsâ aquulâ, quæ describitur, quàm Platonis oratione crevisse: &, quod ille durissimis pedibus fecit, ut se abjiceret in herbam, atque ita illa, quæ philosophi divinitus ferunt esse dicta, loqueretur, id meis pedibus certè concedi est æquius. Tum Crassum, immo verò commodius etiam: pulvinosque poposcisse, & omnes in iis sedibus, quæ erant sub platano, consedisse dicebat.

VIII. Ibi, ut ex pristino sermone relaxarentur animi omnium, solebat Cotta narrare, Crassum sermonem quemdam de studio dicendi intulisse.

30. Qui quum ita esset exorsus: Non sibi cohortandum Sulpicium & Cottam, sed magis utrumque collaudandum videri, quòd tantam jam essent facultatem adepti, ut non æqualibus suis solùm anteponerentur, sed cum majoribus natu compararentur. Neque verò mihi quidquam, inquit, præstabilius videtur, quàm posse dicendo tenere hominum cœtus, mentes allicere, voluntates impellere quò velis; unde autem velis, deducere. Hæc una res in omni

libero populo, maximéque in pacatis tranquillisque civitatibus, præcipuè semper floruit, semperque dominata est.

31. Quid enim est aut tam admirabile, quàm ex infinita multitudine hominum exsistere unum, qui id, quod omnibus naturâ sit datum, vel solus, vel cum paucis facere possit? aut tam jucundum cognitu atque auditu, quàm sapientibus sententiis gravibusque verbis ornata oratio, & polita? aut tam potens, tamque magnificum, quàm populi motus, judicum religiones, senatûs gravitatem, unius oratione converti?

32. Quid porrò tam regium, tam liberale, tam munificum, quàm opem ferre supplicibus, excitare afflictos, dare salutem, liberare periculis, retinere homines in civitate? Quid autem tam necessarium, quàm tenere semper arma, quibus vel tectus ipse esse possis, vel provocare improbos, vel te ulcisci lacessitus?

33. Age verò, ne semper forum, subsellia, rostra, curiamque meditere, quid esse potest in otio jucundius, aut magis proprium humanitatis, quàm sermo facetus, ac nulla in re rudis? Hoc enim uno præstamus vel maximè feris, quòd colloquimur inter nos, & quòd exprimere dicendo sensa possumus. Quamobrem quis hoc non jure miretur, summéque in eo elaborandum esse arbitretur, ut, quo uno

homines maximè bestiis præstent, in hoc hominibus ipsis antecellat? Ut verò jam ad illa summa veniamus; quæ vis alia potuit aut dispersos homines unum in locum congregare, aut a fera, agrestique vita ad hunc humanum cultum, civilemque deducere, aut jam constitutis civitatibus, leges, judicia, jura describere?

34. Ac, ne plura, quæ sunt pene innumerabilia, consecter, comprehendam brevi; sic enim statuo, perfecti oratoris moderatione & sapientiâ, non solùm ipsius dignitatem, sed & privatorum plurimorum, & universæ reipublicæ salutem maximè contineri. Quamobrem pergite, ut facitis, adolescentes; atque in id studium, in quo estis, incumbite, ut & vobis honori, & amicis utilitati, & reipublicæ emolumento esse possitis.

IX. Tum Scævola comiter, ut solebat, Cetera, inquit, assentior Crasso, ne aut de C. Lælii, soceri mei, aut de hujus generi aut arte, aut gloriâ detraham: sed illa duo, Crasse, vereor, ut tibi possim concedere; unum, quòd ab oratoribus civitates & ab initio constitutas, & sæpe conservatas esse dixisti: alterum, quòd, remoto foro, concione, judiciis, senatu, statuisti, oratorem in omni genere sermonis, & humanitatis esse perfectum.

36. Quis enim tibi hoc concesserit, aut

initio genus hominum in montibus ac silvis diſſipatum, non prudentium conſiliis compulſum potiùs, quàm diſertorum oratione delinitum, ſe oppidis, mœnibuſque ſepsiſſe? aut verò reliquas utilitates, aut in inſtituendis, aut conſervandis civitatibus, non a ſapientibus & fortibus viris, ſed a diſertis, & ornatè dicentibus eſſe conſtitutas.

37. An verò tibi Romulus ille aut paſtores & convenas congregaſſe, aut Sabinorum connubia conjunxiſſe, aut finitimorum vim repreſſiſſe eloquentiâ videtur, non conſilio, & ſapientiâ ſingulari? Quid enim? in Numa Pompilio, quid? in Ser. Tullio, quid? in ceteris regibus, quorum multa ſunt eximia ad conſtituendam rempublicam, num quod eloquentiæ veſtigium apparet? Quid? exactis regibus (tametsi ipſam exactionem mente, non linguâ, perfectam L. Bruti eſſe cernimus) ſed deinceps omnia, nonne plena conſiliorum, inania verborum videmus?

38. Ego verò ſi velim & noſtræ civitatis exemplis uti, & aliarum, plura proferre poſſim detrimenta publicis rebus, quàm adjumenta per homines eloquentiſſimos importata: ſed, ut reliqua prætermittam, omnium mihi videor, exceptis, Craſſe, vobis duobus, eloquentiſſimos audiſſe Tib. & C. Sempronios, quorum pater, homo

prudens, & gravis, haudquaquam eloquens, & sæpe aliâs, & maximè censor, saluti reipublicæ fuit. Atque is non accuratâ quadam orationis copiâ, sed nutu atque verbo libertinos in urbanas tribus transtulit; quod nisi fecisset, rempublicam, quam nunc vix tenemus, jamdiu nullam haberemus. At verò ejus filii diserti, & omnibus vel naturæ vel doctrinæ præsidiis ad dicendum parati, quum civitatem vel paterno consilio, vel avitis armis florentissimam accepissent, istâ præclarâ gubernatrice, ut ais, civitatum eloquentiâ rempublicam dissipaverunt.

X. Quid? leges veteres, moresque majorum: quid? auspicia, quibus & ego, & tu, Crasse, cum magna reipublicæ salute præsumus: quid? religiones & cæremoniæ: quid? hæc jura civilia, quæ jampridem in nostra familia sine ulla eloquentiæ laude versantur, num aut inventa sunt, aut cognita, aut omnino ab oratorum genere tractata?

40. Equidem & Servium Galbam memoriâ teneo, divinum hominem in dicendo; & M. Æmilium Porcinam, & C. ipsum Carbonem, quem tu adolescentulus perculisti, ignarum legum, hæsitantem in majorum institutis, rudem in jure civili: & hæc ætas nostra, præter te, Crasse, qui tuo magis studio, quàm proprio munere aliquo diser-

orum, jus a nobis civile didicisti, quod nterdum pudeat, juris ignara est.

41. Quòd verò in extrema oratione, quasi tuo jure, sumpsisti, oratorem in omnis sermonis disputatione copiosissimè posse versari, id, nisi hic in tuo regno essemus, non tulissem, multisque præessem, qui aut interdicto tecum contenderent, aut te ex jure manu consertum vocarent, quòd in alienas possessiones tam temerè iruisses.

42. Agerent enim tecum lege primùm Pythagorei omnes, atque Democritici, ceterique jure suo physici vindicarent, ornati homines in dicendo & graves, quibuscum tibi justo sacramento contendere non liceret. Urgerent præterea philosophorum greges, jam ab illo fonte & capite Socrate, nihil te de bonis rebus in vita, nihil de malis, nihil de animi permotionibus, nihil de hominum moribus, nihil de ratione vitæ didicisse, nihil omnino quæsisse, nihil scire convincerent; &, quum universi in te impetum fecissent, tum singulæ familiæ litem tibi intenderent.

43. Instaret Academia, quæ, quidquid dixisses, id te ipsum scire negaret. Stoici verò nostri disputationum suarum atque interrogationum laqueis te irretitum tenerent. Peripatetici autem etiam hæc ipsa,

quæ propria oratorum putas esse adjumenta, atque ornamenta dicendi, ab se peti vincerent oportere; ac non solùm meliora, sed etiam multò plura Aristotelem, Theophrastumque de his rebus, quàm omnes dicendi magistros scripsisse ostenderent.

44. Missos facio mathematicos, grammaticos, musicos, quorum artibus vestra ista dicendi vis ne minimâ quidem societate conjungitur. Quamobrem ista tanta, tamque multa, profitenda, Crasse, non censeo: satis id est magnum, quod potes præstare, ut in judiciis ea causa, quamcumque tu dicis, melior & probabilior esse videatur: ut in concionibus, ut in sententiis dicendis ad persuadendum tua plurimùm valeat oratio: denique ut prudentibus disertè, stultis etiam verè dicere videaris. Hoc amplius si quid poteris, non id mihi videbitur orator, sed Crassus suâ quâdam propriâ, non communi oratorum facultate posse.

XI. Tum ille, Non sum, inquit, nescius, Scævola, ista inter Græcos dici, & disceptari solere: audivi enim summos homines, quum quæstor ex Macedonia venissem Athenas, florente Academiâ, ut temporibus illis ferebatur, quòd eam Charmadas, & Clitomachus, & Æschines obtinebant. Erat etiam Metrodorus, qui cum illis unà ipsum illum Carneadem diligen-

iùs audierat, hominem omnium in dicen-lo, ut ferebant, acerrimum, & copio-issimum. Vigebat auditor Panætii illius tui Mnesarchus; & peripatetici Critolai Dio-dorus.

46. Multi erant præterea præclari in phi-osophia, & nobiles, a quibus omnibus ınâ pene repelli voce oratorem a guber-ıaculis civitatum, excludi ab omni doctri-ıa, rerumque majorum scientia, ac tan-ùm in judicia & conciunculas, tamquam n aliquod pistrinum, detrudi, & compingi videbam.

47. Sed ego neque illis assentiebar, ne-que harum disputationum inventori, & principi longè omnium in dicendo gravis-simo, & eloquentissimo, Platoni, cujus cum Athenis cum Charmada diligentiùs egi Gorgiam: quo in libro, hoc maximè admirabar Platonem, quòd mihi in orato-ribus irridendis ipse esse orator summus vi-debatur. Verbi enim controversia jamdiu torquet Græculos homines, contentionis cupidiores quàm veritatis.

48. Nam si quis hunc statuit esse orato-rem, qui tantummodo in jure, aut in ju-diciis possit, aut apud populum, aut in senatu copiosè loqui, tamen huic ipsi multa tribuat, & concedat necesse est. Neque enim sine multa pertractatione omnium re-rum publicarum, neque sine legum, mo-

rum, juris ſcientiâ, neque naturâ hominum incognitâ, ac moribus, in his ipsis rebus ſatis callidè verſari, & peritè poteſt: qui autem hæc cognoverit, sine quibus ne illa quidem minima in causis quiſquam rectè tueri poteſt, quid huic abeſſe poterit de maximarum rerum ſcientia? Sin oratoris nihil vis eſſe, nisi compositè, ornatè, copiosè eloqui: quæro, id ipſum qui poſſit aſſequi sine ea ſcientia, quam ei non conceditis? Dicendi enim virtus, nisi ei, qui dicit, ea, de quibus dicit, percepta sint, exſtare non poteſt.

49. Quamobrem; si ornatè locutus eſt, sicut fertur, & mihi videtur, physicus ille Democritus; materies illa fuit physici, de qua dixit: ornatus verò ipſe verborum, oratoris putandus eſt. Et, si Plato de rebus a civilibus controverſiis remotissimis divinitus eſt locutus, quod ego concedo: si item Ariſtoteles, si Theophraſtus, si Carneades in rebus iis, de quibus diſputaverunt, eloquentes, & in dicendo ſuaves, atque ornati fuerunt: sint hæ res, de quibus diſputant, in aliis quibuſdam ſtudiis: oratio quidem ipſa propria eſt hujus unius rationis, de qua loquimur, & quærimus. Etenim videmus, iiſdem de rebus jejunè quoſdam, & exiliter, ut eum, quem acutissimum ferunt, Chrysippum, diſputaviſſe; neque ob eam rem philoſophiæ non

atisfecisse, quòd non habuerit hanc dicendi ex arte alienam facultatem.

XII. Quid ergo interest? aut quî discernes eorum, quos nominavi, ubertatem in dicendo, & copiam, ab eorum exilitate, qui hac dicendi varietate & elegantiâ non utuntur? Unum erit profectò, quòd ii, qui bene dicunt, afferunt proprium; compositam orationem & ornatam;, & artificio quodam & expolitione distinctam. Hæc autem oratio, si res non subest ab oratore percepta & cognita, aut nulla sit necesse est, aut omnium irrisione ludatur.

51. Quid est enim tam furiosum, quàm verborum, vel optimorum atque ornatissimorum, sonitus inanis, nullâ subjectâ sententiâ, nec scientiâ? Quidquid erit igitur quacumque ex arte, quocumque de genere, id orator, si, tamquam clientis causam, didicerit, dicet meliùs & ornatiùs, quàm ille ipse ejus rei inventor, atque artifex.

52. Nam si quis erit, qui hoc dicat, esse quasdam oratorum proprias sententias atque causas, & certarum rerum forensibus cancellis circumscriptam scientiam; fatebor equidem in his magis assiduè versari hanc nostram dictionem: sed tamen in his ipsis rebus permulta sunt, quæ isti magistri, qui rhetorici vocantur, nec tradunt, nec tenent.

53. Quis enim nescit, maximam vim exsistere oratoris in hominum mentibus vel ad iram, aut ad odium, aut dolorem incitandis, vel ab hisce iisdem permotionibus ad lenitatem, misericordiamque revocandis? quæ, nisi qui naturas hominum, vimque omnem humanitatis, causasque eas, quibus mentes aut incitantur, aut reflectuntur, penitus perspexerit, dicendo, quod volet, perficere non poterit.

54. Atqui totus hic locus philosophorum putatur proprius; neque orator, me auctore, umquam repugnabit: sed, quum illis cognitionem rerum concesserit, quòd in ea solùm illi voluerint elaborare; tractationem orationis, quæ sine illa scientia nulla est, sibi assumet. Hoc enim est proprium oratoris, quod sæpe jam dixi, oratio gravis, & ornata, & hominum sensibus, ac mentibus accommodata.

XIII. Quibus de rebus Aristotelem, & Theophrastum scripsisse fateor. Sed vide, ne hoc, Scævola, totum sit a me. Nam ego, quæ sunt oratori cum illis communia, non mutuor ab illis: isti quæ de his rebus disputant, oratorum esse concedunt. Itaque ceteros libros, artis isti suæ nomine, hos Rhetoricos & inscribunt, & appellant.

56. Etenim quum illi in dicendo inciderint loci, quod persæpe evenit, ut de diis immortalibus,

immortalibus, de pietate; de concordia, de amicitia, de communi civium, de hominum, de gentium jure, de æquitate, de temperantia, de magnitudine animi, de omni virtutis genere sit dicendum, clamabunt, credo, omnia gymnasia, atque omnes philosophorum scholæ, sua hæc esse omnia propria; nihil omninò ad oratorem pertinere.

57. Quibus ego, ut de his rebus omnibus in angulis, consumendi otii causâ, disserant, quum concessero, illud tamen oratori tribuam, & dabo, ut eadem, de quibus illi tenui quodam, exsanguique sermone disputant, hic cum omni gravitate et jucunditate explicet. Hæc ego cum ipsis philosophis tum Athenis disserebam. Cogebat enim me M. Marcellus hic noster, qui nunc ædilis curulis est: & profectò, nisi ludos nunc faceret, huic nostro sermoni interesset; ac jam tum erat adolescentulus his studiis mirificè deditus.

58. Jam verò de legibus instituendis, de bello, de pace, de sociis, de vectigalibus, de jure civium generatim in ordines, ætatesque descripto, dicant vel Græci, si volunt, Lycurgum, aut Solonem (quamquam illos quidem censemus in numero eloquentium reponendos) scisse meliùs, quàm Hyperidem aut Demosthenem, perfectos jam homines in dicendo, & perpo-

litos : vel nostri, decemviros qui XII tabulas perscripserunt, quos necesse est fuisse prudentes, anteponant in hoc genere & Ser. Galbæ, & socero tuo C. Lælio, quos constat dicendi gloriâ præstitisse. Numquam enim negabo, esse quasdam artes proprias eorum, qui in his cognoscendis, atque tractandis studium suum omne posuerunt : sed oratorem plenum atque perfectum esse eum dicam, qui de omnibus rebus possit variè, copioséque dicere.

XIV. Etenim sæpe in iis causis, quas omnes proprias esse oratorum confitentur, est aliquid, quod non ex usu forensi, quem solum oratoribus conceditis, sed ex obscuriore aliqua scientia sit promendum, atque sumendum.

60. Quæro enim, num possit aut contra imperatorem, aut pro imperatore dici sine rei militaris usu, aut sæpe etiam sine regionum terrestrium aut maritimarum scientia : num apud populum de legibus jubendis, aut vetandis, num in senatu de omni reipublicæ genere dici sine summa rerum civilium cognitione, & prudentia : num admoveri possit oratio ad sensus animorum, atque motus vel inflammandos, vel etiam exstinguendos (quod unum in oratore dominatur) sine diligentissima pervestigatione earum omnium rationum, quæ de naturis humani gene-

s ac moribus a philoſophis explicantur.

61. Atque haud ſcio an minùs hoc vo-is sim probaturus ; equidem non dubi-ıbo, quod ſentio, dicere. Physica iſta ›ſa, & mathematica, & quæ paulò antè ›terarum artium propria poſuiſti, ſcientiæ ınt eorum, qui illa profitentur : illuſtrare ıtem oratione si quis iſtas ipſas artes ve-:, ad oratoris ei confugiendum eſt facul-tem.

62. Neque enim, si Philonem illum ar-ıiteᴄtum, qui Atheniensibus armamen-rium fecit, conſtat perdiſertè populo ra-›nem operis ſui reddidiſſe, exiſtiman-ım eſt architeᴄti potiùs artificio diſertum, ıàm oratoris, fuiſſe. Nec, si huic M. An-nio pro Hermodoro fuiſſet de navalium ›ere dicendum, non, quum ab illo cau-n didiciſſet, ipſe ornatè de alieno arti-io, copioſéque dixiſſet. Neque verò ſclepiades is, quo nos medico amico-e usi ſumus, tum, quum eloquentiâ ıcebat ceteros medicos, in eo ipſo, od ornatè dicebat, medicinæ facultate ›batur, non eloquentiæ.

63. Atque illud eſt probabilius, neque nen verum, quod Socrates dicere ſole-t, omnes in eo, quod ſcirent, ſatis eſſe ›quentes. Illud verius, neque quemquam eo diſertum eſſe poſſe, quod neſciat; ıue, si id optimè ſciat, ignaruſque sit

faciundæ ac poliendæ orationis, disertè id ipsum posse, de quo sciat, dicere.

XV. Quamobrem si quis universam, & propriam oratoris vim definire complectique vult, is orator erit, meâ sententiâ, hoc tam gravi dignus nomine, qui, quæcumque res inciderit, quæ sit dictione explicanda, prudenter, & compositè, & ornatè, & memoriter dicat, cum quadam etiam actionis dignitate.

65. Sin cuipiam nimis infinitum videtur, quod ita posui, *quacumque de re*, licet hinc, quantùm cuique videbitur, circumcidat, atque amputet: tamen illud tenebo, si, quæ ceteris in artibus aut studiis sita sunt, orator ignoret, tantúmque ea teneat, quæ sint in disceptationibus, aut in usu forensi; tamen his de rebus ipsis si sit ei dicendum, quum cognoverit ab iis, qui tenent quæ sint in quaque re; multò oratorem meliùs, quàm ipsos illos, quorum eæ sunt artes, esse dicturum.

66. Ita si de re militari dicendum huic erit Sulpicio, quæret a C. Mario affini nostro, &, quum acceperit, ita pronuntiabit, ut ipsi C. Mario pene hic meliùs, quàm ipse, illa scire videatur: sin de jure civili; tecum communicabit, teque hominem prudentissimum, & peritissimum in iis ipsis rebus, quas abs te didicerit, dicendi arte superabit.

67. Sin quæ res inciderit, in qua de ıatura, de vitiis hominum, de cupiditaibus, de modo, de continentia, de doore, de morte dicendum sit; forsitan, i ei sit visum (etsi hæc quidem nosse de-)et orator) cum Sex. Pompeio, erudito ıomine in philosophia, communicabit. Hoc profectò efficiet, ut quamcumque 'em a quoque cognorit, de ea multò di-:at ornatiùs, quàm ille ipse, unde co-gnorit.

68. Sed si me audierit, quoniam philo-sophia in tres partes est distributa, in na-:uræ obscuritatem, in disserendi subtilita-:em, in vitam atque mores; duo illa re-inquamus, idque largiamur inertiæ nostræ: ertium verò, quod semper oratoris fuit, ıisi tenebimus, nihil oratori, in quo ma-gnus esse possit, relinquemus. Quare hic ocus de vita & moribus totus est oratori perdiscendus: cetera si non didicerit, ta-men poterit, si quando volet, ornare di-:endo, quum erunt ad eum delata, & :radita.

XVI. Etenim si constat inter doctos, ıominem ignarum astrologiæ, ornatissi-mis, atque optimis versibus Aratum, de cœlo, stellisque dixisse: si de rebus rusti-:is hominem ab agro remotissimum, Ni-:andrum Colophonium, poëticâ quadam acultate, non rusticâ, scripsisse præclarè;

quid eſt, cur non orator de rebus iis eloquentissimè dicat, quas ad certam cauſam, tempuſque cognorit?

70. Eſt enim finitimus oratori poëta, numeris adſtrictior paulò, verborum autem licentiâ liberior, multis verò ornandi generibus ſocius, ac pene par: in hoc quidem certè propè idem, nullis ut terminis circumſcribat, aut definiat jus ſuum, quominus ei liceat eâdem illâ facultate & copiâ vagari, quà velit.

71. Namque illud quare, Scævola, negaſti te fuiſſe laturum, nisi in meo regno eſſes, quòd in omni genere ſermonis, in omni parte humanitatis dixerim oratorem perfectum eſſe debere? Numquam mehercule hoc dicerem, si eum, quem fingo, meipſum eſſe arbitrarer.

72. Sed, ut ſolebat C. Lucilius ſæpe dicere (homo tibi ſubiratus, mihi propter eam ipſam cauſam minùs, quàm volebat, familiaris, ſed tamen & doctus & perurbanus) sic ſentio, neminem eſſe in oratorum numero habendum, qui non sit omnibus iis artibus, quæ ſunt libero dignæ, perpolitus: quibus ipsis, si in dicendo non utimur, tamen apparet, atque exſtat, utrùm simus earum rudes, an didicerimus.

73. Ut, qui pilâ ludunt, non utuntur in ipſa lusione artificio proprio palæſtræ,

sed indicat ipse motus, didicerintne palæstram, an nesciant: & qui aliquid fingunt, etsi tum picturâ nihil utuntur, tamen, utrùm sciant pingere, an nesciant, non obscurum est: sic in orationibus hisce ipsis judiciorum, concionum, senatûs, etiamsi propriæ ceteræ non adhibeantur artes, tamen facilè declaratur, utrùm is qui dicat, tantummodò in hoc declamatorio sit opere jactatus, an ad dicendum omnibus ingenuis artibus instructus accesserit.

XVII. Tum ridens Scævola, Non luctabor, inquit, tecum, Crasse, ampliùs: id enim ipsum, quod contra me locutus es, artificio quodam es consecutus, ut & mihi, quæ ego vellem non esse oratoris, concederes; & ipsa, nescio quomodo, rursus detorqueres, atque oratori propria traderes.

75. Hæc, quum ego prætor Rhodum venissem, & cum summo illo doctore istius disciplinæ Apollonio, ea, quæ a Panætio acceperam, contulissem: irrisit ille quidem, ut solebat, philosophiam, atque contempsit; multaque non tam graviter dixit, quàm facetè. Tua autem fuit oratio ejusmodi, non ut ullam artem, doctrinamve contemneres, sed ut omnes comites ac ministras oratoris esse diceres.

76. Quas ego, si quis sit unus comple-

xus omnes, idemque si ad eas facultatem istam ornatissimæ orationis adjunxerit; non possum dicere, eum non egregium quemdam hominem, atque admirandum fore. Sed is, si quis esset, aut si etiam umquam fuisset, aut verò si esse posset, tu esses unus profectò, qui & meo judicio, & omnium, vix ullam ceteris oratoribus (pace horum dixerim) laudem reliquisti.

77. Verùm si tibi ipsi nihil deest, quod in forensibus rebus, civilibusque versetur, quin scias; neque eam tamen scientiam, quam adjungis oratori, complexus es; videamus, ne plus ei tribuas, quàm res & veritas ipsa concedat.

78. Hic Crassus, Memento, inquit, me non de mea, sed de oratoris facultate dixisse. Quid enim nos aut didicimus, aut scire potuimus, qui antè ad agendum, quàm ad cognoscendum venimus; quos in foro, quos in ambitione, quos in republica, quos in amicorum negotiis res ipsa antè confecit, quàm possemus aliquid de rebus tantis suspicari?

79. Quòd si tibi tantùm in nobis videtur esse, quibus etiamsi ingenium, ut tu putas, non maximè defuit, doctrina certè, & otium, & hercule etiam studium illud discendi acerrimum defuit; quid censes, si ad alicujus ingenium vel majus illa, quæ ego non attigi, accesserint? qualem illum, & quantum oratorem futurum?

XVIII. Tum Antonius, Probas mihi, nquit, iſta, Craſſe, quæ dicis: nec dubito, quin multò locupletior in dicendo futurus sit, si quis omnium rerum atque artium rationem, naturamque comprehenderit.

81. Sed primùm id difficile eſt factu, præſertim in hac noſtra vita, noſtriſque occupationibus: deinde illud etiam verendum eſt, ne abſtrahamur ab hac exercitatione, & conſuetudine dicendi populari, & forensi. Aliud enim mihi quoddam genus orationis eſſe videtur eorum hominum, de quibus paulò antè dixiſti, quamvis illi ornatè, & graviter aut de natura rerum, aut de humanis rebus loquantur. Nitidum quoddam genus eſt verborum, & lætum; ſed palæſtræ magis, & olei, quàm hujus civilis turbæ, ac fori.

82. Namque egomet, qui ſerò, ac leviter Græcas litteras attigiſſem, tamen quum proconſul in Ciliciam proficiſcens Athenas veniſſem, complures tum ibi dies ſum propter navigandi difficultatem commoratus: ſed, quum quotidie mecum haberem homines doctiſſimos, eos ferè ipſos, qui abs te modò ſunt nominati, quumque hoc, neſcio quomodo, apud eos increbuiſſet, me in cauſis majoribus, sicuti te, ſolere verſari; pro ſe quiſque ut poterat, de officio & ratione oratoris diſputabat.

83. Horum alii, sicut iste ipse Mnesarchus, hos, quos nos oratores vocaremus, nihil esse dicebat, nisi quosdam operarios linguâ celeri & exercitatâ: oratorem autem, nisi qui sapiens esset, esse neminem: atque ipsam eloquentiam, quòd ex bene dicendi scientia constaret, unam quamdam esse virtutem, & qui unam virtutem haberet, omnes habere, easque ipsas esse inter se æquales & pares: ita, qui esset eloquens, eum virtutes omnes habere, atque esse sapientem. Sed hæc erat spinosa quædam, & exilis oratio; longéque a nostris sensibus abhorrebat.

84. Charmadas verò multò uberiùs iisdem de rebus loquebatur; non quò aperiret sententiam suam (hic enim mos erat patrius Academiæ, adversari semper omnibus in disputando) sed quum maximè tamen hoc significabat, eos, qui rhetores nominarentur, & qui dicendi præcepta traderent, nihil planè tenere, neque posse quemquam facultatem assequi dicendi, nisi qui philosophorum inventa didicisset.

XIX. Disputabant contrà diserti homines, Athenienses, & in republica causisque versati, in quîs erat etiam is, qui nuper Romæ fuit, Menedemus, hospes meus: qui quum diceret esse quamdam prudentiam, quæ versaretur in perspiciendis rationibus constituendarum, & regendarum

erum publicarum, excitabatur homo
›romptus ab homine abundanti doctrinâ,
& quadam incredibili varietate rerum at-
que copiâ. Omnes enim partes illius ipsius
prudentiæ petendas esse a philosophia do-
:ebat, neque ea, quæ statuerentur in re-
›ublica de diis immortalibus, de disciplina
uventutis, de justitia, de patientia, de
emperantia, de modo rerum omnium;
:eteraque, sine quibus civitates aut esse,
ut bene moratæ esse non possent, usquam
n eorum inveniri libellis.

86. Quod si tantam vim rerum maxi-
marum arte suâ rhetorici illi doctores com-
plecterentur; quærebat, cur de prooemiis:
& de epilogis, & de hujusmodi nugis (sic
enim appellabat) referti essent eorum libri,
de civitatibus instituendis, de scribendis
egibus, de æquitate, de justitia, de fide,
de frangendis cupiditatibus, de conforman-
dis hominum moribus, littera in eorum li-
bris nulla inveniretur.

87. Ipsa verò præcepta sic illudere sole-
bat, ut ostenderet, non modò eos illius
expertes esse prudentiæ, quam sibi adscis-
cerent, sed ne hanc quidem ipsam dicendi
rationem ac viam nosse. Caput enim esse
arbitrabatur oratoris, ut & ipsis, apud
quos ageret, talis, qualem se ipse optaret,
videretur: id fieri vitæ dignitate, de qua
nihil rhetorici isti doctores in præceptis

suis reliquissent : & uti eorum, qui audirent, sic afficerentur animi, ut eos affici vellet orator; quod item fieri nullo modo posse, nisi cognosceret is, qui diceret, quot modis hominum mentes, & quibus rebus, & quo genere orationis in quamque partem moverentur. Hæc autem esse penitus in media philosophia retrusa, atque abdita, quam isti rhetores ne primoribus quidem labris attigissent.

88. Ea Menedemus exemplis magis, quàm argumentis, conabatur refellere: memoriter enim multa ex orationibus Demosthenis præclarè scripta pronuntians, docebat, illum in animis vel judicum, vel populi, in omnem partem dicendo permovendis, non fuisse ignarum, quibus ea rebus consequeretur, quæ negaret ille sine philosophia quemquam scire posse.

XX. Huic ille respondebat non se negare, Demosthenem summam prudentiam, summamque vim habuisse dicendi: sed sive ille hoc ingenio potuisset, sive, id quod constaret, Platonis studiosus audiendi fuisset; non, quid ille potuisset, sed quid isti docerent, esse quærendum.

90. Sæpe etiam in eam partem ferebatur oratione, ut omnino disputaret, nullam artem esse dicendi: idque quum argumentis docuerat, quòd ita nati essemus, ut & blandiri suppliciter iis, a quibus esset

ɔetendum, & adverſarios minaciter ter-ere poſſemus, & rem geſtam exponere, & id, quod intenderemus, confirmare, & d, quod contrà diceretur, refellere, & ıd extremum deprecari aliquid, & conqueri; quibus in rebus omnis oratorum verſaretur facultas; & quòd conſuetudo, exercitatioque & intelligendi prudentiam acueret, & eloquendi celeritatem incitaret: um etiam exemplorum copiâ nitebatur.

91. Nam primùm, quaſi deditâ operâ, neminem ſcriptorem artis ne mediocriter quidem diſertum fuiſſe dicebat, quum repeteret uſque a Corace neſcio quo, & Tiſia, quos artis illius inventores & principes fuiſſe conſtaret: eloquentiſſimos autem homines, qui iſta nec didiciſſent, nec omnino ſcire curaſſent, innumerabiles quoſdam nominabat; in quibus etiam (ſive ille irridens, ſive quod ita putaret, atque ita audiſſet) me in illo numero, qui illa non didiciſſem, & tamen, ut ipſe dicebat, poſſem aliquid in dicendo, proferebat. Quorum ego illi alterum facilè aſſentiebar, nihil me didiciſſe; in altero autem me illudi ab eo, aut etiam ipſum errare arbitrabar.

92. Artem verò negabat eſſe ullam, niſi quæ cognitis, penituſque perſpectis, & in unum exitum ſpectantibus, & numquam fallentibus rebus contineretur: hæc autem omnia, quæ tractarentur ab oratoribus,

dubia esse & incerta ; quum & dicerentur ab iis, qui ea omnia non planè tenerent, & audirentur ab iis, quibus non scientia esset tradenda, sed exigui temporis aut falsa, aut certè obscura opinio.

93. Quid multa? sic mihi tum persuadere videbatur, neque artificium ullum esse dicendi, neque quemquam posse, nisi qui illa, quæ a doctissimis hominibus in philosophia dicerentur, cognosset, aut callidè aut copiosè dicere. Quibus dicere Charmadas solebat, ingenium tuum, Crasse, vehementer admirans, me sibi perfacilem in audiendo, te perpugnacem in disputando esse visum.

XXI. Tumque ego hac eadem opinione adductus, scripsi etiam illud quodam in libello, qui me imprudente, & invito excidit, & pervenit in manus hominum, *disertos* me cognosse nonnullos, *eloquentem* adhuc neminem: quòd eum statuebam disertum, qui posset satis acutè atque dilucidè apud mediocres homines ex communi quadam hominum opinione dicere; eloquentem verò, qui mirabiliùs, & magnificentiùs augere posset, atque ornare quæ vellet, omnesque omnium rerum quæ ad dicendum pertinerent, fontes animo ac memoriâ contineret. Id si est difficile nobis, qui antè, quàm ad discendum ingressi sumus, obruimur ambitione & foro; sic

amen in re positum, atque natura.

95. Ego enim, quantùm auguror conjecturâ, quantaque ingenia in nostris hominibus esse video, non despero fore aliquem aliquando, qui & studio acriore, quàm nos sumus, atque fuimus, & otio ac facultate discendi majore, ac maturiore, & labore atque industriâ superiore, quum se ad audiendum, legendum, scribendumque dediderit, exsistat talis orator, qualem quærimus; qui jure non solùm disertus, sed etiam eloquens dici possit: qui tamen, meâ sententiâ, aut hic est jam Crassus, aut, si quis pari fuerit ingenio, pluraque quàm hic, & audierit, & lectitarit, & scripserit, paulùm huic aliquid poterit addere.

96. Hoc loco Sulpicius, Insperanti mihi, inquit, & Cottæ, sed valde optanti utrique nostrûm, cecidit, ut in istum sermonem, Crasse, delaberemini. Nobis enim huc venientibus jucundum satis fore videbatur, si, quum vos de rebus aliis loqueremini, tamen nos aliquid ex sermone vestro memoriâ dignum excipere possemus: ut verò penitus in eam ipsam totius hujus vel studii, vel artificii, vel facultatis disputationem pene intimam perveniretis, vix optandum nobis videbatur.

97. Ego enim, qui ab ineunte ætate in-

census essem studio utriusque vestrûm, Crassi verò etiam amore, quum ab eo nusquam discederem, verbum ex eo numquam elicere potui de vi ac ratione dicendi, quum & per memetipsum egissem, & per Drusum sæpe tentassem: quo in genere tu, Antoni, verè loquar, numquam mihi percunctanti, aut quærenti aliquid, defuisti, & persæpe me, quæ soleres in dicendo observare, docuisti.

98. Nunc quoniam uterque vestrûm patefecit earum rerum ipsarum aditum, quas quærimus, & quoniam princeps Crassus ejus sermonis ordiendi fuit, date nobis hanc veniam, ut ea, quæ sentitis de omni genere dicendi, subtiliter persequamini. Quod quidem si erit a vobis impetratum, magnam habebo, Crasse, huic palæstræ & Tusculano tuo gratiam, & longè Academiæ illi ac Lyceo tuum hoc suburbanum gymnasium anteponam.

XXII. Tum ille, Immo verò, inquit, Sulpici, rogemus Antonium, qui & potest facere id, quod requiris, & consuevit, ut te audio dicere. Nam me quidem semper a genere hoc toto sermonis refugisse, & tibi cupienti atque instanti sæpissimè negasse, tute paulò antè dixisti. Quod ego non superbiâ, neque inhumanitate faciebam, neque quò tuo studio rectissimo, atque optimo non obsequi vellem, præ-

ſertim quum te unum ex omnibus ad dicendum maximè natum, aptumque cognoſſem; ſed mehercule iſtius diſputationis inſolentiâ, atque earum rerum, quæ quasi in arte traduntur, inſcitiâ.

100. Tum Cotta, Quoniam id, quod difficillimum nobis videbatur, ut omnino de his rebus, Craſſe, loquerere, aſſecuti ſumus; de reliquo jam noſtra culpa fuerit, si te, nisi omnia, quæ percunctati erimus, explicâris, dimiſerimus. De his, credo, rebus, inquit Craſſus, ut in cretionibus ſcribi ſolet, *Quibus ſciam, poteroque.*

101. Tum ille, Namque quod tu non poteris, aut neſcies, quis noſtrûm tam impudens eſt, qui ſe ſcire, aut poſſe poſtulet? Jam verò iſtâ conditione, dum mihi liceat negare poſſe quod non potero, & fateri neſcire quod neſciam, licet, inquit Craſſus, veſtro arbitratu percunctemini.

102. Atque, inquit Sulpicius, hoc primùm ex te, de quo modò Antonius expoſuit, quid ſentias, quærimus; exiſtimesne artem aliquam eſſe dicendi. Quid? mihi nunc vos, inquit Craſſus, tamquam alicui Græculo otioſo & loquaci, & fortaſſe docto atque erudito, quæſtiunculam, de qua meo arbitratu loquar, ponitis? Quando enim me iſta curaſſe, aut cogitaſſe arbitramini, & non ſemper irrisiſſe potiùs eorum hominum impudentiam, qui quum

in schola assedissent, ex magna hominum frequentia dicere juberent, si quis quid quæreret?

103. Quod primum ferunt Leontinum fecisse Gorgiam: qui permagnum quiddam suscipere, ac profiteri videbatur, quum se ad omnia, de quibus quisque audire vellet, esse paratum denuntiaret. Postea verò vulgò hoc facere cœperunt, hodieque faciunt; ut nulla sit res, neque tanta, neque tam nova, de qua non se omnia, quæ dici possunt, profiteantur esse dicturos.

104. Quòd si te, Cotta, arbitrarer, aut te, Sulpici, de iis rebus audire velle, adduxissem huc Græcum aliquem, qui vos istiusmodi disputationibus delectaret: quod ne nunc quidem difficile factu est: est enim apud M. Pisonem, adolescentem jam huic studio deditum, summo hominem ingenio, nostrique cupidissimum, peripateticus Staseas, homo nobis sanè familiaris, &, ut inter homines peritos constare video, in illo suo genere omnium princeps.

XXIII. Quem tu mihi, inquit Mucius, Staseam, quem peripateticum narras? Gerendus est tibi mos adolescentibus, Crasse; qui non Græci alicujus quotidianam loquacitatem sine usu, neque ex scholis cantilenam requirunt, sed ex homine omnium sapientissimo atque eloquentissimo, atque ex eo, qui non in libellis, sed in maximis

usis, & in hoc domicilio imperii & glo-
e, sit consilio linguâque princeps; cujus
ſtigia perſequi cupiunt, ejus ſententiam
ſcitantur.

106. Equidem te quum in dicendo ſem-
r putavi deum, tum verò tibi numquam
oquentiæ majorem tribui laudem, quàm
ımanitatis: quâ nunc te uti vel maximè
cet, neque defugere eam diſputatio-
m, ad quam te duo excellentis ingenii
lolescentes cupiunt accedere.

107. Ego verò, inquit, iſtis obſequi ſtu-
eo, neque gravabor breviter meo more,
ıid quaque de re ſentiam, dicere. Ac pri-
ùm illud (quoniam auctoritatem tuam ne-
igere, Scævola, fas mihi eſſe non puto)
ſpondeo, mihi dicendi aut nullam artem,
ıt pertenuem videri, ſed omnem eſſe con-
ntionem inter homines doctos in verbi
ɔntroversia poſitam.

108. Nam si ars ita definitur, ut paulò
ıtè expoſuit Antonius, ex rebus penitus
erſpectis, planéque cognitis, atque ab
pinionis arbitrio ſejunctis, ſcientiâque
ɔmprehensis; non mihi videtur ars orato-
s eſſe ulla. Sunt enim varia, & ad vul-
arem popularemque ſenſum accommo-
ata, omnia genera hujus forensis noſtræ
ictionis.

109. Sin autem ea, quæ obſervata ſunt
uſu ac ratione dicendi, hæc ab homini-

bus callidis ac peritis animadversa ac notata, verbis designata, generibus illustrata, partibus distributa sunt (id quod fieri potuisse video) non intelligo, quamobrem non, si minùs illâ subtili definitione, at hac vulgari opinione, ars esse videatur. Sed sive est ars, sive artis quædam similitudo, non est quidem ea negligenda: verùm intelligendum est, alia quædam ad consequendam eloquentiam esse majora.

XXIV. Tum Antonius vehementer se assentire Crasso dixit, quòd neque ita amplecteretur artem, ut ii solerent, qui omnem vim dicendi in arte ponerent; neque rursum eam totam, sicut plerique philosophi facerent, repudiaret. Sed existimo, inquit, gratum te his, Crasse, facturum, si ista exposueris, quæ putas ad dicendum plus, quàm ipsam artem, posse prodesse.

111. Dicam equidem, quoniam institui, petamque a vobis, inquit, ne has meas ineptias efferatis: quamquam moderabor ipse, ne, ut quidam magister, atque artifex, sed quasi unus e togatorum numero, atque ex forensi usu homo mediocris, neque omnino rudis, videar, non ipse aliquid de me promisisse, sed fortuitò in sermonem vestrum incidisse.

112. Equidem, quum peterem magis-

tratus, solebam in prensando dimittere a me Scævolam, quum ei ita dicerem, me velle esse ineptum: id erat petere blandiùs; quod nisi ineptè fieret, bene non posset fieri: hunc autem esse hominem unum ex omnibus, quo præsente ego ineptus esse minimè vellem: quem quidem nunc mearum ineptiarum testem & spectatorem fortuna constituit. Nam quid est ineptius, quàm de dicendo dicere, quum idipsum, dicere, numquam sit non ineptum, nisi quum est necessarium? Perge verò, Crasse, inquit Mucius. Istam enim culpam, quam vereris, ego præstabo.

XXV. Sic igitur censeo, inquit Crassus, naturam primùm, atque ingenium ad dicendum vim afferre maximam: neque verò istis, de quibus paulò antè dixit Antonius, scriptoribus artis, rationem dicendi & viam, sed naturam defuisse. Nam & animi, atque ingenii celeres quidam motus esse debent, qui & ad excogitandum acuti, & ad explicandum, ornandumque sint uberes, & ad memoriam firmi, atque diuturni.

114. Et si quis est, qui hæc putet arte accipi posse, quod falsum est (præclarè enim se res habeat, si hæc accendi, aut commoveri arte possint: inseri quidem, & donari ab arte non possunt; omnia sunt

enim illa dona naturæ) quid de illis dicet, quæ certè cum ipſo homine naſcuntur, linguæ ſolutio, vocis ſonus, latera, vires, conformatio quædam, & figura totius oris, & corporis?

115. Neque hæc ita dico, ut ars aliquid limare non possit: neque enim ignoro, & quæ bona sint, fieri meliora poſſe doctrinâ, & quæ non optima, aliquo modo acui tamen, & corrigi poſſe: ſed ſunt quidam aut ita linguâ hæsitantes, aut ita voce abſoni, aut ita vultu motuque corporis vaſti, atque agreſtes, ut, etiamsi ingeniis, atque arte valeant, tamen in oratorum numerum venire non possint. Sunt autem quidam ita in iiſdem rebus habiles, ita naturæ muneribus ornati, ut non nati, ſed ab aliquo deo ficti eſſe videantur.

116. Magnum quoddam eſt onus atque munus, ſuſcipere, atque profiteri, ſe eſſe, omnibus silentibus, unum maximis de rebus, magno in conventu hominum, audiendum. Adeſt enim ferè nemo, quin acutiùs, atque acriùs vitia in dicente, quàm recta videat. Ita, quidquid eſt, in quo offenditur, id etiam illa, quæ laudanda ſunt, obruit.

117. Neque hæc in eam ſententiam diſputo, ut homines adoleſcentes, si quid naturale fortè non habeant, omnino a dicendi ſtudio deterream. Quis enim non

videt, C. Cœlio, æquali meo, magno honori fuisse, homini novo, illam ipsam, quamcumque assequi potuerit, in dicendo mediocritatem? Quis vestrum æqualem, Q. Varium, vastum hominem, atque fœdum, non intelligit illâ ipsâ facultate, quamcumque habet, magnam esse in civitate gratiam consecutum?

XXVI. Sed quia de oratore quærimus, fingendus est nobis oratione nostrâ, detractis omnibus vitiis, orator, atque omni laude cumulatus. Neque enim, si multitudo litium, si varietas causarum, si hæc turba, & barbaria forensis dat locum vel vitiosissimis oratoribus, idcirco nos hoc, quod quærimus, omittemus. Itaque in iis artibus, in quibus non utilitas quæritur necessaria, sed animi libera quædam oblectatio, quàm diligenter, & quàm propè fastidiosè judicamus? Nullæ enim lites, neque controversiæ sunt, quæ cogant homines, sicut in foro non bonos oratores, item in theatro actores malos perpeti.

119. Est igitur oratori diligenter providendum, non uti illis satisfaciat, quibus necesse est; sed ut iis admirabilis esse videatur, quibus liberè liceat judicare. Ac, si quæritis, planè, quid sentiam, enuntiabo apud homines familiarissimos, quod adhuc semper tacui, & tacendum putavi. Mihi etiam qui optimè dicunt, quique

id facillimè, atque ornatissimè facere possunt, tamen, nisi timidè ad dicendum accedunt, & in ordienda oratione perturbantur, pene impudentes videntur: tametsi id accidere non potest.

120. Ut enim quisque optimè dicit, ita maximè dicendi difficultatem, variosque eventus orationis, exspectationemque hominum pertimescit. Qui verò nihil potest dignum re, dignum nomine oratoris, dignum hominum auribus efficere, atque edere, is mihi, etiamsi commovetur in dicendo, tamen impudens videtur. Non enim pudendo, sed non faciendo id, quod non decet, impudentiæ nomen effugere debemus.

121. Quem verò non pudet (id quod in plerisque video) hunc ego non reprehensione solùm, sed etiam pœnâ dignum puto. Equidem & in vobis animadvertere soleo, & in me ipso sæpissimè experior, ut exalbescam in principiis dicendi, & totâ mente atque omnibus artubus contremiscam. Adolescentulus verò sic initio accusationis exanimatus sum, ut hoc summum beneficium Q. Maximo debuerim, quòd continuò consilium dimiserit, simul ac me fractum, ac debilitatum metu viderit.

122. Hìc omnes assensi, significare inter sese, & colloqui cœperunt. Fuit enim mirificus quidam in Crasso pudor, qui tamen

men non modò non obeſſet ejus orationi, ſed etiam probitatis commendatione prodeſſet.

XXVII. Tum Antonius, Sæpe, ut dicis, inquit, animadverti, Craſſe, & te, & ceteros ſummos oratores, quamquam tibi par, meâ ſententiâ, nemo umquam fuit, in dicendi exordio permoveri.

123. Cujus quidem rei quum cauſam quærerem, quidnam eſſet, cur, ut in quoque oratore plurimùm eſſet, ita maximè is pertimeſceret, has cauſas inveniebam duas: unam, quòd intelligerent ii, quos uſus ac natura docuiſſet, nonnumquam ſummis oratoribus non ſatis ex ſententia eventum dicendi procedere: ita non injuriâ, quotieſcumque dicerent, id, quod aliquando poſſet accidere, ne tum accideret, timere.

124. Altera eſt hæc, de qua queri ſæpe ſoleo: ceterarum homines artium ſpectati, & probati, si quando aliquid minùs bene fecerunt, quàm ſolent, aut noluiſſe, aut valetudine impediti non potuiſſe conſequi id quod ſcirent, putantur. Noluit, inquiunt, hodie agere Roſcius; aut, Crudior fuit.

125. Oratoris peccatum, si quod eſt animadverſum, ſtultitiæ peccatum videtur: ſtultitia autem excuſationem non habet; quia nemo videtur, aut quia crudus

fuerit, aut quòd ita maluerit, ſtultus fuiſſe. Quò etiam gravius judicium in dicendo ſubimus : quoties enim dicimus, toties de nobis judicatur : &, qui ſemel in geſtu peccavit, non continuò exiſtimatur neſcire geſtum ; cujus autem in dicendo aliquid reprehenſum eſt, aut æterna in eo, aut certè diuturna valet opinio tarditatis.

XXVIII. Illud verò, quod a te dictum eſt, eſſe permulta, quæ orator, nisi a natura haberet, non multùm a magiſtro adjuvaretur ; valde tibi aſſentior, inque eo vel maximè probavi ſummum illum doctorem, Alabandenſem Apollonium, qui quum mercede doceret, tamen non patiebatur, eos, quos judicabat non poſſe oratores evadere, operam apud ſeſe perdère, dimittebatque; & ad quam quemque artem putabat eſſe aptum, ad eam impellere atque hortari ſolebat.

127. Satis eſt enim ceteris artificiis percipiendis, tantummodo similem eſſe hominis ; & id, quod tradatur, vel etiam inculcetur, si quis fortè ſit tardior, poſſe percipere animo, & memoriâ cuſtodire. Non quæritur mobilitas linguæ, non celeritas verborum, non denique ea, quæ nobis non poſſumus fingere, facies, vultus, ſonus.

128. In oratore autem acumen dialecticorum, ſententiæ philoſophòrum, verba

propè poëtarum, memoria jurisconsultorum, vox tragœdorum, gestus pene summorum actorum est requirendus. Quamobrem nihil in hominum genere rarius perfecto oratore inveniri potest: quæ enim singularum rerum artifices singula si mediocriter adepti sunt, probantur, ea, nisi omnia summa sunt in oratore, probari non possunt.

129. Tum Crassus, Atqui vide, inquit, in artificio perquam tenui & levi, quantò plus adhibeatur diligentiæ, quàm in hac re, quam constat esse maximam. Sæpe enim soleo audire Roscium, quum ita dicat, se adhuc reperire discipulum, quem quidem probaret, potuisse neminem: non quò non essent quidam probabiles, sed quia, si aliquid modò esset vitii, id ferre ipse non posset. Nihil est enim tam insigne, nec tam ad diuturnitatem memoriæ stabile, quàm id, in quo aliquid offenderis.

130. Itaque ut ad hanc similitudinem hujus histrionis, oratoriam laudem dirigamus; videtisne, quàm nihil ab eo, nisi perfectè, nihil nisi cum summa venustate fiat? nihil nisi ita, ut deceat, & uti omnes moveat, atque delectet? Itaque hoc jamdiu est consecutus, ut, in quo quisque artificio excelleret, is in suo genere Roscius diceretur. Hanc ego absolutionem, perfectionemque in oratore desiderans, a qua

ipse longè absum, facio impudenter: mihi enim volo ignosci, ceteris ipse non ignosco. Nam qui non potest, qui vitiosè facit, quem denique non decet, hunc (ut Apollonius jubebat) ad id, quod facere possit, detrudendum puto.

XXIX. Num tu igitur, inquit Sulpicius, me, aut hunc Cottam, jus civile, aut rem militarem jubes discere? nam quis ad ista summa, atque in omni genere perfecta potest pervenire? Tum ille, Ego verò, inquit, quod in vobis egregiam quamdam ac præclaram indolem ad dicendum esse cognovi, idcirco hæc exposui omnia: nec magis ad eos deterrendos, qui non possent, quàm ad vos, qui possetis, exacuendos accommodavi orationem meam: & quamquam in utroque vestrûm summum esse ingenium studiumque perspexi, tamen hæc, quæ sunt in specie posita, de quibus plura fortasse dixi, quàm solent Græci dicere, in te, Sulpici, divina sunt.

132. Ego enim neminem, nec motu corporis, neque ipso habitu atque formâ aptiorem, neque pleniorem, aut suaviorem mihi videor audisse: quæ quibus a natura minora data sunt, tamen illud assequi possunt, ut iis, quæ habeant, modicè & scienter utantur, & ut ne dedeceat. Id enim est maximè vitandum, & de hoc

uno minimè est facile præcipere, non mihi modò, qui sicut unus paterfamilias his de rebus loquor, sed etiam ipsi illi Roscio, quem sæpe audio dicere, caput esse artis, *decere*: quod tamen unum id esse, quod tradi arte non possit. Sed, si placet, sermonem aliò transferamus, & nostro more aliquando, non rhetorico, loquamur.

133. Minimè verò, inquit Cotta. Nunc enim te jam exoremus necesse est, quoniam retines nos in hoc studio, nec ad aliam dimittis artem, ut nobis explices, quidquid est, istud quod tu in dicendo potes: neque enim sumus nimis avidi: istâ tuâ mediocri eloquentiâ contenti sumus, idque ex te quærimus (ut ne plus nos assequamur, quàm quantulum tu in dicendo assecutus es) quoniam, quæ a naturâ expetenda sunt, ea dicis non nimis deesse nobis, quid præterea esse assumendum putes.

XXX. Tum Crassus arridens: Quid censes, inquit, Cotta, nisi studium, & ardorem quemdam amoris? sine quo quum in vita nihil quidquam egregium, tum certè hoc, quod tu expetis, nemo umquam assequetur. Neque verò vos ad eam rem video esse cohortandos; quos, quum mihi quoque sitis molesti, nimis etiam flagrare intelligo cupiditate.

135. Sed profectò studia nihil prosunt perveniendi aliquò, nisi illud, quod eò,

quò intendas, ferat, deducatque, cognoris. Quare, quoniam mihi levius quoddam onus imponitis, neque ex me de oratoris arte, sed de hac mea, quantulacumque est, facultate quæritis, exponam vobis quamdam, non aut perreconditam, aut valde difficilem, aut magnificam, aut gravem rationem consuetudinis meæ, quâ quondam solitus sum uti, quum mihi in isto studio versari adolescenti licebat.

136. Tum Sulpicius, O diem, Cotta, nobis, inquit, optatum! quod enim neque precibus umquam, nec insidiando, nec speculando assequi potui, ut, quid Crassus ageret, meditandi, aut dicendi caussâ, non modò videre mihi, sed ex ejus scriptore, & lectore Diphilo suspicari liceret; id spero nos esse adeptos, omniaque jam ex ipso, quæ diu cupimus, cogniturós.

XXXI. Tum Crassus, Atqui arbitror, Sulpici, quum audieris, non tam te hæc admiraturum, quæ dixero, quàm existimaturum, tum, quum ea audire cupiebas, caussam, cur cuperes, non fuisse: nihil enim dicam reconditum, nihil exspectatione vestrâ dignum, nihil aut inauditum vobis, aut cuiquam novum. Nam principió illud, quod est homine ingenuo, liberaliterque educato dignum, non negabo me ista omnium communia & contrita præcepta didicisse.

138. Primùm, oratoris officium esse, dicere ad persuadendum accommodatè; deinde esse omnem orationem aut de infinitæ rei quæstione, sine designatione personarum, & temporum; aut de re certis in personis, ac temporibus locata.

139. In utraque autem re quidquid in controversiam veniat, in eo quæri solere, aut factumne sit, aut, si est factum, quale sit, aut etiam quo nomine vocetur, aut, quod nonnulli addunt, recténe factum esse videatur.

140. Exsistere autem controversias etiam ex scripti interpretatione, in quo aut ambiguè quid sit scriptum, aut contrariè, aut ita, ut a sententia scriptum dissideat: his autem omnibus partibus subjecta quædam esse argumenta propria.

141. Sed causarum, quæ sint a communi quæstione sejunctæ, partim in judiciis versari, partim in deliberationibus: esse etiam genus tertium, quod in laudandis, aut vituperandis hominibus poneretur: certosque esse locos, quibus in judiciis uteremur, in quibus æquitas quæreretur: alios in deliberationibus, qui omnes ad utilitatem dirigerentur eorum, quibus consilium daremus: alios item in laudationibus, in quibus ad personarum dignitatem omnia referrentur.

142. Quumque esset omnis oratoris vis,

ac facultas in quinque partes distributa, ut deberet reperire primùm, quid diceret; deinde inventa non solùm ordine, sed etiam momento quodam, atque judicio dispensare, atque componere; tum ea denique vestire, atque ornare oratione; pòst memoriâ sepire; ad extremum agere cum dignitate & venustate.

143. Etiam illa cognoram, & acceperam, antequam de re diceremus, initio conciliandos eorum esse animos, qui audirent; deinde rem demonstrandam; postea controversiam constituendam; tum id, quod nos intenderemus, confirmandum; pòst, quæ contrà dicerentur, refellenda; extremâ autem oratione ea, quæ pro nobis essent, amplificanda & augenda; quæque essent pro adversariis, infirmanda atque frangenda.

XXXII. Audieram etiam quæ de orationis ipsius ornamentis traderentur; in qua præcipitur primùm, ut purè, & Latinè loquamur; deinde ut planè & dilucidè; tum ut ornatè; pòst ad rerum dignitatem aptè, & quasi decorè: singularumque rerum præcepta cognoram.

145. Quin etiam, quæ maximè propria essent naturæ, tamen his ipsis artem adhiberi videram. Nam de actione, & de memoria quædam brevia, sed magna cum exercitatione præcepta gustaram. In his

enim ferè rebus omnis iſtorum artificum doctrina verſatur, quam ego si nihil dicam adjuvare, mentiar: habet enim quædam quasi ad commonendum oratorem, quò quidque referat, & quò intuens, ab eo, quodcumque sibi propoſuerit, minùs aberret.

146. Verùm ego hanc vim intelligo eſſe in præceptis omnibus, non ut ea ſecuti oratores, eloquentiæ laudem sint adepti, ſed, quæ ſuâ ſponte homines eloquentes facerent, ea quoſdam obſervaſſe, atque id egiſſe: sic eſſe non eloquentiam ex artificio, ſed artificium ex eloquentia natum; quod tamen, ut antè dixi, non ejicio: eſt enim, etiamsi minùs neceſſarium ad bene dicendum, tamen ad cognoſcendum, non illiberale.

147. Ea exercitatio quædam ſuſcipienda vobis eſt: quamquam vos quidem jampridem eſtis in curſu: ſed iis, qui ingrediuntur in ſtadium, quique ea, quæ agenda ſunt in foro, tamquam in acie, poſſunt etiam nunc exercitatione quasi ludicrâ prædiſcere, ac meditari.

148. Hanc ipſam, inquit Sulpicius, noſſe volumus: attamen iſta, quæ abs te breviter de arte decurſa ſunt, audire cupimus, quamquam ſunt nobis quoque non inaudita. Verùm illa mox: nunc de ipſa exercitatione quid ſentias, quærimus.

XXXIII. Equidem probo ista, Crassus inquit, quæ vos facere soletis, ut, causâ aliquâ positâ consimili causarum earum, quæ in forum deferuntur, dicatis quàm maximè ad veritatem accommodatè. Sed plerique in hoc vocem modò, neque eam scienter, & vires exercent suas, & linguæ celeritatem incitant, verborumque frequentiâ delectantur: in quo fallit eos, quod audierunt, *dicendo homines, ut dicant, efficere solere.*

150. Verè enim etiam illud dicitur, *perversè dicere, homines, perversè dicendo, facillimè consequi.* Quamobrem in istis ipsis exercitationibus, etsi utile est, etiam subitò sæpe dicere, tamen illud utilius, sumpto spatio ad cogitandum, paratiùs, atque accuratiùs dicere. Caput autem est, quod (ut verè dicam) minimè facimus (est enim magni laboris, quem plerique fugimus) quàm plurimùm scribere. *Stilus optimus, & præstantissimus dicendi effector, ac magister:* neque injuriâ: nam si subitam & fortuitam orationem commentatio, & cogitatio facilè vincit; hanc ipsam profectò assidua, ac diligens scriptura superabit.

151. Omnes enim sive artis sunt loci, sive ingenii cujusdam atque prudentiæ, qui modò insunt in ea re, de qua scribimus, anquirentibus nobis, omnique acie ingenii contemplantibus ostendunt se & occurrunt;

omnesque sententiæ, verbaque omnia, quæ sunt cujusque generis maximè illustria, sub acumen stili subeant, & succedant necesse est: tum ipsa collocatio, conformatioque verborum perficitur in scribendo, non poëtico, sed quodam oratorio numero, & modo.

152. Hæc sunt, quæ clamores, & admirationes in bonis oratoribus efficiunt; neque ea quisquam, nisi diu, multùmque scriptitarit, etiamsi vehementissimè se in his subitis dictionibus exercuerit, consequetur; & qui a scribendi consuetudine ad dicendum venit, hanc affert facultatem, ut, etiam subitò si dicat, tamen illa, quæ dicantur, similia scriptorum esse videantur; atque etiam, si quando in dicendo scriptum attulerit aliquid, quum ab eo discesserit, reliqua similis oratio consequetur.

153. Ut concitato navigio, quum remiges inhibuerunt, retinet tamen ipsa navis motum, & cursum suum, intermisso impetu, pulsuque remorum: sic in oratione perpetuâ, quum scripta deficiunt, parem tamen obtinet oratio reliqua cursum, scriptorum similitudine & vi concitata.

XXXIV. In quotidianis autem commentationibus equidem mihi adolescentulus proponere solebam illam exercitationem maximè, quâ C. Carbonem nostrum illum inimicum solitum esse uti sciebam, ut aut

versibus propositis quàm maximè gravibus; aut oratione aliquâ lectâ ad eum finem, quem memoriâ possem comprehendere, eam rem ipsam, quam legissem, verbis aliis quàm maximè possem lectis pronuntiarem. Sed pòst animadverti, hoc esse in hoc vitii, quòd ea verba, quæ maximè cujusque rei propria, quæque essent ornatissima atque optima, occupasset, aut Ennius, si ad ejus versus me exercerem, aut Gracchus, si ejus orationem mihi fortè proposuissem: ita, si iisdem verbis uterer, nihil prodesse; si aliis, etiam obesse, quum minùs idoneis uti consuescerem.

155. Postea mihi placuit, eoque sum usus adolescens, ut summorum oratorum Græcas orationes explicarem: quibus lectis hoc assequebar, ut, quum ea, quæ legerem Græcè, Latinè redderem, non solùm optimis verbis uterer, & tamen usitatis, sed etiam exprimerem quædam verba imitando, quæ nova nostris essent, dummodo essent idonea.

156. Jam vocis, & spiritûs, & totius corporis, & ipsius linguæ motus, & exercitationes, non tam artis indigent, quàm laboris: quibus in rebus habenda est ratio diligenter, quos imitemur, quorum similes velimus esse. Intuendi nobis sunt non solùm oratores, sed etiam actores, ne malâ consuetudine ad aliquam deformitatem pravitatemque veniamus.

157. Exercenda eſt etiam memoria, ediſcendis ad verbum quàm plurimis & noſtris ſcriptis, & alienis. Atque in eâ exercitatione non ſanè mihi diſplicet adhibere, si conſueris, etiam iſtam locorum simulacrorumque rationem, quæ in arte traditur. Educenda deinde dictio eſt ex hac domeſtica exercitatione, & umbratili, medium in agmen, in pulverem, in clamorem, in caſtra, atque in aciem forenſem: ſubeundus uſus omnium, & periclitandæ vires ingenii; & illa commentatio incluſa, in veritatis lucem proferenda eſt.

158. Legendi etiam poëtæ, cognoſcenda hiſtoria, omnium bonarum artium ſcriptores ac doctores & legendi & pervolutandi, & exercitationis cauſâ laudandi, interpretandi, corrigendi, vituperandi, refellendi; diſputandumque de omni re in contrarias partes, &, quidquid erit in quaque re, quod probabile videri poſſit, eliciendum atque dicendum.

159. Perdiſcendum jus civile, cognoscendæ leges, percipienda omnis antiquitas, ſenatoria conſuetudo, diſciplina reipublicæ, jura ſociorum, fœdera, pactiones, cauſa imperii cognoſcenda eſt. Libandus eſt etiam ex omni genere urbanitatis facetiarum quidam lepos, quo, tamquam ſale, perſpergatur omnis oratio. Effudi vobis omnia, quæ ſentiebam; quæ fortaſſe,

quemcumque patremfamilias arripuissetis ex aliquo circulo, eadem vobis percunctantibus respondisset.

XXXV. Hæc quum Crassus dixisset, silentium est consecutum. Sed quamquam satis iis, qui aderant, ad id, quod erat propositum, dictum videbatur, tamen sentiebant celeriùs esse multò, quàm ipsi vellent, ab eo peroratum. Tum Scævola, Quid est, Cotta? inquit, quid tacetis? nihilne vobis in mentem venit, quod præterea a Crasso requiratis?

161. Immo id mehercule, inquit, ipsum attendo. Tantus enim cursus verborum fuit, & sic evolavit oratio, ut ejus vim, atque incitationem adspexerim; vestigia, ingressumque vix viderim: & tamquam in aliquam locupletem ac refertam domum venerim, non explicatâ veste, neque proposito argento, neque tabulis & signis propalam collocatis, sed his omnibus multis, magnificisque rebus constructis ac reconditis: sic modò in oratione Crassi divitias, atque ornamenta ejus ingenii per quædam involucra, atque integumenta perspexi; sed ea quum contemplari cuperem, vix adspiciendi potestas fuit. Ita neque hoc possum dicere, me omnino ignorare quid possideat, neque planè nosse, ac vidisse.

162. Quin tu igitur facis idem, inquit Scævola, quod faceres, si in aliquam do-

mum, plenam ornamentorum illam, venisses? si ea seposita, ut dicis, essent, tuque valde spectandi cupidus esses; non dubitares rogare dominum, ut proferri juberet, præsertim si esses familiaris: similiter nunc petis a Crasso, ut eam copiam ornamentorum suorum, quam constructam uno in loco, quasi per transennam prætereuntes strictim adspeximus, in lucem proferat, & suo quidque in loco collocet?

163. Ego verò, inquit Cotta, a te peto, Scævola: me enim, & hunc Sulpicium impedit pudor ab homine omnium gravissimo, qui genus hujusmodi disputationis semper contempserit, hæc, quæ isti forsitan puerorum elementa videantur, exquirere. Sed tu hoc nobis da, Scævola, & perfice, ut Crassus hæc, quæ coarctavit, & perangustè refersit in oratione sua, dilatet nobis, atque explicet.

164. Ego mehercule, inquit Mucius, antea vestrâ magis hoc causâ volebam, quàm meâ: neque enim tantopere hanc a Crasso disputationem desiderabam, quantopere ejus in causis oratione delector. Nunc verò, Crasse, meâ quoque etiam causâ rogo, ut quoniam tantùm habemus otii, quantùm jamdiu nobis non contigit, ne graveris exædificare id opus, quod instituisti. Formam enim totius negotii opinione majorem, melioremque video; quam vehementer probo.

XXXVI. Enimvero, inquit Crassus, mirari satis non queo; etiam te hæc, Scævola, desiderare, quæ neque ego teneo, uti ii, qui docent; neque sunt ejus generis, ut, si optimè tenerem, digna essent istâ sapientiâ, ac tuis auribus. Ain' tu, inquit ille? si de istis communibus & pervagatis vix huic ætati audiendum putas, etiamne illa negligere possumus, quæ tu oratori cognoscenda esse dixisti, de naturis hominum, de moribus, de rationibus iis, quibus hominum mentes & incitarentur, & reprimerentur, de historia, de antiquitate, de administratione reipublicæ, denique de nostro ipso jure civili? Hanc enim ego omnem scientiam, & copiam rerum in tua prudentia sciebam inesse: in oratoris verò instrumento tam lautam supellectilem numquam videram.

166. Potes igitur, inquit Crassus (ut alia omittam innumerabilia, & immensa, & ad ipsum tuum jus civile veniam) oratores putare eos, quos multas horas exspectavit, quum in campum properaret, & ridens & stomachans Scævola, quum Hypseus maximâ voce, plurimis verbis a M. Crasso prætore contenderet, ut ei, quem defendebat, causâ cadere liceret: Cn. autem Octavius, homo consularis, non minùs longâ oratione recusaret, ne adversarius causâ caderet, ac ne is, pro quo ipse di-

ceret, turpi tutelæ judicio, atque omni molestiâ, stultitiâ adversarii, liberaretur?

167. Ego verò istos, inquit (memini enim mihi narrare Mucium) non modò oratoris nomine, sed ne foro quidem dignos putarim. Atqui nòn defuit illis patronis, inquit Crassus, eloquentia, neque dicendi ratio, aut copia, sed juris civilis prudentia; quòd alter plus, lege agendo, petebat, quàm quantùm lex in XII tabulis permiserat; quod quum impetrasset, causâ caderet: alter iniquum putabat plus secum agi, quàm quod erat in actione; neque intelligebat, si ita esset actum, litem adversarium perditurum.

XXXVII. Quid? his paucis diebus, nonne, nobis in tribunali Q. Pompeii, prætoris urbani, familiaris nostri, sedentibus, homo ex numero disertorum postulabat, ut illi, unde peteretur, vetus atque usitata exceptio daretur, *Cujus pecuniæ dies fuisset?* quod petitoris causâ comparatum esse non intelligebat: ut, si ille infitiator probasset judici, antè petitam esse pecuniam, quàm esset cœpta deberi, petitor, rursus quum peteret, exceptione excluderetur, *Quòd eâ res in judicium antea venisset.*

169. Quid ergo hòc fieri turpius, aut dici potest, quàm eum, qui hanc personam susceperit, ut amicorum controversias,

causasque tueatur, laborantibus succurrat, ægris medeatur, afflictos excitet; hunc in minimis tenuissimisque rebus ita labi, ut aliis miserandus, aliis irridendus esse videatur?

170. Equidem propinquum nostrum P. Crassum illum Divitem, & multis aliis in rebus elegantem hominem & ornatum, & præcipuè in hoc efferendum & laudandum puto, quòd, quum P. Scævolæ frater esset, solitus est ei persæpe dicere, neque illum in jure civili satis illi arti facere posse, nisi dicendi copiam assumpsisset (quod quidem hic, qui mecum consul fuit, filius ejus est consecutus) neque se antè causas amicorum tractare, atque agere cœpisse, quàm jus civile didicisset.

171. Quid verò ille M. Cato? nonne & eloquentiâ tantâ fuit, quantam illa tempora, atque illa ætas in hac civitate ferre maximam potuit, & juris civilis omnium peritissimus? Verecundiùs hac de re jamdudum loquor, quòd adest vir in dicendo summus, quem ego unum oratorem maximè admiror: sed tamen idem hoc semper jus civile contempsit. Verùm, quoniam sententiæ, atque opinionis meæ voluistis esse participes, nihil occultabo; & quoad potero, vobis exponam, quid de quaque re sentiam.

XXXVIII. Antonii incredibilis qua-

dam, & propè singularis, & divina vis ingenii videtur, etiamsi hac ſcientiâ juris nudata sit, poſſe facilè ceteris armis prudentiæ causas tueri, atque defendere. Quamobrem hic nobis sit exceptus: ceteros verò non dubitabo primùm inertiæ condemnare ſententiâ meâ, pòſt etiam impudentiæ.

173. Nam volitare in foro, hærere in jure ac prætorum tribunalibus, judicia privata magnarum rerum obire, in quibus ſæpe non de facto, ſed de æquitate ac jure certetur, jactare ſe in causis centumviralibus, in quibus usucapionum, tutelarum, gentilitatum, agnationum, alluvionum, circumluvionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, ſtillicidiorum, teſtamentorum ruptorum aut ratorum, ceterarumque rerum innumerabilium jura verſentur, quum omnino, quid ſuum, quid alienum; quare denique civis aut peregrinus, ſervus aut liber quiſpiam sit, ignoret, insignis eſt impudentiæ.

174. Illa verò deridenda arrogantia eſt, in minoribus navigiis rudem eſſe ſe confiteri; quinqueremes, aut etiam majores, gubernare didiciſſe. Tu mihi quum in circulo decipiare adverſarii ſtipulatiunculâ; & quum obsignes tabellas clientis tui, quibus in tabellis id sit ſcriptum, quo ille capiatur, ego tibi ullam cauſam majorem com-

mittendam putem? Citiùs hercule is, qui duorum ſcalmorum naviculam in portu everterit, in Euxino ponto Argonautarum navem gubernarit.

175. Quid, si ne parvæ quidem cauſæ ſunt, ſed ſæpe maximæ, in quibus certatur de jure civili; quod tandem os eſt illius patroni, qui ad eas cauſas sine ulla ſcientia juris audet accedere? Quæ potuit igitur eſſe cauſa major, quàm illius militis; de cujus morte, quum domum falſus ab exercitu nuntius veniſſet, & pater ejus, re creditâ, teſtamentum mutaſſet, & quem ei viſum eſſet, feciſſet heredem, eſſetque ipſe mortuus, res delata eſt ad centumviros, quum miles domum reveniſſet, egisſetque lege in hereditatem paternam teſtamento exheres filius? Nempe in ea cauſa quæsitum eſt de jure civili, poſſetne paternorum bonorum exheres eſſe filius, quem pater teſtamento neque heredem, neque exheredem ſcripsiſſet nominatim.

XXXIX. Quid, qua de re inter Marcellos, & Claudios patricios centumviri judicarunt? quum Marcelli ab liberti filio ſtirpe, Claudii patricii, ejuſdem nominis hereditatem gente ad ſe rediiſſe dicerent, nonne in ea cauſa fuit oratoribus de toto ſtirpis ac gentilitatis jure dicendum?

177. Quid, quod item in centumvirali judicio certatum eſſe accepimus qui Ro-

mam in exsilium venisset, cui Romæ exsulare jus esset, si se ad aliquem quasi patronum applicavisset, intestatóque esset mortuus, nonne in ea causa jus applicationis, obscurum sanè & ignotum, patefactum in judicio, atque illustratum est a patrono?

178. Quid nuper, quum ego C. Sergii Auratæ contra hunc nostrum Antonium judicio privato causam defenderem, nonne omnis nostra in jure versata defensio est? Quum enim Marius Gratidianus ædes Auratæ vendidisset, neque servire quamdam earum ædium partem in mancipii lege dixisset; defendebamus, quidquid fuisset incommodi in mancipio, id si venditor scisset, neque declarasset, præstare debere.

179. Quo quidem in genere familiaris noster M. Bucculeius, homo neque meo judicio stultus, & suo valdè sapiens, & a juris studio non abhorrens, simili in re quodam modo nuper erravit Nam quum ædes L. Fufio venderet, in mancipio lumina, uti tum essent, ita recepit. Fufius autem, simul atque ædificari cœptum est in quadam parte urbis, quæ modò ex illis ædibus conspici posset, egit statim cum Bucculeio, quòd, cuicumque particulæ cœli officeretur, quamvis esset procul, mutari lumina putabat.

180. Quid verò? M'. Curii causa, & M. Coponii nuper apud centumviros, quo

concursu hominum, quâ exspectatione defensa est? quum Q. Scævola, æqualis, & collega meus, homo omnium & disciplinâ juris civilis eruditissimus, & ingenio, prudentiâque acutissimus, & oratione maximè limatus atque subtilis, atque, ut ego soleo dicere, juris peritorum eloquentissimus, eloquentium juris peritissimus, ex scripto testamentorum jura defenderet, negaretque, nisi postumus & natus, &, antequam in suam tutelam venisset, mortuus esset, heredem eum esse posse, qui esset secundùm postumum & natum, & mortuum, heres institutus; ego autem defenderem, hac eum tum mente fuisse, qui testamentum fecisset, ut, si filius non esset, qui in tutelam veniret, M'. Curius esset heres. Num destitit uterque nostrûm in ea causâ, in auctoritatibus, in exemplis, in testamentorum formulis, hoc est, in medio jure civili versari?

XL. Omitto jam plura exempla causarum amplissimarum, quæ sunt innumerabilia. Capitis nostri sæpe potest accidere ut causæ versentur in jure. Etenim sic C. Mancinum, nobilissimum, atque optimum virum, ac consularem, quum eum propter invidiam Numantini fœderis paterpatratus ex S. C. Numantinis dedidisset, eumque illi non recepissent, posteaque Mancinus domum revenisset, neque in se-

natum introire dubitaſſet; P. Rutilius, M. filius, tribunus plebis de ſenatu jussit educi, quòd eum civem negaret eſſe; quia memoriâ eſſet proditum, quem pater ſuus, aut populus vendidiſſet, aut paterpatratus dedidiſſet, ei nullum eſſe poſtliminium.

182. Quam poſſumus reperire ex omnibus rebus civilibus cauſam, contentionemque majorem quàm de ordine, de civitate, de libertate, de capite hominis conſularis, præſertim quum hæc non in crimine aliquo, quod ille poſſet infitiari, ſed in civili jure consiſteret? Similique in genere, inferiore ordine, si quis apud nos ſerviſſet ex populo fœderato, ſeſeque liberaſſet, ac poſtea domum reveniſſet; quæsitum eſt apud majores noſtros, num is ad ſuos poſtliminio rediiſſet, & amisiſſet hanc civitatem.

183. Quid? de libertate, quo judicium gravius eſſe nullum poteſt; nonne ex jure civili poteſt eſſe contentio, quum quæritur, is, qui domini voluntate cenſus sit, continuóne, an ubi luſtrum conditum, liber sit? Quid, quod uſu, memoriâ patrum, venit, ut paterfamilias, qui ex Hiſpania Romam veniſſet, quum uxorem prægnantem in provincia reliquiſſet, Romæque alteram duxiſſet, neque nuntium priori remisiſſet, mortuuſque eſſet inteſtatò, & ex utraque filius natus eſſet; mediocriſne res in controversiam adducta eſt? quum quæreretur

de duobus civium capitibus, & de puero; qui ex posteriore natus erat, & de ejus matre; quæ, si judicaretur certis quibusdam verbis, non novis nuptiis, fieri cum superiore divortium, in concubinæ locum duceretur.

184. Hæc igitur, & horum similia jura suæ civitatis ignorantem, erectum & celsum, alacri & prompto ore, ac vultu; huc atque illuc intuentem, vagari magna cum caterva toto foro, præsidium clientibus, atque opem amicis, & propè cunctis civibus lucem ingenii, & consilii sui porrigentem, atque tendentem, nonne in primis flagitiosum putandum est?

XLI. Et quoniam de impudentia dixi, castigemus etiam segnitiem hominum, atque inertiam. Nam si esset ista cognitio juris magna ac difficilis, tamen utilitatis magnitudo deberet homines ad suscipiendum discendi laborem impellere. Sed, ô dii immortales, non dicerem hoc audiente Scævolâ, nisi ipse dicere soleret, nullius artis faciliorem sibi cognitionem videri.

186. Quod quidem certis de causis a plerisque aliter existimatur: primùm quia veteres illi, qui huic scientiæ præfuerunt, obtinendæ atque augendæ potentiæ suæ causâ, pervulgari artem suam noluerunt: deinde, posteaquam est editum, expositis a Cn. Flavio primùm actionibus, nulli fuerunt,

fuerunt, qui illa artificiosè digesta generatim componerent. Nihil est enim, quod ad artem redigi possit, nisi ille priùs, qui illa tenet, quorum artem instituere vult, habeat illam scientiam, ut ex iis rebus, quarum ars nondum sit, artem efficere possit. Hoc video, dum breviter voluerim dicere, dictum a me esse paulò obscuriùs: sed experiar, & dicam, si potero, planiùs.

XLII. Omnia ferè, quæ sunt conclusa nunc artibus, dispersa, & dissipata quondam fuerunt; ut in musicis, numeri, & voces, & modi: in geometria, lineamenta, formæ, intervalla, magnitudines: in astrologia, cœli conversio, ortus, obitus, motusque siderum: in grammaticis, poëtarum pertractatio, historiarum cognitio, verborum interpretatio, pronuntiandi quidam sonus: in hac denique ipsa ratione dicendi, excogitare, ornare, disponere, meminisse, agere; ignota quondam omnibus, & diffusa latè videbantur.

188. Adhibita est igitur ars quædam extrinsecus ex alio genere quodam, quod sibi totum philosophi assumunt, quæ rem dissolutam, divulsamque conglutinaret; & ratione quadam constringeret.

189. Sit ergo in jure civili finis hic, legitimæ, atque usitatæ in rebus causisque civium, æquabilitatis conservatio. Tum sunt

notanda genera, & ad certum numerum paucitatemque revocanda (genus autem est id, quod sui similes communione quadam, specie autem differentes, duas, aut plures complectitur partes: partes autem sunt, quæ generibus iis, ex quibus emanant, subjiciuntur) omniaque, quæ sunt vel generum vel partium nomina, definitionibus, quam vim habeant, est exprimendum. Est enim definitio, earum rerum, quæ sunt ejus rei propriæ, quam definire volumus, brevis, & circumscripta quædam explicatio.

190. Hisce ego rebus exempla adjungerem, nisi, apud quos hæc haberetur oratio, cernerem: nunc complectar quod propofui, brevi. Si enim aut mihi facere licuerit, quod jamdiu cogito, aut alius quispiam, aut me impedito occuparit, aut mortuo effecerit, ut primùm omne jus civile in genera digerat, quæ perpauca sunt; deinde eorum generum quasi quædam membra dispertiat; tum propriam cujusque vim definitione declaret; perfectam artem juris civilis habebitis, magis magnam atque uberem, quàm difficilem atque obscuram. Atque interea tamen, dum hæc, quæ dispersa sunt, coguntur, vel passim licet carpentem, & colligentem undique, repleri justâ juris civilis scientiâ.

XLIII. Nonne videtis, equitem Roma-

num, hominem acutissimo omnium ingenio, sed minimè ceteris artibus eruditum, C. Açuleonem, qui mecum vivit, semperque vixit, ita tenere jus civile, ut ei, quum ab hoc discesseritis, nemo de iis, qui peritissimi sunt, anteponatur?

192. Omnia enim sunt posita ante oculos, collocata in usu quotidiano, in congressione hominum, atque in foro; neque ita multis litteris, aut voluminibus magnis continentur: eadem enim sunt elata primùm a pluribus; deinde, paucis verbis commutatis, etiam ab iisdem scriptoribus scripta sunt sæpius.

193. Accedit verò, quò faciliùs percipi cognoscique jus civile possit (quod minimè plerique arbitrantur) mira quædam in cognoscendo suavitas, & delectatio. Nam, sive quem aliena studia delectant, plurima est in omni jure civili, & in pontificum libris, & in XII tabulis antiquitatis effigies, quòd & verborum prisca vetustas cognoscitur, & actionum genera quædam, majorum consuetudinem vitamque declarant: sive quis civilem scientiam contempletur (quam Scævola non putat oratoris esse propriam, sed cujusdam ex alio genere prudentiæ) totam hanc, descriptis omnibus civitatis utilitatibus ac partibus, XII tabulis contineri videbitis: sive quem ista præpotens, & gloriosa philosophia de-

lectat, dicam audaciùs, hosce habet fontes omnium disputationum suarum, qui jure civili & legibus continentur.

194. Ex his enim & dignitatem maximè expetendam videmus, quum verus, justus, atque honestus labor honoribus, præmiis, splendore decoratur; vitia autem hominum atque fraudes, damnis, ignominiis, vinculis, verberibus, exsiliis, morte multantur: & docemur non infinitis, concertationumque plenis disputationibus, sed auctoritate, nutuque legum domitas habere libidines, coercere omnes cupiditates, nostra tueri, ab alienis mentes, oculos, manus abstinere.

XLIV. Fremant omnes licet, dicam quod sentio: bibliothecas mehercule omnium philosophorum unus mihi videtur XII tabularum libellus, si quis legum fontes & capita viderit, & auctoritatis pondere, & utilitatis ubertate superare.

196. Ac si nos, id quod maximè debet, nostra patria delectat, cujus rei tanta est vis, ac tanta natura, ut Ithacam illam in asperrimis saxulis, tamquam nidulum, affixam, sapientissimus vir immortalitati anteponeret; quo amore tandem inflammati esse debemus in ejusmodi patriam, quæ una in omnibus terris domus est virtutis, imperii, dignitatis? cujus primùm nobis mens, mos, disciplina, nota esse debet;

vel quia est patria parens omnium nostrûm, vel quia tantâ sapientiâ fuisse in jure constituendo putanda est, quantâ fuit in his tantis opibus imperii comparandis.

197. Percipietis etiam illam ex cognitione juris lætitiam, & voluptatem, quòd, quantùm præstiterint nostri majores prudentiâ ceteris gentibus, tum facillimè intelligetis, si cum illorum Lycurgo, & Dracone, & Solone nostras leges conferre volueritis. Incredibile est enim, quàm sit omne jus civile, præter hoc nostrum, inconditum, ac pene ridiculum: de quo multa soleo in sermonibus quotidianis dicere, quum hominum nostrorum prudentiàm ceteris hominibus, & maximè Græcis, antepono. His ego de causis dixeràm, Scævola, iis, qui perfecti oratores esse vellent, juris civilis cognitionem esse necessariam.

XLV. Jam verò ipsa per sese quantùm afferat iis, qui ei præsunt, honoris, gratiæ, dignitatis, quis ignorat? Itaque, ut apud Græcos infimi homines, mercedulâ adducti, ministros se præbent in judiciis oratoribus, ii, qui apud illos πραγματικοὶ vocantur: sic in nostra civitate contrà amplissimus quisque, & clarissimus vir, ut ille, qui propter hanc juris civilis scientiam sic appellatus a summo poëta est,

Egregiè cordatus homo, catus Æliu' Sextus,

multique præterea, qui, quum ingenio sibi auctore dignitatem reperissent, perfecerunt, ut in respondendo jure, auctoritate plus etiam, quàm ipso ingenio valerent.

199. Senectuti verò celebrandæ & ornandæ quod honestius potest esse perfugium, quàm juris interpretatio? Equidem mihi hoc subsidium jam inde ab adolescentia comparavi, non solùm ad causarum usum forensem, sed etiam ad decus atque ornamentum senectutis; ut, quum me vires (quòd ferè jam tempus adventat) deficere cœpissent, istâ ab solitudine domum meam vindicarem. Quid est enim præclarius, quàm honoribus & reipublicæ muneribus perfunctum senem posse suo jure dicere idem, quod apud Ennium dicat ille Pythius Apollo, se esse eum, unde sibi, si non populi & reges, at omnes sui cives consilium expetant,

Suarum rerum incerti? quos ego meâ ope ex
Incertis certos, compotesque consilî
Dimitto, ut ne res temerè tractent turbidas.

200. Est enim sine dubio domus jurisconsulti, totius oraculum civitatis. Testis est hujusce Q. Mucii janua, & vestibulum,

quod in ejus infirmissima valetudine, affectaque jam ætate, maximâ quotidie frequentiâ civium, ac summorum hominum splendore celebratur.

XLVI. Jam verò illa non longam orationem desiderant, quamobrem existimem publica quoque jura, quæ sunt propria civitatis, atque imperii, tum monumenta rerum gestarum, & vetustatis exempla, oratori nota esse debere. Nam ut in rerum privatarum causis atque judiciis depromenda sæpe oratio est ex jure civili, & idcirco, ut antè diximus, oratori juris civilis scientia necessaria est: sic in causis publicis judiciorum, concionum, senatûs, omnis hæc antiquitatis memoria, & publici juris auctoritas, & regendæ reipublicæ ratio ac scientia, tamquam aliqua materies, iis oratoribus, qui versantur in republica, subjecta esse debent.

202. Non enim causidicum nescio quem, neque proclamatorem, aut rabulam hoc sermone nostro conquirimus, sed eum virum, qui primùm sit ejus artis antistes, cujus quum ipsa natura magnam homini facultatem daret, tamen esse deus putatur; ut & ipsum, quod erat hominis proprium, non partum per nos, sed divinitus ad nos delatum videretur: deinde qui possit non tam caduceo, quàm nomine oratoris ornatus, incolumis vel inter hostium tela ver-

fari: tum qui ſcelus, fraudemque nocentis possit dicendo ſubjicere odio civium, ſupplicioque conſtringere: idemque ingenii præſidio, innocentiam judiciorum pœnâ liberare: idemque languentem, labentemque populum aut ad decus excitare, aut ab errore deducere, aut inflammare in improbos, aut incitatum in bonos mitigare: qui denique, quemcumque in animis hominum motum res & cauſa poſtulet, eum dicendo vel excitare possit, vel ſedare.

203. Hanc vim si quis exiſtimat, aut ab iis, qui de dicendi ratione ſcripſerunt, expositam eſſe, aut a me poſſe exponi tam brevi, vehementer errat: neque ſolùm inſcientiam meam, ſed ne rerum quidem magnitudinem perſpicit. Equidem vobis, quoniam ita voluiſtis, fontes, unde hauriretis; atque itinera ipſa ita putavi eſſe demonſtranda, non ut ipſe dux eſſem (quod & infinitum eſt, & non neceſſarium) ſed ut commonſtrarem tantùm viam, &, ut fieri ſolet, digitum ad fontes intenderem.

XLVII. Mihi verò, inquit Mucius, ſatis ſuperque abs te videtur iſtorum ſtudiis, si modò ſunt ſtudiosi, eſſe factum. Nam, ut Socratem illum ſolitum aiunt dicere, perfectum sibi opus eſſe, si quis ſatis eſſet concitatus cohortatione ſuâ ad ſtudium cognoſcendæ, percipiendæque virtutis:

quibus enim id persuasum esset, ut nihil mallent se esse, quàm bonos viros, iis reliquam facilem esse doctrinam: sic ego intelligo, si in hæc quæ patefecit oratione suâ Crassus, intrare volueritis, facillimè vos ad ea, quæ cupitis, perventuros ab hoc aditu, januaque patefacta.

205. Nobis verò, inquit Sulpicius, ista sunt pergrata perque jucunda: sed pauca etiam requirimus, in primisque ea, quæ valde breviter a te, Crasse, de ipsa arte percursa sunt, quum illa te & non contemnere, & didicisse confiterere. Ea si paulò latiùs dixeris, expleris omnem exspectationem diuturni desiderii nostri. Nam nunc, quibus studendum rebus esset, accepimus, quod ipsum est tamen magnum; sed vias earum rerum, rationemque cupimus cognoscere.

206. Quid si, inquit Crassus, quoniam ego, quò faciliùs vos apud me tenerem, vestræ potiùs obsecutus sum voluntati, quàm aut consuetudini aut naturæ meæ, petimus ab Antonio, ut ea, quæ continet neque adhuc protulit, ex quibus unum libellum sibi excidisse jamdudum questus est, explicet nobis, & illa dicendi mysteria enuntiet? Ut videtur, inquit Sulpicius: nam Antonio dicente, etiam quid tu intelligas, sentiemus. Peto igitur, inquit Crassus, a te, quoniam id nobis, Antoni,

hominibus id ætatis, oneris ab horum adolescentium ſtudiis imponitur, ut exponas, quid iis de rebus, quas a te quæri vides, ſentias.

XLVIII. Deprehenſum equidem me, inquit Antonius, planè video, atque ſentio, non ſolùm quòd ea requiruntur a me, quorum ſum ignarus atque inſolens, ſed quia, quod in causis valde fugere ſoleo, ne tibi, Craſſe, ſuccedam, id me nunc iſti vitare non sinunt.

208. Verùm hòc ingrediar ad ea, quæ vultis, audaciùs, quòd idem mihi ſpero uſu eſſe venturum in hac diſputatione, quod in dicendo ſolet, ut nulla exſpectetur ornata oratio. Neque enim ſum de arte dicturus, quam numquam didici, ſed de mea conſuetudine; ipſaque illa, quæ in commentarium meum retuli, ſunt ejuſmodi, non aliquâ mihi doctrinâ tradita, ſed in rerum uſu cauſiſque tractata: quæ si vobis, hominibus eruditissimis, non probabuntur, veſtram iniquitatem accuſatote, qui ex me ea quæsieritis, quæ ego neſcirem: meam facilitatem laudatote, quum vobis non meo judicio, ſed veſtro ſtudio inductus non gravatè reſpondero.

209. Tum Craſſus, Perge modò, inquit, Antoni: nullum eſt enim periculum, ne quid tu eloquare, nisi ita prudenter, ut neminem noſtrûm pœniteat ad hunc te

ſermonem impuliſſe. Ego verò, inquit, pergam: & id faciam, quod in principio fieri in omnibus diſputationibus oportere cenſeo, ut, quid illud ſit, de quo diſputetur, explanetur; ne vagari & errare cogatur oratio, ſi ii, qui inter ſe diſſenſerint, non idem eſſe illud, quo de agitur, intelligent.

210. Nam, ſi fortè quæreretur, quæ eſſet ars imperatoris, conſtituendum putarem principiò, quis eſſet imperator: qui quum eſſet conſtitutus adminiſtrator quidam belli gerendi, tum adjungeremus de exercitu, de caſtris, de agminibus, de ſignorum collationibus, de oppidorum oppugnationibus, de commeatu, de inſidiis faciendis, atque vitandis, de reliquis rebus, quæ eſſent propriæ belli adminiſtrandi: quarum qui eſſent animo & ſcientiâ compotes, eos eſſe imperatores dicerem; uterer que exemplis Africanorum, & Maximorum: Epaminondam, atque Annibalem, atque ejus generis homines nominarem.

211. Sin autem quæreremus, quis eſſet is, qui ad rempublicam moderandam uſum, & ſcientiam, & ſtudium ſuum contuliſſet, definirem hoc modo: Qui, quibus rebus utilitas reipubl. pararetur, augereturque, teneret, iiſque uteretur, hunc reipublicæ rectorem, & conſilii publici

D vj

auctorem esse habendum; prædicaremque P. Lentulum, principem illum, & Tib. Gracchum patrem, & Q. Metellum, & P. Africanum, & C. Lælium, & innumerabiles alios quum ex nostra civitate, tum ex ceteris. Sin autem quæreretur, quisnam jurisconsultus verè nominaretur; eum dicerem, qui legum, & consuetudinis ejus, quâ privati in civitate uterentur, & ad respondendum, & ad agendum, & ad cavendum, peritus esset; & ex eo genere Sex. Ælium, M. Manilium, P. Mucium nominarem.

XLIX. Atque, ut jam ad leviora artium studia veniam, si musicus, si grammaticus, si poëta quæratur, possim similiter explicare, quid eorum quisque profiteatur, & quo non amplius ab quoque sit postulandum. Philosophi denique ipsius, qui de sua vi, ac sapientia unus omnia pene profitetur, est tamen quædam descriptio, ut is, qui studeat omnium rerum divinarum, atque humanarum vim, naturam, causasque nosse, & omnem benè vivendi rationem tenere, & persequi, nomine hoc appelletur.

213. Oratorem autem, quoniam de eo quærimus, equidem non facio eumdem, quem Crassus; qui mihi visus est omnem omnium rerum, atque artium scientiam comprehendere uno oratoris officio, ac

nomine: atque eum puto esse, qui & verbis ad audiendum jucundis, & sententiis ad probandum accommodatis uti possit in causis forensibus, atque communibus. Hunc ego appello oratorem, eumque esse præterea instructum voce, & actione, & lepore quodam volo.

214. Crassus verò mihi noster visus est oratoris facultatem non illius artis terminis, sed ingenii sui finibus, immensis pene, describere. Nam & civitatum regendarum oratori gubernacula sententiâ suâ tradidit; in quo per mihi mirum visum est, Scævola, te hoc illi concedere; quum sæpissime tibi senatus breviter impolitéque dicenti maximis sit de rebus assensus. M. verò Scaurus, quem non longè ruri apud se esse audio, vir regendæ reipublicæ scientissimus, si audierit, hanc auctoritatem gravitatis & consilii sui vindicari a te, Crasse, quòd eam oratoris propriam esse dicas; jam, credo, huc veniat, & hanc loquacitatem nostram vultu ipso, adspectuque conterreat: qui quamquam est in dicendo minimè contemnendus, prudentiâ tamen rerum magnarum magis, quàm dicendi arte, nititur.

215. Neque verò, si quis utrumque potest, aut ille consilii publici auctor, ac senator bonus, ob eam ipsam causam orator est; aut hic disertus, atque eloquens, si

est idem in procuratione civitatis egregius, illam scientiam dicendi copiâ est consecutus. Multùm inter se distant istæ facultates, longéque sunt diversæ, atque sejunctæ; neque eâdem ratione ac viâ M. Cato, P. Africanus, Q. Metellus, C. Lælius, qui omnes eloquentes fuerunt, orationem suam, & reipublicæ dignitatem exornabant.

L. Neque enim est interdictum aut a rerum natura, aut a lege aliqua, atque more, ut singulis hominibus ne amplius, quàm singulas artes, nosse liceat. Quare non, etsi eloquentissimus Athenis Pericles, idemque in ea civitate plurimos annos princeps consilii publici fuit, idcirco ejusdem hominis, atque artis utraque facultas existimanda est; nec, si P. Crassus idem fuit eloquens, & juris peritus, ob eam causam inest in facultate dicendi juris civilis scientia.

217. Nam si quisque, ut in aliqua arte & facultate excellens, aliam quoque artem sibi assumpserit, is perficiet, ut, quod præterea sciet, id ejus, in quo excellet, pars quædam esse videatur: licet istâ ratione dicamus, pilâ bene & duodecim scriptis ludere, proprium esse juris civilis, quoniam utrumque eorum P. Mucius optimè fecerit; eademque ratione dicantur, quos φυσικοὺς Græci nominant, iidem

poëtæ, quoniam Empedocles physicus egregium poëma fecerit. At hoc ne philosophi quidem ipsi, qui omnia, sicut propria, sua esse, atque a se possideri volunt, dicere audent, geometriam aut musicam philosophi esse, quia Platonem omnes in illis artibus præstantissimum fuisse fateantur.

218. Ac, si jam placet omnes artes oratori subjungere, tolerabilius est sic potiùs dicere, ut, quoniam dicendi facultas non debeat esse jejuna atque nuda, sed aspersa, atque distincta multarum rerum jucundâ quadam varietate, sit boni oratoris multa auribus accepisse, multa vidisse, multa animo & cogitatione, multa etiam legendo percurrisse: neque ea, ut sua, possedisse; sed, ut aliena, libasse. Fateor enim, callidum quemdam hunc, & nulla in re tironem, ac rudem, nec peregrinum, atque hospitem in agendo esse debere.

LI. Neque verò istis tragœdiis tuis, quibus uti philosophi maximè solent, Crasse, perturbor, quòd ita dixisti, neminem posse eorum mentes, qui audirent, aut inflammare dicendo, aut inflammatas restinguere, quum eo maximè vis oratoris magnitudoque cernatur, nisi qui rerum omnium naturam, mores hominum, atque rationes penitus perspexerit: in quo philosophia sit oratori necessariò percipienda: quo-

in ſtudio hominum quoque ingeniosiſſimorum otiosiſſimorumque totas ætates videmus eſſe contritas: quorum ego copiam, magnitudinemque cognitionis, atque artis non modò non contemno, ſed etiam vehementer admiror: nobis tamen, qui in hoc populo foroque verſamur, ſatis eſt ea de moribus hominum & ſcire, & dicere, quæ non abhorrent ab hominum moribus.

220. Quis enim umquam orator magnus, & gravis, quum iratum adverſario judicem facere vellet, hæsitavit ob eam cauſam, quòd neſciret quid eſſet iracundia, fervorne mentis, an cupiditas puniendi doloris? Quis, quum ceteros animorum motus aut judicibus, aut populo dicendo miſcere, atque agitare vellet, ea dixit, quæ a philoſophis dici ſolent? qui partim omnino motus negant in animis ullos eſſe debere, quique eos in judicum mentibus concitent, ſcelus eos nefarium facere; partim, qui tolerabiliores volunt eſſe, & ad veritatem vitæ propiùs accedere, permediocres, ac potiùs leves motus debere eſſe dicunt

221. Orator autem omnia hæc, quæ putantur in communi vitæ conſuetudine mala, ac moleſta, & fugienda, multò majora & acerbiora verbis facit: itemque ea, quæ vulgò expetenda atque optabilia videntur, dicendo amplificat atque ornat: neque vult

ita sapiens inter stultos videri, uti, qui audiant, aut illum ineptum, & Græculum putent, aut, etiamsi valde probent ingenium oratoris, sapientiam admirentur, se esse stultos molestè ferant.

222. Sed ita peragrat per animos hominum, ita sensus mentesque pertractat, ut non desideret philosophorum descriptiones, neque exquirat oratione, summum illud bonum in animone sit, an in corpore; virtute, an voluptate definiatur; an hæc inter se jungi copularique possint: an verò, ut quibusdam visum, nihil certum sciri, nihil planè cognosci, & percipi possit: quarum rerum fateor magnam, multiplicemque esse disciplinam, & multas, copiosas, variasque rationes.

223. Sed aliud quiddam, longè aliud, Crasse, quærimus: acuto homine nobis opus est, & naturâ, usuque callido, qui sagaciter pervestiget, quid sui cives, iique homines, quibus aliquid dicendo persuadere velit, cogitent, sentiant, opinentur, exspectent.

LII. Teneat oportet venas cujusque generis, ætatis, ordinis; & eorum, apud quos aliquid aget, aut erit acturus, mentes, sensusque degustet. Philosophorum autem libros reservet sibi ad hujuscemodi Tusculani requiem atque otium, ne, si quando ei dicendum erit de justitia & fide,

mutuetur a Platone; qui, quum hæc exprimenda verbis arbitraretur, novam quamdam finxit in libris civitatem: usque eò illa, quæ dicenda de justitia putabat, a vitæ consuetudine, & a civitatum moribus abhorrebant.

225. Quòd si ea probarentur in populis, atque in civitatibus, quis tibi, Crasse, concessisset, clarissimo viro, & amplissimo principi civitatis, ut illa diceres in maxima concione tuorum civium, quæ dixisti? *Eripite nos ex miseriis, eripite nos ex faucibus eorum, quorum crudelitas nostro sanguine non potest expleri: nolite sinere nos cuiquam servire, nisi vobis universis, quibus & possumus & debemus.* Omitto *miserias*, in quibus, ut illi aiunt, vir fortis esse non potest: omitto *fauces*, ex quibus te eripi vis, ne judicio iniquo exsorbeatur sanguis tuus; quod sapienti negant accidere posse. *Servire* verò non modò te, sed universum senatum, cujus tum causam agebas, ausus es dicere?

226. Poteftne virtus, Crasse, servire, istis auctoribus, quorum tu præcepta oratoris facultate complecteris? quæ & semper, & sola libera est, quæque, etiamsi corpora capta sint armis, aut constricta vinculis, tamen suum jus atque omnium rerum impunitam libertatem tenere debeat. Quæ verò addidisti, non modò se-

natum servire *posse* populo, sed etiam *debere*, quis hoc philosophus tam mollis, tam languidus, tam enervatus, tam omnia ad voluptatem corporis, doloremque referens, probare posset? Senatum servire populo, cui populus ipse moderandi & regendi sui potestatem, quasi quasdam habenas, tradidisset?

LIII. Itaque hæc, quum a te divinitus ego dicta arbitrarer, P. Rutilius Rufus, homo doctus, & philosophiæ deditus, non modò parum commodè, sed etiam turpiter & flagitiose dicta esse dicebat. Idemque Servium Galbam, quem hominem probè commeminisse se aiebat, pergraviter reprehendere solebat, quòd is, L. Scribonio quæstionem in eum ferente, populi misericordiam concitasset, quum M. Cato, Galbæ gravis atque acer inimicus, asperè apud populum Romanum & vehementer esset locutus: quam orationem in Originibus suis exposuit ipse.

228. Reprehendebat igitur Galbam Rutilius, quòd is C. Sulpicii Galli, propinqui sui, Q. pupillum filium ipse pene in humeros suos extulisset, qui patris clarissimi recordatione & memoriâ fletum populo moveret, & duos filios suos parvos tutelæ populi commendasset, ac se, tamquam in procinctu testamentum faceret, sine libra atque tabulis populum Romanum

tutorem instituere dixisset illorum orbitati. Itaque quum & invidiâ, & odio populi tum Galba premeretur, his quoque eum tragœdiis liberatum ferebat; quod item apud Catonem scriptum esse video, *nisi pueris & lacrymis usus esset, pœnas eum daturum fuisse*. Hæc Rutilius valde vituperabat, & huic humilitati dicebat vel exsilium fuisse vel mortem anteponendam.

229. Neque verò hoc solùm dixit, sed ipse & sensit, & fecit. Nam quum esset ille vir exemplum, ut scitis, innocentiæ; quumque illo nemo neque integrior esset in civitate, neque sanctior; non modò supplex judicibus esse noluit, sed ne ornatiùs quidem, aut liberiùs causam dici suam, quàm ratio veritatis ferebat. Paulùm huic Cottæ tribuit partium, disertissimo adolescenti, sororis suæ filio. Dixit item causam illam quadam ex parte Q. Mucius, more suo, nullo apparatu, purè & dilucidè.

230. Quòd si tu tunc, Crasse, dixisses, qui subsidium oratori ex illis disputationibus, quibus philosophi utuntur, ad dicendi copiam, petendum esse paulò antè dicebas; &, si tibi pro P. Rutilio non philosophorum more, sed tuo licuisset dicere: quamvis scelerati illi fuissent, sicuti fuerunt, pestiferi cives, supplicioque digni, tamen omnem eorum importunitatem ex intimis

mentibus evelliſſet vis orationis tuæ: nunc talis vir amiſſus eſt, dum cauſa ita dicitur, ut si in illa commentitia Platonis civitate res ageretur. Nemo ingemuit, nemo inclamavit patronorum, nihil cuiquam doluit, nemo eſt queſtus, nemo rempublicam imploravit, nemo ſupplicavit. Quid multa? pedem nemo in illo judicio ſupploſit; credo, ne Stoicis renuntiaretur.

LIV. Imitatus eſt homo Romanus & conſularis veterem illum Socratem, qui, quum omnium ſapientissimus eſſet, ſanctiſſiméque vixiſſet, ita in judicio capitis pro ſe ipſe dixit, ut non ſupplex, aut reus, ſed magiſter aut dominus videretur eſſe judicum. Quin etiam, quum ei ſcriptam orationem diſertissimus orator Lysias attulisſet, quam, si ei videretur, ediſceret, ut eâ pro ſe in judicio uteretur, non invitus legit, & commodè ſcriptam eſſe dixit: ſed, inquit, ut, si mihi calceos Sicyonios attuliſſes, non uterer, quamvis eſſent habiles, & apti ad pedem, quia non eſſent viriles; sic illam orationem diſertam sibi & oratoriam videri, fortem & virilem non videri. Ergo ille quoque damnatus eſt: neque ſolùm primis ſententiis, quibus tantùm ſtatuebant judices, damnarent an abſolverent, ſed etiam illis, quas iterum legibus ferre debebant. Erat enim Athenis, reo damnato, si fraus capitalis non eſſet, quasi pœnæ æſtimatio.

232. Ex sententia, quum judicibus daretur, interrogabatur reus, quam quasi æstimationem commeruisse se maximè confiteretur : quod quum interrogatus Socrates esset, respondit, sese meruisse, ut amplissimis honoribus & præmiis decoraretur, & ut ei victus quotidianus in Prytaneo publicè præberetur; qui honos apud Græcos maximus haberetur.

233. Cujus responso sic judices exarserunt, ut capitis hominem innocentissimum condemnarent. Qui quidem si absolutus esset (quod mehercule etiamsi nihil ad nos pertinet, tamen propter ejus ingenii magnitudinem vellem) quonam modo istos philosophos ferre possemus, qui nunc, quum ille damnatus est nullam aliam ob culpam, nisi propter dicendi inscientiam, tamen a se oportere dicunt peti præcepta dicendi? Quibuscum ego non pugno, utrum sit melius, aut verius : tantùm dico, & aliud illud esse atque hoc, & hoc sine illo summum esse posse.

LV. Nam quòd jus civile, Crasse, tam vehementer amplexus es, video quid egeris : tum, quum dicebas, videbam. Primùm Scævolæ te dedidisti, quem omnes amare meritissimò pro ejus eximia suavitate debemus; cujus artem quum indotatam esse, & incomptam videres, verborum eam dote locupletasti, & ornasti.

Deinde quòd in ea tu plus operæ, laborisque consumpseras, quum ejus studii tibi & hortator, & magister esset domi; veritus es, nisi istam artem oratione exaggerasses, ne operam perdidisses.

235. Sed ego ne cum ista quidem arte pugno: sit sanè tanta, quantam tu illam esse vis: etenim sine controversia & magna est, & latè patet, & ad multos pertinet, & summo in honore semper fuit, & clarissimi cives ei studio etiam hodie præsunt: sed vide, Crasse, ne, dum novo & alieno ornatu velis ornare juris civilis scientiam, suo quoque eam concesso & tradito spolies, atque denudes.

236. Nam, si ita diceres, qui jurisconsultus esset, esse eum oratorem; itemque qui esset orator, juris eumdem esse consultum; præclaras duas artes constitueres, atque inter se pares, & ejusdem socias dignitatis. Nunc verò jurisconsultum sine hac eloquentia, de qua quærimus, fateris esse posse, fuisseque plurimos: oratorem negas, nisi illam scientiam assumpserit, esse posse. Ita & tibi jurisconsultus ipse per se nihil, nisi leguleius quidam cautus & acutus, præco actionum, cantor formularum, auceps syllabarum. Sed quia sæpe utitur orator subsidio juris in causis, idcirco istam juris scientiam eloquentiæ, tamquam ancillulam pedissequamque, adjunxisti.

LVI. Quòd verò impudentiam admiratus es eorum patronorum, qui aut, quum parva nescirent, magna profiterentur, aut ea, quæ maxima essent in jure civili, tractare auderent in causis, quum ea nescirent, numquamque didicissent; utriusque rei facilis est, & prompta defensio. Nam neque illud est mirandum, qui, quibus verbis coëmptio fiat, nesciat, eumdem ejus mulieris, quæ coëmptionem fecerit, causam posse defendere. Nec si parvi navigii, & magni eadem est in gubernando scientia; idcirco qui, quibus verbis erctum cieri oporteat, nesciat, idem erciscundæ familiæ causam agere non possit.

238. Nam, quòd maximas centumvirales causas in jure positas protulisti; quæ tandem earum causa fuit, quæ ab homine eloquenti, juris imperito, non ornatissimè potuerit dici? quibus quidem in causis omnibus, sicut in ipsa M'. Curii, quæ abs te nuper est dicta, & in C. Hostilii Mancini controversia, atque in eo puero, qui ex altera natus erat uxore, non remisso nuntio superiori, fuit inter peritissimos homines summa de jure dissensio.

239. Quæro igitur, quid adjuverit oratorem in his causis juris scientia, quum hic jurisconsultus superior fuerit discessurus, qui esset non suo artificio, sed alieno, hoc est, non juris scientiâ, sed eloquentiâ,

quentiâ, ſuſtentatus. Equidem hoc ſæpe audivi, quum ædilitatem P. Craſſus peteret, eumque major natu, etiam conſularis, Ser. Galba aſſectaretur, quòd Crassi filiam C. filio ſuo deſpondiſſet, accessiſſe ad Craſſum conſulendi cauſâ quemdam ruſticanum: qui quum Craſſum ſeduxiſſet, atque ad eum retuliſſet, reſponſumque ab eo verum magis, quàm ad ſuam rem accommodatum abſtuliſſet; ut eum triſtem Galba vidit, nomine appellavit, quæsivitque, qua de re ad Craſſum retuliſſet: ex quo ut audivit, commotumque ut vidit hominem, Suſpenſo, inquit, animo, & occupato Craſſum tibi reſpondiſſe video.

240. Deinde ipſum Craſſum manu prehendit, &, Heus tu, inquit, quid tibi in mentem venit ita reſpondere? Tum ille fidenter, homo peritissimus, confirmare, ita ſe rem habere, ut reſpondiſſet; nec dubium eſſe poſſe. Galba autem alludens variè & copiosè, multas similitudines afferre, multaque pro æquitate contra jus dicere: atque illum, quum diſſerendo par eſſe non poſſet (quamquam fuit Craſſus in numero diſertorum, ſed par Galbæ nullo modo) ad auctores confugiſſe, & id, quod ipſe diceret, & in P. Mucii fratris ſui libris, & in Sex. Ælii commentariis ſcriptum protuliſſe; ac tamen concessiſſe,

Galbæ disputationem sibi probabilem & propè veram videri.

LVII. Attamen quæ causæ sunt ejusmodi, ut de earum jure dubium esse non possit, omnino in judicium vocari non solent. Num quis eo testamento, quod paterfamiliâs antè fecit, quàm ei filius natus est, hereditatem petit? nemo: quia constat, agnascendo rumpi testamentum. Ergo in hoc genere juris judicia nulla sunt. Licet igitur impunè oratori omnem hanc partem juris incontroversi ignorare, quæ pars sine dubio multò maxima est.

242. In eo autem jure, quod ambigitur inter peritissimos, non est difficile oratori, ejus partis, quamcumque defendet, auctorem aliquem invenire: a quo quum amentatas hastas acceperit, ipse eas oratoris lacertis, viribusque torquebit. Nisi verò (bonâ veniâ hujus optimi viri dixerim Scævolæ) tu libellis, aut præceptis soceri tui causam M'. Curii defendisti: nonne arripuisti patrocinium æquitatis, & defensionem testamentorum, ac voluntatis mortuorum?

243. Ac meâ quidem sententiâ (frequens enim te audivi, atque affui) multò majorem partem sententiarum sale tuo, & politissimis facetiis pellexisti, quum & illud nimium acumen illuderes, & admi-

rarère ingenium Scævolæ, qui excogitasset, nasci priùs oportere, quàm emori: quumque multa colligeres & ex legibus, & ex senatusconsultis, & ex vita, ac sermone communi, non modò acutè, sed etiam ridiculè ac facetè; ubi si verba, non rem sequeremur, confici nihil posset. Itaque hilaritatis plenum judicium, ac lætitiæ fuit: in quo quid tibi juris civilis exercitatio profuerit, non intelligo; dicendi vis egregia, summâ festivitate, & venustate conjuncta profuit.

244. Ipse ille Mucius paterni juris defensor, & quasi patrimonii propugnator sui, quid in illa causa, quum contra te diceret, attulit, quod de jure civili depromptum videretur? quam legem recitavit? quid patefecit dicendo, quod fuisset imperitis occultius? Nempe ejus omnis oratio versata est in eo, ut scriptum plurimùm valere oportere defenderet. At in hoc genere pueri apud magistros exercentur omnes, quum in ejusmodi causis aliàs scriptum, aliàs æquitatem defendere docentur.

245. Et credo in illa militis causa, si tu aut heredem, aut militem defendisses, ad Hostilianas te actiones, non ad tuam vim & oratoriam facultatem contulisses. Tu verò, vel si testamentum defenderes, sic ageres, ut omne omnium testamentorum

jus in eo judicio positum videretur : vel si caufam ageres militis, patrem ejus, ut foles, dicendo a mortuis excitaffes; ftatuisfes ante oculos; complexus effet filium, flenfque eum centumviris commendaffet : lapides mehercule omnes flere ac lamentari coëgiffet ; ut totum illud, *Uti lingua nuncupaffet*, non in XII tabulis, quas tu omnibus bibliothecis anteponis, fed in magiftri carmine fcriptum videretur.

LVIII. Nam quòd inertiam accufas adolefcentium, qui iftam artem primùm facillimam non edifcant; quæ quàm sit facilis, illi viderint, qui ejus artis arrogantiâ, quasi difficillima sit, ita fubnixi ambulant : deinde etiam tu ipfe videris, qui eam artem facilem effe dicis, quam concedis adhuc artem omnino non effe, fed aliquando, si quis aliam artem didicerit, ut hanc artem efficere possit, tum effe illam artem futuram : deinde, quòd sit plena delectationis; in qua tibi remittunt omnes iftam voluptatem, & eâ fe carere patiuntur, nec quifquam eft eorum, qui, si jam sit edifcendum sibi aliquid, non Teucrum Pacuvii malit, quàm Manilianas venalium vendendorum leges edifcere.

247. Tum autem, quòd amore patriæ cenfes nos noftrorum majorum inventa noffe debere ; non vides, veteres leges aut ipfâ fuâ vetuftate confenuiffe, aut no-

vis legibus esse sublatas? Quòd verò viros bonos jure civili fieri putas, quia legibus & præmia proposita sint virtutibus & supplicia vitiis; equidem putabam, virtutem hominibus (si modò tradi ratione possit) instituendo & persuadendo, non minis, & vi, ac metu tradi. Nam ipsum quidem illud, etiam sine cognitione juris, quàm sit bellum cavere malum, scire possumus.

248. De me autem ipso, cui uni tu concedis, ut sine ulla juris scientia tamen causis satisfacere possim, tibi hoc, Crasse, respondeo, neque me umquam jus civile didicisse, neque tamen in iis causis, quas in jure possem defendere, umquam istam scientiam desiderasse. Aliud est enim esse artificem cujusdam generis atque artis, aliud in communi vita & vulgari hominum consuetudine nec hebetem, nec rudem.

249. Cui nostrûm non licet fundos nostros obire, aut res rusticas vel fructûs causâ, vel delectationis, invisere? tamen nemo tam sine oculis, tam sine mente vivit, ut, quid sit sementis ac messis, quid arborum putatio ac vitium, quo tempore anni, aut quo modo ea fiant, omnino nesciat. Num igitur, si cui fundus inspiciendus, aut si mandandum aliquid procuratori de agricultura, aut imperandum

villico sit, Magonis Carthaginiensis sunt libri perdiscendi? an hac communi intelligentiâ contenti esse possumus? Cur ergo non iidem in jure civili, præsertim quum in causis, & in negotiis, & in foro conteramur, satis instructi esse possumus ad hoc duntaxat, ne in nostra patria peregrini atque advenæ esse videamur?

250. Ac si jam sit causa aliqua ad nos delata obscurior, difficile, credo, sit cum hoc Scævola communicare; quamquam ipsi omnia, quorum negotium est, consulta ad nos, & exquisita deferunt. An verò si de re ipsa, si de finibus, quum in rem præsentem non venimus, si de tabulis, & præscriptionibus controversia est, contortas res, & sæpe difficiles necessariò perdiscimus: si leges nobis, aut si hominum peritorum responsa cognoscenda sunt, veremur ne ea, si ab adolescentia juri civili minùs studuerimus, non queamus cognoscere?

LIX. Nihilne igitur prodest oratori juris civilis scientia? Non possum negare prodesse ullam scientiam, ei præsertim, cujus eloquentia copiâ rerum debeat esse ornata: sed multa, & magna, & difficilia sunt ea, quæ sunt oratori necessaria, ut ejus industriam in plura studia distrahere nolim.

251. Quis neget opus esse oratori in hoc oratorio motu, statuque, Roscii ges-

tum, & venuſtatem? tamen nemo ſuaſerit ſtudioſis dicendi adoleſcentibus in geſtu diſcendo hiſtrionum more elaborare. Quid eſt oratori tam neceſſarium, quàm vox? tamen me auctore nemo dicendi ſtudioſus, Græcorum more tragœdorum voci ſerviet, qui & annos complures ſedentes declamitant, & quotidie antequam pronuntient, vocem cubantes ſensim excitant, eamdemque, quum egerunt, ſedentes ab acutissimo ſono uſque ad gravissimum ſonum recipiunt, & quasi quodammodo colligunt. Hoc nos si facere velimus, antè condemnentur ii, quorum cauſas receperimus, quàm toties, quoties præſcribitur, Pæanem, aut Munionem citarimus.

252. Quòd si in geſtu, qui multùm oratorem adjuvat, & in voce, quæ una maximè eloquentiam vel commendat, vel ſuſtinet, elaborare nobis non licet; ac tantùm in utroque aſſequi poſſumus, quantùm, in hac acie quotidiani muneris, ſpatii nobis datur: quantò minùs eſt ad juris civilis perdiſcendi occupationem deſcendendum? quod & ſummatim percipi sine doctrina poteſt, & hanc habet ab illis rebus dissimilitudinem, quòd vox & geſtus ſubitò ſumi, & aliunde arripi non poteſt; juris utilitas ad quamque cauſam, quamvis repentè, vel a peritis, vel de libris depromi poteſt.

253. Itaque illi disertissimi homines ministros habent in causis juris peritos, quum ipsi sint peritissimi, & qui, ut abs te paulò antè dictum est, *pragmatici* vocantur. In quo nostri omnino meliùs multò, quòd clarissimorum hominum auctoritate leges, & jura tecta esse voluerunt. Sed tamen non fugisset hoc Græcos homines, si ita necesse esse arbitrati essent, oratorem ipsum erudire in jure civili, non ei pragmaticum adjutorem dare.

LX. Nam quòd dicis *senectutem a solitudine vindicari juris civilis scientiâ*, fortasse etiam pecuniæ magnitudine. Sed nos non quid nobis utile, verum quid oratori necessarium sit, quærimus. Quamquam, quoniam multa ad oratoris similitudinem ab uno artifice sumimus, solet idem Roscius dicere, se, quò plus sibi ætatis accederet, eò tardiores tibicinis modos, & cantus remissiores esse facturum. Quod si ille, adstrictus certâ quadam numerorum moderatione, & pedum, tamen aliquid ad requiem senectutis excogitat; quantò faciliùs nos non laxare modos, sed totos mutare possumus? Neque enim hoc te, Crasse, fallit, quàm multa sint, & quam varia genera dicendi; quod haud sciam, an tu primus ostenderis, qui jamdiu multò dicis remissiùs, & leniùs, quàm solebas: neque minùs hæc tamen tua gravissimi

ſermonis lenitas, quàm illa ſumma vis & contentio probatur: multique oratores fuerunt, ut illum Scipionem audimus, & Lælium, qui omnia ſermone conficerent paulò intentiore, numquam, ut Servius Galba, lateribus aut clamore contenderent.

255. Quòd si jam hoc facere non poteris, aut noles: vereris, ne tua domus, talis & viri, & civis, si a litigiosis hominibus non colatur, a ceteris deſeratur? Equidem tantùm abſum ab iſta ſententia, ut non modò non arbitrer ſubſidium ſenectutis, in eorum, qui conſultum veniant, multitudine eſſe ponendum, ſed tamquam portum aliquem, exſpectem iſtam, quam tu times, ſolitudinem. Subſidium enim belliſſimum exiſtimo eſſe ſenectuti otium.

256. Reliqua verò etiamsi adjuvant (hiſtoriam dico, & prudentiam juris publici, & antiquitatis iter, & exemplorum copiam) si quando opus erit, a viro optimo, & iſtis rebus inſtructiſſimo, familiari meo, Longino mutuabor. Neque repugnabo, quominus (id quod modò hortatus es) omnia legant, omnia audiant, in omni recto ſtudio, atque humanitate verſentur: ſed mehercule non ita multùm ſpatii mihi videtur, si modò ea facere, & perſequi volent, quæ a te, Craſſe, præ-

cepta sunt : qui mihi propè etiam nimis duras leges imponere visus es huic ætati, sed tamen ad id, quod cupiunt, adipiscendum propè necessarias.

257. Nam & subitæ ad propositas caussas exercitationes, & accuratæ & meditatæ commentationes, ac stilus ille tuus, quem tu verè dixisti *perfectorem dicendi esse ac magistrum*, multi sudoris est; & illa orationis suæ cum scriptis alienis comparatio, & de alieno scripto subita vel laudandi, vel vituperandi, vel comprobandi, vel refellendi caussâ, disputatio, non mediocris contentionis est, vel ad memoriam, vel ad imitandum.

LXI. Illud verò fuit horribile, quod mehercule vereor ne majorem vim ad deterrendum habuerit, quàm ad cohortandum. Voluisti enim in suo genere unumquemque nostrûm quasi quemdam esse Roscium; dixistique, non tam ea, quæ recta essent, probari, quàm, quæ prava sunt, fastidiis adhærescere: quod ego non tam fastidiosè in nobis, quàm in histrionibus, spectari puto.

259. Itaque nos raucos sæpe attentissimè audiri video: tenet enim res ipsa, atque causa: at Æsopum, si paulùm irrauserit, explodi. A quibus enim nihil præter voluptatem aurium quæritur, in iis offenditur, simul atque imminuitur aliquid

de voluptate. In eloquentia autem multa ſunt, quæ teneant: quæ si omnia ſumma non ſunt, & pleraque tamen magna ſunt, neceſſe eſt, ea ipſa, quæ ſunt, mirabilia videri.

260. Ergo, ut ad primum illud revertar, sit orator nobis is, qui, ut Craſſus deſcripsit, accommodatè ad perſuadendum possit dicere. Is autem concludatur in ea, quæ ſunt in uſu civitatum vulgari, ac forensi: remotiſque ceteris ſtudiis, quamvis ea sint ampla, atque præclara, in hoc uno opere, ut ita dicam, noctes & dies urgeatur: imiteturque illum, cui sine dubio ſumma vis dicendi conceditur, Athenienſem Demoſthenem, in quo tantum ſtudium fuiſſe tantuſque labor dicitur, ut primùm impedimenta naturæ diligentiâ induſtriâque ſuperaret: quumque ita balbus eſſet, ut ejus ipsius artis, cui ſtuderet, primam litteram non poſſet dicere, perfecit meditando, ut nemo planiùs eo locutus putaretur.

261. Deinde quum ſpiritus ejus eſſet anguſtior, tantùm continendâ animâ in dicendo eſt aſſecutus, ut unâ continuatione verborum (id quod ejus ſcripta declarant) binæ ei contentiones vocis, & remissiones continerentur. Qui etiam (ut memoriæ proditum eſt) conjectis in os calculis, ſummâ voce verſus multos uno

ſpiritu pronuntiare conſueſcebat; neque is consiſtens in loco, ſed inambulans, atque adſcenſu ingrediens arduo.

262. Hiſce ego cohortationibus, Craſſe, ad ſtudium, & ad laborem incitandos juvenes vehementer aſſentior: cetera, quæ collegiſti ex variis, & diversis ſtudiis, & artibus, tametsi ipſe es omnia conſecutus, támen ab oratoris proprio officio atque munere ſejuncta eſſe arbitror.

LXII. Hæc quum Antonius dixiſſet, ſanè dubitare viſus eſt Sulpicius, & Cotta, utrius oratio propiùs ad veritatem videretur accedere. Tum Craſſus, Operarium nobis quemdam, Antoni, oratorem facis; atque haud ſcio, an aliter ſentias, & utare tuâ illâ mirificâ ad refellendum conſuetudine, quâ tibi nemo umquam præſtitit: cujus quidem ipsius facultatis exercitatio oratorum propria eſt, ſed jam in philoſophorum conſuetudine verſatur, maximéque eorum, qui de omni re proposita in utramque partem ſolent copiosissimè dicere.

264. Verùm ego non ſolùm arbitrabar, his præſertim audientibus, a me informari oportere, qualis eſſe poſſet is, qui habitaret in ſubſelliis, neque quidquam ampliùs afferret, quàm quod cauſarum neceſſitas poſtularet: ſed majus quiddam videbam, quum cenſebam, oratorem, præ-

fertim in nostra republica, nullius ornamenti expertem esse oportere. Tu autem, quoniam exiguis quibusdam finibus totum oratoris munus circumdedisti, hòc faciliùs nobis expones ea, quæ abs te de officiis, præceptisque oratoris quæsita sunt: sed, opinor, secundùm hunc diem. Satis enim multa a nobis hodie dicta sunt. Nunc & Scævola, quoniam in Tusculanum ire constituit, paulùm requiescet, dum se calor frangat: & nos ipsi, quoniam id temporis est, valetudini demus operam.

265. Placuit sic omnibus. Tum Scævola, Sanè, inquit, vellem non constituissem, in Tusculanum me hodie venturum esse, Lælio: libenter audirem Antonium: &, quum exsurgeret, simul arridens, Neque enim, inquit, tam mihi molestus fuit, quòd jus nostrum civile pervellit, quàm jucundus, quòd se id nescire confessus est.

LIBER SECUNDUS.

In hoc Libro partes Inventionis Antonio traduntur, in qua potiùs, quam in ornatu orationis excelluit. Omnia igitur præcepta ponit, ex quibus ea ducuntur argumenta, quæ ad animos judicum commovendos aut conciliandos valeant. Tria illa genera, judiciale, deliberativum, demonstrativum tractat, digitumque ad fontes intendens, docet quomodo ea, quæ universè dicuntur, ad unamquamque causam referri possint. Ad Inventionem pertinent joci, quorum plura sunt genera. Cæsar igitur, qui in iis longè omnibus præstitit, huic disputationi adest cum fratre Catulo, & ea quæ de jocis acceperat, aut observarat, in medium profert. Deinde An-

tonius loquitur de memoria, ſcil. Artificiali: nam ea ſola Inventionis eſt propria; brevibuſque omnia, quæ ad illam ſpectant, præceptis concludit. PEARCIUS.

LIBER SECUNDUS.

I. MAGNA nobis pueris, Quinte frater, si memoriâ tenes, opinio fuit, L. Craſſum non plus attigiſſe doctrinæ, quàm quantùm primâ illâ puerili inſtitutione potuiſſet: M. autem Antonium omnino omnis eruditionis expertem, atque ignarum fuiſſe: erantque multi, qui, quamquam non ita ſe rem habere arbitrarentur, tamen, quò faciliùs nos incenſos ſtudio dicendi a doctrina deterrerent, libenter id, quod dixi, de illis oratoribus prædicarent; ut, si homines non eruditi ſummam eſſent prudentiam atque incredibilem eloquentiam conſecuti, inanis omnis noſter eſſe labor, & ſtultum in nobis erudiendis, patris noſtri, optimi ac prudentissimi viri, ſtudium videretur.

2. Quos tum, ut pueri, refutare domeſticis teſtibus, patre, & C. Aculeone propinquo noſtro, & L. Cicerone patruo, ſolebamus; quòd de Craſſo pater, & Aculeo, quocum erat noſtra matertera, quem Craſſus dilexit ex omnibus plurimùm; & patruus, qui cum Antonio in Ciliciam profectus unà deceſſerat, multa nobis de ejus ſtudio doctrinaque ſæpe narravit: quum-

que nos cum consobrinis nostris, Aculeonis filiis, & ea disceremus, quæ Crasso placerent, & ab his doctoribus, quibus ille uteretur, erudiremur, etiam illud sæpe intelleximus (quum essemus ejusmodi, quod vel pueri sentire poteramus) illum & Græcè sic loqui, nullam ut nosse aliam linguam videretur, & doctoribus nostris ea ponere in percunctando, eaque ipsum omni in sermone tractare, ut nihil esse ei novum, nihil inauditum videretur.

3. De Antonio verò, quamquam sæpe ex humanissimo homine, patruo nostro, acceperamus, quemadmodum ille vel Athenis, vel Rhodi se doctissimorum hominum sermonibus dedisset; tamen ipse adolescentulus, quantùm illius ineuntis ætatis meæ patiebatur pudor, multa ex eo sæpe quæsivi. Non erit profectò tibi, quod scribo, hoc novum; nam jam tum ex me audiebas mihi illum ex multis, variisque sermonibus, nullius rei, quæ quidem esset in his artibus, de quibus aliquid existimare possem, rudem aut ignarum esse visum.

4. Sed fuit hoc in utroque eorum, ut Crassus non tam existimari vellet non didicisse, quàm illa despicere, & nostrorum hominum in omni genere prudentiam Græcis anteferre: Antonius autem probabiliorem hòc populo orationem fore censebat suam, si omnino didicisse numquam puta-

retur : atque ita se uterque graviorem fore, si alter contemnere, alter ne nosse quidem Græcos videretur. Quorum consilium quale fuerit, nihil sanè ad hoc tempus. Illud autem est hujus institutæ scriptionis ac temporis, neminem eloquentiâ, non modò sine dicendi doctrina, sed ne sine omni quidem sapientia, florere umquam & præstare potuisse.

II. Etenim ceteræ ferè artes se ipsæ per se tuentur singulæ : bene dicere autem, quod est scienter, & peritè, & ornatè dicere, non habet definitam aliquam regionem, cujus terminis septa teneatur. Omnia, quæcumque in hominum disceptationem cadere possunt, bene sunt ei dicenda, qui hoc se posse profitetur; aut eloquentiæ nomen relinquendum est.

6. Quare equidem & in nostra civitate, & in ipsa Græcia, quæ semper hæc summa duxit, multos & ingeniis, & magnâ laude dicendi sine summa rerum omnium scientia fuisse fateor : talem verò exsistere eloquentiam, qualis fuerit in Crasso, & Antonio, non cognitis rebus omnibus, quæ ad tantam prudentiam pertinerent, tantamque dicendi copiam, quanta in illis fuit, non potuisse confirmo.

7. Quò etiam feci libentiùs, ut eum sermonem, quem illi quondam inter se de his rebus habuissent, mandarem litteris;

vel ut illa opinio, quæ ſemper fuiſſet, tolleretur, alterum non doctissimum, alterum planè indoctum fuiſſe : vel ut ea, quæ exiſtimarem a ſummis oratoribus de eloquentia divinitus eſſe dicta, cuſtodirem litteris, si ullo modo aſſequi, complectique potuiſſem : vel mehercule etiam ut laudem eorum jam propè ſeneſcentem, quantùm ego poſſem, ab oblivione hominum, atque a silentio vindicarem.

8. Nam si ex ſcriptis cognoſci ipsi ſuis potuiſſent, minùs hoc fortaſſe mihi eſſe putaſſem laborandum. Sed quum alter non multùm (quod quidem exſtaret) & idipſum adoleſcens; alter nihil admodùm ſcripti reliquiſſet : deberi hoc a me tantis hominum ingeniis putavi, ut, quum etiam nunc vivam illorum memoriam teneremus, hanc immortalem redderem, si poſſem.

9. Quod hòc etiam ſpe aggredior majore ad probandum, quia non de Servii Galbæ, aut C. Carbonis eloquentia ſcribo aliquid, in quo liceat mihi fingere, si quid velim, nullius memoriâ jam me refellente : ſed edo hæc iis cognoſcenda, qui eos ipſos, de quibus loquor, ſæpe audierunt; ut duos ſummos viros iis, qui neutrum illorum viderint, eorum, quibus ambo illi oratores cogniti sint, vivorum & præſentium memoriâ teſte, commendemus.

III. Nec verò te, carissime frater, atque optime, rhetoricis nunc quibusdam libris, quos tu agrestes putas, insequor ut erudiam. Quid enim tuâ potest oratione aut subtilius, aut ornatius esse ? Sed quoniam sive judicio, ut soles dicere; sive, ut ille pater eloquentiæ de se Isocrates scripsit ipse, pudore, a dicendo, & timiditate ingenuâ quâdam refugisti; sive, ut ipse jocari soles, unum putasti satis esse non modò in una familia rhetorem, sed pene in tota civitate: non tamen arbitror tibi hos libros in eo fore genere, quod meritò propter eorum, qui de dicendi ratione disputarunt, jejunitatem bonarum artium possit illudi.

11. Nihil enim mihi quidem videtur in Crassi, & Antonii sermone esse præteritum, quod quisquam summis ingeniis, acerrimis studiis, optimâ doctrinâ, maximo usu cognosci, ac percipi potuisse arbitraretur: quod tu facillimè poteris judicare, qui prudentiam, rationemque dicendi per te ipsum; usum autem per nos percipere voluisti. Sed quò citiùs hoc, quod suscepimus, non mediocre munus conficere possimus, omissâ nostrâ adhortatione, ad eorum, quos proposuimus, sermonem, disputationemque veniamus.

12. Postero igitur die, quàm illa erant acta, horâ ferè secundâ, quum etiam tum

in lecto Craſſus eſſet, & apud eum Sulpicius ſederet, Antonius autem inambularet cum Cotta in porticu, repentè eò Q. Catulus ſenex cum C. Julio fratre venit: quod ubi audivit, commotus Craſſus ſurrexit; omneſque admirati, majorem aliquam eſſe cauſam eorum adventûs ſuſpicati ſunt.

13. Qui quum inter ſe, ut ipſorum uſus ferebat, amicissimè conſalutaſſent, Quid vos tandem? Craſſus; num quidnam, inquit, novi? Nihil ſanè, inquit Catulus: etenim vides eſſe ludos: ſed vel tu nos ineptos licet, inquit, vel moleſtos putes. Quum ad me in Tuſculanum, inquit, heri, veſperi veniſſet Cæſar de Tuſculano ſuo, dixit mihi, a ſe Scævolam hinc euntem eſſe conventum, ex quo mira quædam ſe audiſſe dicebat, te, quem ego toties omni ratione tentans ad diſputandum elicere non potuiſſem, permulta de eloquentiâ cum Antonio diſſeruiſſe, & tamquam in ſchola propè ad Græcorum conſuetudinem disputaſſe.

14. Ita me frater exoravit, ne ipſum quidem a ſtudio audiendi nimis abhorrentem, ſed mehercule verentem tamen, ne moleſti vobis interveniremus, ut huc ſecum venirem: Scævolam enim ita dicere aiebat, bonam partem ſermonis in hunc diem eſſe dilatam. Hoc ſi tu cupidiùs fac-

tum existimas, Cæsari attribues: si familiariùs, utrique nostrûm: nos quidem, nisi fortè molesti intervenimus, venisse delectat.

IV. Tum Crassus, Equidem, quæcumque causa vos huc attulisset, lætarer, quum apud me viderem homines mihi carissimos, & amicissimos: sed tamen (verè dicam) quævis mallem fuisset, quàm ista, quam dicis. Ego enim (ut quemadmodum sentio, loquar,) numquam mihi minùs, quàm hesterno die, placui: magis adeo id facilitate, quàm aliâ ullâ culpâ meâ contigit; qui, dum obsequor adolescentibus, me senem esse sum oblitus: fecique id, quod ne adolescens quidem feceram, ut iis de rebus, quæ doctrinâ aliquâ continerentur, disputarem. Sed hoc tamen cecidit mihi peropportunè, quòd transactis jam meis partibus, ad Antonium audiendum venistis.

16. Tum Cæsar, Equidem, inquit, Crasse, ita sum cupidus te in illa longiore ac perpetua disputatione audiendi, ut, si id mihi minùs contingat, vel hoc sim quotidiano tuo sermone contentus. Itaque experiar equidem illud, ut ne Sulpicius, familiaris meus, aut Cotta, plus quàm ego apud te valere videatur, & te exorabo profectò, ut mihi quoque & Catulo tuæ suavitatis aliquid impertias. Sin tibi id mi-

nùs libebit, non te urgebo, neque committam, ut, dum vereare ne tu sis ineptus, me esse judices.

17. Tum ille, Ego mehercule, inquit, Cæsar, ex omnibus Latinis verbis hujus verbi vim vel maximam semper putavi. Quem enim nos ineptum vocamus, is mihi videtur ab hoc nomen habere ductum, quòd non sit aptus: idque in sermonis nostri consuetudine perlatè patet. Nam qui aut, tempus quid postulet, non videt, aut plura loquitur, aut se ostentat, aut eorum, quibuscum est, vel dignitatis, vel commodi rationem non habet, aut denique in aliquo genere, aut inconcinnus, aut multus est, is *ineptus* dicitur.

18. Hoc vitio cumulata est eruditissima illa Græcorum natio. Itaque quòd vim hujus mali Græci non vident, ne nomen quidem ei vitio imposuerunt: ut enim quæras omnia, quomodo Græci *ineptum* appellent, non reperies. Omnium autem ineptiarum, quæ sunt innumerabiles, haud scio, an ulla sit major, quàm, ut illi solent, quocumque in loco, quoscumque inter homines visum est, de rebus aut difficillimis, aut non necessariis argutissimè disputare. Hoc nos ab istis adolescentibus facere, inviti & recusantes, heri coacti sumus.

V. Tum Catulus, Ne Græci quidem,

inquit, Crasse, qui in civitatibus suis clari, & magni fuerunt, sicuti tu es, nosque omnes in nostra republica volumus esse, horum Græcorum, qui se inculcant auribus nostris, similes fuerunt : nec tamen in otio sermones hujusmodi, disputationesque fugiebant.

20. Ac si tibi videntur, qui temporis, qui loci, qui hominum rationem non habent, inepti, sicut debent videri; num tandem aut locus hic non idoneus videtur, in quo porticus hæc ipsa, ubi inambulamus, & palæstra, & tot locis sessiones, gymnasiorum, & Græcarum disputationum memoriam quodam modo commovent? aut inopportunum tempus in tanto otio, quod & rarò datur, & nunc peroptatò nobis datum est? aut homines ab hoc genere disputationis alieni, qui omnes hi sumus, ut sine his studiis vitam nullam esse ducamus?

21. Omnia ista, inquit Crassus, ego alio modo interpretor, qui primùm palæstram, & sedes, & porticus, etiam ipsos, Catule, Græcos, exercitationis & delectationis causâ, non disputationis invenisse arbitror. Nam & seculis multis antè gymnasia inventa sunt, quam in his philosophi garrire cœperunt; & hoc ipso tempore, quum omnia gymnasia philosophi teneant, tamen eorum auditores discum audire,

audire, quàm philoſophum, malunt: qui ſimul ut increpuit, in media oratione de maximis rebus & graviſſimis diſputantem philoſophum omnes unctionis causâ relinquunt: ita leviſſimam delectationem graviſſimæ, ut ipſi ferunt, utilitati anteponunt. Otium autem quod dicis eſſe, aſſentior: verùm otii fructus eſt, non contentio animi, ſed relaxatio.

VI. Sæpe ex ſocero meo audivi, quum is diceret, ſocerum ſuum Lælium ſemper ferè cum Scipione ſolitum ruſticari, eoſque incredibiliter repueraſcere eſſe ſolitos, quum rus ex urbe, tamquam e vinculis, evolaviſſent. Non audeo dicere de talibus viris, ſed tamen ita ſolet narrare Scævola, conchas eos, & umbilicos ad Cajetam, & ad Laurentum legere conſueſſe, & ad omnem animi remiſſionem ludumque deſcendere.

23. Sic enim ſe res habet, ut, quemadmodum volucres videmus procreationis atque utilitatis ſuæ causâ fingere & conſtruere nidos; eaſdem autem, quum aliquid effecerint, levandi laboris ſui causâ, passim ac liberè ſolutas opere volitare: ſic noſtri animi forensibus negotiis, atque urbano opere defeſſi, geſtiunt, ac volitare cupiunt, vacui curâ atque labore.

24. Itaque illud, quod ego in cauſa Curiana Scævolæ dixi, non dixi ſecus, ac

ſentiebam. Nam si, inquam, Scævola, nullum erit teſtamentum rectè factum, nisi quod tu ſcripſeris, omnes ad te cives cum tabulis veniemus; omnium teſtamenta tu ſcribes unus. Quid igitur? inquam: quando ages negotium publicum? quando amicorum? quando tuum? quando denique nihil ages? Tum illud addidi: Mihi enim liber eſſe non videtur, qui non aliquando nihil agit. In qua permaneo, Catule, ſententia; meque, quum huc veni, hoc ipſum nihil agere, & planè ceſſare delectat.

25. Nam, quòd addidiſti tertium, vos eſſe, qui vitam inſuavem sine his ſtudiis putaretis, id me non modò non hortatur ad diſputandum, ſed etiam deterret. Nam ut C. Lucilius, homo doctus, & perurbanus, dicere ſolebat, ea, quæ ſcriberet, neque ſe ab indoctissimis, neque ab doctissimis legi velle; quòd alteri nihil intelligerent, alteri plus fortaſſe, quàm ipſe; quò etiam ſcripsit, *Persium non curo legere* (hic enim fuit, ut noramus, omnium ferè noſtrorum hominum doctissimus) *Lælium Decimum volo* (quem cognovimus virum bonum, & non illitteratum, ſed nihil ad Persium) sic ego, si jam mihi diſputandum sit de his noſtris ſtudiis, nolim equidem apud ruſticos, ſed multò minùs apud vos. Malo enim non intelligi orationem meam, quàm reprehendi.

VII. Tum Cæsar, Equidem, inquit, Catule, jam mihi videor navasse operam, quòd huc venerim. Nam hæc ipsa recusatio disputationis, disputatio quædam fuit mihi quidem perjucunda. Sed cur impedimus Antonium, cujus audio esse partes, ut de tota eloquentia disserat, quemque jamdudum Cotta & Sulpicius exspectant?

27. Ego verò, inquit Crassus, neque Antonium verbum facere patiar, & ipse obmutescam, nisi priùs a vobis impetraro. Quidnam? inquit Catulus. Ut hìc sitis hodie. Tum, quum ille dubitaret, quòd ad fratrem promiserat, Ego, inquit Julius, pro utroque respondeo: sic faciemus: atque istâ quidem conditione, vel ut verbum nullum faceres, me teneres.

28. Hìc Catulus arrisit: & simul, Præcisa, inquit, mihi quidem dubitatio est, quoniam neque domi imperaram; & hic, apud quem eram futurus, sine mea sententia tam facilè promisit. Tum omnes oculos in Antonium conjecerunt: & ille, Audite verò, audite, inquit: hominem enim audietis de schola, atque a magistro, & Græcis litteris eruditum: & eò quidem loquar confidentiùs, quòd Catulus auditor accessit; cui non solùm nos Latini sermonis, sed etiam Græci ipsi solent suæ linguæ subtilitatem elegantiamque concedere.

29. Sed tamen, quoniam hoc totum, quidquid eſt, sive artificium, sive ſtudium dicendi, nisi accessit os, nullum poteſt eſſe; docebo vos, diſcipuli, id, quod ipſe non didici, quid de omni genere dicendi ſentiam.

30. Hîc poſteaquam arriſerunt, Res mihi videtur eſſe, inquit, facultate præclara, arte mediocris: ars enim earum rerum eſt, quæ ſciuntur; oratoris autem omnis actio opinionibus, non ſcientiâ continetur. Nam & apud eos dicimus, qui neſciunt; & ea dicimus, quæ neſcimus ipsi. Itaque & illi aliàs aliud iiſdem de rebus & ſentiunt, & judicant; & nos contrarias ſæpe cauſas dicimus: non modò ut Craſſus contra me dicat aliquando, aut ego contra Craſſum, quum alterutri neceſſe sit falſum dicere; ſed etiam ut uterque noſtrûm eadem de re aliàs aliud defendat, quum plus uno verum eſſe non possit. Ut igitur in ejuſmodi re, quæ mendacio nixa sit, quæ ad ſcientiam non ſæpe perveniat, quæ opiniones hominum & ſæpe errores aucupetur, ita dicam, si cauſam putatis eſſe, cur audiatis.

VIII. Nos verò, & valde quidem, Catulus inquit, putamus; atque eò magis, quòd nullâ mihi oſtentatione videris eſſe uſurus. Exorſus es enim non gloriosè magis a veritate, ut tu putas, quàm a neſcio qua dignitate.

32. Ut igitur de ipso genere sum confessus, inquit Antonius, artem esse non maximam : sic illud affirmo, præcepta posse quædam dari peracuta ad pertractandos animos hominum, & ad excipiendas eorum voluntates. Hujus rei scientiam si quis volet magnam quamdam artem esse dicere, non repugnabo. Etenim quum plerique temerè ac nullâ ratione causas in foro dicant; nonnulli autem propter exercitationem, aut propter consuetudinem aliquam callidiùs id faciant; non est dubium, quin, si quis animadverterit, quid sit quare alii meliùs quàm alii dicant, id possit notare. Ergo id qui toto in genere fecerit, is si non planè artem, at quasi artem quamdam invenerit.

33. Atque utinam, ut mihi illa videre videor in foro atque in causis, ita nunc, quemadmodum ea reperirentur, possem vobis exponere! Sed de me videro: nunc hoc propono, quod mihi persuasi, quamvis ars non sit, tamen nihil esse perfecto oratore præclarius. Nam, ut usum dicendi omittam, qui in omni pacata & libera civitate dominatur, tanta oblectatio est in ipsa facultate dicendi, ut nihil hominum aut auribus aut mentibus jucundius percipi possit.

34. Qui enim cantus moderatæ orationis pronuntiatione dulcior inveniri potest?

quod carmen artificiosâ verborum conclusione aptius ? qui actor in imitanda, quàm orator in suscipienda veritate jucundior ? Quid autem subtilius, quàm acutæ, crebræque sententiæ ? quid admirabilius, quàm res splendore illustrata verborum ? quid plenius, quàm omni rerum genere cumulata oratio ? Neque enim ulla non propria oratoris est res, quæ quidem ornatè dici graviterque debeat.

IX. Hujus est in dando consilio de maximis rebus cum dignitate explicata sententia : ejusdem & languentis populi incitatio, & effrenati moderatio. Eâdem facultate & fraus hominum ad perniciem, & integritas ad salutem vocatur. Quis cohortari ad virtutem ardentiùs, quis a vitiis acriùs revocare, quis vituperare improbos asperiùs, quis laudare bonos ornatiùs, quis cupiditatem vehementiùs frangere accusando potest ? quis mœrorem levare mitiùs consolando ?

36. Historia verò testis temporum, *lux* veritatis, vita memoriæ, magistra vitæ, nuntia vetustatis, quâ voce aliâ, nisi oratoris, immortalitati commendatur ? Nam si qua est ars alia, quæ verborum, aut faciendorum, aut deligendorum scientiam profiteatur : si quisquam dicitur, nisi orator, formare orationem, eamque variare, & distinguere quasi quibusdam verborum

ſententiarumque insignibus: aut si via ulla, nisi ab hac una arte, traditur, aut argumentorum, aut ſententiarum, aut denique deſcriptionis atque ordinis: fateamur aut hoc, quod hæc ars profiteatur, alienum eſſe, aut cum aliqua alia arte eſſe commune.

37. Sed, si in hac una eſt ea ratio atque doctrina: non, si qui aliarum artium bene locuti ſunt, eò minùs id eſt hujus unius proprium. Sed, ut orator de iis rebus, quæ ceterarum artium ſunt, si modò eas cognorit, ut heri Craſſus dicebat, optimè poteſt dicere: sic ceterarum artium homines ornatiùs illa ſua dicunt, si quid ab hac arte didicerunt.

38. Neque enim si de ruſticis rebus agricola quiſpiam, aut etiam, id quod multi, medicus de morbis, aut de pingendo pictor aliquis diſertè dixerit, aut ſcripſerit, idcirco illius artis putanda sit eloquentia: in qua quia vis magna eſt in hominum ingeniis, eò multi etiam sine doctrina aliquid omnium generum atque artium conſequuntur: ſed, quid cujuſque sit proprium, etsi ex eo judicari poteſt, quum videris quid quæque doceant, tamen hòc certius nihil eſſe poteſt, quàm quòd omnes artes aliæ sine eloquentia ſuum munus præſtare poſſunt, orator sine ea nomen ſuum obtinere non poteſt: ut ceteri, si diſerti sint, aliquid ab

hoc habeant; hic nisi domesticis se instruxerit copiis, aliunde dicendi copiam petere non possit.

X. Tum Catulus, Etsi, inquit, Antoni, minimè impediendus est interpellatione iste cursus orationis tuæ, patiere tamen, mihique ignosces. Non enim possum, quin exclamem, ut ait ille in Trinummo: ita mihi vim oratoris quum exprimere subtiliter visus es, tum laudare copiosissimè; quod quidem eloquentem vel optimè facere oportet, ut eloquentiam laudet: debet enim ad eam laudandam, ipsam illam adhibere, quam laudat. Sed perge porrò: tibi enim assentior, vestrum hoc totum, disertè dicere, idque si quis in alia arte faciat, eum assumpto aliunde uti bono, non proprio, nec suo.

40. Et Crassus, Nox te, inquit, nobis, Antoni, expolivit, hominemque reddidit: nam hesterno sermone unius cujusdam operis, ut ait Cæcilius, remigem aliquem, aut bajulum, nobis oratorem descripseras, inopem quemdam humanitatis, atque inurbanum.

41. Tum Antonius, Heri enim, inquit, hoc mihi proposueram, ut, si te refellissem, hos a te discipulos abducerem: nunc, Catulo audiente, & Cæsare, videor debere non tam pugnare tecum, quàm, quid ipse sentiam, dicere. Sequitur igitur, quo-

niam nobis est hic, de quo loquimur, in foro, atque in oculis civium constituendus, ut videamus, quid ei negotii demus, cuique eum muneri velimus esse præpositum. Nam Crassus heri, quum vos, Catule & Cæsar, non adessetis, posuit breviter in artis distributione idem, quod Græci plerique posuerunt: neque sanè quid ipse sentiret, sed quid ab illis diceretur, ostendit: duo prima genera quæstionum esse, in quibus eloquentia versaretur, unum infinitum, alterum certum.

42. Infinitum mihi videbatur id dicere, in quo aliquid generatim quæreretur, hoc modo: Expetendane esset eloquentia: expetendine honores. Certum autem, in quo quid in personis, & in constituta re, & definita quæreretur: cujusmodi sunt, quæ in foro, atque in civium causis, disceptationibusque versantur.

43. Ea mihi videntur aut in lite ordinanda, aut in consilio dando esse posita. Nam illud tertium, quod & a Crasso tactum est, &, ut audio, ille ipse Aristoteles, qui hæc maximè illustravit, adjunxit, etiamsi opus est, tamen minùs est necessarium. Quidnam? inquit Catulus, an laudationes? id enim video poni genus tertium.

XI. Ita, inquit Antonius, & in eo quidem genere scio & me, & omnes, qui

affuerunt ; delectatos esse vehementer, quum abs te est Popilia, mater vestra, laudata ; cui primùm mulieri hunc honorem in nostra civitate tributum puto : sed non omnia, quæcumque loquimur, mihi videntur ad artem & ad præcepta esse revocanda.

45. Ex his enim fontibus, unde omnia ornatè dicendi præcepta sumuntur, licebit etiam laudationem ornare, neque illa elementa desiderare, quæ ut nemo tradat, quis est, qui nesciat, quæ sint in homine laudanda ? Positis enim iis rebus, quas Crassus in illius orationis suæ, quam contra collegam censor habuit, principio dixit, *Quæ naturâ, aut fortunâ darentur hominibus, in iis rebus se vinci, posse animo æquo pati : quæ ipsi sibi homines parare possent, in iis rebus se pati vinci non posse* : qui laudabit quempiam, intelliget, exponenda sibi esse fortunæ bona.

46. Ea sunt, generis, pecuniæ, propinquorum, amicorum, opum, valetudinis, formæ, virium, ingenii, ceterarumque rerum, quæ sunt aut corporis, aut extraneæ : si habuerit, bene his usum : si non habuerit, sapienter caruisse : si amiserit, moderatè tulisse. Deinde quid sapienter is, quem laudet, quid liberaliter, quid fortiter, quid justè, quid magnificè, quid piè, quid gratè, quid humaniter, quid de-

nique cum aliqua virtute aut fecerit, aut tulerit. Hæc, & quæ sint ejus generis, facilè videbit, qui volet laudare quempiam; & qui vituperare, contraria.

47. Cur igitur dubitas, inquit Catulus, facere hoc tertium genus, quoniam inest in ratione rerum? non enim, si est facilius, eo de numero quoque est excerpendum. Quia nolo, inquit, omnia, quæ cadunt aliquando in oratorem, quamvis egregia sint, ea sic tractare, quasi nihil possit dici sine præceptis suis.

48. Nam & testimonium sæpe dicendum est, ac nonnumquam etiam accuratiùs, ut mihi necesse fuit in Sex. Titium, seditiosum civem, & turbulentum: explicavi in eo testimonio dicendo, omnia consilia consulatûs mei, quibus illi tribuno plebis pro republica restitissem; quæque ab eo contra rempublicam facta arbitrarer, exposui: diu retentus sum, multa audivi, multa respondi. Num igitur placet, quum de eloquentia præcipias, aliquid etiam de testimoniis dicendis, quasi in arte tradere? Nihil sanè, inquit Catulus, necesse est.

XII. Quid si (quod sæpe summis viris accidit) mandata sint exponenda, aut in senatu ab imperatore, aut ad imperatorem, aut ad regem, aut ad populum aliquem a senatu? num quia genere oratio-

nis in hujusmodi causis accuratiore est utendum, idcirco pars etiam hæc causarum numeranda videtur, aut propriis præceptis instruenda? Minimè verò, inquit Catulus: non enim deerit homini diserto in ejusmodi rebus facultas, ex ceteris rebus & causis comparata.

50. Ergo item, inquit, illa, quæ sæpe disertè agenda sunt, & quæ ego paulò antè (quum eloquentiam laudarem) dixi oratoris esse, neque habent suum locum ullum in divisione partium, neque certum præceptorum genus, & agenda sunt non minùs disertè, quàm quæ in lite dicuntur, objurgatio, cohortatio, consolatio: quorum nihil est, quod non summa dicendi ornamenta desideret: sed ex artificio res istæ præcepta non quærunt. Planè, inquit Catulus, assentior.

51. Age verò, inquit Antonius, qualis oratoris, & quanti hominis in dicendo putas esse historiam scribere? Si, ut Græci scripserunt, summi, inquit Catulus: si, ut nostri, nihil opus est oratore: satis est non esse mendacem. Atqui, ne nostros contemnas, inquit Antonius, Græci quoque sic initio scriptitarunt, ut noster Cato, ut Pictor, ut Piso.

52. Erat enim historia nihil aliud, nisi annalium confectio: cujus rei, memoriæque publicæ retinendæ causâ, ab initio re-

rum Romanarum uſque ad P. Mucium, Pontificem maximum, res omnes singulorum annorum mandabat litteris pontifex maximus, efferebatque in album, & proponebat tabulam domi, poteſtas ut eſſet populo cognoſcendi, hique etiam nunc Annales maximi nominantur.

53. Hanc similitudinem ſcribendi multi ſecuti ſunt, qui sine ullis ornamentis monumenta ſolùm temporum, hominum, locorum, geſtarumque rerum reliquerunt. Itaque qualis apud Græcos Pherecydes, Hellanicus, Acusilas fuit, aliique permulti; talis noſter Cato, & Pictor, & Piſo, qui neque tenent quibus rebus ornatur oratio (modò enim huc iſta ſunt importata) &, dum intelligatur quid dicant, unam dicendi laudem putant eſſe, brevitatem. Paululùm ſe erexit, & addidit hiſtoriæ majorem ſonum vocis vir optimus, Crassi familiaris, Antipater: ceteri non exornatores rerum, ſed tantummodo narratores fuerunt.

XIII. Eſt, inquit Catulus, ut dicis. Sed iſte ipſe Cœlius neque diſtinxit hiſtoriam varietate locorum; neque verborum collocatione, & tractu orationis leni & æquabili perpolivit illud opus; ſed ut homo neque doctus, neque maximè aptus ad dicendum, sicut potuit, dolavit: vicit tamen, ut dicis, ſuperiores.

55. Minimè mirum, inquit Antonius, si ista res adhuc nostrâ linguâ illustrata non est. Nemo enim studet eloquentiæ nostrorum hominum, nisi ut in causis atque in foro eluceat: apud Græcos autem eloquentissimi homines, remoti a causis forensibus, quum ad ceteras res illustres, tum ad scribendam historiam maximè se applicaverunt. Namque & Herodotum illum, qui princeps genus hoc ornavit, in causis nihil omnino versatum esse accepimus: atqui tantâ est eloquentiâ, ut me quidem, quantùm ego Græcè scripta intelligere possum, magnopere delectet.

56. Et post illum Thucydides omnes dicendi artificio, meâ sententiâ, facilè vicit: qui ita creber est rerum frequentiâ, ut verborum propè numerum sententiarum numero consequatur; ita porrò verbis aptus, & pressus, ut nescias, utrùm res oratione, an verba sententiis illustrentur. Atqui ne hunc quidem, quamquam est in republica versatus, ex numero accepimus eorum, qui causas dictitarunt: & hos libros tum scripsisse dicitur, quum a republica remotus, atque, id quod optimo cuique Athenis accidere solitum est, in exsilium pulsus esset.

57. Hunc consecutus est Syracusius Philistus, qui quum Dionysii tyranni familiarissimus esset, otium suum consumpsit in

historia scribenda, maximéque Thucydidem est, sicut mihi videtur, imitatus. Postea verò, quasi ex clarissima rhetoris officina, duo præstantes ingenio, Theopompus, & Ephorus, ab Isocrate magistro impulsi, se ad historiam contulerunt: causas omnino numquam attigerunt.

XIV. Denique etiam a philosophia profectus princeps Xenophon, Socraticus ille; pòst ab Aristotele Callisthenes, comes Alexandri, scripsit historiam: & hic quidem rhetorico pene more: ille autem superior leniore quodam sono est usus, & qui illum impetum oratoris non habeat, vehemens fortasse minùs, sed aliquantò tamen est, ut mihi quidem videtur, dulcior. Minimus natu horum omnium Timæus, quantùm autem judicare possum, longè eruditissimus, & rerum copiâ & sententiarum varietate abundantissimus, & ipsâ compositione verborum non impolitus, magnam eloquentiam ad scribendum attulit, sed nullum usum forensem.

59. Hæc quum ille dixisset, Quid est, inquit, Catule, Cæsar? ubi sunt, qui Antonium Græcè negant scire? quot historicos nominavit? quàm scienter? quàm propriè de unoquoque dixit? Id mehercule, inquit Catulus, admirans, illud jam mirari desino, quod multò magis antè mirabar,

hunc, quum hæc nefciret, in dicendo poſſe tantùm. Atqui, Catule, inquit Antonius, non ego utilitatem aliquam ad dicendum aucupans, horum libros, & nonnullos alios, ſed delectationis causâ, quum eſt otium, legere ſoleo.

60. Quid ergo eſt? fatebor aliquid tamen: ut, quum in ſole ambulem, etiamsi aliam ob cauſam ambulem, fieri natura tamen, ut colorer: sic, quum iſtos libros ad Miſenum (nam Romæ vix licet) ſtudiosiùs legerim, ſentio orationem meam illorum cantu quasi colorari. Sed ne latiùs hoc vobis patere videatur, hæc duntaxat in Græcis intelligo, quæ ipsi, qui ſcripſerunt, voluerunt a vulgo intelligi.

61. In philoſophos veſtros si quando incidi, deceptus indicibus librorum, quòd ſunt ferè inſcripti de rebus notis & illuſtribus, de virtute, de juſtitia, de honeſtate, de voluptate, verbum prorſus nullum intelligo: ita ſunt anguſtis & concisis diſputationibus illigati. Poëtas omnino, quasi aliâ quadam linguâ locutos, non conor attingere: cum his me (ut dixi) oblecto, qui res geſtas, aut qui orationes ſcripſerunt ſuas, aut qui ita loquuntur, ut videantur voluiſſe eſſe nobis, qui non ſumus eruditissimi, familiares. Sed illuc redeo.

XV. Videtiſne, quantum munus sit oratoris hiſtoria? haud ſcio, an flumine ora-

tionis, & varietate maximum: neque tamen eam reperio uſquam ſeparatim inſtructam rhetorum præceptis: sita ſunt enim ante oculos. Nam quis neſcit, primam eſſe hiſtoriæ legem, ne quid falsi dicere audeat; ne quid veri non audeat; ne qua ſuſpicio gratiæ sit in ſcribendo; ne qua simultatis? Hæc ſcilicet fundamenta nota ſunt omnibus.

63. Ipſa autem exædificatio posita eſt in rebus & in verbis. Rerum ratio ordinem temporum desiderat, regionum deſcriptionem: vult etiam, quoniam in rebus magnis, memoriâque dignis consilia primùm, deinde acta, poſtea eventus exſpectantur, & de consiliis significari quid ſcriptor probet, & in rebus geſtis declarari non ſolùm quid actum, aut dictum sit, ſed etiam quomodo: & quum de eventu dicatur, ut cauſæ explicentur omnes, vel casûs, vel ſapientiæ, vel temeritatis: hominumque ipſorum non ſolùm res geſtæ, ſed etiam, qui famâ ac nomine excellant, de cujuſque vita, atque natura.

64. Verborum autem ratio, & genus orationis, fuſum atque tractum, & cum lenitate quadam æquabili profluens, sine hac judiciali aſperitate, & sine ſententiarum forensium aculeis perſequendum eſt. Harum tot, tantarumque rerum videtiſne nulla eſſe præcepta, quæ in artibus rhe-

torum reperiantur? In eodem silentio multa alia oratorum officia jacuerunt, cohortationes, consolationes, præcepta, aut monita, quæ tractanda sunt omnia disertissimè: sed locum suum in illis artibus, quæ traditæ sunt, habent nullum.

65. Atque in hoc genere illa quoque est infinita silva, quòd oratori plerique (ut etiam Crassus ostendit) duo genera ad dicendum dederunt: unum, de certa definitaque causa, quales sunt, quæ in litibus, quæ in deliberationibus versantur; addat, si quis volet, etiam laudationes: alterum, quod appellant omnes ferè scriptores, explicat nemo, infinitam generis sine tempore, & sine persona, quæstionem. Hoc quid, & quantum sit, quum dicunt, intelligere mihi non videntur.

66. Si enim est oratoris, quæcumque res infinitè posita sit, de ea posse dicere, dicendum erit ei, quanta sit solis magnitudo, quæ forma terræ: de mathematicis, de musicis rebus non poterit, quin dicat, hoc onere suscepto, recusare. Denique ei, qui profitetur esse suum, non solùm de iis controversiis, quæ temporibus, & personis notatæ sunt, hoc est, de omnibus forensibus, sed etiam de generum infinitis quæstionibus dicere, nullum potest esse genus orationis, quod sit exceptum.

XVI. Sed si illam quoque partem quæstionum oratori volumus adjungere vagam, & liberam, & latè patentem, ut de rebus bonis aut malis, expetendis aut fugiendis, honestis aut turpibus, utilibus aut inutilibus, de virtute, de justitia, de continentia, de prudentia, de magnitudine animi, de liberalitate, de pietate, de amicitia, de fide, de officio, de ceteris virtutibus, contrariisque vitiis, dicendum oratori putemus: itemque de republica, de imperio, de re militari, de disciplina civitatis, de hominum moribus: assumamus eam quoque partem, sed ita, ut sit circumscripta modicis regionibus.

68. Equidem omnia, quæ pertinent ad usum civium, morem hominum, quæ versantur in consuetudine vitæ, in ratione reipublicæ, in hac societate civili, in sensu hominum communi, in natura, in moribus, comprehendenda esse oratori puto; si minùs, ut separatim de his rebus philosophorum more respondeat, at certè ut in causa prudenter possit intexere: hisce autem ipsis de rebus ut ita loquatur, ut ii, qui jura, qui leges, qui civitates constituerunt, locuti sunt, simpliciter & splendidè, sine ulla serie disputationum, & sine jejuna concertatione verborum.

69. Hoc loco, ne qua sit admiratio, si tot, tantarumque rerum nulla a me præ-

cepta ponentur, sic ſtatuo. Ut in ceteris artibus, quum tradita ſunt cujuſque artis difficillima, reliqua, quia, aut faciliora, aut similia sint, tradi non neceſſe eſſe: ut in pictura, qui hominis ſpeciem pingere perdidicerit, poſſe eum cujuſvis vel formæ, vel ætatis, etiamsi non didicerit, pingere: neque eſſe periculum, qui leonem aut taurum pingat egregiè, ne idem in multis aliis quadrupedibus facere non possit: neque enim eſt omnino ars ulla, in qua omnia, quæ illâ arte effici poſſunt, a doctore tradantur; ſed qui primarum & certarum rerum genera ipſa didicerunt, reliqua non incommodè perſequuntur.

70. Similiter arbitror, in hac sive ratione, sive exercitatione dicendi, qui illam vim adeptus sit, ut eorum mentes, qui aut de republica, aut de ipsius rebus, aut de iis, contra quos, aut pro quibus dicat, cum aliqua ſtatuendi poteſtate audiant, ad ſuum arbitrium movere possit, hunc de toto illo genere reliquarum orationum non plus quæsiturum eſſe quid dicat, quàm Polycletum illum, quum Herculem fingebat, quemadmodum pellem, aut hydram fingeret, etiamsi hæc numquam ſeparatim facere didiciſſet.

XVII. Tum Catulus: Præclarè mihi videris, Antoni, poſuiſſe ante oculos, quid diſcere oporteret eum, qui orator eſſet fu-

turus; quid, etiamsi non didicisset, ex eo, quod didicisset, assumeret: deduxisti enim totum hominem in duo solùm genera causarum; cetera innumerabilia exercitationi, & similitudini reliquisti. Sed videto, ne in istis duobus generibus hydra tibi sit & pellis: Hercules autem, & alia opera majora, ne in illis rebus, quas prætermittis, relinquantur. Non enim mihi minùs operis videtur de universis generibus rerum, quàm de singulorum causis, ac multò etiam majus de natura deorum, quàm de hominum litibus dicere.

72. Non est ita, inquit Antonius. Dicam enim tibi, Catule, non tam doctus, quàm (id quod est majus) expertus. Omnium ceterarum rerum oratio, mihi crede, ludus est homini non hebeti, neque inexercitato, neque communium litterarum, & politioris humanitatis experti. In causarum contentionibus magnum est quoddam opus, atque haud sciam an de humanis operibus longè maximum; in quibus vis oratoris plerumque ab imperitis exitu & victoriâ judicatur; ubi adest armatus adversarius, qui sit & feriendus & repellendus; ubi sæpe is, qui rei dominus futurus est, alienus atque iratus, aut etiam amicus adversario, & inimicus tibi est; quum aut docendus is est, aut dedocendus, aut reprimendus, aut incitandus,

aut omni ratione ad tempus, ad causam oratione moderandus; in quo sæpe benevolentia ad odium, odium autem ad benevolentiam deducendum est; qui tamquam machinatione aliquâ, tum ad severitatem, tum ad remissionem animi, tum ad tristitiam, tum ad lætitiam est contorquendus.

73. Omnium sententiarum gravitate, omnium verborum ponderibus est utendum: accedat oportet actio varia, vehemens, plena spiritûs, plena doloris, plena veritatis. In his operibus si quis illam artem comprehenderit, ut, tamquam Phidias, Minervæ signum efficere possit; non sanè, quemadmodum in clypeo idem ille artifex minora illa opera facere discat, laborabit.

XVIII. Tum Catulus: Quò ista majora, ac mirabiliora fecisti, eò me major exspectatio tenet, quibusnam rationibus, quibusve præceptis ea tanta vis comparetur: non quò mea quidem jam intersit (neque enim ætas id mea desiderat, & aliud quoddam genus dicendi nos secuti sumus, qui numquam sententias de manibus judicum vi quadam orationis extorsimus, ac potiùs placatis eorum animis, tantùm quantùm ipsi patiebantur, accepimus) sed tamen ista tua, nullum ad usum meum, tantùm cognoscendi studio adductus, requiro.

75. Nec mihi opus eſt Græco aliquo doctore, qui mihi pervulgata præcepta decantet, quum ipſe numquam forum, numquam ullum judicium adſpexerit: ut Peripateticus ille dicitur Phormio; quum Annibal Carthagine expulſus Epheſum ad Antiochum veniſſet exſul, proque eo, quòd ejus nomen erat magnâ apud omnes gloriâ, invitatus eſſet ab hoſpitibus ſuis, ut eum, quem dixi, si vellet, audiret, quumque ſe non nolle dixiſſet; locutus eſſe dicitur homo copioſus aliquot horas de imperatoris officio, & de omni re militari. Tum, quum ceteri, qui illum audierant, vehementer eſſent delectati, quærebant ab Annibale, quidnam ipſe de illo philoſopho judicaret. Hîc Pœnus non optimè Græcè, ſed tamen liberè reſpondiſſe fertur, multos ſe deliros ſenes ſæpe vidiſſe; ſed qui magis, quàm Phormio, deliraret, vidiſſe neminem.

76. Neque mehercule injuriâ: quid enim aut arrogantius, aut loquacius fieri potuit, quàm Annibali, qui tot annos de imperio cum populo Romano omnium gentium victore certaſſet, Græcum hominem, qui numquam hoſtem, numquam caſtra vidiſſet, numquam denique minimam partem ullius publici muneris attigiſſet, præcepta de re militari dare? Hoc mihi facere omnes iſti, qui de arte dicendi præ-

cipiunt, videntur: quod enim ipsi experti non sunt, id docent ceteros. Sed hòc minùs fortasse errant, quòd non te, ut ille Annibalem, sed pueros, aut adolescentulos docere conantur.

XIX. Erras, Catule, inquit Antonius: nam egomet in multos jam Phormiones incidi. Quis enim est istorum Græcorum, qui quemquam nostrûm quidquam intelligere arbitretur? Ac mihi quidem non ita molesti sunt; facilè omnes perpetior & perfero: nam aut aliquid afferunt, quod mihi non displiceat; aut efficiunt, ut me non dicidisse minùs pœniteat. Dimitto autem eos non tam contumeliosè, quàm philosophum illum Annibal, & eò fortasse plus habeo etiam negotii: sed tamen est eorum doctrina, quantùm ego judicare possum, perridicula.

78. Dividunt enim totam rem in duas partes, in causæ controversiam, & in quæstionis. *Causam* appellant, rem positam in disceptatione rerum & controversia: *quæstionem* autem, rem positam in infinita dubitatione. De causa præcepta dant; de altera parte dicendi mirum silentium est.

79. Denique quinque faciunt quasi membra eloquentiæ, invenire quid dicas, inventa disponere, deinde ornare verbis, pòst memoriæ mandare, tum ad extremum

agere,

agere, ac pronuntiare; rem ſanè non reconditam. Quis enim hoc non ſuâ ſponte viderit, neminem poſſe dicere, nisi & quid diceret, & quibus verbis, & quo ordine diceret, haberet, & ea meminisſet? Atque hæc ego non reprehendo: ſed ante oculos posita eſſe dico, ut eas item quatuor, quinque, ſexve partes, vel etiam ſeptem (quoniam aliter ab aliis digeruntur) in quas eſt ab his omnis oratio diſtributa.

80. Jubent enim exordiri ita, ut eum, qui audiat, benevolum nobis faciamus, & docilem, & attentum: deinde rem narrare ita, ut verisimilis narratio sit, ut aperta, ut brevis: pòſt autem dividere cauſam, aut proponere: noſtra confirmare argumentis, ac rationibus: deinde contraria refutare. Tum autem alii conclusionem orationis, & quasi perorationem collocant; alii jubent, antequam peroretur, ornandi, aut augendi causâ, digredi; deinde concludere, ac perorare.

81. Ne hæc quidem reprehendo: ſunt enim concinnè diſtributa; ſed tamen, id quod neceſſe fuit hominibus expertibus veritatis, non peritè. Quæ enim præcepta principiorum, & narrationum eſſe voluerunt, ea in totis orationibus ſunt conſervanda.

82. Nam ego mihi benevolum judicem faciliùs facere poſſum in curſu orationis,

quàm quum omnia ſunt inaudita : docilem autem, non quum polliceor me demonſtraturum, ſed tum, quum doceo, & explano : attentum verò, crebrò totâ actione excitandis mentibus judicum, non primâ denuntiatione efficere poſſumus.

83. Jam verò narrationem quòd jubent veriſimilem eſſe, & apertam, & brevem, rectè nos admonent : quòd hæc narrationis magis putant eſſe propria, quàm totius orationis, valde mihi videntur errare : omninoque in hoc omnis eſt error, quòd exiſtimant, artificium eſſe hoc quoddam non dissimile ceterorum, cujuſmodi de ipſo jure civili heſterno die Craſſus componi poſſe dicebat ; ut genera rerum primùm exponerentur, in quo vitium eſt, ſi genus ullum prætermittatur ; deinde ſingulorum generum partes, in quo & deeſſe aliquam partem, & ſuperare, mendoſum eſt ; tum verborum omnium definitiones, in quibus neque abeſſe quidquam decet, neque redundare.

84. Sed hoc ſi in jure civili, ſi etiam in parvis aut mediocribus rebus doctiores aſſequi poſſunt ; non idem ſentio tanta hac in re, tamque immenſa poſſe fieri. Sin autem qui arbitrantur ; deducendi ſunt ad eos, qui hæc docent : omnia jam explicata & perpolita aſſequentur : ſunt enim innumerabiles de his rebus libri, neque

abditi, neque obſcuri. Sed videant quid velint, ad ludendumne, an ad pugnandum arma sint ſumpturi. Aliud enim pugna, & acies; aliud ludus, campuſque noſter desiderat. Attamen ars ipſa ludicra armorum, & gladiatori, & militi prodeſt aliquid : ſed animus acer, & præſens, & acutus idem atque verſutus invictos viros efficit, non difficiliùs arte conjunctâ.

XX. Quare ego tibi oratorem sic jam inſtituam, si potuero, ut, quid efficere possit, antè perſpiciam. Sit enim mihi tinctus litteris; audierit aliquid, legerit; iſta ipſa præcepta acceperit : tentabo quid deceat, quid voce, quid viribus, quid ſpiritu, quid linguâ efficere possit. Si intelligam poſſe ad ſummos pervenire; non ſolùm hortabor, ut elaboret, ſed etiam, si vir quoque mihi bonus videbitur, obſecrabo : tantùm ego in excellente oratore, & eodem viro bono, pono eſſe ornamenti univerſæ civitati. Sin videbitur, quum omnia ſummè fecerit, tamen ad mediocres oratores eſſe venturus; permittam ipsi, quid velit; moleſtus magnopere non ero. Sin planè abhorrebit, & erit abſurdus; ut ſe contineat, aut ad aliud ſtudium transferat, admonebo.

86. Nam neque is, qui optimè poteſt, deſerendus ullo modo eſt a cohortatione noſtra; neque is, qui aliquid poteſt, de-

terrendus : quòd alterum, divinitatis mihi cujuſdam videtur ; alterum, vel non facere quod non optimè poſſis, vel facere quod non pessimè facias, humanitatis : tertium verò illud, clamare contrà quàm deceat, & quàm poſſit, hominis eſt, ut tu, Catule, de quodam declamatore dixiſti, ſtultitiæ ſuæ quàm plurimos teſtes domeſtico præconio colligentis.

87. De hoc igitur, qui erit talis, ut cohortandus adjuvanduſque sit, ita loquamur, ut ei tradamus ea duntaxat, quæ nos uſus docuit, ut nobis ducibus veniat eò, quò sine duce ipsi pervenimus, quoniam meliora docere non poſſumus.

XXI. Atque, ut a familiari noſtro exordiar, hunc ego, Catule, Sulpicium, primùm in cauſa parvula adoleſcentulum audivi, voce, & formâ, & motu corporis, & reliquis rebus aptum ad hoc munus, de quo quærimus ; oratione autem celeri & concitatâ, quod erat ingenii, & verbis efferveſcentibus, & paulò nimiùm redundantibus, quod erat ætatis, non ſum aſpernatus. Volo enim ſe efferat in adoleſcente fecunditas : nam faciliùs, sicut in vitibus, revocantur ea, quæ ſeſe nimiùm profuderunt, quàm, si nihil valet materies, nova ſarmenta culturâ excitantur : ita volo eſſe in adoleſcente, unde aliquid amputem : non enim poteſt in eo

ſuccus eſſe diuturnus, quod nimis celeriter eſt maturitatem aſſecutum.

89. Vidi ſtatim indolem, neque dimisi tempus, & eum ſum cohortatus, ut forum sibi ludum putaret eſſe ad diſcendum; magiſtrum autem, quem vellet, eligeret; me quidem si audiret, L. Craſſum. Quod iſte arripuit, & ita ſeſe facturum confirmavit, atque etiam addidit, gratiæ ſcilicet causâ, me quoque sibi magiſtrum futurum. Vix annus interceſſerat ab hoc ſermone cohortationis meæ, quum iſte accuſavit C. Norbanum, defendente me. Non eſt credibile, quid intereſſe mihi sit viſum inter eum, qui tum erat, & qui anno antè fuerat. Omnino in illud genus eum Crassi magnificum, atque præclarum natura ipſa ducebat: ſed ea non ſatis proficere potuiſſet, nisi eódem, ſtudio atque imitatione, incidiſſet, atque ita dicere conſueſſet, ut totâ mente Craſſum atque omni animo intueretur.

XXII. Ergo hoc sit primum in præceptis meis, ut demonſtremus, quem imitetur, atque ita, ut, quæ maximè excellant in eo quem imitabitur, ea diligentissimè perſequatur. Tum accedat exercitatio, quâ illum, quem antè delegerit, imitando effingat, atque ita exprimat, non ut multos imitatores ſæpe cognovi, qui aut ea, quæ facilia ſunt, aut etiam illa, quæ in-

signia, ac pene vitiosa, consectantur imitando.

91. Nihil est facilius, quàm amictum imitari alicujus, aut statum, aut motum. Si verò etiam vitiosè aliquid est, id sumere, & in eo vitiosum esse, non magnum est.: ut ille, qui nunc etiam, amissâ voce, furit in republica Fufius, nervos in dicendo Fimbriæ, quos tamen habuit ille, non assequitur; oris pravitatem, & verborum latitudinem imitatur. Sed tamen ille nec deligere scivit, cujus potissimùm similis esset, & in eo ipso, quem delegerat, imitari etiam vitia voluit.

92. Qui autem ita faciet, ut oportet, primùm vigilet necesse est in deligendo: deinde, quem probavit, in eo, quæ maximè excellent, ea diligentissimè persequatur. Quid enim causæ censetis esse, cur ætates extulerint singulæ singula propè genera dicendi? quod non tam facilè in nostris oratoribus possumus judicare, quia scripta, ex quibus judicium fieri posset, non multa sanè reliquerunt, quàm in Græcis; ex quorum scriptis, cujusque ætatis quæ dicendi ratio, voluntasque fuerit, intelligi potest.

93. Antiquissimi ferè sunt, quorum quidem scripta constent, Pericles atque Alcibiades, & eâdem ætate Thucydides, subtiles, acuti, breves; sententiis magis,

quàm verbis abundantes. Non potuisset accidere, ut unum esset omnium genus, nisi aliquem sibi proponerent ad imitandum. Consecuti sunt hos Critias, Theramenes, Lysias: multa Lysiæ scripta sunt, nonnulla Critiæ, de Theramene audivimus: omnes etiam tum retinebant illum Periclis succum, sed erant paulò uberiore filo. Ecce tibi exortus est Isocrates, magister istorum omnium, cujus e ludo, tamquam ex equo Trojano, meri principes exierunt: sed eorum partim in pompa, partim in acie illustres esse voluerunt.

XXIII. Itaque & illi, Theopompi, Ephori, Philisti, Naucratæ, multique alii naturis differunt; voluntate autem similes sunt & inter sese, & magistri: & ii, qui se ad causas contulerunt, ut Demosthenes, Hyperides, Lycurgus, Æschines, Dinarchus, aliique complures, etsi inter se pares non fuerunt, tamen sunt omnes in eodem veritatis imitandæ genere versati, quorum quamdiu mansit imitatio, tamdiu genus illud dicendi, studiumque vixit.

95. Posteaquam exstinctis his, omnis eorum memoria sensim obscurata est & evanuit; alia quædam dicendi molliora, ac remissiora genera viguerunt. Inde Demochares, quem aiunt sororis filium fuisse Demosthenis; tum Phalereus ille Demetrius, omnium istorum, meâ sententiâ,

politissimus, aliique eorum similes exstiterunt. Quæ si volemus usque ad hoc tempus persequi, intelligemus, ut hodie Alabandensem illum Meneclem, & ejus fratrem Hieroclem, quos ego audivi, tota imitatur Asia: sic semper fuisse aliquem, cujus se similes plerique esse vellent.

96. Hanc igitur similitudinem qui imitatione assequi volet, tum exercitationibus crebris atque magnis, tum scribendo maximè persequatur: quod si hic noster Sulpicius faceret, multò ejus oratio esset pressior; in qua nunc interdum, ut in herbis rustici solent dicere, in summa ubertate inest luxuries quædam, quæ stilo depascenda est.

97. Hìc Sulpicius: me quidem, inquit, rectè mones, idque mihi gratum est: sed ne te quidem, Antoni, multùm scriptitasse arbitror. Tum ille: Quasi verò, inquit, non ea præcipiam aliis, quæ mihi ipsi desunt. Sed tamen ne tabulas quidem conficere existimor: verùm & in hoc, ex re familiari mea, & in illo, ex eo, quod dico, quantulum id cumque est, quid faciam, judicari potest.

98. Atque esse tamen multos videmus, qui neminem imitentur, & suâpte naturâ, quod velint, sine cujusquam similitudine consequantur: quod & in vobis animadverti rectè potest, Cæsar, & Cotta, quo-

rum alter inusitatum quidem noſtris oratoribus leporem quemdam, & ſalem; alter acutissimum, & ſubtilissimum dicendi genus eſt conſecutus. Neque verò veſter æqualis Curio, patre, meâ ſententiâ, vel eloquentissimo temporibus illis, quemquam mihi magnopere videtur imitari; qui tamen verborum gravitate, & elegantiâ, & copiâ, ſuam quamdam expressit quasi formam, figuramque dicendi, quod ego maximè potui judicare in ea cauſa, quam ille contra me apud centumviros pro fratribus Cossis dixit: in qua nihil illi defuit, quod non modò copioſus, ſed etiam ſapiens orator habere deberet.

XXIV. Verùm, ut aliquando ad cauſas deducamus illum, quem conſtituimus, & eas quidem, in quibus pluſculum negotii eſt, judiciorum, atque litium (riſerit aliquis fortaſſe hoc præceptum: eſt enim non tam acutum, quàm neceſſarium, magiſque monitoris non fatui, quàm eruditi magiſtri) hoc ei primum præcipiemus, quaſcumque cauſas erit acturus, ut eas diligenter, penituſque cognoſcat.

100. Hoc in ludo non præcipitur: faciles enim cauſæ ad pueros deferuntur. Lex peregrinum vetat in murum adſcendere: adſcendit: hoſtes repulit: accuſatur. Nihil eſt negotii hujuſmodi cauſam cognoſcere. Rectè igitur nihil de cauſa diſcenda præci-

piunt : hæc eſt enim in ludo cauſarum ferè formula. At verò in foro, tabulæ, teſtimonia, pacta, conventa, ſtipulationes, cognationes, affinitates, decreta, reſponſa, vita denique eorum, qui in cauſa verſantur, tota cognoſcenda eſt : quarum rerum negligentiâ pleraſque cauſas, & maximè privatas (ſunt enim multò ſæpe obſcuriores) videmus amitti.

101. Ita nonnulli, dum operam ſuam multam exiſtimari volunt, ut toto foro volitare, & a cauſa ad cauſam ire videantur, cauſas dicunt incognitas. In quo eſt illa quidem magna offensio, vel negligentiæ, ſuſceptis rebus; vel perfidiæ, receptis : ſed etiam illa major opinione, quòd nemo poteſt de ea re, quam non novit, non turpissimè dicere. Ita dum inertiæ vituperationem, quæ major eſt, contemnunt, aſſequuntur etiam illam, quam magis ipsi fugiunt, tarditatis.

102. Equidem ſoleo dare operam, ut de ſua quiſque re me ipſe doceat, & ut ne quis alius adsit, quò liberiùs loquatur; & agere adverſarii cauſam, ut ille agat ſuam, &, quidquid de ſua re cogitarit, in medium proferat. Itaque quum ille diſcesſit, tres perſonas unus ſuſtineo ſummâ animi æquitate, meam, adverſarii, judicis. Qui locus eſt talis, ut plus habeat adjumenti, quàm incommodi, hunc judico

esse dicendum : ubi plus mali, quàm boni reperio, id totum abjudico, atque ejicio.

103. Ita assequor, ut alio tempore cogitem, quid dicam, & alio dicam : quæ duo plerique ingenio freti, simul faciunt. Sed certè iidem illi meliùs aliquantò dicerent, si aliud sumendum sibi tempus ad cogitandum, aliud ad dicendum putarent. Quum rem penitus causamque cognovi, statim occurrit animo, quæ sit causa ambigui.

104. Nihil est enim, quod inter homines ambigatur; sive ex crimine causa constet, ut facinoris; sive ex controversia, ut hereditatis; sive ex deliberatione, ut belli; sive ex persona, ut laudis; sive ex disputatione, ut de ratione vivendi; in quo non aut quid factum sit, aut fiat, futurumve sit, quæratur, aut quale sit, aut quid vocetur.

XXV. Ac nostræ ferè causæ, quæ quidem sunt criminum, plerumque infitiatione defenduntur. Nam & de pecuniis repetundis, quæ maximæ sunt, neganda ferè sunt omnia : & de ambitu raro illud datur, ut possis liberalitatem ac benignitatem ab ambitu atque largitione sejungere. De sicariis, de veneficiis, de peculatu, infitiari necesse est. Id est igitur genus primum causarum in judiciis, ex controversia facti. In deliberationibus plerumque ex futuri, raro etiam ex instantis, aut facti. G vj

106. Sæpe autem res non, sit, necne, sed qualis sit, quæritur : ut quum L. Opimii causam defendebat apud populum, audiente me, C. Carbo consul, nihil de C. Gracchi nece negabat; sed id jure pro salute patriæ factum esse dicebat; ut eidem Carboni tribuno plebis aliâ tum mente rempublicam capessenti, P. Africanus de Tib. Graccho interroganti, responderat, jure cæsum videri. Jure autem omnia defenduntur, quæ sunt ejus generis, ut aut oportuerit, aut licuerit, aut necesse fuerit, aut imprudentiâ, aut casu facta esse videantur.

107. Jam quid vocetur, quæritur, quum, quo verbo quid appellandum sit, contenditur : ut mihi ipsi cum hoc Sulpicio fuit in Norbani causa summa contentio. Pleraque enim de iis, quæ ab isto objiciebantur, quum confiterer, tamen ab illo majestatem minutam negabam : ex quo verbo lege Apuleiâ tota illa causa pendebat.

108. Atque in hoc genere causarum nonnulli præcipiunt, ut verbum illud, quod causam facit, lucidè breviterque definiatur. Quod mihi quidem perquam puerile videri solet. Alia est enim, quum inter doctos homines de iis ipsis rebus, quæ versantur in artibus, disputatur, verborum definitio : ut, quum quæritur, quid sit ars,

quid sit lex, quid sit civitas. In quibus hoc præcipit ratio atque doctrina, ut vis ejus rei, quam definias, sic exprimatur, ut neque absit quidquam, neque supersit.

109. Quod quidem in illa causa neque Sulpicius fecit, neque ego facere conatus sum. Nam, quantùm uterque nostrûm potuit, omni copiâ dicendi dilatavit, quid esset majestatem minuere. Etenim definitio primùm reprehenso verbo uno, aut addito, aut dempto, sæpe extorquetur e manibus: deinde genere ipso doctrinam redolet, exercitationemque pene puerilem: tum in sensum, & in mentem judicis intrare non potest. Antè enim præterlabitur, quàm percepta est.

XXVI. Sed in eo genere, in quo, quale sit quid, ambigitur, exsistit etiam ex scripti interpretatione sæpe contentio; in quo nulla potest esse, nisi ex ambiguo, controversia. Nam illud ipsum, quum scriptum a sententia discrepat, genus quoddam habet ambigui: quod tum explicatur, quum ea verba, quæ desunt, suggesta sunt: quibus additis defenditur, sententiam scripti perspicuam fuisse: & ex contrariis scriptis si quid ambigitur, non novum genus nascitur, sed superioris generis causa duplicatur. Itaque aut numquam dijudicari poterit, aut ita dijudicabitur, ut referendis præteritis verbis, id

ſcriptum, quodcumque defendimus, ſuppleatur. Ita fit, ut unum genus in iis cauſis, quæ propter ſcriptum ambiguntur, relinquatur, si eſt ſcriptum aliquid ambiguè.

111. Ambiguorum autem quum plura genera ſunt, quæ mihi videntur ii meliùs noſſe, qui dialectici appellantur; hi autem noſtri ignorare, qui non minùs noſſe debeant: tum illud eſt frequentissimum in omni conſuetudine vel ſermonis, vel ſcripti, quum idcirco aliquid ambigitur, quòd aut verbum, aut verba sint prætermiſſa.

112. Iterum autem peccant, quum genus hoc cauſarum, quod in ſcripti interpretatione verſatur, ab illis causis, in quibus, qualis quæque res sit, diſceptatur, ſejungunt. Nuſquam enim tam quæritur, quale sit genus ipſum rei, quàm in ſcripto, quod totum a facti controversia ſeparatum eſt.

113. Ita tria ſunt omnino genera, quæ in diſceptationem & controversiam cadere poſſunt; Quid fiat, factum, futurumve sit, aut Quale sit, aut Quomodo nominetur. Nam & illud quidem, quod quidam Græci adjungunt, Recténe factum sit, totum in eo eſt, quod, Quale sit, quærimus.

XXVII. Sed jam ad inſtitutum rever-

tar meum. Quum igitur, accepto causæ genere, & cognito, rem tractare cœpi, nihil priùs constituo, quàm quid sit illud, quò mihi referenda sit omnis illa oratio, quæ sit propria quæstionis & judicii: deinde illa duo diligentissimè considero, quorum alterum commendationem habet nostram, aut eorum, quos defendimus, alterum est accommodatum ad eorum animos, apud quos dicimus, ad id, quod volumus, commovendos.

115. Ita ratio omnis dicendi tribus ad persuadendum rebus est nixa: ut probemus vera esse ea, quæ defendimus: ut conciliemus nobis eos, qui audiunt: ut animos eorum, ad quemcumque causa postulabit motum, vocemus.

116. Ad probandum autem duplex est oratori subjecta materies: una rerum earum, quæ non excogitantur ab oratore, sed in re positæ, ratione tractantur: ut tabulæ, testimonia, pacta, conventa, quæstiones, leges, senatusconsulta, res judicatæ, decreta, responsa, & reliqua, si quæ sunt, quæ non reperiuntur ab oratore, sed ad oratorem a causa, atque a reis deferuntur. Altera est, quæ tota in disputatione, & argumentatione oratoris collocata est.

117. Ita in superiore genere de tractandis argumentis, in hoc autem etiam de

inveniendis cogitandum eſt. Atque iſti quidem, qui docent, quum cauſas in plura genera ſecuerunt, ſingulis generibus argumentorum copiam ſuggerunt: quod etiamsi ad inſtituendos adoleſcentulos magis aptum eſt, ut, simul ac posita sit cauſa, habeant quò ſe referant, unde ſtatim expedita possint argumenta depromere; tamen & tardi ingenii eſt rivulos conſectari, fontes rerum non videre: & jam ætatis eſt uſûſque noſtri, a capite, quod velimus, arceſſere, &, unde omnia manant, videre.

118. Et primùm genus illud earum rerum, quæ ad oratorem deferuntur, meditatum nobis in perpetuum ad omnem uſum similium rerum eſſe debebit. Nam pro tabulis & contra tabulas; pro teſtibus & contra teſtes; pro quæſtionibus & contra quæſtiones; & item de ceteris rebus ejuſdem generis, vel ſeparatim dicere ſolemus de genere univerſo, vel definitè de singulis temporibus, hominibus, causis: quos quidem locos (vobis hoc, Cotta, & Sulpici, dico) multa commentatione, atque meditatione paratos atque expeditos habere debetis.

119. Longum eſt enim nunc me explicare, quâ ratione aut confirmare, aut infirmare teſtes, tabulas, quæſtiones oporteat. Hæc ſunt omnia ingenii vel mediocris, exercitationis autem maximæ: artem

quidem, & præcepta duntaxat hactenus requirunt, ut certis dicendi luminibus ornentur.

120. Itemque illa, quæ sunt alterius generis, quæ tota ab oratore pariuntur, excogitationem non habent difficilem, explicationem magis illustrem perpolitamque desiderant. Itaque quum hæc duo nobis quærenda sint in causis, primùm, quid; deinde, quomodo dicamus: alterum, quod totum arte tinctum videtur, tametsi artem requirit, tamen prudentiæ est pene mediocris, quid dicendum sit, videre: alterum est, in quo oratoris vis illa divina virtusque cernitur, ea, quæ dicenda sunt, ornatè, copiosè, variéque dicere.

XXVIII. Quare illam partem superiorem, quoniam semel ita vobis placuit, non recusabo, quominus perpoliam atque conficiam (quantùm consequar, vos judicabitis) quibus ex locis ad eas tres res, quæ ad fidem faciendam solæ valent, ducatur oratio, ut & concilientur animi, & doceantur, & moveantur: hæc sunt enim tria numero. Ea verò quemadmodum illustrentur, præstò est, qui omnes docere possit, qui hoc primus in nostros mores induxit, qui maximè auxit, qui solus effecit.

122. Namque ego, Catule (dicam enim non reverens assentandi suspicionem) ne-

minem esse oratorem paulò illustriorem arbitror, neque Græcum, neque Latinum, quem ætas nostra tulerit, quem non & sæpe & diligenter audierim (itaque, si quid est in me, quod jam sperare videor, quoniam quidem vos, his ingeniis homines, tantùm operæ mihi ad audiendum datis, ex eo est, quòd nihil quisquam umquam me audiente egit orator, quod non in memoria mea penitus insederit) atque ego is, qui sum, quantuscumque sum ad judicandum, omnibus auditis oratoribus, sine ulla dubitatione sic statuo & judico, neminem omnium tot, & tanta, quanta sint in Crasso, habuisse ornamenta dicendi.

123. Quamobrem, si vos quoque hoc idem existimatis, non erit, ut opinor, iniqua partitio, si, quum ego hunc oratorem, quem nunc fingo, ut institui, crearo, aluero, confirmaro; tradam eum Crasso, & vestiendum, & ornandum.

124. Tum Crassus: Tu verò, inquit, Antoni, perge, ut instituisti. Neque enim est boni, neque liberalis parentis, quem procrearit, & eduxerit, eum non & vestire, & ornare; præsertim quum te locupletem esse negare non possis. Quod enim ornamentum, quæ vis, qui animus, quæ dignitas illi oratori defuit, qui in causa peroranda non dubitavit excitare reum

consularem, & ejus diloricare tunicam, & judicibus cicatrices adversas senis imperatoris ostendere? qui idem, hoc accusante Sulpicio, quum hominem seditiosum furiosumque defenderet, non dubitavit seditiones ipsas ornare, ac demonstrare gravissimis verbis, multos sæpe impetus populi non injustos esse, quos præstare nemo possit? multas etiam e republica seditiones sæpe esse factas, ut quum reges essent exacti, ut quum tribunitia potestas esset constituta? illam Norbani seditionem, ex luctu civium, & ex Cæpionis odio, qui exercitum amiserat, neque reprimi potuisse, & jure esse conflatam?

125. Potuit hic locus tam anceps, tam inauditus, tam lubricus, tam novus, sine quadam incredibili vi ac facultate dicendi tractari? Quid ego de Cn. Manlii, quid de Q. Regis commiseratione dicam? quid de aliis innumerabilibus? in quibus hoc non maximè enituit, quod tibi omnes dant, acumen quoddam singulare; sed hæc ipsa, quæ nunc ad me delegare vis, ea semper in te eximia & præstantia fuerunt.

XXIX. Tum Catulus: Ego verò, inquit, in vobis hoc maximè admirari soleo, quòd, quum inter vos in dicendo dissimillimi sitis, ita tamen uterque vestrûm dicat, ut ei nihil neque a natura denegatum, neque a doctrina non delatum esse videatur.

Quare, Craſſe, neque tu tuâ ſuavitate nos privabis, ut, si quid ab Antonio aut prætermiſſum, aut relictum sit, non explices: neque te, Antoni, si quid non dixeris, exiſtimabimus non potuiſſe potiùs, quàm a Craſſo dici maluiſſe.

127. Hìc Craſſus: Quin tu, inquit, Antoni, omittis iſta, quæ propoſuiſti, quæ nemo horum desiderat: quibus ex locis ea, quæ dicenda ſunt in causis, reperiantur: quæ quamquam abs te novo quodam modo, præclaréque dicuntur, ſunt tamen & re faciliora, & præceptis pervagata: illa deprome nobis, unde afferas quæ ſæpissime tractas, ſemperque divinitus.

128. Depromam equidem, inquit Antonius, & quò faciliùs id a te exigam, quod peto, nihil tibi a me poſtulanti recuſabo. Meæ totius orationis, & iſtius ipsius in dicendo facultatis, quàm modò Craſſus in cœlum verbis extulit, tres ſunt rationes, ut antè dixi; una conciliandorum hominum, altera docendorum, tertia concitandorum.

129. Harum trium partium prima lenitatem orationis, ſecunda acumen, tertia vim desiderat. Nam hoc neceſſe eſt, ut is, qui nobis cauſam adjudicaturus sit, aut inclinatione voluntatis propendeat in nos, aut defensionis argumentis adducatur, aut animi permotione cogatur. Sed quoniam

illa pars, in qua rerum ipsarum explicatio ac defensio posita est, videtur omnem hujus generis quasi doctrinam continere, de ea primùm loquemur, & pauca dicemus. Pauca enim sunt, quæ usu jam tractata, & animo quasi notata habere videamur.

XXX. Ac tibi sapienter monenti, L. Crasse, libenter assentiemur, ut singularum causarum defensiones, quas solent magistri pueris tradere, relinquamus: aperiamus autem ea capita, unde omnis ad omnem & causam, & orationem disputatio ducitur. Neque enim, quoties verbum aliquod est scribendum nobis, toties ejus verbi litteræ sunt cogitatione conquirendæ: nec quoties causa dicenda est, toties ad ejus causæ seposita argumenta revolvi nos oportet: sed habere certos locos, qui, ut litteræ ad verbum scribendum, sic illi ad causam explicandam, statim occurrant.

131. Sed hi loci ei demum oratori prodesse possunt, qui est versatus in rebus, vel usu, quem ætas denique affert; vel auditione, & cogitatione, quæ studio & diligentiâ præcurrit ætatem. Nam si tu mihi quamvis eruditum hominem adduxeris, quamvis acrem & acutum in cogitando, quamvis ad pronuntiandum expeditum, si erit idem in consuetudine civitatis, in

exemplis, in institutis, in moribus ac voluntatibus civium suorum hospes, non multùm ei loci proderunt illi, ex quibus argumenta promuntur. Subacto mihi ingenio opus est, ut agro non semel arato, sed novato, & iterato, quò meliores fœtus possit & grandiores edere. Subactio autem est usus, auditio, lectio, litteræ.

132. Ac primùm naturam causæ videat, quæ numquam latet, factumne sit, quæratur, an, quale sit, an, quod nomen habeat: quo perspecto, statim occurrit naturali quadam prudentiâ, non his subductionibus, quas isti docent, quid faciat caussam, id est, quo sublato controversia stare non possit: deinde, quid veniat in judicium, quod isti sic jubent quærere: Interfecit Opimius Gracchum. Quid facit caussam? quòd reipublicæ causâ, quum ex senatusconsulto ad arma vocasset: hoc tolle, causa non erit. At id ipsum negat contra leges licuisse Decius. Veniet igitur in judicium, Licueritne ex senatusconsulto, servandæ reipublicæ causâ. Perspicua sunt hæc quidem, & in vulgari prudentia sita: sed illa quærenda, quæ ab accusatore & defensore argumenta, ad id, quod in judicium venit, spectantia, debeant afferri.

XXXI. Atque hîc illud videndum est, in quo summus est error istorum magistrorum, ad quos liberos nostros mittimus,

non quò hoc quidem ad dicendum magnopere pertineat, ſed tamen ut videatis, quàm ſit genus hoc eorum, qui ſibi eruditi videntur, hebes, atque impolitum. Conſtituunt enim in partiendis orationum modis duo genera cauſarum: unum appellant, in quo sine perſonis atque temporibus de univerſo genere quæratur; alterum, quod perſonis certis, & temporibus definiatur: ignari omnes controversias ad universi generis vim & naturam referri.

134. Nam in ea ipſa cauſa, de qua antè dixi, nihil pertinet ad oratoris locos Opimii perſona, nihil Decii. De ipſo enim univerſo genere infinita quæſtio eſt, num pœnâ videatur eſſe afficiendus, qui civem ex ſenatuſconſulto patriæ conſervandæ causâ interemerit, quum id per leges non liceret. Nulla denique eſt cauſa, in qua id, quod in judicium venit, ex reorum perſonis, non generum ipſorum univerſa disputatione quæratur.

135. Quin etiam in iis ipsis, ubi de facto ambigitur, Ceperitne contra leges pecunias P. Decius, argumenta & criminum & defensionis revocentur oportet ad genus, & ad naturam univerſam: quòd ſumptuoſus, de luxuria: quòd alieni appetens, de avaritia: quòd ſeditioſus, de turbulentis & malis civibus: quòd a multis arguitur, de genere teſtium: con-

tráque, quæ pro reo dicentur, omnia necessariò a tempore atque homine ad communes rerum & generum summas revolventur.

136. Atque hæc forsitan homini, non omnia, quæ sunt in natura rerum, celeriter animo comprehendenti, permulta videantur, quæ veniant in judicium tum, quum de facto quæratur: sed tamen criminum est multitudo, non defensionum, aut locorum infinita.

XXXII. Quæ verò, quum de facto non ambigitur, quæruntur, qualia sint, ea si ex reis numeres, & innumerabilia sunt, & obscura: si ex rebus, valde & modica, & illustria. Nam si Mancini causam in uno Mancino ponimus, quotiescumque is, quem paterpatratus dediderit, receptus non erit, toties causa nova nascetur. Sin illa controversia causam facit, Videaturne ei, quem paterpatratus dediderit, si is non sit receptus, postliminium esse: nihil ad artem dicendi, nec ad argumenta defensionis, Mancini nomen pertinet.

138. Ac, si quid affert præterea hominis aut dignitas, aut indignitas, extra quæstionem est; & ea tamen ipsa oratio ad universi generis disputationem referatur necesse est. Hæc ego non eo consilio disputo, ut homines eruditos redarguam: quamquam reprehendendi sunt, qui in genere

genere definiendo istas causas describunt in personis & in temporibus positas esse.

139. Nam etsi incurrunt tempora & personæ, tamen intelligendum est, non ex iis, sed ex genere quæstionis pendere causas. Sed hoc nihil ad me. Nullum enim nobis certamen cum istis esse debet. Tantùm satis est intelligi, ne hoc quidem eos consecutos, quod in tanto otio, etiam sine hac forensi exercitatione efficere potuerunt, ut genera rerum discernerent, eaque paulò subtiliùs explicarent. Verùm hoc, ut dixi, nihil ad me. Illud ad me, ac multò etiam magis ad vos, Cotta noster, & Sulpici.

140. Quomodo nunc se istorum artes habent, pertimescenda est multitudo causarum: est enim infinita. Si in personis ponitur; quot homines, tot causæ: sin ad generum universas quæstiones referuntur; ita modicæ & paucæ sunt, ut eas omnes, diligentes, & memores, & sobrii oratores percursas animo, & propè decantatas habere debeant: nisi fortè existimatis, a M'. Curio causam didicisse L. Crassum; & eâ re multa attulisse, quamobrem posthumo non nato Curium tamen heredem Coponii esse oporteret.

141. Nihil ad copiam argumentorum, neque ad causæ vim ac naturam nomen Coponii, aut Curii, pertinuit. In genere erat

universo rei negotiique, non in tempore ac nominibus omnis quæstio, quum scriptum ita sit, *Si mihi filius genitur, isque priùs moritur*, & cetera, *tum ut mihi ille sit heres*: Si natus filius non sit, videaturne is, qui filio mortuo institutus heres sit, heres esse.

XXXIII. Perpetui juris, & universi generis quæstio non hominum nomina, sed rationem dicendi, & argumentorum fontes desiderat. In quo etiam isti nos jurisconsulti impediunt, a discendoque deterrent. Video enim in Catonis & Bruti libris nominatim ferè referri, quid alicui de jure viro aut mulieri responderint: credo, ut putaremus, in hominibus, non in re, consultationis aut dubitationis causam aliquam fuisse; ut, quòd homines essent innumerabiles, debilitati a jure cognoscendo, voluntatem discendi simul cum spe perdiscendi abjiceremus. Sed hæc Crassus aliquando nobis expediet, & exponet descripta generatim: est enim, ne fortè nescias, heri nobis ille hoc, Catule, pollicitus, se jus civile, quod nunc diffusum & dissipatum est, in certa genera coacturum, & ad artem facilè redacturum.

143. Et quidem, inquit Catulus, haudquaquam id est difficile Crasso, qui & quod disci potuit de jure, didicit; & quod iis, qui eum docuerunt, defuit, ipse afferet;

ut, quæ sint in jure, vel acutè defcribere, vel ornatè illuftrare possit. Ergo ifta, inquit Antonius, tum a Craffo difcemus, quum fe de turba, & a fubfelliis, in otium, ut cogitat, foliumque contulerit.

144. Jam id quidem fæpe, inquit Catulus, ex eo audivi, quum diceret, sibi certum effe a judiciis causifque difcedere: fed, ut ipsi foleo dicere, non licebit. Neque enim ipfe auxilium fuum fæpe a viris bonis fruftra implorari patietur, neque id æquo animo feret civitas: quæ si voce L. Crassi carebit, ornamento quodam fefe fpoliatam putabit. Nam hercle, inquit Antonius, si hæc verè a Catulo dicta funt, tibi mecum in eodem eft piftrino, Craffe, vivendum: & iftam ofcitantem & dormitantem fapientiam, Scævolarum & ceterorum beatorum otio concedamus. Arrisit hîc Craffus leniter, &, Pertexe modò, inquit, Antoni, quod exorfus es: me tamen ifta ofcitans fapientia, simul atque ad eam confugero, in libertatem vindicabit.

XXXIV. Hujus quidem loci, quem modò fum exorfus, hic eft finis, inquit Antonius: quoniam intelligitur, non in hominum innumerabilibus perfonis, neque in infinita temporum varietate, fed in generum causis atque naturis omnia sita effe, quæ in dubium vocarentur: genera autem effe definita non folùm numero, fed etiam

paucitate: ut eam materiam orationis; quæ cujusque esset generis, studiosi qui essent dicendi, omnibus locis descriptam, instructam, ornatamque comprehenderent, rebus dico, & sententiis. Eæ vi suâ verba parient, quæ semper satis ornata mihi quidem videri solent, si ejusmodi sunt, ut ea res ipsa peperisse videatur.

146. Ac, si verum quæritis, quod mihi quidem videatur (nihil enim aliud affirmare possum, nisi sententiam, & opinionem meam) hoc instrumentum causarum & generum universorum in forum deferre debemus, neque, ut quæque res delata ad nos erit, tum denique scrutari locos, ex quibus argumenta eruamus: quæ quidem omnibus, qui ea mediocriter modò considerarint, studio adhibito & usu pertractata esse possunt; sed tamen animus referendus est ad ea capita, & ad illos, quos sæpe jam appellavi, locos, ex quibus omnia ad omnem orationem inventa ducuntur. Atque hoc totum est sive artis, sive animadversionis, sive consuetudinis, nosse regiones, intra quas venere, & pervestiges quod quæras. Ubi eum locum omnem cogitatione sepseris, si modò usum rerum percallueris, nihil te effugiet, atque omne, quod erit in re, occurret, atque incidet.

XXXV. Et sic, quum ad inveniendum in dicendo tria sint; acumen, deinde ra-

tio, quam licet, si volumus, appellemus artem, tertium diligentia: non possum equidem non ingenio primas concedere: sed tamen ipsum ingenium diligentia etiam ex tarditate incitat.

148. Diligentia, inquam, quum omnibus in rebus, tum in causis defendendis plurimùm valet. Hæc præcipuè colenda est nobis; hæc semper adhibenda; hæc nihil est quod non assequatur. Causa ut penitus, quod initio dixi, nota sit, diligentia est: ut adversarium attentè audiamus, atque ut ejus non solùm sententias, sed etiam verba omnia excipiamus, vultus denique perspiciamus omnes, qui sensus animi plerumque indicant, diligentia est.

149. Id tamen dissimulanter facere, ne sibi ille aliquid proficere videatur, prudentia est. Deinde ut in iis locis, quos proponam paulò pòst, pervolvatur animus, ut se penitus insinuet in causam, ut sit curâ & cogitatione intentus, diligentia est: ut his rebus adhibeat, tamquam lumen aliquod, memoriam, ut vocem, ut vires: hæc magna sunt.

150. Inter ingenium quidem, & diligentiam perpaululum loci reliquum est arti. Ars demonstrat tantùm, ubi quæras, atque ubi sit illud, quod studeas invenire: reliqua sunt in cura, attentione animi, cogitatione, vigilantia, assiduitate, labore;

complectar uno verbo, quo sæpe jam usi sumus, diligentiâ; quâ unâ virtute omnes virtutes reliquæ continentur.

151. Nam orationis quidem copiâ videmus ut abundent philosophi, qui, ut opinor (sed tu hæc, Catule, meliùs) nulla dant præcepta dicendi, nec idcirco minùs, quæcumque res proposita est, suscipiunt, de qua copiosè & abundanter loquantur.

XXXVI. Tum Catulus, Est, inquit, ut dicis, Antoni, ut plerique philosophi nulla tradant præcepta dicendi, & habeant paratum tamen, quid de quaque re dicant. Sed Aristoteles is, quem maximè ego admiror, proposuit quosdam locos, ex quibus omnis argumentatio, non modò ad philosophorum disputationem, sed etiam ad hanc, quâ in causis utimur, inveniretur: a quo quidem homine jamdudum, Antoni, non aberrat oratio tua, sive tu similitudine illius divini ingenii in eadem incurris vestigia, sive etiam illa ipsa legisti, atque didicisti: quod quidem magis verisimile videtur. Plus enim te operæ Græcis dedisse rebus video, quàm putaramus.

153. Tum ille, Verum, inquit, ex me audies, Catule: semper existimavi, jucundiorem, & probabiliorem huic populo oratorem fore, qui primùm quàm minimam artificii alicujus, deinde nullam Græcarum

rerum significationem daret: atque ego idem existimavi, pecudis esse, non hominis, quum tantas res Græci susciperent, profiterentur, agerent, seseque & videndi res obscurissimas, & bene vivendi, & copiosè dicendi rationem hominibus daturos pollicerentur, non admovere aurem, &, si palam audire eos non auderes, ne minueres apud tuos cives auctoritatem tuam, subauscultando tamen excipere voces eorum, & procul, quid narrarent, attendere. Itaque feci, Catule, & istorum omnium summatim causas & genera ipsa gustavi.

XXXVII. Valde hercule, inquit Catulus, timidè, tamquam ad aliquem libidinis scopulum, sic tuam mentem ad philosophiam appulisti: quam hæc civitas aspernata numquam est. Nam & referta quondam Italia Pythagoreorum fuit, tum, quum erat in hac gente magna illa Græcia: ex quo etiam quidam Numam Pompilium, regem nostrum, fuisse Pythagoreum ferunt; qui annis permultis antè fuit, quàm ipse Pythagoras: quò etiam major vir habendus est, quum illam sapientiam constituendæ civitatis duobus propè seculis antè cognovit, quàm eam Græci natam esse senserunt. Et certè non tulit ullos hæc civitas aut gloriâ clariores, aut auctoritate graviores, aut humanitate politiores, P. Africa-

no, C. Lælio, L. Furio, qui secum eruditissimos homines ex Græcia palam semper habuerunt.

155. Atque ego ex iſtis ſæpe audivi, quum dicerent, pergratum Athenienſes & sibi feciſſe, & multis principibus civitatis, quòd, quum ad ſenatum legatos de ſuis maximis rebus mitterent, tres illius ætatis nobilissimos philoſophos misiſſent, Carneadem, & Critolaum, & Diogenem: itaque eos, dum Romæ eſſent, & a ſe, & ab aliis frequenter auditos: quos tu quum haberes auctores, Antoni, miror, cur philoſophiæ, sicut Zethus ille Pacuvianus, propè bellum indixeris.

156. Minimè, inquit Antonius: ac sic decrevi philoſophari potiùs, ut Neoptolemus apud Ennium, *paucis: nam omnino haud placet.* Sed tamen hæc eſt mea ſententia, quam videbar expoſuiſſe: ego iſta ſtudia non improbo, moderata modò sint; opinionem iſtorum ſtudiorum, & ſuſpicionem artificii apud eos, qui res judicent, oratori adverſariam eſſe arbitror: imminuit enim & oratoris auctoritatem, & orationis fidem.

XXXVIII. Sed, ut eò revocetur, unde huc declinavit oratio; ex tribus iſtis clarissimis philoſophis, quos Romam veniſſe dixiſti, videſne Diogenem eum fuiſſe, qui diceret, artem ſe tradere bene diſſerendi,

& vera ac falsa dijudicandi, quam verbo Græco διαλεκτικὴν appellaret? In hac arte, si modò est hæc ars, nullum est præceptum quo modo verum inveniatur, sed tantùm est quo modo judicetur.

158. Nam omne, quod eloquimur, eloquimur sic, ut id aut esse dicamus, aut non esse; & si simpliciter dictum sit, suscipiunt dialectici, ut judicent verumne sit an falsum: & si conjunctè sit elatum, & adjuncta sint alia, judicent recténe adjuncta sint, & verane summa sit uniuscujusque rationis: & ad extremum ipsi se compungunt suis acuminibus, & multa quærendo, reperiunt non modò ea, quæ jam non possint ipsi dissolvere, sed etiam quibus antè exorsa, & potiùs detexta propè retexantur.

159. Hìc nos igitur Stoicus iste nihil adjuvat, quoniam quemadmodum inveniam quid dicam, non docet: atque idem etiam impedit, quòd & multa reperit, quæ neget ullo modo posse dissolvi; & genus sermonis affert non liquidum, non fusum ac profluens, sed exile, aridum, concisum ac minutum: quod si quis probabit, ita probabit, ut oratori tamen aptum non esse fateatur. Hæc enim nostra oratio multitudinis est auribus accommodanda, ad oblectandos animos, ad impellendos, ad ea probanda, quæ non aurificis staterâ, sed

quadam populari trutinâ examinantur.

160. Quare iſtam artem totam dimittamus, quæ in excogitandis argumentis muta nimiùm eſt, in judicandis nimiùm loquax. Critolaum iſtum, quem simul cum Diogene veniſſe commemoras, puto plus huic ſtudio noſtro prodeſſe potuiſſe: erat enim ab iſto Ariſtotele, a cujus inventis tibi ego videor non longè aberrare. Atque inter hunc Ariſtotelem, cujus & illum legi librum, in quo expoſuit dicendi artes omnium ſuperiorum, & illos, in quibus ipſe ſua quædam de eadem arte dixit, & hos germanos hujus artis magiſtros, hoc mihi viſum eſt intereſſe, quòd ille eadem acie mentis, quâ rerum omnium vim naturamque viderat, hæc quoque adſpexit, quæ ad dicendi artem, quam ille deſpiciebat, pertinebant: illi autem, qui hoc ſolum colendum ducebant, habitarunt in hac una ratione tractanda, non eâdem prudentiâ, quâ ille, ſed uſu in hoc uno genere, ſtudioque majore.

161. Carneadis verò vis incredibilis illa dicendi, & varietas, perquam eſſet optanda nobis; qui nullam umquam in illis ſuis diſputationibus rem defendit, quam non probarit; nullam oppugnavit, quam non everterit. Sed hoc majus eſt quiddam, quàm ab iis, qui hæc tradunt, & docent, poſtulandum sit.

XXXIX. Ego autem, si quem nunc planè rudem institui ad dicendum velim, his potiùs tradam assiduis uno opere eamdem incudem diem noctemque tundentibus, qui omnes tenuissimas particulas, atque omnia minima mansa, ut nutrices infantibus pueris, in os inserant. Sin sit is, qui & doctrinâ mihi liberaliter institutus, & aliquo jam imbutus usu, & satis acri ingenio esse videatur; illuc eum rapiam, ubi non seclusa aliqua aquula teneatur, sed unde universum flumen erumpat; qui illi sedes, & tamquam domicilia omnium argumentorum commonstret, & ea breviter illustret, verbisque definiat.

163. Quid enim est, in quo hæreat, qui viderit, omne, quod sumatur in oratione aut ad probandum, aut ad refellendum, aut ex sua sumi vi atque natura, aut assumi foris? Ex sua vi, quum aut res, quæ sit tota, quæratur, aut pars ejus, aut vocabulum quod habeat, aut quippiam, rem illam quod attingat: extrinsecus autem, quum ea, quæ sunt foris, neque inhærent in rei natura, colliguntur.

164. Si res tota quæritur, definitione universa vis explicanda est, sic: Si majestas est amplitudo ac dignitas civitatis, is eam minuit, qui exercitum hostibus populi Romani tradidit, non qui eum, qui id fecisset, populi Romani potestati tradidit.

165. Sin pars; partitione, hoc modo: Aut ſenatui parendum de ſalute reipublicæ fuit, aut aliud consilium inſtituendum, aut ſuâ ſponte faciendum: aliud consilium, ſuperbum; ſuum arrogans: utendum igitur fuit consilio ſenatûs. Sin ex vocabulo, ut Carbo: Si conſul eſt, qui conſulit patriæ, quid aliud fecit Opimius?

166. Sin ab eo, quod rem attingat, plures ſunt argumentorum ſedes ac loci: nam & conjuncta quæremus, & genera, & partes generibus ſubjectas, & similitudines, & dissimilitudines, & contraria, & conſequentia, & conſentanea, & quasi præcurrentia, & repugnantia, & cauſas rerum veſtigabimus, & ea, quæ ex causis orta ſunt; & majora, paria, minora quæremus.

XL. Ex conjunctis sic argumenta ducuntur: Si pietati ſumma tribuenda laus eſt, debetis moveri, quum Q. Metellum tam piè lugere videatis. Ex genere autem: Si magiſtratus in populi Romani poteſtate eſſe debent, quid Norbanum accuſas, cujus tribunatus voluntati paruit civitatis?

168. Ex parte autem ea, quæ eſt ſubjecta generi: Si omnes, qui reipublicæ conſulunt, cari nobis eſſe debent, certè in primis imperatores, quorum consiliis, virtute, periculis, retinemus & noſtram

falutem & imperii dignitatem. Ex similitudine autem : Si feræ partus fuos diligunt, quâ nos in liberos noftros indulgentiâ effe debemus ?

169. At ex diffimilitudine : Si barbarorum eft in diem vivere, noftra confilia fempiternum tempus fpectare debent. Atque utroque in genere & fimilitudinis, & diffimilitudinis, exempla funt ex aliorum factis, aut dictis, aut eventis, & fictæ narrationes fæpe ponendæ. Jam ex contrario : Si Gracchus nefariè, præclarè Opimius.

170. Ex confequentibus : Si & ferro interfectus ille, & tu inimicus ejus cum gladio cruento comprehenfus es in illo ipfo loco, & nemo præter te ibi vifus eft, & caufa nemini, & tu femper audax ; quid eft, quòd de facinore dubitare poffimus ? Ex confentaneis, & præcurrentibus, & repugnantibus, ut olim Craffus adolefcens : Non si Opimium defendifti, Carbo, idcirco te ifti bonum civem putabunt : fimulaffe te, & aliud quid quæsiffe perfpicuum eft, quòd Tib. Gracchi mortem fæpe in concionibus deploraſti, quòd P. Africani necis focius fuifti, quòd eam legem in tribunatu tulifti, quòd femper a bonis disfensifti.

171. Ex caufis autem rerum sic : Avaritiam si tollere vultis, mater ejus eft tol-

lenda luxuries. Ex iis autem, quæ ſunt orta de cauſis : Si ærarii copiis & ad belli adjumenta, & ad ornamenta pacis utimur, vectigalibus ſerviamus.

172. Majora autem, & minora, & paria comparabimus, sic. Ex majore : Si bona exiſtimatio divitiis præſtat, & pecunia tantopere expetitur, quantò gloria magis eſt expetenda ? Ex minore sic :

Hic, parvæ conſuetudinis
Causâ, hujus mortem fert tam familiariter :
Quid, si ipſe amaſſet ? quid mihi hic faciet patri ?

Ex pari sic : Eſt ejuſdem, & eripere, & contra rempublicam largiri pecunias.

173. Foris autem aſſumuntur ea, quæ non ſuâ vi, ſed extraneâ ſublevantur, ut hæc : Hoc verum eſt; dixit enim Q. Lutatius. Hoc falſum eſt ; habita enim quæſtio eſt. Hoc ſequi neceſſe eſt : recito enim tabulas. De quo genere toto paulò antè dixi. Hæc, ut brevissimè dici potuerunt, ita a me dicta ſunt.

XLI. Ut enim si aurum cui, quod eſſet multifariam defoſſum, commonſtrare vellem, ſatis eſſe deberet, si signa & notas oſtenderem locorum, quibus cognitis ille sibi ipſe foderet, & id, quod vellet, parvulo labore, nullo errore inveniret : sic has ego argumentorum novi notas, quæ

illa mihi quærenti demonſtrant, ubi sint; reliqua curâ & cogitatione eruuntur.

175. Quod autem argumentorum genus cuique cauſarum generi maximè conveniat, non eſt artis exquisitæ præſcribere, ſed eſt mediocris ingenii judicare. Neque enim nunc id agimus, ut artem aliquam dicendi explicemus, ſed ut doctissimis hominibus uſûs noſtri quasi quædam monita tradamus. His igitur locis in mente & cogitatione defixis, & in omni re ad dicendum posita excitatis, nihil erit, quod oratorem effugere possit, non modò in forensibus diſceptationibus, ſed omnino in ullo genere dicendi.

176. Si verò aſſequetur, ut talis videatur, qualem ſe videri velit, & animos eorum ita afficiat, apud quos aget, ut eos, quocumque velit, vel trahere, vel rapere possit; nihil profectò præterea ad dicendum requiret.

177. Jam illud videmus, nequaquam ſatis eſſe, reperire quid dicas, nisi id inventum tractare possis. Tractatio autem varia eſſe debet, ne aut cognoſcat artem qui audiat, aut defatigetur similitudinis ſatietate. Proponi oportet, quid afferas, & id quare ita sit, oſtendere, & ex iiſdem illis locis interdum concludere; relinquere aliàs, alióque transire: ſæpe non proponere, ac ratione ipſâ afferendâ, quid proponendum

fuerit, declarare : si cui quid simile dicas, priùs ut simile confirmes; deinde quod agitur, adjungas : puncta argumentorum plerumque ut occulas, ne quis ea numerare possit, ut re distinguantur, verbis confusa esse videantur.

XLII. Hæc ut & properans, & apud doctos, & semidoctus ipse percurro, ut aliquando ad illa majora veniamus. Nihil est enim in dicendo, Catule, majus, quàm ut faveat oratori is, qui audiet, utque ipse sic moveatur, ut impetu quodam animi, & perturbatione magis, quàm judicio aut consilio, regatur. Plura enim multò homines judicant odio, aut amore, aut cupiditate, aut iracundiâ, aut dolore, aut lætitiâ, aut spe, aut timore, aut errore, aut aliquâ permotione mentis, quàm veritate, aut præscripto, aut juris normâ aliquâ, aut judicii formulâ, aut legibus. Quare, nisi quid vobis aliud placet, ad illa pergamus.

179. Paulùm, inquit Catulus, etiam nunc deesse videtur iis rebus, Antoni, quas exposuisti, quod sit tibi antè explicandum, quàm illuc proficiscare, quò te dicis intendere. Quidnam, inquit? Qui ordo tibi placeat, inquit Catulus, & quæ dispositio argumentorum, in qua tu mihi semper deus videri soles.

180. Vide quàm sim in isto genere,

inquit, Catule, deus. Non mehercule mihi, nisi admonito, venisset in mentem: ut possis existimare, me in ea, in quibus nonnumquam aliquid efficere videor, usu solere in dicendo, vel casu potiùs incurrere. Ac res quidem ista, quam ego, quia non noram, sic tamquam ignotum hominem præteribam, tantùm potest in dicendo, ut ad vincendum nulla plus possit.

181. Sed tamen mihi videris ante tempus a me rationem ordinis, & disponendarum rerum requisisse. Nam si ego omnem vim oratoris in argumentis, & in re ipsa per se comprobanda posuissem, tempus esset jam de ordine argumentorum, & de collocatione aliquid dicere. Sed quum tria sint a me proposita, de uno dictum; quum de duobus reliquis dixero, tum erit denique de disponenda tota oratione quærendum.

XLIII. Valet igitur multùm ad vincendum, probari mores, instituta, & facta, & vitam eorum, qui agent causas, & eorum, pro quibus; & item improbari adversariorum: animosque eorum, apud quos agitur, conciliari quàm maximè ad benevolentiam quum erga oratorem, tum erga illum, pro quo dicet orator. Conciliantur autem animi dignitate hominis, rebus gestis, existimatione vitæ; quæ fa-

ciliùs ornari possunt, si modò sunt, quàm fingi, si nulla sunt. Sed hæc adjuvant in oratore, lenitas vocis, vultus, pudoris significatio, verborum comitas: si quid persequare acriùs, ut invitus, & coactus facere videare. Facilitatis, liberalitatis, mansuetudinis, pietatis, grati animi, non appetentis, non avidi, signa proferri perutile est: eaque omnia, quæ proborum, demissorum, non acrium, non pertinacium, non litigiosorum, non acerbòrum sunt, valde benevolentiam conciliant, abalienantque ab iis, in quibus hæc non sunt. Itaque eadem sunt in adversarios ex contrario conferenda.

183. Sed genus hoc totum orationis in iis causis excellet, in quibus minùs potest inflammari animus judicis acri & vehementi quadam incitatione. Non enim semper fortis oratio quæritur, sed sæpe placida, summissa, lenis, quæ maximè commendat reos. Reos autem appello, non eos modò, qui arguuntur, sed omnes, quorum de re disceptatur: sic enim olim loquebantur.

184. Horum igitur exprimere mores oratione, justos, integros, religiosos, timidos, perferentes injuriarum, mirum quiddam valet: & hoc vel in principiis, vel in re narranda, vel in peroranda, tantam habet vim, si est suaviter, & cum sensu

tractatum, ut ſæpe plus, quàm cauſa, valeat. Tantùm autem efficitur ſenſu quodam, ac ratione dicendi, ut quasi mores oratoris effingat oratio. Genere enim quodam ſententiarum, & genere verborum, adhibitâ etiam actione leni, facilitatemque significanti, efficitur, ut probi, ut bene morati, ut boni viri eſſe videantur.

XLIV. Huic autem eſt illa diſpar adjuncta ratio orationis, quæ alio quodam genere mentes judicum permovet, impellitque, ut aut oderint, aut diligant, aut invideant, aut ſalvum velint, aut metuant, aut ſperent, aut cupiant, aut abhorreant, aut lætentur, aut mœreant, aut miſereantur, aut punire velint, aut ad eos motus deducantur, si qui finitimi ſunt, & propinqui his ac talibus animi perturbationibus.

186. Atque illud optandum eſt oratori, ut aliquam permotionem animorum ſuâ ſponte ipsi afferant ad cauſam judices, ad id, quod utilitas oratoris feret, accommodatam. Facilius eſt enim currentem, ut aiunt, incitare, quàm commovere languentem. Sin id, aut non erit, aut erit obſcurius, sicut medico diligenti, priusquam conetur ægro adhibere medicinam, non ſolùm morbus ejus, cui mederi volet, ſed etiam conſuetudo valentis, & natura corporis cognoſcenda eſt: sic equidem

quum aggredior ancipitem caufam, & gravem ad animos judicum pertractandos, omni mente in ea cogitatione curaque verfor, ut odorer quàm fagacissimè possim, quid fentiant, quid exiftiment, quid exfpectent, quid velint, quò deduci oratione facillimè poffe videantur.

187. Si fe dant, &, ut antè dixi, fuâ fponte, quò impellimus, inclinant, atque propendent; accipio quod datur, & ad id, unde aliquis flatus oftenditur, vela do. Sin eft integer, quietufque judex; plus eft operis: funt enim omnia dicendo excitanda, nihil adjuvante naturâ. Sed tantam vim habet illa, quæ rectè a bono poëta dicta eft *flexanima, atque omnium regina rerum* oratio, ut non modò inclinantem impellere, aut ftantem inclinare, fed etiam adverfantem & repugnantem, ut imperator bonus ac fortis, capere possit.

XLV. Hæc funt illa, quæ me ludens Craffus modò flagitabat, quum a me divinitus tractari folere diceret, & in caufa M'. Aquilii, Caiique Norbani, nonnullifque aliis, quasi præclarè acta, laudaret: quæ mehercule ego, Craffe, quum a te tractantur in causis, horrere foleo: tanta vis animi, tantus impetus, tantus dolor, oculis, vultu, geftu, digito denique ifto tuo significari folet: tantum eft flumen gravissimorum optimorumque verborum, tam

integræ ſententiæ, tam veræ, tam novæ, tam sine pigmentis, fucoque puerili, ut mihi non ſolùm tu incendere judicem, ſed ipſe ardere videaris.

189. Neque fieri poteſt, ut doleat is qui audit, ut oderit, ut invideat, ut pertimeſcat aliquid, ut ad fletum, miſericordiamque deducatur; nisi omnes ii motus, quos orator adhibere volet judici, in ipſo oratore impressi eſſe, atque inuſti videbuntur. Quòd si fictus aliquis dolor ſuſcipiendus eſſet, & si in ejuſmodi genere orationis nihil eſſet, nisi falſum, atque imitatione simulatum, major ars aliqua forsitan eſſet requirenda. Nunc ego, quid tibi, Craſſe, quid ceteris accidat, neſcio: de me autem cauſa nulla eſt, cur apud homines prudentissimos, atque amicissimos mentiar. Non mehercule umquam apud judices, aut dolorem, aut miſericordiam, aut invidiam, aut odium excitare dicendo volui; quin ipſe in commovendis judicibus, iis ipsis ſensibus, ad quos illos adducere vellem, permoverer.

190. Neque enim facile eſt perficere, ut iraſcatur ei, cui tu velis, judex, si tu ipſe id lentè ferre videare: neque ut oderit eum, quem velis, nisi teipſum flagrantem odio antè viderit: neque ad miſericordiam adducetur, nisi ei tu signa doloris tui verbis, ſententiis, voce, vultu,

collacrymatione denique oſtenderis. Ut enim nulla materies tam facilis ad exardeſcendum eſt, quæ, nisi admoto igni, ignem concipere possit; sic nulla mens eſt tam ad comprehendendam vim oratoris parata, quæ possit incendi, nisi inflammatus ipſe ad eam, & ardens acceſſerit.

XLVI. Ac, ne fortè hoc magnum ac mirabile eſſe videatur, hominem toties iraſci, toties dolere, toties omni animi motu concitari, præſertim in rebus alienis; magna vis eſt earum ſententiarum, atque eorum locorum, quos agas tractesque dicendo, ut nihil opus sit simulatione & fallaciis: ipſa enim natura orationis ejus, quæ ſuſcipitur ad aliorum animos permovendos, oratorem ipſum magis etiam, quàm quemquam eorum, qui audiunt, permovet.

192. Et ne hoc in causis, in judiciis, in amicorum periculis, in concurſu hominum, in civitate, in foro accidere miremur, quum agitur non ſolùm ingenii nostri exiſtimatio (nam id eſſet levius: quamquam, quum profeſſus sis, te id poſſe facere, quod pauci, ne id quidem negligendum eſt) ſed alia ſunt majora multò, fides, officium, diligentia: quibus rebus adducti, etiam quum alienissimos defendimus, tamen eos alienos, si ipsi viri boni volumus haberi, exiſtimare non poſſumus.

193. Sed, ut dixi, ne hoc in nobis mirum esse videatur, quid potest esse tam fictum, quàm versus, quàm scena, quàm fabulæ? tamen in hoc genere sæpe ipse vidi, quum ex persona mihi ardere oculi hominis histrionis viderentur spondalia illa dicentis,

Segregare abs te ausus, aut sine illo Salamina ingredi?
Neque paternum adspectum es veritus?

Numquam illum *adspectum* dicebat, quin mihi Telamon iratus furere luctu filii videretur. Ut idem inflexâ ad miserabilem sonum voce,

Quem ætate exactâ indigem
Liberûm lacerasti, orbasti, exstinxsti; neque fratris necis,
Neque gnati ejus parvi, qui tibi in tutelam est traditus?

flens ac lugens dicere videbatur. Quæ si ille histrio, quotidie quum ageret, tamen rectè agere sine dolore non poterat, quid? Pacuvium putatis in scribendo leni animo, ac remisso fuisse? Fieri nullo modo potuit. Sæpe enim audivi, poëtam bonum neminem (id quod a Democrito & Platone in scriptis relictum esse dicunt) sine inflam-

matione animorum exsiſtere poſſe, & sine quodam afflatu quasi furoris.

XLVII. Quare nolite exiſtimare meipſum, qui non heroum veteres caſus, fictoſque luctus vellem imitari atque adumbrare dicendo; neque actor eſſem alienæ perſonæ, ſed auctor meæ, quum mihi M'. Aquilius in civitate retinendus eſſet, quæ in illa cauſa peroranda fecerim, sine magno dolore feciſſe.

195. Quem enim ego conſulem fuiſſe, imperatorem ornatum a ſenatu, ovantem in Capitolium adſcendiſſe meminiſſem, hunc quum afflictum, debilitatum, mœrentem, in ſummum diſcrimen adductum viderem, non priùs ſum conatus miſericordiam aliis commovere, quàm miſericordiâ ſum ipſe captus. Sensi equidem tum magnopere moveri judices, quum excitavi mœſtum ac ſordidatum ſenem, & quum iſta feci, quæ tu, Craſſe, laudas, non arte, de qua quid loquar neſcio, ſed motu magno animi ac dolore, ut diſcinderem tunicam, ut cicatrices oſtenderem.

196. Quum C. Marius mœrorem orationis meæ præſens ac ſedens multùm lacrymis ſuis adjuvaret: quumque ego illum crebrò appellans, collegam ei ſuum commendarem, atque ipſum advocatum ad communem imperatorum fortunam defendendam invocarem: non fuit hæc sine

meis

meis lacrymis, non sine doloré magno miseratio, omniumque deorum, & hominum, & civium, & sociorum imploratio: quibus omnibus verbis, quæ a me tum sunt habita, si dolor absuisset meus, non modò non miserabilis, sed etiam irridenda fuisset oratio mea.

197. Quamobrem hoc vos doceo, Sulpici, bonus ego videlicet atque eruditus magister, ut in dicendo irasci, ut dolere, ut flere possitis: quamquam te quidem quid hoc doceam, qui in accusando sodali, & quæstore meo, tantum incendium non oratione solùm, sed multò etiam magis vi, & dolore, & ardore animi concitaras, ut ego ad id restinguendum vix conarer accedere? Habueras enim tum omnia in causa superiora: vim, fugam, lapidationem, crudelitatem tribunitiam, in Cæpionis gravi miserabilique casu, in judicium vocabas: deinde principem & senatûs, & civitatis, M. Æmilium lapide percussum esse constabat: vi pulsum ex templo L. Cottam, & T. Didium, quum intercedere vellent rogationi, nemo poterat negare.

XLVIII. Accedebat, ut hæc tu adolescens pro republica queri summa cum dignitate existimarere: ego homo censorius vix satis honestè viderer seditiosum civem, & in hominis consularis calamitate crude-

lem, posse defendere. Erant optimi cives judices, bonorum virorum plenum forum, vix ut mihi tenuis quædam venia daretur excusationis, quòd tamen eum defenderem, qui mihi quæstor fuisset. Hic ego quid dicam me artem aliquam adhibuisse? quid fecerim, narrabo: si placuerit, vos meam defensionem in aliquo artis loco reponetis.

199. Omnium seditionum genera, vitia, pericula collegi, eamque orationem ex omni reipublicæ nostræ temporum varietate repetivi, conclusique ita, ut dicerem, etsi omnes molestæ semper seditiones fuissent, justas tamen fuisse nonnullas & propè necessarias. Tum illa, quæ modò Crassus commemorabat, egi: neque reges ex hac civitate exigi, neque tribunos plebis creari, neque plebiscitis toties consularem potestatem minui, neque provocationem, patronam illam civitatis, ac vindicem libertatis, populo Romano dari sine nobilium dissensione potuisse: ac, si illæ seditiones saluti huic civitati fuissent, non continuò, si quis motus populi factus esset, id C. Norbano in nefario crimine, atque in fraude capitali esse ponendum. Quòd si umquam populo Romano concessum esset, ut jure concitatus videretur, id quod docebam sæpe esse concessum, nullam illâ causam justiorem fuisse. Tum omnem ora-

tionem traduxi, & converti in increpandam Cæpionis fugam, in deplorandum interitum exercitûs: sic & eorum dolorem, qui lugebant ſuos, oratione refricabam, & animos equitum Romanorum, apud quos tum judices cauſa agebatur, ad Q. Cæpionis odium, a quo erant ipsi propter judicia abalienati, renovabam, atque revocabam.

XLIX. Quod ubi ſensi me in poſſessione judicii, ac defensionis meæ conſtitiſſe, quòd & populi benevolentiam mihi conciliaram, cujus jus etiam cum ſeditionis conjunctione defenderam, & judicum animos totos vel calamitate civitatis, vel luctu, ac desiderio propinquorum, vel odio proprio in Cæpionem ad cauſam nostram converteram: tunc admiſcere huic generi orationis vehementi atque atroci genus illud alterum, de quo antè diſputavi, lenitatis & manſuetudinis cœpi; me pro meo ſodali, qui mihi in liberûm loco more majorum eſſe deberet, & pro mea omni fama propè, fortuniſque decernere: nihil mihi ad exiſtimationem turpius, nihil ad dolorem acerbius accidere poſſe, quàm si is, qui ſæpe alienissimis a me, ſed meis tamen civibus, ſaluti exiſtimarer fuiſſe, ſodali meo auxilium ferre non potuiſſem.

201. Petebam a judicibus, ut illud ætati meæ, ut honoribus, ut rebus geſtis, si

justo, si pio dolore me esse affectum viderent, concederent: præsertim si in aliis causis intellexissent, omnia me semper pro amicorum periculis, nihil umquam pro meipso deprecatum. Sic in illa omni defensione atque causa, quod esse in arte positum videbatur, ut de lege Apuleia dicerem, ut, quid esset minuere majestatem, explicarem, perquam breviter perstrinxi, atque attigi. His duabus partibus orationis, quarum altera concitationem habet, altera commendationem, quæ minimè præceptis artium sunt perpolitæ, omnis est a me illa causa tractata, ut & acerrimus in Cæpionis invidia renovanda, & in meis moribus erga meos necessarios declarandis mansuetissimus viderer. Ita, magis affectis animis judicum, quàm doctis, tua, Sulpici, est a nobis tum accusatio victa.

L. Hìc Sulpicius, Verè hercule, inquit, Antoni, ista commemoras: nam ego nihil umquam vidi, quod tam e manibus elaberetur, quàm mihi tum est elapsa illa causa. Quum enim, quemadmodum dixisti, tibi ego non judicium, sed incendium tradidissem, quod tuum principium, dii immortales, fuit? quæ dubitatio? quanta hæsitatio, tractusque verborum? Ut illud initio, quod tibi unum ad ignoscendum homines dabant, tenuisti, te pro homine pernecessario, quæstore tuo, dicere; quam

tibi primùm munisti ad te audiendum viam?

203. Ecce autem, quum te nihil aliud profecisse arbitrarer, nisi ut homines tibi, civem improbum defendenti, ignoscendum propter necessitudinem arbitrarentur; serpere occultè cœpisti, nihildum aliis suspicantibus, me verò jam pertimescente, ut illam non Norbani seditionem, sed populi Romani iracundiam, neque eam injustam, sed meritam ac debitam fuisse defenderes. Deinde qui locus abs te prætermissus est in Cæpionem? ut tu illa omnia odio, invidiâ, misericordiâ miscuisti? Neque hæc solùm in defensione, sed etiam in Scauro, ceterisque meis testibus, quorum testimonia non refellendo, sed ad eumdem impetum populi confugiendo, refutasti. Quæ quum abs te modò commemorarentur, equidem nulla præcepta desiderabam: istam enim ipsam demonstrationem defensionum tuarum abs te ipso commemoratam, doctrinam esse non mediocrem puto.

204. Atqui, si ita placet, inquit Antonius, trademus etiam, quæ nos sequi in dicendo, quæque maximè spectare solemus: docuit enim jam nos longa vita ususque rerum maximarum, ut quibus rebus animi hominum moverentur, teneremus.

LI. Equidem primùm considerare soleo, postuletne causa: nam neque parvis

in rebus adhibendæ ſunt hæ dicendi faces, neque ita animatis hominibus, ut nihil ad eorum mentes oratione flectendas proficere possimus; ne aut irrisione, aut odio digni putemur, si aut tragœdias agamus in nugis, aut convellere adoriamur ea, quæ non poſſunt commoveri.

206. Nam quoniam hæc ferè maximè ſunt in judicum animis, aut, quicumque illi erunt, apud quos agemus, oratione molienda, amor, odium, iracundia, invidia, miſericordia, ſpes, lætitia, timor, moleſtia; ſentimus amorem conciliari, si id videare, quod sit utile ipsis, apud quos agas, defendere; si aut pro bonis viris, aut certè pro iis, qui illis boni atque utiles sint, laborare: namque hæc res amorem magis conciliat, illa virtutis defensio caritatem; pluſque proficit, si proponitur ſpes utilitatis futuræ, quàm præteriti beneficii commemoratio.

207. Enitendum eſt, ut oſtendas, in ea re quam defendas, aut dignitatem ineſſe, aut utilitatem; eumque, cui concilies hunc amorem, significes nihil ad utilitatem ſuam retuliſſe, ac nihil omnino feciſſe causâ ſuâ. Invidetur enim commodis hominum ipſorum; ſtudiis autem eorum ceteris commodandi favetur.

208. Videndumque hoc loco eſt, ne quos ob benefacta diligi volemus, eorum

laudem atque gloriam, cui maximè invideri ſolet, nimis efferre videamur. Atque iiſdem his ex locis & odium in alios ſtruere diſcemus, & a nobis, ac noſtris, demòvere: eademque hæc genera tractanda ſunt in iracundia vel excitanda, vel ſedanda, Nam si, quod ipsis, qui audiunt, perniciosum, aut inutile sit, id factum augeas, odium creatur: sin, quod aut in bonos viros, aut in eos, in quos quiſque minimè debuerit, aut in rempublicam, tum excitatur, si non tam acerbum odium, tamen aut invidiæ, aut odii non dissimilis offensio. Item timor incutitur aut ex ipſorum periculis, aut ex communibus: interior eſt ille proprius; ſed hic quoque communis ad eamdem similitudinem eſt perducendus.

LII. Par, atque una ratio eſt ſpei, lætitiæ, moleſtiæ. Sed haud ſciam, an acerrimus longè sit omnium motus invidiæ; nec minùs virium opus sit in ea comprimenda, quàm in excitanda. Invident autem homines maximè paribus, aut inferioribus, quum ſe relictos ſentiunt, illos autem dolent evolaſſe: ſed etiam ſuperioribus invidetur ſæpe vehementer, & eò magis, si intolerantiùs ſe jactant, & æquabilitatem juris, præſtantiâ dignitatis, aut fortunæ ſuæ tranſeunt: quæ si inflammanda ſunt, maximè dicendum eſt, non eſſe vir-

tute parta; deinde etiam vitiis, atque peccatis: tum si erunt honestiora atque graviora, tamen non esse tanta ulla merita, quanta insolentia hominis, quantumque fastidium.

210. Ad sedandum autem, magno illa labore, magnis periculis esse parta, nec ad suum commodum, sed ad aliorum esse collata; seseque, si quam gloriam peperisse videatur, tametsi ea non sit iniqua merces periculi, tamen eâ non delectari, totamque abjicere, atque deponere: omninoque perficiendum est (quoniam plerique sunt invidi, maximéque est hoc commune vitium & perpetuum: invidetur autem præstanti florentique fortunæ) ut hæc opinio minuatur, & illa excellens opinione fortuna cum laboribus & miseriis permixta esse videatur.

211. Jam misericordia movetur, si is, qui audit, adduci potest, ut illa, quæ de altero deplorentur, ad suas res revocet, quas aut tulerit acerbas, aut timeat; aut intuens alium, crebrò ad seipsum revertatur. Ita quum singuli casus humanarum miseriarum graviter accipiuntur, si dicuntur dolenter, tum afflicta & prostrata virtus maximè luctuosa est; &, ut illa altera pars orationis, quæ probitatis commendatione boni viri debet speciem tueri, lenis, ut sæpe jam dixi, atque summissa; sic hæc,

quæ ſuſcipitur ab oratore ad commutandos animos atque omni ratione flectendos, intenta, ac vehemens eſſe debet.

LIII. Sed eſt quædam in his duobus generibus, quorum alterum lene, alterum vehemens eſſe volumus, difficilis ad distinguendum ſimilitudo. Nam ex illa lenitate, quâ conciliamur iis, qui audiunt, ad hanc vim acerrimam, quâ eoſdem excitamus, influat oportet aliquid; & ex hac vi nonnumquam animi aliquid inflandum eſt illi lenitati: neque eſt ulla temperatior oratio, quàm illa, in qua aſperitas contentionis, oratoris ipſius humanitate conditur; remiſſio autem lenitatis quadam gravitate & contentione firmatur.

213. In utroque autem genere dicendi, & illo, in quo vis atque contentio quæritur, & hoc, quod ad vitam & mores accommodatur, & principia tarda ſunt, & exitus tamen ſpiſſi & producti eſſe debent. Nam neque aſſiliendum ſtatim eſt ad illud genus orationis (abeſt enim totum a cauſa; & homines priùs ipſum illud, quod proprium ſui judicii eſt, audire deſiderant) nec quum in eam rationem ingreſſus ſis, celeriter diſcedendum eſt.

214. Non enim, ſicut argumentum, ſimul atque poſitum eſt, arripitur, alterumque, & tertium poſcitur; ita miſericordiam, aut invidiam, aut iracundiam, ſimul

atque intuleris, possis commovere. Argumentum enim ratio ipsa confirmat, quæ simul atque emissa est, adhærescit. Illud autem genus orationis non cognitionem judicis, sed magis perturbationem requirit, quam consequi, nisi multâ, & variâ, & copiosâ oratione, & simili contentione actionis, nemo potest. Quare qui aut breviter, aut summissè dicunt, docere judicem possunt, commovere non possunt, in quo sunt omnia.

215. Jam illud perspicuum est, omnium rerum in contrarias partes facultatem ex iisdem suppeditari locis. Sed argumento resistendum est, aut iis, quæ comprobandi ejus causâ sumuntur, reprehendendis, aut demonstrando, id, quod concludere illi velint, non effici ex propositis, nec esse consequens: aut, si ita non refellas, afferendum est in contrariam partem, quod sit aut gravius, aut æquè grave. Illa autem, quæ aut conciliationis causâ leniter, aut permotionis vehementer aguntur, contrariis commotionibus inferenda sunt, ut odio benevolentia, misericordiâ invidia tollatur.

LIV. Suavis autem est, & vehementer sæpe utilis jocus, & facetiæ: quæ, etiam si alia omnia tradi arte possunt, naturæ sunt propria certè, neque ullam artem desiderant; in quibus tu longè aliis, meâ sen-

tentiâ, Cæſar, excellis: quò magis mihi etiam teſtis eſſe potes, aut nullam eſſe artem ſalis, aut, si qua eſt, eam nos tu potiſſimùm docebis.

217. Ego verò, inquit Cæſar, omni de re facetiùs puto poſſe ab homine non inurbano, quàm de ipsis facetiis, diſputari. Itaque quum quoſdam Græcos inſcriptos libros eſſe vidiſſem de ridiculis, nonnullam in ſpem veneram, poſſe me aliquid ex iſtis diſcere: inveni autem ridicula, & ſalſa multa Græcorum: nam & Siculi in eo genere, & Rhodii, & Byzantii, & præter ceteros, Attici excellunt: ſed qui ejus rei rationem quamdam conati ſunt, artemque tradere, sic inſulsi exſtiterunt, ut nihil aliud eorum, nisi ipſa inſulsitas, rideatur.

218. Quare mihi quidem nullo videtur modo doctrinâ iſta res poſſe tradi. Etenim quum duo genera sint facetiarum, alterum æquabiliter in omni ſermone fuſum, alterum peracutum & breve; illa a veteribus ſuperior, *cavillatio*, hæc altera, *dicacitas* nominata eſt. Leve nomen habet utraque res; quippe leve enim eſt totum hoc, riſum movere.

219. Verumtamen, ut dicis, Antoni, multùm in causis perſæpe lepore, & facetiis profici vidi. Sed quum in illo genere perpetuæ feſtivitatis ars non desideretur

(natura enim fingit homines, & creat imitatores & narratores facetos, & vultu adjuvante, & voce, & ipso genere sermonis) tum verò in hoc altero dicacitatis, quid habet ars loci, quum antè illud facetè dictum emissum hærere debeat, quàm cogitari potuisse videatur?

220. Quid enim hic meus frater ab arte adjuvari potuit, quum a Philippo interrogatus, quid latraret, *Furem se videre* respondit? Quid in omni oratione Crassus, vel apud centumviros contra Scævolam, vel contra accusatorem Brutum, quum pro Cn. Planco diceret? Nam id, quod tu mihi tribuis, Antoni, Crasso est, omnium sententiâ, concedendum. Non enim ferè quisquam reperietur, præter hunc, in utroque genere leporis excellens, & illo, quod in perpetuitate sermonis, & hoc, quod in celeritate, atque dicto est.

221. Nam hæc perpetua contra Scævolam Curiana defensio tota redundavit hilaritate quadam & joco; dicta illa brevia non habuit. Parcebat enim adversarii dignitati, in quo ipse servabat suam; quod est hominibus facetis & dicacibus difficillimum, habere hominum rationem & temporum, & ea quæ occurrant, quum falsissimè dici possint, tenere. Itaque nonnulli ridiculi homines hoc ipsum non insulsè interpretantur. Dicere enim aiunt Ennium,

flammam a sapiente faciliùs ore in ardente opprimi, quàm bona dicta teneat: hæc scilicet bona dicta, quæ falsa sint: nam ea *dicta* appellantur proprio jam nomine.

LV. Sed ut in Scævola continuit ea Crassus, atque illo altero genere, in quo nulli aculei contumeliarum inerant, caussam illam disputationemque lusit: sic in Bruto, quem oderat, & quem dignum contumeliâ judicabat, utroque genere pugnavit.

223. Quàm multa de balneis, quas nuper ille vendiderat; quàm multa de amisso patrimonio dixit? atque illa brevia, quum ille diceret, *se sine causa sudare: Minimè,* inquit, *modò enim existi de balneis.* Innumerabilia hujuscemodi fuerunt, sed non minùs jucunda illa perpetua. Quum enim Brutus duos lectores excitasset, & alteri de colonia Narbonensi Crassi orationem legendam dedisset, alteri de lege Servilia; & quum contraria inter sese de republica capita contulisset; noster hic facetissimè tres patris Bruti de jure civili libellos tribus legendos dedit.

224. Ex libro primo, FORTE EVENIT, UT IN PRIVERNATI ESSEMUS. *Brute, testificatur pater se tibi Privernatem fundum reliquisse.* Deinde ex libro secundo, IN ALBANO ERAMUS EGO ET MARCUS FILIUS. *Sapiens videlicet homo cum primis*

nostræ civitatis, norat hunc gurgitem; metuebat, ne, quum is nihil haberet, nihil esse ei relictum putaretur. Tum ex libro tertio, in quo finem scribendi fecit (tot enim, ut audivi Scævolam dicere, sunt veri Bruti libri) IN TIBURTI FORTE ASSEDIMUS EGO ET MARCUS FILIUS. *Ubi sunt ii fundi, Brute, quos tibi pater publicis commentariis consignatos reliquit? Quòd nisi puberem te*, inquit, *jam haberet, quartum librum composuisset, & se etiam in balneis lotum cum filio, scriptum reliquisset.*

225. Quis est igitur, qui non fateatur, hoc lepore, atque his facetiis non minùs refutatum esse Brutum, quàm illis tragœdiis, quas egit idem, quum casu in eadem causa funere efferretur anus Junia? Prô dii immortales, quæ fuit illa, quanta vis! quàm inexspectata! quàm repentina! quum, conjectis oculis, gestu omni imminenti, summâ gravitate & celeritate verborum: *Brute, quid sedes? quid illam anum patri nuntiare vis tuo? quid illis omnibus, quorum imagines duci vides? quid majoribus tuis? quid L. Bruto, qui hunc populum dominatu regio liberavit? quid te facere? cui rei, cui gloriæ, cui virtuti studere?*

226. *Patrimonione augendo? at id non est nobilitatis: sed fac esse, nihil superest; libidines totum dissipaverunt. An juri civili? est paternum; sed dicet, te, quum ædes*

venderes, ne in rutis quidem & cæsis solium tibi paternum recepisse. An rei militari? qui numquam castra videris. An eloquentiæ? quæ nulla est in te: &, quidquid est vocis ac linguæ, omne in istum turpissimum calumniæ quæstum contulisti. Tu lucem adspicere audes? tu hos intueri? tu in foro, tu in urbe, tu in civium esse conspectu? tu illam mortuam, tu imagines ipsas non perhorrescis? quibus non modò imitandis, sed ne collocandis quidem tibi ullum locum reliquisti.

LVI. Sed hæc tragica, atque divina: faceta autem & urbana, innumerabilia ex una concione meministis: nec enim concio major umquam fuit, nec apud populum gravior oratio, quàm hujus contra collegam in censura nuper, neque lepore & festivitate conditior. Quare tibi, Antoni, utrumque assentior, & multùm facetias in dicendo prodesse sæpe, & eas arte nullo modo posse tradi: illud quidem admiror, te nobis in eo genere tribuisse tantùm, & non hujus rei quoque palmam, ut ceterarum, Crasso detulisse.

228. Tum Antonius, Ego verò ita fecissem, inquit, nisi interdum in hoc Crasso paulùm inviderem: nam esse quamvis facetum atque salsum, non nimis est per seipsum invidendum: sed, quum omnium sis venustissimus & urbanissimus, omnium gravissimum & severissimum & esse, &

videri, quod isti contigit uni, id mihi vix ferendum videbatur.

229. Hic quum arrisisset ipse Crassus, Attamen, inquit Antonius, quum artem esse facetiarum, Juli, negares, aperuisti quiddam, quod præcipiendum videretur. Haberi enim dixisti rationem oportere hominum, rei, temporis, ne quid jocus de gravitate decerperet; quod quidem in primis a Crasso observari solet. Sed hoc præceptum prætermittendum est facetiarum, quum his nihil opus sit: nos autem quomodo utamur, quum opus sit, quærimus; ut in adversarium, & maximè, si ejus stultitia poterit agitari, in testem stultum, cupidum, levem, si facilè homines audituri videbuntur.

230. Omnino probabiliora sunt, quæ lacessiti dicimus, quàm quæ priores: nam & ingenii celeritas major est, quæ apparet in respondendo, & humanitatis est responsio. Videmur enim quieturi fuisse, nisi essemus lacessiti: ut in ista ipsa concione nihil ferè dictum est ab hoc, quod quidem facetiùs dictum videretur, quod non provocatus responderit. Erat autem tanta gravitas in Domitio, tanta auctoritas, ut, quod esset ab eo objectum, lepore magis elevandum, quàm contentione frangendum videretur.

LVII. Tum Sulpicius, Quid igitur? in-

quit, patiemur, Cæſarem, qui quamquam Craſſo facetias concedit, tamen multò in eo ſtudio magis ipſe elaborat, non explicare nobis totum genus hoc jocandi, quale ſit, & unde ducatur; præſertim quum tantam vim & utilitatem ſalis & urbanitatis eſſe fateatur? Quid ſi, inquit Julius, aſſentior Antonio, dicenti nullam eſſe artem ſalis?

232. Hìc quum Sulpicius reticuiſſet, Quaſi verò, inquit Craſſus, horum ipſorum, de quibus Antonius tamdiu loquitur, ars ulla ſit: obſervatio quædam eſt, ut ipſe dixit, earum rerum, quæ in dicendo valent: quæ ſi eloquentes facere poſſet, quis eſſet non eloquens? Quis enim hæc non vel facilè, vel certè aliquo modo poſſet ediſcere? Sed ego in his præceptis hanc vim, & hanc utilitatem eſſe arbitror, non ut ad reperiendum, quid dicamus, arte ducamur, ſed ut ea, quæ naturâ, quæ ſtudio, quæ exercitatione conſequimur, aut recta eſſe confidamus, aut prava intelligamus, quum, quò referenda ſint, didicerimus. Quare, Cæſar, ego quoque a te hoc peto, ut, ſi tibi videtur, diſputes de hoc toto jocandi genere, quid ſentias; ne qua fortè dicendi pars, quoniam ita voluiſtis, in hoc tali cœtu, atque in tam accurato ſermone præterita eſſe videatur.

233. Ego verò, inquit ille, quoniam

collectam a conviva, Crasse, exigis, non committam, ut, si defugerim, tibi causam aliquam dem recusandi: quamquam soleo sæpe mirari eorum impudentiam, qui agunt in scena gestum, spectante Roscio. Quis enim sese commovere potest, cujus ille vitia non videat? Sic ego nunc, Crasso audiente, primùm loquar de facetiis, & *docebo sus*, ut aiunt, oratorem eum, quem quum Catulus nuper audisset, *fœnum alios* aiebat *esse oportere*.

234. Tum ille, Jocabatur, inquit, Catulus, præsertim quum ita dicat ipse, ut ambrosiâ alendus esse videatur. Verùm te, Cæsar, audiamus, ut ad Antonii reliqua redeamus. Et Antonius, perpauca quidem mihi restant, inquit: sed tamen defessus jam labore, atque itinere disputationis, requiescam in Cæsaris sermone, quasi in aliquo peropportuno diversorio.

LVIII. Atqui, inquit Julius, non nimis liberale hospitium meum dices: nam te in viam, simul ac perpaululum gustaris, extrudam & ejiciam. Ac, ne diutius vos demorer, de omni isto genere quid sentiam, perbreviter exponam. De risu quinque sunt, quæ quærantur: unum, quid sit: alterum, unde sit: tertium, sitne oratoris velle risum movere: quartum, quatenus: quintum, quæ sint genera ridiculi. Atque illud primum, quid sit ipse risus, quo pacto

concitetur, ubi sit, quomodo exsiſtat, atque ita repentè erumpat, ut eum cupientes tenere nequeamus, & quomodo simul latera, os, venas, vultum, oculos occupet, viderit Democritus: neque enim ad hunc ſermonem hoc pertinet; & si pertineret, neſcire me tamen id non puderet, quod ne ipsi quidem illi ſcirent, qui pollicerentur.

236. Locus autem, & regio quasi ridiculi, nam id proximè quæritur, turpitudine, & deformitate quadam continetur. Hæc enim ridentur vel ſola, vel maximè, quæ notant & designant turpitudinem aliquam non turpiter. Eſt autem, ut ad illud tertium veniam, eſt planè oratoris movere riſum; vel quòd ipſa hilaritas benevolentiam conciliat ei, per quem excitata eſt: vel quòd admirantur omnes acumen uno ſæpe in verbo positum, maximè reſpondentis, nonnumquam etiam laceſſentis: vel quòd frangit adverſarium, quòd impedit, quòd elevat, quòd deterret, quòd refutat: vel quòd ipſum oratorem, politum eſſe hominem significat, quòd eruditum, quòd urbanum; maximéque quòd triſtitiam, ac ſeveritatem mitigat & relaxat, odioſaſque res ſæpe, quas argumentis dilui non facile eſt, joco, riſuque disſolvit.

237. Quatenus autem sint ridicula trac-

tanda oratori, perquam diligenter videndum eſt; id quod in quarto loco quærendi poſueramus. Nam nec insignis improbitas & ſcelere juncta, nec rurſus miſeria insignis agitata ridetur: facinoroſos enim majore quadam vi, quàm ridiculi, vulnerari volunt; miſeros illudi nolunt, nisi si ſe fortè jactant. Parcendum eſt autem maximè caritati hominum, ne temerè in eos dicas, qui diliguntur.

LIX. Hæc igitur adhibenda eſt primùm in jocando moderatio: itaque ea facillimè luduntur, quæ neque odio magno, nec miſericordiâ maximâ digna ſunt. Quamobrem materies omnis ridiculorum eſt in iſtis vitiis, quæ ſunt in vita hominum neque carorum, neque calamitoſorum, neque eorum, qui ob facinus ad ſupplicium rapiendi videntur; eaque bellè agitata ridentur.

439. Eſt etiam deformitatis, & corporis vitiorum ſatis bella materies ad jocandum. Sed quærimus idem, quod in ceteris rebus maximè quærendum eſt, quatenus. In quo non modò illud præcipitur, ne quid inſulsè, ſed etiam, si quid perridiculè posſis: vitandum eſt oratori utrumque, ne aut ſcurrilis jocus sit, aut mimicus. Quæ cujuſmodi sint, faciliùs jam intelligemus, quum ad ipſa ridiculorum genera venerimus.

240. Duo enim ſunt genera facetiarum,

quorum alterum re tractatur, alterum dicto. Re, si quando quid, tamquam aliqua fabella, narratur; ut olim tu, Crasse, in Memmium, *comedisse eum lacertum Largii*, quum esset cum eo Tarracinæ de amicula rixatus. Salsa, attamen a te ipso ficta, tota narratio. Addidisti clausulam, totâ Tarracinâ tum omnibus in parietibus inscriptas fuisse litteras, tria *LLL*, duo *MM*. Quum quæreres id quid esset, senem tibi quemdam oppidanum dixisse, *Lacerat Lacertum Largii Mordax Memmius.*

241. Perspicitis, hoc genus quàm sit facetum, quàm elegans, quàm oratorium, sive habeas verè, quod narrare possis, quod tamen est mendaciunculis aspergendum, sive fingas. Est autem hæc hujus generis virtus, ut ita facta demonstres, ut mores ejus, de quo narres, ut sermo, ut vultus omnes exprimantur, ut iis, qui audiunt, tum geri illa fierique videantur.

242. In re est item ridiculum, quod ex quadam depravata imitatione sumi solet; ut idem Crassus, *Per tuam nobilitatem, per vestram familiam.* Quid aliud fuit, in quo concio rideret, nisi illa vultûs & vocis imitatio? *Per tuas statuas* verò quum dixit, & extento brachio paululum etiam de gestu addidit, vehementiùs risimus. Ex hoc genere est illa Rosciana imitatio senis: *Tibi ego, Antipho, has sero*, inquit: senium

est, quum audio. Atque ita est totum hoc ipso genere ridiculum, ut cautissimè tractandum sit. Mimorum est enim ethologorum, si nimia est, imitatio, sicut obscœnitas. Orator surripiat oportet imitationem, ut is, qui audiat, cogitet plura, quàm videat: præstet idem ingenuitatem, & ruborem suum, verborum turpitudine, & rerum obscœnitate vitandâ.

LX. Ergo hæc duo genera sunt ejus ridiculi, quod in re positum est: quæ sunt propria perpetuarum facetiarum, in quibus describuntur hominum mores, & ita effinguntur, ut aut, re narratâ aliquâ, quales sunt, intelligantur; aut imitatione brevi injectâ, in aliquo insigni ad irridendum vitio reperiantur.

244. In dicto autem ridiculum est id, quod verbi, aut sententiæ quodam acumine movetur: sed ut in illo superiore genere vel narrationis, vel imitationis, vitanda est mimorum ethologorum similitudo; sic in hoc scurrilis oratori dicacitas magnopere fugienda est. Quî igitur distinguemus a Crasso, a Catulo, a ceteris familiarem vestrum Granium, aut Vargulam amicum meum? Non mehercule in mentem mihi quidem venit: sunt enim dicaces; Granio quidem nemo dicacior. Hoc, opinor, primùm, ne, quotiescumque potuerit dictum dici, necesse habeamus dicere.

245. Pusillus teſtis processit. *Licet*, inquit, *rogare*, Philippus ? Tum quæsitor properans, *Modò breviter*. Hìc ille ; *Non accuſabis ; perpusillum rogabo*. Ridiculè. Sed ſedebat judex L. Aurifex, brevior etiam, quàm ipſe teſtis : omnis eſt riſus in judicem converſus : viſum eſt totum ſcurrile ridiculum. Ergo hæc, quæ cadere poſſunt in quos nolis, quamvis sint bella, ſunt tamen ipſo genere ſcurrilia.

246. Ut iſte, qui ſe vult dicacem, & mehercule eſt, Appius, ſed nonnumquam in hoc vitium ſcurrile delabitur. *Cœnabo*, inquit, *apud te*, huic luſco, familiari meo, C. Sextio : *uni enim locum eſſe video*. Eſt hoc ſcurrile, & quòd sine cauſa lacessivit ; & tamen id dixit, quod in omnes luſcos conveniret. Ea, quia meditata putantur eſſe, minùs ridentur. Illud egregium Sextii, & ex tempore : *Manus lava*, inquit, *& cœna*.

247. Temporis igitur ratio, & ipsius dicacitatis moderatio, & temperantia, & raritas dictorum diſtinguet oratorem a ſcurra : &, quòd nos cum cauſa dicimus, non ut ridiculi videamur, ſed ut proficiamus aliquid ; illi totum diem, & sine cauſa. Quid enim eſt Vargula aſſecutus, quum eum candidatus A. Sempronius cum Marco ſuo fratre complexus eſſet ; *Puer abige muſcas?* Riſum quæsivit, qui eſt, meâ ſen-

tentiâ, vel tenuissimus ingenii fructus. Tempus igitur dicendi prudentiâ & gravitate moderabimur: quarum utinam artem aliquam haberemus! sed domina natura est.

LXI. Nunc exponamus genera ipsa summatim, quæ risum maximè moveant. Hæc igitur sit prima partitio; quod facetè dicatur, id aliàs in re habere, aliàs in verbo facetias; maximè autem homines delectari, si quando risus conjunctè re verboque moveatur. Sed hoc mementote, quoscumque locos attingam, unde ridicula ducantur, ex iisdem locis ferè etiam graves sententias posse duci: tantùm interest, quòd gravitas honestis in rebus severè, jocus in turpiculis & quasi deformibus ponitur: velut in iisdem verbis & laudare frugi servum possumus, &, si est nequam, jocari. Ridiculum est illud Neronianum vetus in furace servo, *Solum esse, cui domi nihil sit nec obsignatum, nec occlusum*: quod idem in bono servo dici solet; sed hoc iisdem etiam verbis.

249. Ex iisdem autem locis omnia nascuntur. Nam quod Sp. Carvilio graviter claudicanti ex vulnere ob rempublicam accepto, & ob eam causam verecundanti in publicum prodire, mater dixit, *Quin prodis, mi Spuri? quotiescumque gradum facies, toties tibi tuarum virtutum veniat in mentem:*

mentem : præclarum & grave eſt. Quod Calvino Glaucia claudicanti, *Ubi eſt vetus illud? num claudicas? at hic claudicat:* hoc ridiculum eſt; & utrumque ex eo, quod in claudicatione animadverti potuit, eſt ductum. *Quid hoc Nævio ignavius?* ſeverè Scipio. At in malè olentem, *Video me a te circumveniri*, ſubridiculè Philippus. At utrumque genus continet verbi ad litteram immutati ſimilitudo.

250. Ex ambiguo dicta, vel argutissima putantur, ſed non ſemper in joco, ſæpe etiam in gravitate verſantur. Africano illi majori, coronam sibi in convivio ad caput accommodanti, quum ea ſæpius rumperetur, P. Licinius Varus, *Noli mirari*, inquit, *si non convenit: caput enim magnum eſt:* laudabile & honeſtum. At ex eodem genere eſt: *Calvus ſatis eſt, quòd dicit parum.* Ne multa: nullum genus eſt joci, quo non ex eodem ſevera & gravia ſumantur.

251. Atque hoc etiam animadvertendum, non eſſe omnia ridicula faceta. Quid enim poteſt eſſe tam ridiculum, quàm Sannio eſt? Sed ore, vultu, imitandis moribus, voce, denique ipſo corpore ridetur. Salſum hunc poſſum dicere, atque ita, non ut ejuſmodi oratorem eſſe velim, ſed ut mimum.

LXII. Quare primum genus hoc, quod

riſum vel maximè movet, non eſt noſtrum; moroſum, ſuperſtitioſum, ſuſpicioſum, glorioſum, ſtultum: naturæ ridentur ipſæ, quas perſonas agitare ſolemus, non ſuſtinere. Alterum genus eſt imitatione admodum ridiculum, ſed nobis tantùm licet furtim, si quando, & cursim: aliter enim minimè eſt liberale. Tertium, oris depravatio, non digna nobis. Quartum, obſcœnitas, non ſolùm non foro digna, ſed vix convivio liberorum. Detractis igitur tot rebus ex hoc oratorio loco, facetiæ reliquæ ſunt, quæ aut in re, ut antè divisi, positæ videntur eſſe, aut in verbo. Nam quod, quibuſcumque verbis dixeris, facetum tamen eſt, re continetur: quod mutatis verbis ſalem amittit, in verbis habet leporem omnem.

253. Ambigua ſunt in primis acuta, atque in verbo posita, non in re; ſed non ſæpe magnum riſum movent; magiſque ut bellè & litteratè dicta laudantur: ut in illum Titium, qui quum ſtudiosè pilâ luderet, & idem signa ſacra noctu frangere putaretur, gregaleſque eum, quum in campum non veniſſet, requirerent, excuſavit Veſpa Terentius, quòd eum *brachium fregiſſe* diceret. Ut illud Africani, quod eſt apud Lucilium:

Quid? Decius, Nuculam an confixum vis facere? inquit.

Ut tuus amicus, Crasse, Granius, *non esse sextantis*.

254. Et, si quæritis, is, qui appellatur dicax, hoc genere maximè excellit : sed risus movent alia majores. Ambiguum per seipsum probatur id quidem, ut antè dixi, vel maximè : ingeniosi enim videtur, vim verbi in aliud, atque ceteri accipiant, posse ducere : sed admirationem magis, quàm risum movet, nisi si quando incidit in aliud genus ridiculi.

LXIII. Quæ genera percurram equidem : sed scitis esse notissimum ridiculi genus, quum aliud exspectamus, aliud dicitur. Hic nobismetipsis noster error risum movet : quòd si admixtum est etiam ambiguum, fit salsius ; ut apud Nævium videtur esse misericors ille, qui judicatum duci videns, percunctatur ita,

Quanti addictus ? mille nummûm.

Si addidisset tantummodo, *Ducas licet* ; esset illud genus ridiculi præter exspectationem : sed quia addidit,

Nihil addo, ducas licet :

addito ambiguo, altero genere ridiculi, fuit, ut mihi quidem videtur, salsissimus. Hoc tum est venustissimum, quum in altercatione arripitur ab adversario verbum, & ex eo, ut a Catulo in Philippum, in

eum ipsum aliquid, qui lacessivit, infligitur. Sed quum plura sint ambigui genera, de quibus est doctrina quædam subtilior, attendere & aucupari verba oportebit: in quo, ut ea, quæ sint frigidiora, vitemus (etenim cavendum est, ne arcessitum dictum putetur) permulta tamen acutè dicemus.

256. Alterum genus est, quod habet parvam verbi immutationem, quod in littera positum, Græci vocant παρονομασίαν, ut *Nobiliorem*, *mobiliorem* Cato; aut ut idem, quum cuidam dixisset, *Eamus deambulatum*: & ille, *Quid opus fuit* DE? *Immo verò*, inquit, *quid opus fuit te*? aut ejusdem responsio illa, *si tu & adversus, & aversus impudicus es.*

257. Etiam interpretatio nominis habet acumen, quum ad ridiculum convertas, quamobrem ita quis vocetur; ut ego nuper, Nummium divisorem, ut Neoptolemum ad Trojam, sic illum in campo Martio nomen invenisse.

LXIV. Atque hæc omnia verbo continentur. Sæpe etiam versus facetè interponitur, vel ut est, vel paululum immutatus, aut aliqua pars versûs, ut Statius Scauro stomachanti; ex quo sunt nonnulli, qui tuam legem de civitate natam, Crasse, dicant:

St, tacete, quid hoc clamoris? quibus nec mater, nec pater.

Tantâ confidentiâ eſtis? auferte iſtam enim ſuperbiam.

Nam in Cœlio ſanè etiam ad cauſam utile fuit tuum illud, Antoni, quum ille a ſe pecuniam profectam diceret teſtis, & haberet filium delicatiorem; abeunte jam illo,

Sentin' ſenem eſſe tactum triginta minis?

258. In hoc genus conjiciuntur proverbia: ut illud Scipionis, quum Aſellus omnes provincias ſtipendia merentem ſe peragraſſe gloriaretur, *Agas aſellum*, & cetera. Quare ea quoque, quoniam mutatis verbis non poſſunt retinere eamdem venuſtatem, non in re, ſed in verbis posita ducantur.

259. Eſt etiam in verbo positum non inſulſum genus, ex eo, quum ad verbum, non ad ſententiam rem accipere videare: ex quo uno genere totus eſt Tutor, mimus vetus, oppidò ridiculus. Sed abeo a mimis; tantùm genus hujus ridiculi insigni aliquâ, & notâ re notari volo. Eſt autem ex hoc genere illud, quod tu, Craſſe, nuper ei, qui te rogaſſet, num tibi moleſtus eſſet futurus, si ad te bene ante lucem veniſſet: *Tu verò*, inquiſti, *moleſtus non eris*. *Jubebis igitur te*, inquit, *ſuſcitari?* & tu, *Certè negaram te moleſtum futurum*.

260. Ex eodem hoc vetus illud eſt, quod aiunt Maluginenſem illum M. Scipionem, quum ex centuria ſua renuntiaret Acidinum conſulem, præcoque dixiſſet, *Dic de L. Manlio*: *Virum bonum*, inquit, *egregiumque civem eſſe arbitror*. Ridiculè etiam illud L. Porcius Naſica cenſori Catoni, quum ille, *Ex tui animi ſententia tu uxorem habes? Non hercule*, inquit, *ex mei animi ſententia*. Hæc aut frigida ſunt, aut tum ſalſa, quum aliud eſt exſpectatum: naturâ enim nos, ut antè dixi, noſter delectat error: ex quo quum quaſi decepti ſumus exſpectatione, ridemus.

LXV. In verbis etiam illa ſunt, quæ aut ex immutata oratione ducuntur, aut ex unius verbi tranſlatione, aut ex inverſione verborum. Ex immutatione, ut olim Ruſca quum legem ferret annalem, diſſuaſor M. Servilius, *Dic mihi*, inquit, *M. Pinari, num, ſi contra te dixero, mihi malè dicturus es, ut ceteris feciſti? Ut ſementem feceris, ita metes*, inquit.

262. Ex tranſlatione autem, ut, quum Scipio ille major Corinthiis ſtatuam pollicentibus eo loco, ubi aliorum eſſent imperatorum, *turmales* dixit *diſplicere*. Invertuntur autem verba, ut Craſſus apud M. Perpennam judicem pro Aculeone quum diceret, aderat contra Aculeonem Gratidiano L. Ælius Lamia, deformis, ut noſtis,

qui quum interpellaret odiosè: *Audiamus*, inquit, *pulcellum puerum*, Craſſus. Quum eſſet arriſum, *Non potui mihi*, inquit Lamia, *formam ipſe fingere: ingenium potùi*. Tum hic, *Audiamus*, inquit, *disertum*. Multò etiam arriſum eſt vehementiùs.

263. Sunt etiam illa venuſta, ut in gravibus ſententiis, sic in facetiis. Dixi enim dudum, materiam aliam eſſe joci, aliam ſeveritatis; gravium autem, & jocorum unam eſſe rationem. Ornant igitur in primis orationem verba relata contrariè; quod idem genus eſt etiam ſæpe facetum: ut Servius ille Galba, quum judices L. Scribonio tribuno plebis ferret familiares ſuos, & dixiſſet Libo, *Quando tandem, Galba, de triclinio tuo exibis? Quum tu*, inquit, *de cubiculo alieno*. A quo genere ne illud quidem plurimùm diſtat, quod Glaucia Metello, *Villam in Tiburte habes, cortem in Palatio*.

LXVI. Ac verborum quidem genera quæ eſſent faceta, dixiſſe me puto. Rerum plura ſunt, eaque magis, ut dixi antè, ridentur, in quibus eſt narratio; res ſanè difficilis. Exprimenda enim ſunt, & ponenda ante oculos ea, quæ videantur eſſe verisimilia, & quæ sint, quod ridiculi proprium eſt, ſubturpia: cujus exemplum, ut breviſſimum, ſit ſanè illud, quod antè poſui, Craſſi de Memmio. Et ad hoc genus ad-

ſcribamus etiam narrationes apologorum.

265. Trahitur etiam aliquid ex hiſtoria, ut, quum Sex. Titius ſe Caſſandram eſſe diceret, *Multos*, inquit Antonius, *poſſum tuos Ajaces Oileos nominare*. Eſt etiam ex ſimilitudine; quæ aut collationem habet, aut tamquam imaginem. Collationem; ut ille Gallus olim teſtis in Piſonem, quum innumerabilem Magio præfecto pecuniam dixiſſet datam, idque Scaurus tenuitate Magii redargueret. *Erras*, inquit, *Scaure. Ego enim Magium non conſervasse dico, ſed, tamquam nudus nuces legeret, in ventrem abſtuliſſe*. Ut illud M. Cicero ſenex, hujus viri optimi, noſtri familiaris, pater, *Noſtros homines similes eſſe Syrorum venalium: ut quiſque optimè Græcè ſciret, ita eſſe nequissimum*.

266. Valde autem ridentur etiam imagines, quæ ferè in deformitatem, aut in aliquod vitium corporis ducuntur cum similitudine turpioris: ut meum illud in Helvium Manciam, *Jam oſtendam, cujuſmodi sis;* quum ille, *Oſtende, quæſo:* demonſtravi digito pictum Gallum in Mariano ſcuto Cimbrico ſub novis diſtortum, ejectâ linguâ, buccis fluentibus. Riſus eſt commotus: nihil tam Manciæ simile viſum eſt. Ut quum Tito Pinario mentum in dicendo intorquenti, *Tum ut diceret, si quid vellet, si nucem fregiſſet*.

267. Etiam illa, quæ minuendi, aut augendi causâ ad incredibilem admirationem efferuntur: velut tu, Crasse, in concione, ita sibi ipsum magnum videri Memmium, *ut in forum descendens caput ad Fornicem Fabii demitteret*. Ex quo genere etiam illud est, quod Scipio apud Numantiam, quum stomacharetur cum C. Metello, dixisse dicitur, *Si quintùm pareret mater ejus, asinum fuisse parituram.*

268. Arguta etiam significatio est, quum parvâ re, & sæpe verbo res obscura & latens illustratur; ut quum C. Fabricio P. Cornelius, homo, ut existimabatur, avarus & furax, sed egregiè fortis & bonus imperator, gratias ageret, quòd se homo inimicus consulem fecisset, bello præsertim magno & gravi; *Nihil est, quò mihi gratias agas*, inquit, *si malui compilari, quàm venire.* Ut Asello Africanus objicienti lustrum illud infelix, *Noli*, inquit, *mirari: is enim, qui te ex ærariis exemit, lustrum condidit*, & *taurum immolavit.* Tanta suspicio est, ut religione civitatem obstrinxisse videatur Mummius, quòd Asellum ignominiâ levarit.

LXVII. Urbana etiam dissimulatio est, quum alia dicuntur ac sentias; non illo genere, de quo antè dixi, quum contraria dicas, ut Lamiæ Crassus; sed quum toto genere orationis severè ludas, quum aliter

sentias ac loquare : ut noster Scævola Septumuleio illi Anagnino, cui pro C. Gracchi capite erat aurum repensum, roganti, ut se in Asiam præfectum duceret, *Quid tibi vis*, inquit, *insane? tanta malorum est multitudo civium, ut tibi ego hoc confirmem, si Romæ manseris, te paucis annis ad maximas pecunias esse venturum.*

270. In hoc genere Fannius in annalibus suis Africanum hunc Æmilianum dicit fuisse, & eum Græco verbo appellat εἴρωνα: sed, uti ferunt, qui meliùs hæc norunt, Socratem opinor in hac ironia dissimulantiaque longè lepore, & humanitate omnibus præstitisse. Genus est perelegans, & cum gravitate salsum, quumque oratoriis dictionibus, tùm urbanis sermonibus accommodatum.

271. Et hercule omnia hæc, quæ a me de facetiis disputantur, non majora forensium actionum, quàm omnium sermonum condimenta sunt. Nam quod apud Catonem est, qui multa retulit, ex quibus a me exempli causâ multa ponuntur, per mihi scitum videtur, C. Publicium solitum dicere, *P. Mummium cuivis tempori hominem esse:* sic profectò res se habet, nullum ut sit vitæ tempus, in quo non deceat leporem humanitatemque versari.

272. Sed redeo ad cetera. Est huic finitimum dissimulationi, quum honesto verbo

vitiosa res appellatur : ut quum Africanus censor tribu movebat eum centurionem, qui in Pauli pugna non affuerat, quum ille se custodiæ causâ diceret in castris remansisse, quæreretque cur ab eo notaretur, *Non amo*, inquit, *nimiùm diligentes*.

273. Acutum etiam illud est, quum ex alterius oratione aliud excipias atque ille vult : ut Salinatori Maximus, quum, Tarento amisso, arcem tamen Livius retinuisset, multaque ex ea prœlia præclara fecisset, quum aliquot post annos Maximus id oppidum recepisset, rogaretque eum Salinator, ut meminisset, operâ suâ se Tarentum recepisse : *Quidni*, inquit, *meminerim ? numquam ego recepissem, nisi tu perdidisses*.

274. Sunt etiam illa subabsurda, sed eo ipso nomine sæpe ridicula, non solùm mimis perapposita, sed etiam quodammodo nobis :

Homo fatuus,
Postquam rem habere cœpit, est mortuus.
Quid est tibi
Ista mulier ? Uxor. Similis medius fidius. &
Quamdiu ad aquas fuit, numquam est mortuus.

LXVIII. Genus hoc levius, &, ut dixi, mimicum ; sed habet nonnumquam aliquid etiam apud nos loci, ut vel non stultus quasi stultè cum sale dicat aliquid : ut tibi,

Antoni, Mancia, quum audiſſet te cenſorem a M. Duronio de ambitu poſtulatum, *Aliquando*, inquit, *tibi tuum negotium agere licebit.* Valde hæc ridentur, & hercule omnia, quæ a prudentibus, quasi per diſsimulationem non intelligendi, ſubabſurdè, ſalſéque dicuntur. Ex quo genere eſt etiam, non videri intelligere quod intelligas: ut Pontidius, *Qualem exiſtimas, qui in adulterio deprehenditur? tardum.*

276. Ut ego, qui in delectu, Metello, quum excuſationem oculorum a me non acciperet, & dixiſſet, *Tu igitur nihil vides? Ego verò*, inquam, *a porta Eſquilina video villam tuam.* Ut illud Nasicæ, qui quum ad poëtam Ennium veniſſet, eique ab oſtio quærenti Ennium, ancilla dixiſſet, domi non eſſe; Nasica ſensit, illam domini juſſu dixiſſe, & illum intus eſſe. Paucis pòſt diebus quum ad Nasicam veniſſet Ennius, & eum a janua quæreret, exclamat Nasica, ſe domi non eſſe. Tum Ennius, *Quid? ego non cognoſco vocem*, inquit, *tuam?* Hìc Nasica, *Homo es impudens. Ego quum te quærerem, ancillæ tuæ credidi te domi non eſſe, tu mihi non credis ipsi?*

277. Eſt bellum illud quoque, ex quo is, qui dixit, irridetur in eo ipſo genere, quod dixit: ut, quum Q. Opimius conſularis, qui adoleſcentulus malè audiſſet, feſtivo homini Egilio, qui videretur mol-

lior, nec esset, dixisset, *Quid tu, Egilia mea? quando ad me venis cum tua colu & lana? Non pol*, inquit, *audeo. Nam me ad famosas vetuit mater accedere.*

LXIX. Salsa sunt etiam, quæ habent suspicionem ridiculi absconditam: quo in genere est illud Siculi, cui, quum familiaris quidam quereretur, quòd diceret, uxorem suam suspendisse se de ficu, *Amabo te*, inquit, *da mihi ex ista arbore quos seram surculos*. In eodem genere est, quod Catulus dixit cuidam oratori malo; qui quum in epilogo misericordiam se movisse putaret, postquam assedit, rogavit hunc, videreturne misericordiam movisse: *Ac magnam quidem*, inquit; *neminem enim puto esse tam durum, cui non oratio tua miseranda visa sit.*

279. Me quidem hercule valde illa movent stomachosa, & quasi submorosa ridicula, non quum a moroso dicuntur: tum enim non sal, sed natura ridetur. In quo, ut mihi videtur, persalsum illud est apud Nævium,

Quid ploras, pater?
Mirum ni cantem: condemnatus sum.

Huic generi quasi contrarium est ridiculi genus patientis ac lenti: ut, quum Cato percussus esset ab eo, qui arcam ferebat, quum ille diceret, *Cave*: rogavit, *numquid aliud ferret præter arcam?*

280. Etiam ſtultitiæ ſalſa reprehensio: ut ille Siculus, cui prætor Scipio patronum cauſæ dabat hoſpitem ſuum, hominem nobilem, ſed admodum ſtultum, *Quæſo*, inquit, *prætor, adverſario meo da iſtum patronum; deinde mihi neminem dederis.* Movent illa etiam, quæ conjecturâ explanantur longè aliter, atque ſunt; ſed acutè, atque concinnè: ut, quum Scaurus accuſaret Rutilium ambitûs, quum ipſe conſul eſſet factus, ille repulſam tuliſſet, & in ejus tabulis oſtenderet litteras, *A. F. P. R.* idque diceret eſſe, *Actum fide P. Rutilii;* Rutilius autem, *Antè factum, pòſt relatum;* C. Canius, eques Romanus, quum Rufo adeſſet, exclamat; neutrum illis litteris declarari. *Quid ergo*, inquit Scaurus? *Æmilius fecit, plectitur Rutilius.*

LXX. Ridentur etiam diſcrepantia. *Quid huic abeſt, nisi res & virtus?* Bella etiam eſt familiaris reprehensio, quasi errantis: ut quum objurgavit Albius Granium, quòd, quum ejus tabulis quiddam Albucio probatum videretur, & valde abſoluto Scævolâ gauderet, neque intelligeret contra ſuas tabulas eſſe judicatum.

282. Huic similis eſt etiam admonitio in consilio dando familiaris: ut, quum patrono malo, quum vocem in dicendo obtudiſſet, ſuadebat Granius, ut mulſum frigidum biberet, simul ac domum rediſſet:

Perdam, inquit, *vocem*, *si id fecero. Melius est*, inquit, *quàm reum.*

283. Bellum etiam eſt, quum, quid cuique sit conſentaneum, dicitur : ut, quum Scaurus nonnullam haberet invidiam ex eo, quòd Phrygionis Pompeii, locupletis hominis, bona sine teſtamento poſſederat ; ſederetque advocatus reo Beſtiæ, quum funus quoddam duceretur, accuſator C. Memmius, *Vide*, inquit, *Scaure*, *mortuus rapitur*, *si potes eſſe poſſeſſor.*

284. Sed ex his omnibus nihil magis ridetur, quàm quod eſt præter exſpectationem ; cujus innumerabilia ſunt exempla, vel Appii majoris illius, qui in ſenatu, quum ageretur de agris publicis, & de lege Thoria, & premeretur Lucilius ab iis, qui a pecore ejus depaſci agros publicos dicerent, *Non eſt*, inquit, *Lucilii pecus illud : erratis* (defendere Lucilium videbatur) *ego liberum puto eſſe : quà lubet, paſcitur.*

285. Placet etiam mihi illud Scipionis illius, qui Tib. Gracchum perculit. Quum ei M. Flaccus multis probris objectis P. Mucium judicem tuliſſet, *Ejero*, inquit : *iniquus eſt.* Quum eſſet admurmuratum, *Ah*, inquit, *P. C. non ego mihi illum iniquum ejero*, *verùm omnibus.* Ab hoc verò Craſſo nihil facetius : quum læsiſſet teſtis Silus Piſonem, quòd ſe in eum audiſſe di-

xisset: *Potest fieri*, inquit, *Sile*, *ut is*, *unde te audisse dicis, iratus dixerit.* Annuit Silus. *Potest etiam*, *ut tu non rectè intellexeris.* Id quoque toto capite annuit, ut se Crasso daret. *Potest etiam fieri*, inquit, *ut omnino, quod te audisse dicis, numquam audieris.* Hoc ita præter exspectationem accidit, ut testem omnium risus obrueret. Hujus generis est plenus Nævius, & jocus est familiaris;

Sapiens si algebis, tremes.

Et alia permulta.

LXXI. Sæpe etiam facetè concedas adversario idipsum, quod tibi ille detrahit: ut C. Lælius, quum ei quidam malo genere natus diceret, indignum esse suis majoribus, *At hercule*, inquit, *tu tuis dignus.* Sæpe etiam sententiosè ridicula dicuntur: ut M. Cincius, quo die legem de donis & muneribus tulit, quum C. Cento prodiisset, & satis contumeliosè, *Quid fers*, *Cinciole*, quæsisset; *Ut emas*, inquit, *Cai*, *si uti velis.*

287. Sæpe etiam falsè quæ fieri non possunt, optantur: ut M. Lepidus, quum ceteris se in campo exercentibus, in herba ipse recubuisset, *Vellem hoc esset*, inquit, *laborare.* Salsum est etiam quærentibus, & quasi percunctantibus, lentè respondere quod nollent: ut censor Lepidus, quum M. Antistio Pyrgensi equum ade-

miſſet, amicique quum vociferarentur, & quærerent, quid ille patri ſuo reſponderet, cur ademptum sibi equum diceret, quum optimus colonus, parcissimus, modeſtissimus, frugalissimus eſſet: *Me iſtorum*, inquit, *nihil credere.*

288. Colliguntur a Græcis alia nonnulla, exſecrationes, admirationes, minationes. Sed hæc ipſa nimis mihi videor multa in genera deſcripsiſſe. Nam illa, quæ verbi ratione & vi continentur, certa ferè ac definita ſunt, quæ plerumque, ut antè dixi, laudari magis; quàm rideri ſolent.

289. Hæc autem, quæ ſunt in re & in ipſa ſententia, partibus ſunt innumerabilia, generibus pauca. Exſpectationibus enim decipiendis, & naturis aliorum irridendis, ipſorum ridiculè indicandis, & similitudine turpioris, & dissimulatione, & ſubabſurda dicendo, & ſtulta reprehendendo, riſus moventur. Itaque imbuendus eſt is, qui jocosè vult dicere, quasi naturâ quadam aptâ ad hæc genera, & moribus, ut ad cujuſque modi genus ridiculi vultus etiam accommodetur: qui quidem quò ſeverior eſt & triſtior, ut in te, Craſſe, hòc illa, quæ dicuntur, ſalsiora videri ſolent.

290. Sed jam tu, Antoni, qui hoc diverſorio ſermonis mei libenter acquieturum te eſſe dixiſti, tamquam in Pomptinum deverteris, neque amœnum, neque ſalu-

brem locum, censeo ut satis diu te putes requiesse, & iter reliquum conficere pergas. Ego verò, atque hilarè quidem a te acceptus, inquit, & quum doctior per te, tum etiam audacior factus sum ad jocandum. Non enim vereor, ne quis me in isto genere leviorem jam putet, quoniam quidem tu Fabricios mihi auctores, & Africanos, Maximos, Catones, Lepidos protulisti. Sed habetis ea, quæ voluistis ex me audire, de quibus quidem accuratiùs dicendum & cogitandum fuit. Nam cetera faciliora sunt, atque ex iis, quæ jam dicta sunt, reliqua nascuntur omnia.

LXXII. Ego enim quum ad causam sum aggressus, atque omnia cogitando, quoad facere potui, persecutus; quum & argumenta causæ, & eos locos, quibus animi judicum conciliantur, & illos, quibus permoventur, vidi atque cognovi: tum constituo, quid habeat quæque causa boni, quid mali. Nulla enim ferè res potest in dicendi disceptationem, aut controversiam vocari, quæ non habeat utrumque: sed quantum habeat, id refert.

292. Mea autem ratio in dicendo hæc esse solet, ut, boni quod habeat, id amplectar, exornem, exaggerem; ibi commorer, ibi habitem, ibi hæream: a malo autem vitioque causæ ita recedam, non ut id me defugere appareat, sed ut totum

bono illo ornando, & augendo dissimulatum obruatur. Et, si causa est in argumentis, firmissima quæque maximè tueor, sive plura sunt, sive aliquod unum. Sin autem in conciliatione, aut in permotione causa est; ad eam me potissimùm partem, quæ maximè commovere animos hominum potest, confero.

293. Summa denique hujus generis hæc est, ut, si in refellendo adversario firmior esse oratio, quàm in confirmandis nostris rebus, potest, omnia in illum conferam tela: sin nostra faciliùs probari, quàm illa redargui possunt, abducere animos a contraria defensione, & ad nostram conor traducere.

294. Duo denique illa, quæ facillima videntur, quoniam quæ difficiliora sunt, non possum, mihi pro meo jure sumo: unum, ut molesto aut difficili argumento, aut loco nonnumquam omnino nihil respondeam; quod forsitan aliquis jure irriserit: quis enim est, qui id facere non possit? sed tamen ego de mea nunc, non de aliorum facultate disputo, confiteorque me, si quæ premat res vehementiùs, ita cedere solere, ut non modò non abjecto, sed ne rejecto quidem scuto fugere videar; sed adhibere quamdam in dicendo speciem atque pompam, & pugnæ similem fugam: consistere verò in meo præsidio, sic ut non

fugiendi hostis, sed capiendi loci causâ cessisse videar. Alterum est illud, quod ego oratori maximè cavendum & providendum puto, quodque me sollicitare summè solet: non tam ut prosim causis, elaborare soleo, quàm ut ne quid obsim; non quin enitendum sit in utroque: sed tamen multò est turpius oratori, nocuisse videri causæ, quàm non profuisse.

LXXIII. Sed quid hoc loco vos inter vos, Catule? an hæc, ut sunt contemnenda, contemnitis? Minimè, inquit ille: sed Cæsar de isto ipso quiddam velle dicere videbatur. Me verò lubente, inquit Antonius, dixerit, sive refellendi causâ, sive quærendi.

296. Tum Julius, Ego mehercule, inquit, Antoni, semper is fui, qui de te oratore sic prædicarem, unum te in dicendo mihi videri tectissimum; propriumque hoc esse laudis tuæ, nihil a te umquam esse dictum, quod obesset ei, pro quo diceres. Idque memoriâ teneo, quum mihi sermo cum hoc ipso Crasso, multis audientibus, esset de te institutus, Crassusque plurimis verbis eloquentiam laudaret tuam, dixisse me, cum ceteris tuis laudibus hanc esse vel maximam, quòd non solùm quod opus esset, diceres, sed etiam quod non opus esset, non diceres.

297. Tum illum mihi respondere me-

mini ; cetera in te ſummè eſſe laudanda, illud verò improbi eſſe hominis, & perfidioſi, dicere quod alienum eſſet, & noceret ei, pro quo quis diceret : quare non ſibi eum diſertum, qui id non faceret, videri, ſed improbum, qui faceret. Nunc, ſi tibi videtur, Antoni, demonſtres velim, quare tu hoc ita magnum putes, nihil in cauſa mali facere, ut nihil tibi in oratore majus eſſe videatur.

LXXIV. Dicam equidem, Cæſar, inquit, quid intelligam : ſed & tu, & vos omnes hoc, inquit, mementote, non me de perfecti oratoris divinitate quadam loqui, ſed de exercitationis & conſuetudinis meæ mediocritate. Craſſi quidem reſponſum excellentis cujuſdam eſt ingenii ac ſingularis : cui quiddam portenti ſimile eſſe viſum eſt, poſſe aliquem inveniri oratorem, qui aliquid mali faceret dicendo, obeſſetque ei, quem defenderet.

299. Facit enim de ſe conjecturam : cujus tanta vis ingenii eſt, ut neminem, niſi conſultò, putet, quod contra ſeipſum ſit, dicere. Sed ego non de præſtanti quadam & eximia, ſed propè de vulgari & communi prudentia diſputo. Apud Græcos fertur incredibili quadam magnitudine conſilii atque ingenii Athenienſis ille fuiſſe Themiſtocles : ad quem quidam doctus homo, atque in primis eruditus acceſſiſſe dicitur,

eique artem memoriæ, quæ tum primùm proferebatur, pollicitum esse se traditurum. Quum ille quæsisset, quidnam illa ars efficere posset, dixisse illum doctorem, ut omnia meminisset; & ei Themistoclem respondisse, gratius sibi illum esse facturum, si se oblivisci quæ vellet, quàm si meminisse, docuisset.

300. Videsne, quæ vis in homine acerrimi ingenii, quàm potens, & quanta mens fuerit? qui ita responderit, ut intelligere possemus, nihil ex illius animo, quod semel esset infusum, umquam effluere potuisse; quum quidem ei fuerit optabilius oblivisci posse potiùs, quod meminisse nollet, quàm quod semel audisset, vidissetve, meminisse. Sed neque propter hoc Themistoclis responsum, memoriæ nobis opera danda non est; neque illa mea cautio & timiditas in causis, propter præstantem prudentiam Crassi negligenda est. Uterque enim istorum non mihi attulit aliquam, sed suam significavit facultatem.

301. Etenim permulta sunt in causis, in omni parte orationis circumspicienda, ne quid offendas, ne quò irruas. Sæpe aliquis testis aut non lædit, aut minùs lædit, nisi lacessatur: orat reus, urgent advocati, ut invehamur, ut maledicamus, denique ut interrogemus: non moveor, non obtempero, non satisfacio, neque tamen ullam asse-

quor laudem. Homines enim imperiti faciliùs quod ſtultè dixeris, reprehendere, quàm quod ſapienter tacueris, laudare poſſunt.

302. Hîc quantùm sit mali, si iratum, si non ſtultum, si non levem teſtem læſeris? habet enim & voluntatem nocendi in iracundia, & vim in ingenio, & pondus in vita: nec, si hoc Craſſus non committit, ideo non multi, & ſæpe committunt: quo quidem mihi videri turpius nihil ſolet, quàm quum ex oratoris dicto aliquo, aut reſponſo, aut rogatu, ſermo ille ſequitur, *Occidit ille, adverſariumne? immo verò*, aiunt, *ſe, & eum, quem defendit.*

LXXV. Hoc Craſſus non putat nisi perfidiâ accidere poſſe; ego autem ſæpissime video in causis aliquid mali facere homines minimè malos. Quid illud, quod ſuprà dixi, ſolere me cedere, &, ut planiùs dicam, fugere ea, quæ valde cauſam meam premerent? Quum id non faciunt alii, verſanturque in hoſtium caſtris, ac ſua præsidia dimittunt, mediocriterne causis nocent, quum aut adverſariorum adjumenta confirmant, aut ea, quæ ſanare nequeunt, exulcerant?

304. Quid? quum perſonarum, quas defendunt, rationem non habent? si, quæ ſunt in his invidioſa, non mitigant extenuando, ſed laudando & efferendo invidiosiora faciunt; quantùm eſt in eo tan-

dem mali? Quid? si in homines caros, judicibusque jucundos sine ulla præmunitione orationis acerbiùs, & contumeliosiùs invehare, nonne abs te judices abalienes? Quid, si, quæ vitia, aut incommoda sunt in aliquo judice uno, aut pluribus, ea tu in adversariis exprobrando non intelligas te in judices invehi, mediocre peccatum est?

305. Quid, si, quum pro altero dicas, litem tuam facias, aut læsus efferare iracundiâ, causam relinquas, nihilne noceas? In quo ego, non quò libenter malè audiam, sed quia ego causam non libenter relinquo, nimiùm patiens & lentus existimor; ut, quum teipsum, Sulpici, objurgabam, quòd ministratorem peteres, non adversarium. Ex quo etiam illud assequor, ut, si quis mihi maledicat, petulans, aut planè insanus esse videatur.

306. In ipsis autem argumentis, si quid posueris aut apertè falsum, aut ei, quod dixeris, dicturusve sis, contrarium, aut genere ipso remotum ab usu judiciorum ac foro, nihilne noceas? Quid multa? omnis cura mea solet in hoc versari semper (dicam enim sæpius) si possim, ut boni aliquid efficiam dicendo: sin id minùs, ut certè ne quid mali.

LXXVI. Itaque nunc illuc redeo, Catule, in quo tu me paulò antè laudabas, ad

ad ordinem, collocationemque rerum ac locorum. Cujus ratio eſt duplex: altera, quam affert natura cauſarum, altera, quæ oratorum judicio & prudentiâ comparatur. Nam ut aliquid ante rem dicamus; deinde, ut rem exponamus; pòſt, ut eam probemus noſtris præsidiis confirmandis, contrariis refutandis; deinde ut concludamus, atque ita peroremus; hoc dicendi genus natura ipſa præſcribit.

308. Ut verò ſtatuamus, ea, quæ probandi, docendi, perſuadendi causâ dicenda ſunt, quemadmodum componamus; id eſt vel maximè proprium oratoris prudentiæ. Multa enim occurrunt argumenta: multa, quæ in dicendo profutura videantur: ſed eorum partim ita levia ſunt, ut contemnenda sint: partim, etiam si quid habent adjumenti, ſunt nonnumquam ejusmodi, ut insit in iis aliquid vitii; neque tanti sit illud, quod prodeſſe videatur, ut cum aliquo malo conjungatur.

309. Quæ autem ſunt utilia atque firma; si ea tamen, ut ſæpe fit, valde multa ſunt: ea, quæ ex iis aut levissima ſunt, aut aliis gravioribus consimilia, ſecerni arbitror oportere, atque ex oratione removeri. Equidem quum colligo argumenta cauſarum, non tam ea numerare ſoleo, quàm expendere.

LXXVII. Et quoniam (quod ſæpe jam

dixi) tribus rebus omnes ad nostram sententiam perducimus, aut docendo, aut conciliando, aut permovendo; una ex tribus his rebus res præ nobis est ferenda, ut nihil aliud, nisi docere velle videamur: reliquæ duæ, sicuti sanguis in corporibus, sic illæ in perpetuis orationibus fusæ esse debebunt. Nam & principia, & ceteræ partes orationis, de quibus paulò pòst pauca dicemus, habere hanc vim magnopere debent, ut ad eorum mentes, apud quos agetur, movendas permanare possint.

311. Sed his partibus orationis, quæ etsi nihil docent argumentando, persuadendo tamen, & commovendo proficiunt plurimùm, quamquam maximè proprius est locus & in exordiendo & in perorando; degredi tamen ab eo quod proposueris, atque agas, permovendorum animorum causâ, sæpe utile est.

312. Itaque vel narratione expositâ sæpe datur ad commovendos animos degrediendi locus; vel argumentis nostris confirmatis, vel contrariis refutatis, vel utroque loco, vel omnibus, si habet eam causa dignitatem atque copiam, rectè id fieri potest: eæque causæ sunt ad augendum & ad ornandum gravissimæ atque plenissimæ, quæ plurimos exitus dant ad ejusmodi degressionem, ut his locis uti liceat, quibus

animorum impetus eorum, qui audiunt, aut impellantur, aut reflectantur.

313. Atque etiam in illo reprehendo eos, qui, quæ minimè firma sunt, ea prima collocant. In quo illos quoque errare arbitror, qui, si quando (id quod mihi numquam placuit) plures adhibent patronos, ut in quoque eorum minimùm putant esse, ita eum primum volunt dicere. Res enim hoc postulat, ut eorum exspectationi, qui audiunt, quàm celerrimè occurratur: cui si initio satisfactum non sit, multò plus sit in reliqua causa laborandum. Malè enim se res habet, quæ non statim, ut dici cœpta est, melior fieri videtur.

314. Ergo ut in oratore optimus quisque, sic & in oratione firmissimum quodque sit primum: dum illud tamen in utroque teneatur, ut ea, quæ excellant, serventur etiam ad perorandum: si quæ erunt mediocria (nam vitiosis nusquam esse oportet locum) in mediam turbam, atque in gregem conjiciantur.

315. Hisce omnibus rebus consideratis, tum denique id, quod primum est dicendum, postremum soleo cogitare, quo utar exordio: nam si quando id primùm invenire volui, nullum mihi occurrit, nisi aut exile, aut nugatorium, aut vulgare atque commune.

LXXVIII. Principia autem dicendi sem-

per quum accurata, & acuta, & instructa sententiis, apta verbis, tum verò caussarum propria esse debent. Prima est enim quasi cognitio & commendatio orationis in principio, quæ continuò eum, qui audit, permulcere atque allicere debet. In quo admirari soleo non equidem istos, qui nullam huic rei operam dederunt: sed hominem in primis disertum, atque eruditum, Philippum, qui ita solet ad dicendum surgere, ut, quod primum verbum habiturus sit, nesciat; & ait idem, quum brachium concalefecerit, tum se solere pugnare; neque attendit, eos ipsos, unde hoc simile ducat, illas primas hastas ita jactare leniter, ut & venustati vel maximè serviant, & reliquis viribus suis consulant.

317. Neque est dubium, quin exordium dicendi vehemens & pugnax non sæpe esse debeat: sed si in ipso illo gladiatorio vitæ certamine, quo ferro decernitur, tamen ante congressum multa fiunt, quæ non ad vulnus, sed ad speciem valere videantur: quantò hoc magis in oratione exspectandum, in qua non vis potiùs, quàm delectatio postulatur? Nihil est denique in natura rerum omnium, quod se universum profundat, & quod totum repentè evolet. Sic omnia, quæ fiunt, quæque aguntur acerrimè, lenioribus principiis natura ipsa prætexuit.

318. Hæc autem in dicendo non extrinſecus aliunde quærenda, ſed ex ipsis visceribus cauſæ ſumenda ſunt. Idcirco totâ causâ pertentatâ atque perſpectâ, locis omnibus inventis atque inſtructis, considerandum eſt, quo principio sit utendum. Sic & facilè reperietur.

319. Sumentur enim ex iis rebus, quæ erunt uberrimæ vel in argumentis, vel in iis partibus, ad quas dixi degredi ſæpe oportere. Ita & momenti aliquid afferent, quum erunt pene ex intima defensione deprompta, & apparebit ea non modò non eſſe communia, nec in alias cauſas poſſe transferri, ſed penitus ex ea cauſa, quæ tum agatur, effloruiſſe.

LXXIX. Omne autem principium aut rei totius, quæ agetur, significationem habere debebit, aut aditum ad cauſam & munitionem, aut quoddam ornamentum & dignitatem. Sed oportet ut ædibus ac templis veſtibula & aditus, sic causis principia proportione rerum præponere. Itaque in parvis atque in frequentibus causis ab ipſa re eſt exordiri ſæpe commodius.

321. Sed quum erit utendum principio (quod plerumque erit) aut ex reo, aut ex adverſario, aut ex re, aut ex eis, apud quos agitur, ſententias duci licebit. Ex reo (reos appello, quorum res eſt) quæ significent virum bonum, quæ liberalem, quæ

calamitosum, quæ misericordiâ dignum, quæ valeant contra falsam criminationem. Ex adversario, iisdem ex locis ferè contraria.

322. Ex re, si crudelis, si infanda, si præter opinionem, si immeritò, si misera, si ingrata, si indigna, si nova, si quæ restitui sanarique non possit. Ex iis autem, apud quos agetur, ut benevolos, beneque existimantes efficiamus: quod agendo efficitur meliùs, quàm rogando. Est id quidem in totam orationem confundendum, nec minimè in extremam: sed tamen multa principia ex eo genere gignuntur.

323. Nam & attentum monent Græci ut principio faciamus judicem, & docilem; quæ sunt utilia: sed non principii magis propria, quàm reliquarum partium: faciliora etiam in principiis, quòd & attenti tum maximè sunt, quum omnia exspectant, & dociles magis initiis esse possunt. Illustriora enim sunt, quæ in principiis, quàm quæ in mediis causis dicuntur, aut arguendo, aut refellendo.

324. Maxima autem copia principiorum ad judicem aut alliciendum, aut incitandum, ex iis locis trahitur, qui ad motus animorum conficiendos inerunt in causa: quos tamen totos in principio explicari non oportebit, sed tantùm impelli primò judicem leviter, ut jam inclinato reliqua incumbat oratio.

LXXX. Connexum autem ita sit principium consequenti orationi, ut non tamquam citharœdi procœmium affictum aliquod, sed cohærens cum omni corpore membrum esse videatur. Nam nonnulli, quum illud meditati ediderunt, sic ad reliqua transeunt, ut audientiam sibi fieri nolle videantur. Atque ejusmodi illa prolusio debet esse, non ut Samnitum, qui vibrant hastas ante pugnam, quibus in pugnando nihil utuntur; sed ut ipsis sententiis, quibus proluserunt, vel pugnare possint.

326. Narrare verò rem quòd breviter jubent, si brevitas appellanda est, quum verbum nullum redundat, brevis est L. Crassi oratio: sin tum est brevitas, quum tantùm verborum est, quantùm necesse est, aliquando id opus est: sed sæpe obest vel maximè in narrando, non solùm quòd obscuritatem affert, sed etiam quòd eam virtutem, quæ narrationis est maxima, ut jucunda, & ad persuadendum accommodata sit, tollit.

327. Ut illa, *Nam is postquam excessit ex ephebis*; quàm longa est narratio? mores adolescentis ipsius, & servilis percunctatio, mors Chrysidis, vultus & forma, & lamentatio sororis, reliqua pervariè jucundéque narrantur. Quòd si hanc brevitatem quæsisset.

Effertur, imus, ad ſepulcrum venimus,
In ignem posita eſt.

ferè decem verſiculis totum conficere potuiſſet: quamquam hoc ipſum, *Effertur, imus*, conciſum eſt ita, ut non brevitati ſervitum ſit, ſed magis venuſtati.

328. Quòd si nihil fuiſſet, nisi, *in ignem posita eſt;* tamen res tota cognoſci facilè potuiſſet. Sed & feſtivitatem habet narratio diſtincta perſonis & interpuncta ſermonibus: & eſt probabilius, quod geſtum eſſe dicas, quum, quemadmodum actum sit, exponas: & multò apertius ad intelligendum eſt, si sic consiſtitur aliquando, ac non iſtâ brevitate percurritur.

329. Apertam enim narrationem tam eſſe oportet, quàm cetera: ſed hòc magis in hac elaborandum eſt, quòd & difficilius eſt, non eſſe obſcurum in re narranda, quàm aut in principio, aut in argumento, aut in purgando, aut in perorando: & majore periculo hæc pars orationis obſcura eſt, quàm ceteræ: vel quia, si quo alio in loco eſt dictum quid obſcuriùs, tantùm id perit, quod ita dictum eſt; narratio obſcura totam obcæcat orationem: vel quòd alia possis, ſemel si obſcuriùs dixeris, dicere alio loco planiùs; narrationis unus eſt in cauſa locus. Erit autem perſpicua narratio, si verbis usitatis, si ordine

temporum conſervato, si non interruptè narrabitur.

LXXXI. Sed quando utendum sit, aut non sit narratione, id eſt consilii. Neque enim si nota res eſt, nec dubium quid geſtum sit, narrari oportet; nec si adverſarius narravit, nisi si refellemus: ac, si quando erit narrandum, ne illa, quæ ſuſpicionem & crimen efficient, contraque nos erunt, acriter perſequamur; & quidquid poterit, detrahamus: ne illud, quod Craſſus, si quando fiat, perfidiâ, non ſtultitiâ fieri putat, ut cauſæ noceamus, accidat. Nam ad ſummam totius cauſæ pertinet, cautè, an contrâ, demonſtrata res sit; quòd omnis orationis reliquæ fons eſt narratio.

331. Sequitur, ut cauſa ponatur: in quo videndum eſt, quid in controversiam veniat. Tum ſuggerenda ſunt firmamenta cauſæ conjunctè, & infirmandis contrariis, & tuis confirmandis: namque una in cauſis ratio quædam eſt ejus orationis, quæ ad probandam argumentationem valet: ea autem & confirmationem, & reprehensionem quærit: ſed quia neque reprehendi quæ contrà dicuntur, poſſunt, nisi tua confirmes; neque hæc confirmari, nisi illa reprehendas; idcirco hæc & naturâ, & utilitate, & tractatione conjuncta ſunt.

332. Omnia autem concludenda ple-

rumque rebus augendis, vel inflammando judice, vel mitigando: omniaque quum superioribus orationis locis, tum maximè extremo, ad mentes judicum quàm maximè permovendas, & ad utilitatem nostram vocandas, conferenda sunt.

333. Neque sanè jam causa videtur esse, cur secernamus ea præcepta, quæ de suasionibus tradenda sunt, aut laudationibus: sunt enim pleraque communia: sed tamen suadere aliquid, aut dissuadere, gravissimæ mihi videtur esse personæ. Nam & sapientis est, consilium explicare suum de maximis rebus; & honesti, & diserti, ut mente providere, auctoritate probare, oratione persuadere possit.

LXXXII. Atque hæc in senatu minore apparatu agenda sunt. Sapiens enim est consilium; multisque aliis dicendi relinquendus locus. Vitanda etiam ingenii ostentationis suspicio.

334. Concio capit omnem vim orationis, & gravitatem varietatemque desiderat. Ergo in suadendo nihil est optabilius, quàm dignitas: nam qui utilitatem putat, non quid maximè velit suasor, sed quid interdum magis sequatur, videt. Nemo est enim, præsertim in tam clara civitate, quin putet expetendam maximè dignitatem: sed vincit utilitas plerumque, quum subest ille timor, eâ neglectâ, ne dignitatem quidem posse retineri.

335. Controversia autem inter hominum sententias, aut in illo est, utrum sit utilius: aut etiam quum id convenit, certatur, utrùm honestati potiùs, an utilitati consulendum sit. Quæ quia pugnare sæpe inter se videntur, qui utilitatem defendit, enumerabit commoda pacis, opum, potentiæ, pecuniæ, vectigalium, præsidii, militum, utilitates ceterarum rerum, quarum fructum utilitate metimur, itemque incommoda contrariorum. Qui ad dignitatem impellit, majorum exempla, quæ erunt vel cum periculo gloriosa, colliget: posteritatis immortalem memoriam augebit: utilitatem ex laude nasci defendet, semperque eam cum dignitate esse conjunctam.

336. Sed quid fieri possit aut non possit, quidque etiam sit necesse aut non sit, in utraque re maximè est quærendum. Inciditur enim omnis jam deliberatio, si intelligitur non posse fieri, aut si necessitas affertur: & qui id docuit, non videntibus aliis, is plurimùm vidit.

337. Ad consilium autem de republica dandum, caput est, nosse rempublicam: ad dicendum verò probabiliter, nosse mores civitatis; qui quia crebrò mutantur, genus quoque orationis est sæpe mutandum. Et, quamquam una ferè vis est eloquentiæ, tamen, quia summa dignitas est po-

puli, gravissima causa reipublicæ, maximi motus multitudinis; genus quoque dicendi grandius quoddam, & illustrius esse adhibendum videtur: maximaque pars orationis admovenda est ad animorum motus nonnumquam aut cohortatione, aut commemoratione aliquâ, aut in spem, aut in metum, aut ad cupiditatem, aut ad gloriam concitandos; sæpe etiam a temeritate, iracundia, spe, injuria, invidia, crudelitate revocandos.

LXXXIII. Fit autem, ut, quia maxima quasi oratori scena videatur concio, naturâ ipsâ ad ornatius dicendi genus excitetur. Habet enim multitudo vim quamdam talem, ut quemadmodum tibicen sine tibiis canere, sic orator, sine multitudine audiente, eloquens esse non possit.

339. Et quum sint populares multi variique lapsus, vitanda est acclamatio adversa populi, quæ aut orationis peccato aliquo excitatur, si asperè, si arroganter, si turpiter, si sordidè, si quoquo animi vitio dictum esse aliquid videatur; aut hominum offensione, vel invidiâ, quæ aut justa est, aut ex criminatione atque fama; aut res si displicet; aut si est in aliquo motu suæ cupiditatis, aut metûs multitudo: hisque quatuor causis totidem medicinæ opponuntur: tum objurgatio, si est auctoritas: tum admonitio, quasi lenior objurgatio.

tum promissio, si audierint, probaturos: tum deprecatio, quod est infimum, sed nonnumquam utile.

340. Nullo autem loco plus facetiæ prosunt, & celeritas, & breve aliquod dictum nec sine dignitate, & cum lepore. Nihil enim tam facilè, quàm multitudo, a tristitia, & sæpe ab acerbitate, commodè, ac breviter, & acutè, & hilarè dicto deducitur.

LXXXIV. Exposui ferè, ut potui, vobis, in utroque genere causarum quæ sequi solerem, quæ fugere, quæ spectare, quâque omnino in causis ratione versari. Nec illud tertium laudationum genus est difficile, quod ego initio quasi a præceptis nostris secreveram: sed & quia multa sunt orationum genera, & graviora, & majoris copiæ, de quibus nemo ferè præciperet, & quòd nos laudationibus non ita multùm uti soleremus, totum hunc segregabam locum. Ipsi enim Græci magis legendi, & delectationis, aut hominis alicujus ornandi, quàm utilitatis hujus forensis causâ, laudationes scriptitaverunt: quorum sunt libri, quibus Themistocles, Aristides, Agesilaüs, Epaminondas, Philippus, Alexander, aliique laudantur. Nostræ laudationes, quibus in foro utimur, aut testimonii brevitatem habent nudam atque inornatam, aut scribuntur ad funebremcon-

cionem, quæ ad orationis laudem minimè accommodata eſt. Sed tamen, quoniam eſt utendum aliquando, nonnumquam etiam ſcribendum, velut Q. Tuberoni Africanum avunculum laudanti ſcripsit C. Lælius, vel ut noſmetipsi, ornandi causâ, Græcorum more, si quos velimus, laudare possimus; sit a nobis quoque tractatus is locus.

342. Perſpicuum eſt igitur, alia eſſe in homine optanda, alia laudanda. Genus, forma, vires, opes, divitiæ, ceteraque quæ fortuna det, aut extrinſecus, aut corpori, non habent in ſe veram laudem; quæ deberi virtuti uni putatur; ſed tamen quòd ipſa virtus in earum rerum uſu ac moderatione maximè cernitur, tractanda etiam in laudationibus hæc ſunt naturæ & fortunæ bona: in quibus eſt ſumma laus, non extuliſſe ſe in poteſtate, non fuiſſe inſolentem in pecunia, non ſe prætuliſſe aliis propter abundantiam fortunæ; ut opes & copiæ non ſuperbiæ videantur ac libidini, ſed bonitati ac moderationi facultatem & materiam dediſſe.

343. Virtus autem, quæ eſt per ſe ipſa laudabilis, & sine qua nihil laudari poteſt, tamen habet plures partes, quarum alia eſt aliâ ad laudationem aptior. Sunt enim aliæ virtutes, quæ videntur in moribus hominum, & quadam comitate ac beneficentia

positæ: aliæ, quæ in ingenii aliqua facultate, aut animi magnitudine ac robore. Nam clementia, justitia, benignitas, fides, fortitudo in periculis communibus, jucunda est auditu in laudationibus.

344. Omnes enim hæ virtutes non tam ipsis, qui eas habent, quàm generi hominum, fructuosæ putantur. Sapientia & magnitudo animi, quâ omnes res humanæ, tenues & pro nihilo putantur; & in excogitando vis quædam ingenii, & ipsa eloquentia, admirationis habet non minùs, jucunditatis minùs. Ipsos enim magis videtur, quos laudamus, quàm illos, apud quos laudamus, ornare ac tueri: sed tamen in laudando jungenda sunt etiam hæc genera virtutum. Ferunt enim aures hominum, quum illa, quæ jucunda & grata, tum etiam illa, quæ mirabilia sunt in virtute, laudari.

LXXXV. Et quoniam singularum virtutum sunt certa quædam officia ac munera, & sua cuique virtuti laus propria debetur, erit explicandum in laude justitiæ, quid cum fide, quid cum æquabilitate, quid cum ejusmodi aliquo officio is, qui laudabitur, fecerit. Itemque in ceteris res gestæ ad cujusque virtutis genus, & vim, & nomen accommodabuntur.

346. Gratissima autem laus eorum factorum habetur, quæ suscepta videntur a

viris fortibus sine emolumento ac præmio: quæ verò etiam cum labore & periculo ipsorum, hæc habent uberrimam copiam ad laudandum, quòd & dici ornatissimè possunt, & audiri facillimè. Ea enim denique virtus esse videtur præstantis viri, quæ est fructuosa aliis, ipsi autem laboriosa, aut periculosa, aut certè gratuita. Magna etiam illa laus & admirabilis videri solet, tulisse casus sapienter adversos, non fractum esse fortunâ, retinuisse in rebus asperis dignitatem.

347. Neque tamen illa non ornant, habiti honores, decreta virtutis præmia, res gestæ, judiciis hominum comprobatæ: in quibus etiam felicitatem ipsam deorum immortalium judicio tribui, laudationis est. Sumendæ autem res erunt aut magnitudine præstabiles, aut novitate primæ, aut genere ipso singulares. Neque enim parvæ, neque usitatæ, neque vulgares, admiratione, aut omnino laude dignæ videri solent.

348. Est etiam cum ceteris præstantibus viris comparatio in laudatione præclara. De quo genere libitum est mihi paulò plura, quàm ostenderam, dicere, non tam propter usum forensem, qui est a me in omni hoc sermone tractatus, quàm ut hoc videretis, si laudationes essent in oratoris officio, quod nemo negat, oratori virtutum

omnium cognitionem, sine qua laudatio effici non possit, esse necessariam.

349. Jam vituperandi præcepta contrariis ex vitiis sumenda esse perspicuum est: simul est illud ante oculos, nec bonum virum propriè & copiosè laudari, sine virtutum, nec improbum notari ac vituperari, sine vitiorum cognitione, satis insignitè atque asperè posse. Atque his locis & laudandi, & vituperandi sæpe nobis est utendum in omni genere causarum.

350. Habetis, de inveniendis rebus, disponendisque quid sentiam. Adjungam etiam de memoria, ut labore Crassum levem, neque ei quidquam aliud, de quo disserat, relinquam, nisi ea, quibus hæc exornentur.

LXXXVI. Perge verò, inquit Crassus. Libenter enim te cognitum jam artificem, aliquandoque evolutum illis integumentis dissimulationis tuæ, nudatumque perspicio: & quòd mihi nihil, aut quòd non multùm relinquis, percommodè facis, estque mihi gratum. Jam istuc quantum tibi ego reliquerim, inquit Antonius, erit in tua potestate. Si enim verè agere volueris, omnia tibi relinquo: sin dissimulare, tu quemadmodum his satisfacias, videris. Sed, ut ad rem redeam, non sum tanto ego, inquit, ingenio, quanto Themistocles fuit, ut oblivionis artem, quàm me-

moriæ, malim: gratiamque habeo Simonidi illi Ceo, quem primum ferunt artem memoriæ protulisse.

352. Dicunt enim, quum cœnaret Crannone in Thessalia Simonides apud Scopam, fortunatum hominem & nobilem, cecinissetque id carmen, quod in eum scripsisset, in quo multa ornandi causâ poëtarum more in Castorem scripta & Pollucem fuissent, nimis illum sordidè Simonidi dixisse, se dimidium ejus ei, quod pactus esset, pro illo carmine, daturum: reliquum a suis Tyndaridis, quos æquè laudasset, peteret, si ei videretur.

353. Paulò pòst esse ferunt nuntiatum Simonidi, ut prodiret: juvenes stare ad januam duos quosdam, qui eum magnopere evocarent: surrexisse illum, prodisse, vidisse neminem: hoc interim spatio conclave illud, ubi epularetur Scopas, concidisse: eâ ruinâ ipsum oppressum cum suis interiisse: quos quum humare vellent sui, neque possent obtritos internoscere ullo modo; Simonides dicitur ex eo quòd meminisset, quo eorum loco quisque cubuisset, demonstrator uniuscujusque sepeliendi fuisse. Hac tum re admonitus invenisse fertur, ordinem esse maximè, qui memoriæ lumen afferret.

354. Itaque iis, qui hanc partem ingenii exercerent, locos esse capiendos, &

ea, quæ memoriâ tenere vellent, effingenda animo, atque in his locis collocanda: sic fore, ut ordinem rerum locorum ordo conservaret; res autem ipsas rerum effigies notaret: atque ut locis pro cera, simulacris pro litteris uteremur.

LXXXVII. Qui sit autem oratori memoriæ fructus, quanta utilitas, quanta vis, quid me attinet dicere? tenere quæ didiceris in accipienda causa, quæ ipse cogitaris? omnes fixas esse in animo sententias? omnem descriptum verborum apparatum? ita audire vel eum, unde discas, vel eum, cui respondendum sit, ut illi non infundere in aures tuas orationem, sed in animo videantur inscribere? Itaque soli, qui memoriâ vigent, sciunt, quid, & quatenus, & quomodo dicturi sint, quid responderint, quid supersit: iidemque multa ex aliis causis aliquando a se acta, multa ab aliis audita meminerunt.

356. Quare confiteor equidem, hujus boni naturam esse principem, sicut earum rerum, de quibus antè locutus sum, omnium: sed hæc ars tota dicendi, sive artis imago quædam est & similitudo, habet hanc vim, non ut totum aliquid, cujus in ingeniis nostris pars nulla sit, pariat & procreet, verùm ut ea, quæ sunt orta jam in nobis & procreata, educet atque confirmet.

357. Verumtamen neque tam acri memoriâ ferè quisquam est, ut non dispositis, notatisque rebus, ordinem verborum aut sententiarum complectatur : neque verò tam hebeti, ut nihil hac consuetudine & exercitatione adjuvetur. Vidit enim hoc prudenter sive Simonides, sive alius quis invenit, ea maximè animis affigi nostris, quæ essent a sensu tradita atque impressa; acerrimum autem ex omnibus nostris sensibus esse sensum videndi: quare facillimè animo teneri posse ea, quæ perciperentur auribus, aut cogitatione, si etiam oculorum commendatione animis traderentur; ut res cæcas, & ab adspectûs judicio remotas, conformatio quædam & imago & figura ita notaret, ut ea, quæ cogitando complecti non possemus, intuendo quasi teneremus.

358. His autem formis atque corporibus, sicut omnibus, quæ sub adspectum veniunt, sedes opus est: etenim corpus intelligi sine loco non potest. Quare ne in re nota & pervulgata multus & insolens sim, locis est utendum multis, illustribus, explicatis, modicis intervallis : imaginibus autem agentibus, acribus, insignitis, quæ occurrere, celeriterque percutere animum possint. Quam facultatem & exercitatio dabit, ex qua consuetudo gignitur, & similium verborum conversa & immutata ca-

sibus, aut traducta ex parte ad genus notatio, & unius verbi imagine totius sententiæ informatio, pictoris cujusdam summi ratione & modo, formarum varietate locos distinguentis.

LXXXVIII. Sed verborum memoria, quæ minùs est nobis necessaria, majore imaginum varietate distinguitur: multa enim sunt verba, quæ, quasi articuli, connectunt membra orationis, quæ formari similitudine nullâ possunt: eorum fingendæ nobis sunt imagines, quibus semper utamur. Rerum memoria propria est oratoris: eam singulis personis bene positis notare possumus, ut sententias imaginibus, ordinem locis comprehendamus.

360. Neque verum est, quod ab inertibus dicitur, opprimi memoriam imaginum pondere, & obscurari etiam id, quod per se natura tenere potuisset. Vidi enim ego summos homines, & divinâ propè memoriâ, Athenis Charmadam; in Asia, quem vivere hodie aiunt, Scepsium Metrodorum; quorum uterque tamquam litteris in cera, sic se aiebat imaginibus in iis locis, quos haberet, quæ meminisse vellet, perscribere. Quare hac exercitatione non eruenda memoria est, si est nulla naturalis; sed certè, si latet, evocanda est.

361. Habetis sermonem bene longum

hominis utinam non impudentis, illud quidem certè, non nimis verecundi; qui quidem quum te, Catule, tum etiam L. Crasso audiente, de dicendi ratione tam multa dixerim: nam istorum ætas minùs me fortasse movere debuit. Sed mihi ignoscetis profectò, si modò, quæ causa me ad hanc insolitam mihi loquacitatem impulerit, acceperitis.

LXXXIX. Nos verò, inquit Catulus (etenim pro me hoc, & pro meo fratre respondeo) non modò tibi ignoscimus, sed te diligimus, magnamque tibi habemus gratiam: & quum humanitatem & facilitatem agnoscimus tuam, tum admiramur istam scientiam & copiam. Equidem etiam hoc me assecutum puto, quòd magno sum levatus errore, & illâ admiratione liberatus, quòd multis cum aliis semper admirari solebam, unde esset illa tanta tua in causis divinitas: nec enim te ista attigisse arbitrabar, quæ diligentissimè cognosse, & undique collegisse, usuque doctum partim correxisse video, partim comprobasse.

363. Neque eò minùs eloquentiam tuam, & multò magis virtutem & diligentiam admiror: & simul gaudeo, judicium animi mei comprobari, quòd semper statui, neminem sapientiæ laudem & eloquentiæ sine summo studio, & labore, & doctri-

na, consequi posse. Sed tamen quidnam est id, quod dixisti, fore ut tibi ignosceremus, si cognossemus, quæ te causa in hunc sermonem impulisset? quæ est enim alia causa, nisi quòd nobis, & horum adolescentium studio, qui te attentissimè audierunt, morem gerere voluisti?

364. Tum ille, Adimere, inquit, omnem recusationem Crasso volui, quem ego paulò sciebam, vel pudentiùs, vel invitiùs (nolo enim dicere de tam suavi homine, fastidiosiùs) ad hoc genus sermonis accedere. Quid enim poterit dicere? consularem se esse hominem & censorium? eadem nostra causa est. An ætatem afferet? quadriennio minor est. An se nescire? quæ ego serò, quæ cursim arripui, quæ subcisivis operis, ut aiunt, iste a puero, summo studio, summis doctoribus. Nihil dicam de ingenio, cui par nemo fuit. Etenim me dicentem qui audierit, nemo umquam tam sui despiciens fuit, quin speraret aut meliùs, aut eodem modo se posse dicere: Crasso dicente, nemo tam arrogans, qui similiter se umquam dicturum esse consideret. Quamobrem, ne frustra hi tales viri venerint, te aliquando, Crasse, audiamus.

XC. Tum ille, Ut ita ista esse concedam, inquit, Antoni, quæ sunt longè secus, quid mihi tu tandem hodie, aut cui-

quam homini, quod dici possit, reliquisti? Dicam enim verè, amicissimi homines, quod sentio : sæpe ego doctos homines, quid dico sæpe ? immo nonnumquam: sæpe enim quì potui, qui puer in forum venerim, neque inde umquam diutius, quàm quæstor, abfuerim? sed tamen audivi, ut heri dicebam, & Athenis quum essem, doctissimos viros, & in Asia istum ipsum Scepsium Metrodorum, quum de his ipsis rebus disputaret. Neque verò mihi quisquam copiosiùs umquam visus est, neque subtiliùs in hoc genere dicendi, quàm iste hodie, esse versatus. Quod si esset aliter, & aliquid intelligerem ab Antonio prætermissum; non essem tam inurbanus, ac pene inhumanus, uti eo gravarer, quod vos cupere sentirem.

366. Tum Sulpicius, An ergo, inquit, oblitus es, Crasse, Antonium ita partitum esse tecum, ut ipse instrumentum oratoris exponeret, tibi ejus distinctionem atque ornatum relinqueret? Hìc ille, Primùm, quis Antonio permisit, inquit, ut & partes faceret, &, utram vellet, prior ipse sumeret? deinde, si ego rectè intellexi, quum valde libenter audirem, mihi conjunctè est visus de utraque re dicere. Ille verò, inquit Cotta, ornamenta orationis non attigit, neque eam laudem, ex qua eloquentia nomen ipsum invenit. Verba igitur,

tur, inquit Crassus, mihi reliquit Antonius, rem ipse sumpsit.

367. Tum Cæsar, Si, quod difficilius est, id tibi reliquit; est nobis, inquit, causa, cur te audire cupiamus: sin, quod facilius, tibi causa non est, cur recuses. Et Catulus, Quid, quòd dixisti, inquit, Crasse, si hic hodie apud te maneremus, te morem nobis esse gesturum, nihilne ad fidem tuam putas pertinere? Tum Cotta ridens, Possem tibi, inquit, Crasse, concedere: sed vide, ne quid Catulus attulerit religionis: opus hoc censorium est: id autem committere, vide quàm sit homini turpe censorio. Agite verò, ille inquit, ut vultis. Sed nunc quidem, quoniam id temporis est, surgendum censeo, & requiescendum: post meridiem, si ita vobis est commodum, loquemur aliquid, nisi fortè in crastinum differre mavultis. Omnes se vel statim, vel, si ipse post meridiem mallet, quamprimum tamen audire velle dixerunt.

LIBER TERTIUS.

In tertio libro partes Elocutionis Crasso deferuntur: hic enim in iis, quæ ad ornatum orationis pertinent, magis elaboravit. Priùs igitur de universo genere dicendi pauca loquitur: deinde ad eas quatuor partes, quibus Elocutio continetur, purè, dilucidè, ornatè, & aptè dicendi, sese revocat. Has singulas partes percurrit; præcipuè vero in ornatu orationis immoratur. Docet quæ verba eligenda sint; qui tropi adhibendi; quos numeros & pedes oratio postulet. Tum ad extremum de actione disserit; docetque quomodo & vox, & gestus, & vultus ad orationem accommodari debeat. Atque hi quidem de Oratore libri ita venusti, ita elegantes sunt, ut ab illis non solùm præcepta, sed exempla eloquentiæ petenda sint. PEARCIUS.

LIBER TERTIUS.

I. INSTITUENTI mihi, Quinte frater, eum sermonem referre, & mandare huic tertio libro, quem post Antonii disputationem Crassus habuisset, acerba sanè recordatio veterem animi curam, molestiamque renovavit. Nam illud immortalitate dignum ingenium, illa humanitas, illa virtus L. Crassi, morte exstincta subitâ est, vix diebus decem post eum diem, qui hoc & superiore libro continetur.

2. Ut enim Romam rediit extremo scenicorum ludorum die, vehementer commotus eâ oratione, quæ ferebatur habita esse in concione a Philippo; quem dixisse constabat, *videndum sibi aliud esse consilium; illo senatu se rempublicam gerere non posse:* manè idibus Septembris & ille & senatus frequens, vocatu Drusi, in curiam venit. Ibi quum Drusus multa de Philippo questus esset, retulit ad senatum de illo ipso, quòd consul in eum ordinem tam graviter in concione esset invectus.

3. Hìc, ut sæpe inter homines sapientissimos constare vidi, quamquam hoc Crasso, quum aliquid accuratiùs dixisset, semper ferè contigisset, ut numquam dixisse meliùs putaretur, tamen omnium con-

ſenſu sic eſſe tum judicatum, ceteros a Craſſo ſemper omnes, illo autem die etiam ipſum a ſeſe ſuperatum. Deploravit enim caſum atque orbitatem ſenatûs; cujus ordinis a conſule, qui quasi parens bonus, aut tutor fidelis eſſe deberet, tamquam ab aliquo nefario prædone diriperetur patrimonium dignitatis: neque verò eſſe mirandum, si, quum ſuis consiliis rempublicam profligaſſet, consilium ſenatûs a republica repudiaret.

4. Hic quum homini & vehementi, & diſerto, & in primis forti ad resiſtendum, Philippo, quasi quaſdam verborum faces admoviſſet, non tulit ille, & graviter exarsit, pignoribuſque ablatis Craſſum inſtituit coërcere. Quo quidem ipſo in loco multa a Craſſo divinitus dicta efferebantur, quum sibi illum conſulem eſſe negaret, cui ſenator ipſe non eſſet. *An tu, quum omnem auctoritatem universi ordinis pro pignore putaris, eamque in conſpectu populi Romani concideris; me his pignoribus exiſtimas poſſe terreri? Non tibi illa ſunt cædenda, si Craſſum vis coërcere: hæc tibi eſt excidenda lingua; quâ vel evulsâ, ſpiritu ipſo libidinem tuam libertas mea refutabit.*

II. Permulta tum vehementissimâ contentione animi, ingenii, virium, ab eo dicta eſſe conſtabat; ſententiamque eam, quam ſenatus frequens ſecutus eſt, ornatis-

simis & gravissimis verbis, Ut populo Romano satisfieret, numquam senatûs neque consilium reipublicæ neque fidem defuisse, ab eo dictam; & eumdem (id quod in auctoritatibus perscriptis exstat) scribendo affuisse.

6. Illa tamquam cycnea fuit divini hominis vox & oratio, quam quasi exspectantes, post ejus interitum veniebamus in curiam, ut vestigium illud ipsum, in quo ille postremùm institisset, contueremur. Namque tum latus ei dicenti condoluisse, sudoremque multum consecutum esse audiebamus: ex quo quum cohorruisset, cum febri domum rediit, dieque septimo lateris dolore consumptus est.

7. O fallacem hominum spem, fragilemque fortunam, & inanes nostras contentiones! quæ in medio spatio sæpe franguntur & corruunt, aut antè in ipso cursu obruuntur, quàm portum conspicere potuerunt. Nam, quamdiu Crassi fuit, ambitionis labore, vita districta, tamdiu privatis magis officiis, & ingenii laude floruit, quàm fructu amplitudinis, aut reipublicæ dignitate. Qui autem ei annus primus ab honorum perfunctione aditum, omnium concessu, ad summam auctoritatem dabat, is ejus omnem spem, atque omnia vitæ consilia, morte pervertit.

8. Fuit hoc luctuosum suis, acerbum

patriæ, grave bonis omnibus: sed ii tamen rempublicam casus secuti sunt, ut mihi non erepta L. Crasso a diis immortalibus vita, sed donata mors esse videatur. Non vidit flagrantem bello Italiam, non ardentem invidiâ senatum, non sceleris nefarii principes civitatis reos, non luctum filiæ, non exsilium generi, non acerbissimam C. Marii fugam, non illam post reditum ejus cædem omnium crudelissimam, non denique in omni genere deformatam eam civitatem, in qua ipse florentissima multùm omnibus gloriâ præstitisset.

III. Sed quoniam attigi cogitatione vim, varietatemque fortunæ, non vagabitur oratio mea longiùs, atque eis ferè ipsis definietur viris, qui hoc sermone, quem referre cœpimus, continentur. Quis enim non jure beatam L. Crassi mortem illam, quæ est a multis sæpe defleta, dixerit, quum horum ipsorum sit, qui tum cum illo postremùm ferè collocuti sunt, eventum recordatus? Tenemus enim memoriâ, Q. Catulum, virum omni laude præstantem, quum sibi non incolumem fortunam, sed exsilium & fugam deprecaretur, esse coactum, ut vitâ se ipse privaret.

10. Jam M. Antonii in his ipsis rostris, in quibus ille rempublicam constantissimè consul defenderat, quæque censor imperatoriis manubiis ornarat, positum caput

illud fuit, a quo erant multorum civium capita servata. Neque verò longè ab eo C. Julii caput, hospitis Etrusci scelere proditum, cum L. Julii fratris capite jacuit: ut ille, qui hæc non vidit, & vixisse cum republica pariter, & cum illa simul exstinctus esse videatur. Neque enim propinquum suum, maximi animi virum, P. Crassum, suâpte interfectum manu, neque collegæ sui, pontificis maximi, sanguine simulacrum Vestæ respersum esse vidit: cui mœrori (quâ mente ille in patriam fuit) etiam C. Carbonis, inimicissimi hominis, eodem illo die mors nefaria fuisset.

11. Non vidit eorum ipsorum, qui tum adolescentes Crasso se dicarant, horribiles miserosque casus. Ex quibus C. Cotta, quem ille florentem reliquerat, paucis diebus post mortem Crassi depulsus per invidiam tribunatu, non multis ab eo tempore mensibus ejectus est e civitate. Sulpicius autem, qui in eadem invidiæ flamma fuisset, quibuscum privatus conjunctissimè vixerat, hos in tribunatu spoliare instituit omni dignitate: cui quidem ad summam gloriam eloquentiæ florescenti, ferro erepta vita est, & pœna temeritatis non sine magno reipublicæ malo constituta.

12. Ego verò te, Crasse, quum vitæ flore, tum mortis opportunitate, divino consilio & ortum & exstinctum esse arbi-

tror. Nam tibi aut pro virtute animi, constantiaque tua civilis ferri subeunda fuit crudelitas, aut, si qua te fortuna ab atrocitate mortis vindicasset, eadem esse te funerum patriæ spectatorem coëgisset: neque solùm tibi improborum dominatus, sed etiam propter admixtam civium cædem, bonorum victoria mœrori fuisset.

IV. Mihi quidem, Quinte frater, & eorum casus, de quibus antè dixi, & ea, quæ nosmetipsi ob amorem in rempublicam incredibilem & singularem pertulimus, ac sensimus, cogitanti sententia sæpe tua vera ac sapiens videri solet, qui propter tot, tantos, tamque præcipites casus clarissimorum hominum, atque optimorum virorum, me semper ab omni contentione ac dimicatione revocasti.

14. Sed quoniam hæc jam neque integra nobis esse possunt, & summi labores nostri, magnâ compensati gloriâ, mitigantur, pergamus ad ea solatia, quæ non modò sedatis molestiis jucunda, sed etiam hærentibus, salutaria nobis esse possunt; sermonemque L. Crassi reliquum, ac pene postremum memoriæ prodamus: atque ei, etsi nequaquam parem illius ingenio, at pro nostro tamen studio meritam gratiam, debitamque referamus.

15. Neque enim quisquam nostrûm, quum libros Platonis mirabiliter scriptos

legit, in quibus omnibus ferè Socrates exprimitur, non, quamquam illa scripta sunt divinitus, tamen majus quiddam de illo, de quo scripta sunt, suspicatur. Quod item nos postulamus non a te quidem, qui nobis omnia summa tribuis, sed a ceteris, qui hæc in manus sument, ut majus quiddam de L. Crasso, quàm quantùm a nobis exprimetur, suspicentur.

16. Nos enim, qui ipsi sermoni non interfuissemus, & quibus C. Cotta tantummodo locos, ac sententias hujus disputationis tradidisset, quo in genere orationis utrumque oratorem cognoveramus, idipsum sumus in eorum sermone adumbrare conati. Quòd si quis erit, qui ductus opinione vulgi, aut Antonium jejuniorem, aut Crassum pleniorem fuisse putet, quàm quomodo a nobis uterque inductus est: is erit ex iis, qui aut illos non audierit, aut judicare non possit. Nam fuit uterque (ut exposui antea) quum studio, atque ingenio, & doctrinâ præstans omnibus, tum in suo genere perfectus; ut neque in Antonio deesset hic ornatus orationis, neque in Crasso redundaret.

V. Ut igitur ante meridiem discessérunt, paululumque requierunt, in primis hoc a se Cotta animadversum esse dicebat, omne illud tempus meridianum Crassum in acerrima atque attentissima cogita-

tione posuisse ; seseque, qui vultum ejus, quum ei dicendum esset, obtutumque oculorum in cogitando probè nosset, atque in maximis causis sæpe vidisset, tum deditâ operâ, quiescentibus aliis, in eam exhedram venisse, in qua Crassus lectulo posito recubuisset; quumque eum in cogitatione defixum esse sensisset, statim recessisse, atque in eo silentio duas horas ferè esse consumptas. Deinde, quum omnes, inclinato jam in pomeridianum tempus die, venissent ad Crassum, Quid est, Crasse, inquit Julius, imusne sessum? etsi admonitum venimus te, non flagitatum.

18. Tum Crassus, an me tam impudentem esse existimatis, ut vobis hoc præsertim munus putem diutius posse debere? Quinam igitur, inquit ille, locus? an in media silva placet? est enim is maximè & opacus & frigidus. Sanè, inquit Crassus: etenim est in eo loco sedes huic nostro non inopportuna sermoni. Quum placuisset idem ceteris, in silvam venitur, & ibi magna cum audiendi exspectatione considitur.

19. Tum Crassus, Quum auctoritas, atque amicitia vestra, tum Antonii facilitas eripuit, inquit, mihi in optima mea causa libertatem recusandi: quamquam in partienda disputatione nostra, quum sibi de iis, quæ dici ab oratore oporteret, su-

meret; mihi autem relinqueret, ut explicarem quemadmodum illa ornari oporteret; ea divisit, quæ sejuncta esse non possunt. Nam quum omnis ex re, atque verbis constet oratio; neque verba sedem habere possunt, si rem subtraxeris, neque res lumen, si verba semoveris.

20. Ac mihi quidem veteres illi, majus quiddam animo complexi, multò plus etiam vidisse videntur, quàm quantùm nostrorum ingeniorum acies intueri potest: qui omnia hæc, quæ suprà & subter, unum esse, & unâ vi, atque unâ consensione naturæ constricta esse dixerunt. Nullum est enim genus rerum, quod aut avulsum a ceteris per seipsum constare, aut, quo cetera si careant, vim suam atque æternitatem conservare possint.

VI. Sed si hæc major esse ratio videtur, quàm ut hominum possit sensu aut cogitatione comprehendi, est etiam illa Platonis vera, & tibi, Catule, certè non inaudita vox, Omnem doctrinam harum ingenuarum & humanarum artium uno quodam societatis vinculo contineri: ubi enim perspecta vis est rationis ejus, quâ causæ rerum atque exitus cognoscuntur, mirus quidam omnium quasi consensus doctrinarum, concentusque reperitur.

22. Sed si hoc quoque videtur esse altius, quàm ut id nos humi strati suspicere

possimus, illud certè tamen, quod amplexi ſumus, quod profitemur, quod ſuſcepimus, noſſe & tenere debemus. Una eſt enim, quod & ego heſternâ die dixi, & aliquot locis antemeridiano ſermone significavit Antonius, eloquentia, quaſcumque in oras diſputationis, regioneſve delàta eſt.

23. Nam sive de cœli natura loquitur; sive de terræ, sive de divina vi, sive de humana; sive ex inferiore loco, sive ex æquo, sive ex ſuperiore; sive ut impellat homines, sive ut doceat, sive ut deterreat, sive ut concitet, sive ut reflectat, sive ut incendat, sive ut leniat; sive ad paucos, sive ad multos, sive inter alienos, sive cum ſuis, sive ſecum, rivis eſt diducta oratio, non fontibus: & quocumque ingreditur, eodem eſt inſtructu ornatuque comitata.

24. Sed quoniam oppressi jam ſumus opinionibus non modò vulgi, verùm etiam hominum leviter eruditorum, qui, quæ complecti tota nequeunt, hæc faciliùs divulſa & quasi diſcerpta contrectant; & qui, tamquam ab animo corpus, sic a ſententiis verba ſejungunt, quorum sine interitu fieri neutrum poteſt; non ſuſcipiam oratione meâ plus quàm mihi imponitur: tantùm significabo brevi, neque verborum ornatum inveniri poſſe non partitis expresſiſque ſententiis, neque eſſe ullam ſenten-

tiam illustrem sine luce verborum. Sed prius quàm illa conor attingere, quibus orationem ornari atque illuminari putem, proponam breviter, quid sentiam de universo genere dicendi.

VII. Natura nulla est (ut mihi videtur) quæ non habeat in suo genere res complures dissimiles inter se, quæ tamen consimili laude dignentur. Nam & auribus multa percipimus, quæ, etsi nos vocibus delectant, tamen ita sunt varia sæpe, ut id, quod proximum audias, jucundissimum esse videatur: & oculis colliguntur pene innumerabiles voluptates, quæ nos ita capiunt, ut unum sensum dissimili genere delectent: & reliquos sensus voluptates oblectant dispares, ut sit difficile judicium excellentis maximè suavitatis.

26. At hoc idem, quod est in naturis rerum, transferri potest etiam ad artes. Una fingendi est ars, in qua præstantes fuerunt Myro, Polycletus, Lysippus, qui omnes inter se dissimiles fuerunt; sed ita tamen, ut neminem sui velis esse dissimilem. Una est ars ratioque picturæ, dissimillimique tamen inter se Zeuxis, Aglaophon, Apelles: neque eorum quisquam est, cui quidquam in arte sua deesse videatur. Et, si hoc in his quasi mutis artibus est mirandum, & tamen verum; quantò admirabilius in oratione atque in lingua? quæ quum in iisdem

ſententiis verbiſque verſetur, ſummas habet dissimilitudines; non sic, ut alii vituperandi sint, ſed ut ii, quos conſtet eſſe laudandos, in diſpari tamen genere laudentur.

27. Atque id primùm in poëtis cerni licet, quibus eſt proxima cognatio cum oratoribus, quàm sint inter ſeſe Ennius, Pacuvius, Acciuſque dissimiles; quàm apud Græcos, Æſchylus, Sophocles, Euripides, quamquam omnibus par pene laus in dissimili ſcribendi genere tribuatur.

28. Adſpicite nunc eos homines, atque intuemini, quorum de facultate quærimus, quid intersit inter oratorum ſtudia atque naturas. Suavitatem Iſocrates, ſubtilitatem Lysias, acumen Hyperides, ſonitum Æſchines, vim Demoſthenes habuit. Quis eorum non egregius? tamen quis cujusquam nisi ſui similis? Gravitatem Africanus, lenitatem Lælius, aſperitatem Galba, profluens quiddam habuit Carbo & canorum. Quis horum non princeps temporibus illis fuit? & ſuo tamen quiſque in genere princeps.

VIII. Sed quid ego vetera conquiram, quum mihi liceat uti præſentibus exemplis atque vivis? Quid jucundius auribus noſtris umquam accidit hujus oratione Catuli? quæ eſt pura sic, ut Latinè loqui pene ſolus videatur: sic autem gravis, ut in singulari

dignitate omnis tamen adsit humanitas ac lepos. Quid multa? istum audiens equidem sic judicare soleo, quidquid aut addideris, aut mutaveris, aut detraxeris, vitiosius & deterius futurum.

30. Quid noster hic Cæsar? nonne novam quamdam rationem attulit orationis, & dicendi genus induxit propè singulare? Quis umquam res, præter hunc, tragicas pene comicè, tristes remissè, severas hilarè, forenses scenicâ propè venustate tractavit; atque ita, ut neque jocus magnitudine rerum excluderetur, nec gravitas facetiis minueretur?

31. Ecce præsentes duo propè æquales Sulpicius & Cotta: quid tam inter se dissimile? quid tam in suo genere præstans? Limatus alter & subtilis, rem explicans propriis aptisque verbis, hæret in causa semper; &, quid judici probandum sit, quum acutissimè vidit, omissis ceteris argumentis, in eo mentem orationemque defigit. Sulpicius autem fortissimo quodam animi impetu, plenissimâ & maximâ voce, summâ contentione corporis, & dignitate motûs, verborum quoque eâ gravitate & copiâ est, ut unus ad dicendum instructissimus a natura esse videatur.

IX. Ad nosmetipsos jam revertor (quoniam sic fuimus semper comparati, ut hominum sermonibus quasi in aliquod con-

tentionis judicium vocaremur) quid tam dissimile, quàm ego in dicendo, & Antonius? quum ille is sit orator, ut nihil eo possit esse præstantius; ego autem, quamquam memet mei pœnitet, cum hoc maximè tamen in comparatione conjungar.

32. Videtisne, genus hoc quod sit Antonii? forte, vehemens, commotum in agendo, præmunitum, & ex omni parte causæ septum, acre, acutum, enucleatum, in unaquaque re commorans, honestè cedens, acriter insequens, terrens, supplicans, summâ orationis varietate, nullâ nostrarum aurium satietate.

33. Nos autem, quicumque in dicendo sumus (quoniam esse aliquo in numero vobis videmur) certè tamen ab hujus multùm genere distamus; quod quale sit, non est meum dicere, propterea quòd minimè quisque sibi notus est, & difficillimè de se quisque sentit: sed tamen dissimilitudo intelligi potest, & ex motûs mei mediocritate, & ex eo, quòd, quibus vestigiis primùm institi, in iis ferè soleo perorare; & quòd aliquantò me major in verbis, & in sententiis eligendis, quàm eum, labor & cura torquet, verentem, ne, si paulò obsoletior fuerit oratio, non digna exspectatione & silentio fuisse videatur.

34. Quòd si in nobis, qui adsumus, tantæ dissimilitudines, tam certæ res cujus-

que propriæ, & in ea varietate ferè melius a deteriore, facultate magis, quàm genere diſtinguitur; atque omne laudatur, quod in ſuo genere perfectum eſt: quid cenſetis, si omnes, qui ubique ſunt, aut fuerunt oratores, amplecti voluerimus? nonne fore, ut, quot oratores, totidem pene reperiantur genera dicendi? Ex qua mea diſputatione forsitan occurrat illud, si pene innumerabiles sint quasi formæ figuræque dicendi, ſpecie diſpares, genere laudabiles; non poſſe ea, quæ inter ſe diſcrepant, iiſdem præceptis, atque in una inſtitutione formari.

35. Quod non eſt ita: diligentissiméque hoc eſt eis, qui inſtituunt aliquos, atque erudiunt, videndum, quò ſua quemque natura maximè ferre videatur. Etenim videmus, ex eodem quasi ludo ſummorum in ſuo cujuſque genere artificum & magiſtrorum exiſſe diſcipulos dissimiles inter ſe, attamen laudandos, quum ad cujuſque naturam inſtitutio doctoris accommodaretur.

36. Cujus eſt vel maximè insigne illud exemplum (ut ceteras artes omittamus) quod dicebat Iſocrates, doctor singularis, *se calcaribus in Ephoro, contrà autem in Theopompo frenis uti ſolere.* Alterum enim exſultantem verborum audaciâ reprimebat, alterum cunctantem, & quasi verecundantem incitabat. Neque eos similes

effecit inter ſe, ſed tantùm alteri affinxit, de altero limavit, ut id conformaret in utroque, quod utriuſque natura pateretur.

X. Hæc eò mihi prædicenda fuerunt, ut, si non omnia, quæ proponerentur a me, ad omnium veſtrûm ſtudium, & ad genus id, quod quiſque veſtrûm in dicendo probaret, adhæreſcerent, id a me genus exprimi ſentiretis, quod maximè mihi ipsi probaretur. Ergo hæc & agenda ſunt ab oratore, quæ explicavit Antonius, & dicenda quodam modo. Quinam igitur dicendi eſt modus melior (nam de actione pòſt videro) quàm ut Latinè, ut planè, ut ornatè, ut ad id, quodcumque agetur, aptè, congruenterque dicamus.

38. Atque eorum quidem, quæ duo prima dixi, rationem non arbitror exſpectari a me, puri, dilucidique ſermonis. Neque enim conamur docere eum dicere, qui loqui neſciat: nec ſperare, qui Latinè non possit, hunc ornatè eſſe dicturum: neque verò, qui non dicat, quod intelligamus, hunc poſſe, quod admiremur, dicere. Linquamus igitur hæc, quæ cognitionem habent facilem, uſum neceſſarium: nam alterum traditur litteris, doctrinâque puerili; alterum adhibetur ob eam cauſam, ut intelligatur, quid quiſque dicat: quod videmus ita eſſe neceſſarium, ut tamen eò minus nihil eſſe possit.

39. Sed omnis loquendi elegantia, quamquam expolitur ſcientiâ litterarum, tamen augetur legendis oratoribus & poëtis : ſunt enim illi veteres, qui ornare nondum poterant ea, quæ dicebant, omnes propè præclarè locuti ; quorum ſermone aſſuefactî qui erunt, ne cupientes quidem poterunt loqui, nisi Latinè. Neque tamen erit utendum verbis iis, quibus jam conſuetudo nostra non utitur, nisi quando ornandi cauſâ, parcè, quod oſtendam : ſed usitatis ita poterit uti, lectissimis ut utatur, is, qui in veteribus erit ſcriptis ſtudiosè & multùm volutatus.

XI. Atque, ut Latinè loquamur, non ſolùm videndum eſt, ut & verba efferamus ea, quæ nemo jure reprehendat ; & ea sic & casibus, & temporibus, & genere, & numero conſervemus, ut ne quid perturbatum, ac diſcrepans, aut præpoſterum sit ; ſed etiam lingua, & ſpiritus, & vocis ſonus eſt ipſe moderandus.

41. Nolo exprimi litteras putidiùs, nolo obſcurari negligentiùs : nolo verba exiliter exanimata exire, nolo inflata & quasi anhelata graviùs : nam de voce nondum ea dico, quæ ſunt actionis ; ſed hoc, quod mihi cum ſermone quasi conjunctum videtur. Sunt enim certa vitia, quæ nemo eſt, quin effugere cupiat ; mollis vox, ut muliebris, aut quasi extra modum abſona atque abſurda.

42. Eſt autem vitium, quod nonnulli de induſtria conſectantur: ruſtica vox & agreſtis quoſdam delectat, quò magis antiquitatem, si ita ſonet, eorum ſermo retinere videatur; ut tuus, Catule, ſodalis, L. Cotta, gaudere mihi videtur gravitate linguæ, ſonoque vocis agreſti, & illud quod loquitur, priſcum viſum iri putat, si planè fuerit ruſticanum. Me autem tuus ſonus, & ſuavitas iſta delectat; omitto verborum, quamquam eſt caput; verùm id affert ratio, docent litteræ, confirmat conſuetudo & legendi, & loquendi. Sed hanc dico ſuavitatem, quæ exit ex ore: quæ quidem, ut apud Græcos, Atticorum, sic in Latino ſermone, hujus eſt urbis maximè propria.

43. Athenis jam diu doctrina ipſorum Athenienſium interiit, domicilium tantùm in illa urbe remanet ſtudiorum, quibus vacant cives, peregrini fruuntur, capti quodammodo nomine urbis & auctoritate: tamen eruditissimos homines Asiaticos quivis Athenienſis indoctus, non verbis, ſed ſono vocis, nec tam bene, quàm ſuaviter loquendo, facilè ſuperabit. Noſtri minùs ſtudent litteris, quàm Latini: tamen ex iſtis, quos noſtis, urbanis, in quibus minimùm eſt litterarum, nemo eſt quin litteratissimum togatorum omnium, Q. Valerium Soranum, lenitate vocis, atque

ipſo oris preſſu & ſono facilè vincat.

XII. Quare quum sit quædam certa vox Romani generis urbiſque propria, in qua nihil offendi, nihil diſplicere, nihil animadverti possit, nihil ſonare aut olere peregrinum, hanc ſequamur: neque ſolùm ruſticam aſperitatem, ſed etiam peregrinam inſolentiam fugere diſcamus.

45. Equidem quum audio ſocrum meam Læliam (faciliùs enim mulieres incorruptam antiquitatem conſervant, quòd multorum ſermonis expertes ea tenent ſemper, quæ prima didicerunt) ſed eam sic audio, ut Plautum mihi, aut Nævium videar audire: ſono ipſo vocis ita recto & simplici eſt, ut nihil oſtentationis, aut imitationis afferre videatur: ex quo sic locutum eſſe ejus patrem judico, sic majores; non aſperè, ut ille, quem dixi, non vaſtè, non ruſticè, non hiulcè, ſed preſsè, & æquabiliter, & leniter. Quare Cotta noſter, cujus tu illa lata, Sulpici, nonnumquam imitaris, ut *iota* litteram tollas, & *e* plenissimum dicas, non mihi oratores antiquos, ſed meſſores videtur imitari.

46. Hìc quum arrisiſſet ipſe Sulpicius; Sic agam vobiſcum, inquit Craſſus, ut, quoniam me loqui voluiſtis, aliquid de veſtris vitiis audiatis. Utinam quidem! inquit ille: id enim ipſum volumus, idque si feceris, multa (ut arbitror) hìc hodie vitia ponemus.

47. At enim non sine meo periculo, Crassus inquit, possum, Sulpici, te reprehendere, quoniam Antonius mihi te simillimum dixit sibi videri. Tum ille, Tum quod monuit idem, ut ea, quæ in quoque maxima essent, imitaremur; ex quo vereor, ne nihil sim tui, nisi supplosionem pedis imitatus, & pauca quædam verba, & aliquem, si fortè, motum. Ergo ista, inquit Crassus, quæ habes a me, non reprehendo, ne meipsum irrideam: sunt autem ea multò & plura, & majora, quàm dicis. Quæ autem sunt aut tua planè, aut imitatione ex aliquo expressa, de iis te, si quis me fortè locus admonuerit, commonebo.

XIII. Prætereamus igitur præcepta Latinè loquendi, quæ puerilis doctrina tradit, & subtilior cognitio ac ratio litterarum alit, aut consuetudo sermonis quotidiani ac domestici; libri confirmant, & lectio veterum oratorum, & poëtarum. Neque verò in illo altero diutius commoremur, ut disputemus, quibus rebus assequi possimus, ut ea, quæ dicamus, intelligantur.

49. Latinè scilicet dicendo, verbis usitatis, ac propriè demonstrantibus ea, quæ significari ac declarari volemus, sine ambiguo verbo, aut sermone, non nimis longâ continuatione verborum, non valde

productis iis, quæ similitudinis causâ ex aliis rebus transferuntur, non discerptis sententiis, non præposteris temporibus, non confusis personis, non perturbato ordine. Quid multa? tam facilis est tota res, ut mihi permirum sæpe videatur, quum difficiliùs intelligatur, quid patronus velit dicere, quàm si ipse ille, qui patronum adhibet, de re sua diceret.

50. Isti enim, qui ad nos causas deferunt, ita nos plerumque ipsi docent, ut non desideres planiùs dici. Easdem res autem simul ac Fufius, aut vester æqualis Pomponius, agere cœpit, non æquè, quid dicant, nisi admodum attendi, intelligo; ita confusa est oratio, ita perturbata, nihil ut sit primum, nihil ut secundum: tantaque insolentia ac turba verborum, ut oratio, quæ lumen adhibere rebus debet, ea obscuritatem & tenebras afferat, atque ut quodammodo ipsi sibi in dicendo obstrepere videantur. Verùm, si placet, quoniam hæc satis spero, vobis quidem certè majoribus, molesta & putida videri, ad reliqua aliquantò odiosiora pergamus.

XIV. Atqui vides, inquit Antonius, quum alias res agamus, quàm te inviti audiamus, qui adduci possumus (de me enim conjicio) relictis ut rebus omnibus te sectemur, te audiamus: ita de horridis rebus nitida, de jejunis plena, de pervulgatis nova quædam est oratio tua.

52. Faciles enim, inquit, Antoni, partes eæ fuerunt duæ, quas modò percurri, vel potiùs pene præterii, Latinè loquendi, planéque dicendi : reliquæ ſunt magnæ, implicatæ, variæ, graves, quibus omnis admiratio ingenii, omnis laus eloquentiæ continetur. Nemo enim umquam eſt oratorem, quòd Latinè loqueretur, admiratus : si eſt aliter, irrident ; neque eum oratorem tantummodo, ſed hominem non putant. Nemo extulit eum verbis, qui ita dixiſſet, ut, qui adeſſent, intelligerent quid diceret ; ſed contempsit eum, qui minùs id facere potuiſſet.

53. In quo igitur homines exhorreſcunt ? quem ſtupefacti dicentem intuentur ? in quo exclamant ? quem deum, ut ita dicam, inter homines putant ? qui diſtinctè, qui explicatè, qui abundanter, qui illuminatè & rebus, & verbis dicunt, & in ipſa oratione quasi quemdam numerum verſumque conficiunt ; id eſt, quod dico, ornatè. Qui idem ita moderantur, ut perſonarum dignitates ferunt, ii ſunt in eo genere laudandi laudis, quod ego aptum & congruens nomino.

54. Qui ita dicerent, eos negavit adhuc ſe vidiſſe Antonius, & iis hoc nomen dixit eloquentiæ ſolis eſſe tribuendum. Quare omnes iſtos, me auctore, deridete atque contemnite, qui ſe horum, qui nunc ita appellantur,

appellantur, rhetorum præceptis omnem oratorum vim complexos esse arbitrantur; neque adhuc quam personam teneant, aut quid profiteantur, intelligere potuerunt. Verùm enim oratori, quæ sunt in hominum vita (quandoquidem in ea versatur orator, atque ea est ei subjecta materies) omnia quæsita, audita, lecta, disputata, tractata, agitata esse debent.

55. Est enim eloquentia una quædam de summis virtutibus; quamquam sunt omnes virtutes æquales & pares, sed tamen est species alia magis aliâ formosa & illustris: sicut hæc vis, quæ scientiam complexa rerum, sensa mentis, & consilia, sic verbis explicat, ut eos, qui audiunt, quocumque incubuerit, possit impellere; quæ quò major est vis, hòc est magis probitate jungenda, summâque prudentiâ: quarum virtutum expertibus si dicendi copiam tradiderimus, non eos quidem oratores effecerimus, sed furentibus quædam arma dederimus.

XV. Hanc, inquam, cogitandi pronuntiandique rationem, vimque dicendi, veteres Græci sapientiam nominabant. Hinc illi Lycurgi, hinc Pittaci, hinc Solones; atque ab hac similitudine Coruncanii nostri, Fabricii, Catones, Scipiones fuerunt, non tam fortasse docti, sed impetu mentis simili & voluntate. Eâdem

autem alii prudentiâ, ſed consilio ad vitæ ſtudia diſpari, quietem atque otium ſecuti, ut Pythagoras, Democritus, Anaxagoras, a regendis civitatibus totos ſe ad cognitionem rerum tranſtulerunt: quæ vita propter tranquillitatem, & propter ipsius ſcientiæ ſuavitatem, quâ nihil eſt hominibus jucundius, plures, quàm utile fuit rebus publicis, delectavit.

57. Itaque, ut ei ſtudio ſe excellentissimis ingeniis homines dediderunt, ex ea ſumma facultate vacui ac liberi temporis, multò plura, quàm erat neceſſe, doctissimi homines, otio nimio, & ingeniis uberrimis affluentes, curanda sibi eſſe, ac quærenda, & inveſtiganda duxerunt. Nam vetus quidem illa doctrina eadem videtur & rectè faciendi, & bene dicendi magiſtra; neque disjuncti doctores, ſed iidem erant vivendi præceptores, atque dicendi: ut ille apud Homerum Phœnix, qui ſe a Peleo patre Achilli juveni comitem eſſe datum dicit ad bellum, ut illum efficeret *oratorem verborum, actoremque rerum.*

58. Sed ut homines labore assiduo & quotidiano aſſueti, quum tempeſtatis cauſâ opere prohibentur, ad pilam ſe, aut ad teſſeras conferunt, aut etiam novum sibi ipsi aliquem excogitant in otio ludum: sic illi a negotiis publicis, tamquam ab opere, aut temporibus exclusi, aut voluntate ſuâ

feriati, totos se alii ad poëtas, alii ad geometras, alii ad musicos contulerunt, alii etiam, ut dialectici, novum sibi ipsi studium ludumque pepererunt, atque in iis artibus, quæ repertæ sunt, ut puerorum mentes ad humanitatem fingerentur atque virtutem, omne tempus atque ætates suas consumpserunt.

XVI. Sed quòd erant quidam, iique multi, qui aut in republica propter ancipitem, quæ non potest esse sejuncta, faciendi, dicendique sapientiam, florerent, ut Themistocles, ut Pericles, ut Theramenes; aut, qui minùs ipsi in republica versarentur, sed hujus tamen ejusdem sapientiæ doctores essent, ut Gorgias, Thrasymachus, Isocrates: inventi sunt, qui quum ipsi doctrinâ & ingeniis abundarent, a re autem civili, & a negotiis, animi quodam judicio, abhorrerent, hanc dicendi exercitationem exagitarent, atque contemnerent: quorum princeps Socrates fuit, is, qui omnium eruditorum testimonio, totiusque judicio Græciæ, quum prudentiâ, & acumine, & venustate, & subtilitate, tum verò eloquentiâ, varietate, copiâ, quam se cumque in partem dedisset, omnium fuit facilè princeps.

60. Hic iis, qui hæc, quæ nos nunc quærimus, tractarent, agerent, docerent, quum nomine appellarentur uno, quòd

omnis rerum optimarum cognitio, atque in iis exercitatio, *philoſophia* nominaretur, hoc commune nomen eripuit, ſapienterque ſentiendi, & ornatè dicendi ſcientiam, re cohærentes, diſputationibus ſuis ſeparavit: cujus ingenium, varioſque ſermones immortalitati ſcriptis ſuis Plato tradidit, quum ipſe litteram Socrates nullam reliquiſſet.

61. Hinc diſcidium illud exſtitit quaſi linguæ atque cordis, abſurdum ſanè, & inutile, & reprehendendum, ut alii nos ſapere, alii dicere docerent. Nam, quum eſſent plures orti ferè a Socrate, quòd ex illius variis, & diverſis, & in omnem partem diffuſis diſputationibus alius aliud apprehenderat, proſeminatæ ſunt quaſi familiæ diſſentientes inter ſe, & multùm disjunctæ & diſpares, quum tamen omnes ſe philoſophi Socraticos & dici vellent, & eſſe arbitrarentur.

XVII. Ac primò ab ipſo Platone Ariſtoteles & Xenocrates; quorum alter Peripateticorum, alter Academiæ nomen obtinuit: deinde ab Antiſthene, qui patientiam & duritiam in Socratico ſermone maximè adamarat, Cynici primùm, deinde Stoici: tum ab Ariſtippo, quem illæ magis voluptariæ diſputationes delectarant, Cyrenaica philoſophia manavit, quam ille, & ejus poſteri ſimpliciter defenderant; ii,

qui nunc voluptate omnia metiuntur, dum verecundiùs id agunt, nec dignitati ſatisfaciunt, quam non aſpernantur, nec voluptatem tuentur, quam amplexari volunt.

63. Fuerunt etiam alia genera philoſophorum, ferè qui ſe omnes Socraticos eſſe dicebant; Eretricorum, Herilliorum, Megaricorum, Pyrrhoneorum: ſed ea horum vi & diſputationibus ſunt jamdiu fracta & exſtincta. Ex illis autem, quæ remanent, ea philoſophia, quæ ſuſcepit patrocinium voluptatis, etsi cui vera videatur, procul abeſt tamen ab eo viro, quem quærimus, & quem auctorem publici consilii & regendæ civitatis ducem, & ſententiæ, atque eloquentiæ principem, in ſenatu, in populo, in causis publicis eſſe volumus. Nec ulla tamen ei philoſophiæ fiet injuria a nobis: non enim repelletur inde, quò aggredi cupiet; ſed in hortulis quieſcet ſuis, ubi vult; ubi etiam recubans molliter & delicatè, nos avocat a roſtris, a judiciis, a curia, fortaſſe ſapienter, hac præſertim republicâ.

64. Verùm ego non quæro nunc, quæ sit philoſophia verissima, ſed quæ oratori conjuncta maximè. Quare iſtos sine ulla contumelia dimittamus: ſunt enim & boni viri, &, quoniam sibi ita videntur, beati:

tantúmque eos admoneamus, ut illud, etiam si eſt veriſſimum, tacitum tamen, tamquam myſterium, teneant, quòd negant verſari in republica eſſe ſapientis: nam, si hoc nobis, atque optimo cuique perſuaſerint, non poterunt ipsi eſſe, id quod maximè cupiunt, otiosi.

XVIII. Stoicos autem, quos minimè improbo, dimitto tamen, nec eos iratos vereor, quoniam omnino iraſci neſciunt: atque hanc iis habeo gratiam, quòd ſoli ex omnibus eloquentiam, virtutem, ac ſapientiam eſſe dixerunt: ſed utrumque eſt in his, quod ab hoc, quem inſtruimus, oratore valde abhorreat, vel quòd omnes, qui ſapientes non sint, ſervos, latrones, hostes, inſanos eſſe dicunt; neque tamen quemquam eſſe ſapientem: valde autem eſt abſurdum, ei concionem, aut ſenatum, aut ullum cœtum hominum committere, cui nemo illorum, qui adsint, ſanus, nemo civis, nemo liber eſſe videatur.

66. Accedit, quòd orationis etiam genus habent fortaſſe ſubtile, & certè acutum; ſed, ut in oratore, exile, inusitatum, abhorrens ab auribus vulgi, obſcurum, inane, jejunum, ac tandem ejusmodi, quo uti ad vulgus nullo modo possit. Alia enim & bona, & mala videntur Stoicis, & ceteris civibus, vel potiùs gentibus: alia vis honoris, ignominiæ, præ-

mii, supplicii: verè, an secus, nihil ad hoc tempus: sed ea si sequamur, nullam umquam rem dicendo expedire possimus.

67. Reliqui sunt Peripatetici, & Academici; quamquam Academicorum nomen est unum, sententiæ duæ. Nam Speusippus Platonis sororis filius, & Xenocrates, qui Platonem audierat, & qui Xenocratem, Polemo & Crantor, nihil ab Aristotele, qui unà audierat Platonem, magnopere dissensit: copiâ fortasse & varietate dicendi pares non fuerunt. Arcesilas primùm, qui Polemonem audierat, ex variis Platonis libris, sermonibusque Socraticis hoc maximè arripuit, nihil esse certi, quod aut sensibus, aut animo percipi possit: quem ferunt eximio quodam usum lepore dicendi, aspernatum esse omne animi sensûsque judicium, primumque instituisse (quamquam id fuit Socraticum maximè) non, quid ipse sentiret, ostendere; sed contra id, quod quisque se sentire dixisset, disputare.

68. Hinc hæc recentior Academia emanavit, in qua exstitit divinâ quadam celeritate ingenii dicendique copiâ Carneades: cujus etsi multos auditores cognovi Athenis, tamen auctores certissimos laudare possum, & socerum meum Scævolam, qui eum Romæ audivit adolescens, & Q. Metellum L. filium, familiarem

meum, clarissimum virum, qui illum a se adolescente Athenis, jam affectum senectute, multos dies auditum esse dicebat.

XIX. Hæc autem, ut ex Apennino fluminum, sic ex communi sapientium jugo sunt doctrinarum facta divortia, ut philosophi, tamquam in superum mare Ionium defluerent, Græcum quoddam & portuosum; oratores autem in inferum hoc, Tuscum & barbarum, scopulosum atque infestum, laberentur, in quo etiam ipse Ulysses erraffet.

70. Quare si hac eloquentiâ, atque hoc oratore contenti sumus, qui sciat aut negare oportere, quod arguare, aut, si id non possis, tum ostendere, quod is fecerit, qui insimuletur, aut rectè factum, aut alterius culpâ aut injuriâ, aut ex lege, aut non contra legem, aut imprudentiâ, aut necessariò; aut non eo nomine usurpandum, quo arguatur; aut non ita agi, ut debuerit ac licuerit: &, si satis esse putatis, ea, quæ isti scriptores artis docent, discere, quæ multò tamen ornatiùs, quàm ab illis dicuntur, & uberiùs explicavit Antonius; sed, si his contenti estis, atque iis etiam, quæ dici voluistis a me: ex ingenti quodam oratorem, immensoque campo in exiguum sanè gyrum compellitis.

71. Sin veterem illum Periclem, aut hunc etiam, qui familiarior nobis propter ſcriptorum multitudinem eſt, Demoſthenem, ſequi vultis; &, si illam præclaram & eximiam ſpeciem oratoris perfecti, & pulchritudinem adamaſtis; aut vobis hæc Carneadia, aut illa Ariſtotelia vis comprehendenda eſt.

72. Namque, ut antè dixi, veteres illi uſque ad Socratem, omnem omnium rerum, quæ ad mores hominum, quæ ad vitam, quæ ad virtutem, quæ ad rempublicam pertinebant, cognitionem & ſcientiam cum dicendi ratione jungebant: poſtea diſſociati, ut expoſui, a Socrate diſerti a doctis, & deinceps a Socraticis item omnibus, philoſophi eloquentiam deſpexerunt, oratores ſapientiam: neque quidquam ex alterius parte tetigerunt, nisi quod illi ab his, aut ab illis hi mutuarentur; ex quo promiſcuè haurirent, si manere in priſtina communione voluiſſent.

73. Sed, ut pontifices veteres, propter ſacrificiorum multitudinem, tres viros epulones eſſe voluerunt, quum eſſent ipsi a Numa, ut etiam illud ludorum epulare ſacrificium facerent, inſtituti: sic Socratici a ſe cauſarum actores, & a communi philoſophiæ nomine ſeparaverunt, quum veteres dicendi & intelligendi mirificam ſocietatem eſſe voluiſſent.

XX. Quæ quum ita sint, paululum equidem de me deprecabor, & petam a vobis, ut ea, quæ dicam, non de memetipſo, ſed de oratore dicere putetis. Ego enim ſum is, qui, quum ſummo ſtudio patris in pueritia doctus eſſem, & in forum ingenii tantùm, quantùm ipſe ſentio, non tantùm quantùm forsitan vobis videar, detuliſſem, non possim dicere, me hæc, quæ nunc complector, perinde, ut dicam diſcenda eſſe, didiciſſe: quippe qui omnium maturrimè ad publicas cauſas acceſſerim, annoſque natus unum & viginti nobilissimum hominem & eloquentissimum in judicium vocarim; cui diſciplina fuerit forum; magister, uſus & leges, & inſtituta populi Romani moſque majorum.

75. Paulùm sitiens iſtarum artium, de quibus loquor, guſtavi, quæſtor in Asia quum eſſem, æqualem ferè meum ex Academia rhetorem nactus, Metrodorum illum, de cujus memoria commemoravit Antonius; & inde decedens, Athenis; ubi ego diutius eſſem moratus, nisi Atheniensibus, quòd myſteria non referrent, ad quæ biduo ſeriùs veneram, ſuccenſuisſem. Quare hoc, quòd complector tantam ſcientiam vimque doctrinæ, non modò non pro me, ſed contra me eſt potiùs (non enim, quid ego, ſed quid orator possit,

diſputo) atque hos omnes, qui artes rhetoricas exponunt, perridiculos. Scribunt enim de litium genere, & de principiis, & de narrationibus.

76. Illa vis autem eloquentiæ tanta eſt, ut omnium rerum, virtutum, officiorum, omniſque naturæ, quæ mores hominum, quæ animos, quæ vitam continet, originem, vim mutationeſque teneat; eadem mores, leges, jura deſcribat, rempublicam regat; omniaque ad quamcumque rem pertineant, ornatè, copioſéque dicat.

77. In quo genere nos quidem verſamur tantùm, quantùm poſſumus, quantùm ingenio, quantùm mediocri doctrinâ, quantùm uſu valemus: neque tamen iſtis, qui in una philoſophia quasi tabernaculum vitæ ſuæ collocarunt, multùm ſanè in diſputatione concedimus.

XXI. Quid enim meus familiaris C. Velleius afferre poteſt, quamobrem voluptas sit ſummum bonum, quod ego non copiosiùs possim vel tutari, si velim, vel refellere ex illis locis, quos expoſuit Antonius, hac dicendi exercitatione, in qua Velleius eſt rudis, unuſquiſque noſtrûm verſatus? Quid eſt, quod aut Sext. Pompeius, aut duo Balbi, aut meus amicus, qui cum Panætio vixit, M. Vigellius, de virtute, homines Stoici, possint dicere, qua in diſputatione ego his debeam, aut veſtrûm quiſquam concedere?

79. Non eſt enim philoſophia ſimilis artium reliquarum. Nam quid faciat in geometria, qui non didicerit? quid in muſicis? aut taceat oportebit, aut ne ſanus quidem judicetur. Hæc verò, quæ ſunt in philoſophia, ingeniis eruuntur ad id, quod in quoque veriſimile eſt, eliciendum, acutis atque acribus, eaque exercitatâ oratione poliuntur. Hic, hic noſter vulgaris orator, ſi minùs erit doctus, attamen in dicendo exercitatus, hac ipſâ exercitatione communi, iſtos quidem noſtros verberabit, neque ſe ab iis contemni ac deſpici ſinet.

80. Sin aliquis exſtiterit aliquando, qui Ariſtotelio more de omnibus rebus in utramque partem ſententiam poſſit dicere, & in omni cauſa duas contrarias orationes, præceptis illius cognitis, explicare, aut hoc Arceſilæ modo, & Carneadis, contra omne, quod propoſitum ſit, diſſerat; quique ad eam rationem adjungat hunc rhetoricum uſum, moremque exercitationemque dicendi; is ſit verus, is perfectus, is ſolus orator. Nam neque ſine forenſibus nervis ſatis vehemens & gravis, nec ſine varietate doctrinæ ſatis politus & ſapiens eſſe orator poteſt.

81. Quare Coracem iſtum veſtrum patiamur nos quidem pullos ſuos excludere in nido, qui evolent, clamatores odioſi ac moleſti; Pamphilumque neſcio quem

sinamus in insulis tantam rem, tamquam pueriles delicias aliquas depingere: nosque ipsi hac tam exiguâ disputatione hesterni & hodierni diei totum oratoris munus explicemus; dummodo illa res tanta sit, ut omnibus philosophorum libris, quos nemo rhetorum istorum umquam attigit, comprehensa esse videatur.

XXII. Tum Catulus, Haudquaquam hercle, inquit, Crasse, mirandum est, esse in te tantam dicendi vel vim, vel suavitatem, vel copiam; quem quidem antea naturâ rebar ita dicere, ut mihi non solùm orator summus, sed etiam sapientissimus homo viderere: nunc intelligo illa te semper etiam potiora duxisse, quæ ad sapientiam spectarent, atque ex his hanc dicendi copiam fluxisse. Sed tamen, quum omnes gradus ætatis recordor tuæ, quumque vitam tuam, ac studia considero; neque, quo tempore ista didiceris, video; nec magnopere te istis studiis, hominibus, libris, intelligo deditum; neque tamen possum statuere, utrùm magis mirer, te illa, quæ mihi persuades maxima esse adjumenta, potuisse in tuis tantis occupationibus perdiscere; an, si non potueris, posse isto modo dicere.

83. Hîc Crassus, Hoc tibi, inquit, Catule, primùm persuadeas velim, me non multò secus facere, quum de oratore dis-

putem, ac facerem, si esset mihi de histrione dicendum. Negarem enim posse eum satisfacere in gestu, nisi palæstram, nisi saltare didicisset: neque, ea quum dicerem, me esse histrionem necesse esset, sed fortasse non stultum alieni artificii existimatorem.

84. Similiter nunc de oratore, vestro impulsu, loquor, summo scilicet. Semper enim, quacumque de arte aut facultate quæritur, de absoluta & perfecta quæri solet. Quare si jam me vultis esse oratorem, si etiam sat bonum, si bonum denique, non repugnabo (quid enim nunc sim ineptus? ita me existimari scio) quod si ita est, summus tamen certè non sum: neque enim apud homines res est ulla difficilior, neque major, neque quæ plura adjumenta doctrinæ desideret.

85. Attamen, quoniam de oratore nobis disputandum est, de summo oratore dicam necesse est. Vis enim & natura rei, nisi perfecta ante oculos ponitur, qualis & quanta sit, intelligi non potest. Me autem, Catule, fateor, neque hodie in istis libris, & cum istis hominibus vivere; nec verò, id quod tu rectè commeministi, ullum umquam habuisse sepositum tempus ad discendum, ac tantùm tribuisse doctrinæ temporis, quantùm mihi puerilis ætas, forenses feriæ concesserint.

XXIII. At, si quæris, Catule, de doctrina ista quid ego sentiam; non tantùm ingenioso homini, & ei, qui forum, qui curiam, qui causas, qui rempublicam spectet, opus esse arbitror temporis, quantùm sibi ii sumpserunt, quos discentes vita defecit. Omnes enim artes aliter ab iis tractantur, qui eas ad usum transferunt; aliter ab iis, qui ipsarum artium tractatu delectati, nihil in vita sunt aliud acturi. Magister hic Samnitium summâ jam senectute est, & quotidie commentatur: nihil enim curat aliud. At Q. Velocius puer addidicerat: sed quòd erat aptus ad illud, totumque cognorat, fuit, ut est apud Lucilium,

quamvis bonus ipse
Samnis in ludo ac rudibus, cuivis satis asper:

sed plus operæ foro tribuebat, amicis, rei familiari.

87. Valerius quotidie cantabat: erat enim scenicus, quid faceret aliud? At Numerius Furius, noster familiaris, quum est commodum, cantat: est enim paterfamilias, est eques Romanus: puer didicit, quod discendum fuit. Eadem ratio est harum artium maximarum. Dies & noctes virum summâ virtute & prudentiâ videbamus, Philosopho quum operam daret,

Q. Tuberonem : at ejus avunculum vix intelligeres id agere, quum ageret tamen, Africanum. Iſta diſcuntur facilè, si & tantùm ſumas, quantùm opus sit, & habeas qui docere fideliter possit, & ſcias etiam ipſe diſcere.

88. Sed si totâ vitâ nihil velis aliud agere, ipſa tractatio & quæſtio quotidie ex ſe gignit aliquid, quod cum desidioſa delectatione veſtiges : ita fit, ut agitatione rerum sit infinita cognitio. Facilis uſus doctrinam confirmet, mediocris opera tribuatur, memoria ſtudiumque permaneat. Libet autem ſemper diſcere, ut si velim ego talis optimè ludere, aut pilæ ſtudio tenear, etiam fortaſſe si aſſequi non possim : at alii, quia præclarè faciunt, vehementiùs, quàm cauſa poſtulat, delectantur; ut Titius pilâ, Brulla talis.

89. Quare nihil eſt, quòd quiſquam magnitudinem artium ex eo, quòd ſenes diſcunt, pertimeſcat. Namque aut ſenes ad eas acceſſerunt; aut uſque ad ſenectutem in ſtudiis detinentur; aut ſunt tardissimi. Res quidem ſe meâ ſententiâ sic habet, ut, nisi quod quiſque citò potuerit, numquam omnino possit perdiſcere.

XXIV. Jam, jam, inquit Catulus, intelligo, Craſſe, quid dicas, & hercule aſſentior : ſatis video tibi homini ad per-

discendum acerrimo, ad ea cognoscenda, quæ dicis, fuisse temporis. Pergisne, inquit Crassus, me, quæ dicam, de me, non de re putare dicere? Sed jam, si placet, ad instituta redeamus. Mihi verò, Catulus inquit, placet.

91. Tum Crassus, Quorsum igitur hæc spectat, inquit, tam longa, & tam altè repetita oratio? hæ duæ partes, quæ mihi supersunt, illustrandæ orationis, ac totius eloquentiæ cumulandæ, quarum altera dici postulat ornatè, altera aptè, hanc habent vim, ut sit quàm maximè jucunda, quàm maximè in sensus eorum, qui audiunt, influat, & quàm plurimis sit rebus instructa.

92. Instrumentum autem hoc forense, litigiosum, acre, tractum ex vulgi opinionibus, exiguum sanè atque mendicum est: illud rursus ipsum, quod tradunt isti, qui profitentur se dicendi magistros, non multùm est majus, quàm illud vulgare ac forense. Apparatu nobis opus est, & rebus exquisitis undique, & collectis, arcessitis, comportatis, ut tibi, Cæsar, faciendum est ad annum; ut ego in ædilitate laboravi, quòd quotidianis & vernaculis rebus satisfacere me posse huic populo non putabam.

93. Verborum eligendorum, & collocandorum, & concludendorum facilis est

vel ratio, vel sine ratione, ipsa exercitatio. Rerum est silva magna, quam quum Græci jam non tenerent, ob eamque caussam juventus nostra dedisceret pene discendo, etiam Latini, si diis placet, hoc biennio magistri dicendi exstiterunt: quos ego censor edicto meo sustuleram, non quò (ut nescio quos dicere aiebant) acui ingenia adolescentium nollem, sed contrà ingenia obtundi nolui, corroborari impudentiam.

94. Nam apud Græcos, cuicuimodi essent, videbam tamen esse, præter hanc exercitationem linguæ, doctrinam aliquam, & humanitatem dignam scientiâ: hos verò novos magistros nihil intelligebam posse docere, nisi ut auderent; quod etiam cum bonis rebus conjunctum, per seipsum est magnopere fugiendum. Hoc quum unum traderetur, & quum impudentiæ ludus esset; putavi esse censoris, ne longiùs id serperet, providere.

95. Quamquam non hæc ita statuo atque decerno, ut desperem, Latinè ea, de quibus disputavimus, tradi ac perpoliri: patitur enim & lingua nostra, & natura rerum, veterem illam excellentemque prudentiam Græcorum, ad nostrum usum, moremque transferri: sed hominibus opus est eruditis, qui adhuc in hoc quidem genere nostri nulli fuerunt: sin quando

exstiterint; etiam Græcis erunt anteponendi.

XXV. Ornatur igitur oratio genere primùm, & quasi colore quodam, & succo suo. Nam ut gravis, ut suavis, ut erudita sit, ut liberalis, ut admirabilis, ut polita, ut sensus, ut dolores habeat, quantùm opus sit, non est singulorum articulorum: in toto spectantur hæc corpore. Ut porrò consperſa sit quasi verborum sententiarumque floribus, id non debet esse fusum æquabiliter per omnem orationem, sed ita distinctum, ut sint quasi in ornatu disposita quædam insignia & lumina.

97. Genus igitur dicendi est eligendum, quod maximè teneat eos, qui audiant, & quod non solùm delectet, sed etiam sine satietate delectet. Non enim a me jam exspectari puto, ut moneam, ut caveatis, ne exilis, ne inculta sit vestra oratio, ne vulgaris, ne obsoleta: aliud quiddam majus, & ingenia me hortantur vestra, & ætates.

98. Difficile enim dictu est, quænam causa sit, cur ea, quæ maximè sensus nostros impellunt voluptate, & specie primâ acerrimè commovent, ab iis celerrimè fastidio quodam & satietate abalienemur. Quantò colorum pulchritudine & varietate floridiora sunt in picturis novis pleraque, quàm in veteribus? quæ tamen, etiamsi

primo adſpectu nos ceperunt, diutius non delectant; quum iidem nos in antiquis tabulis illo ipſo horrido, obſoletoque teneamur. Quantò molliores ſunt, & delicatiores in cantu flexiones, & falſæ voculæ, quàm certæ & ſeveræ? quibus tamen non modò auſteri, ſed, si ſæpius fiunt, multitudo ipſa reclamat.

99. Licet hoc videre in reliquis ſensibus: unguentis minùs diu nos delectari, ſummâ & acerrimâ ſuavitate conditis, quàm his moderatis; &, magis laudari quod terram, quàm quod crocum olere videatur: in ipſo tactu eſſe modum & mollitudinis & lævitatis. Quin etiam guſtatus, qui eſt ſenſus ex omnibus maximè voluptarius, quique dulcitudine præter ceteros ſenſus commovetur, quàm citò id, quod valde dulce eſt, aſpernatur ac reſpuit? quis potione uti, aut cibo dulci diutius poteſt? quum utroque in genere ea, quæ leviter ſenſum voluptate moveant, facillimè fugiant ſatietatem.

100. Sic omnibus in rebus, voluptatibus maximis faſtidium finitimum eſt: quò hoc minùs in oratione miremur; in qua vel ex poëtis, vel ex oratoribus poſſumus judicare, concinnam, diſtinctam, ornatam, feſtivam, sine intermiſſione, sine reprehensione, sine varietate, quamvis claris sit coloribus picta vel poësis vel oratio,

non poſſe in delectatione eſſe diuturna. Atque eò citiùs in oratoris, aut in poëtæ cincinnis ac fuco offenditur, quòd ſenſus in nimia voluptate naturâ, non mente ſatiantur; in ſcriptis & in dictis non aurium ſolùm, ſed animi judicio etiam magis, infucata vitia noſcuntur.

XXVI. Quare, *benè*, & *præclarè*, quamvis nobis ſæpe dicatur; *bellè* & *feſtivè*, nimiùm ſæpe nolo. Quamquam illa ipſa exclamatio, *Non poteſt meliùs*, ſit velim crebra: ſed habeat tamen illa in dicendo admiratio, ac ſumma laus umbram aliquam & receſſum, quò magis id, quod erit illuminatum, exſtare, atque eminere videatur.

102. Numquam agit hunc verſum Roſcius eo geſtu, quo poteſt,

Nam ſapiens virtuti honorem præmium, haud prædam petit:

ſed abjicit prorſus, ut in proximos,

Ecquid video? ferro ſeptus possidet ſedes ſacras?

incidat, adſpiciat, admiretur, ſtupeſcat. Quid ille alter?

Quid petam præsidî?

quàm leniter? quàm remiſsè? quàm non actuosè? inſtat enim,

O pater, ô patria, ô Priami domus!

in quo tanta commoveri actio non poſſet,

si esset consumpta superiore motu, & exhausta. Neque id actores priùs viderunt, quàm ipsi poëtæ, quàm denique illi etiam, qui fecerunt modos, a quibus utrisque summittitur aliquid, deinde augetur, extenuatur, inflatur, variatur, distinguitur.

103. Ita sit nobis igitur ornatus & suavis orator (nec tamen potest aliter esse) ut suavitatem habeat austeram & solidam, non dulcem atque decoctam: nam ipsa ad ornandum præcepta quæ dantur, ejusmodi sunt, ut ea quamvis vitiosissimus orator explicare possit. Quare, ut antè dixi, primùm silva rerum, ac sententiarum comparanda est, qua de parte dixit Antonius. Hæc formanda filo ipso & genere orationis, illuminanda verbis, varianda sententiis.

104. Summa autem laus eloquentiæ est, amplificare rem ornando, quod valet non solùm ad augendum aliquid & tollendum altiùs, dicendo, sed etiam ad extenuandum atque abjiciendum.

XXVII. Id desideratur omnibus iis in locis, quos ad fidem orationis faciendam adhiberi dixit Antonius, vel quum explanamus aliquid, vel quum conciliamus animos, vel quum concitamus. Sed in hoc, quod postremum dixi, amplificatio potest plurimùm, eaque una laus oratoris est, &

propria maximè. Etiam major eſt illa exercitatio, quam extremo ſermone inſtruxit Antonius (primò rejiciebat) laudandi & vituperandi. Nihil eſt enim ad exaggerandam & amplificandam orationem accommodatius, quàm utrumque horum cumulatissimè facere poſſe.

106. Conſequentur etiam illi loci, qui quamquam proprii cauſarum, & inhærentes in earum nervis eſſe debent, tamen, quia de univerſa re tractari ſolent, *communes* a veteribus nominati ſunt : quorum partim habent vitiorum & peccatorum acrem quamdam cum amplificatione incuſationem, aut querelam, contra quam dici nihil ſolet, nec poteſt; ut in depeculatorem, in proditorem, in parricidam; quibus uti, confirmatis criminibus, oportet; aliter enim jejuni ſunt atque inanes.

107. Alii autem habent deprecationem, aut miſerationem : alii verò ancipites disputationes, in quibus de univerſo genere in utramque partem diſſeri copiosè licet: quæ exercitatio nunc propria duarum philoſophiarum, de quibus antè dixi, putatur; apud antiquos erat eorum, a quibus omnis de rebus forensibus dicendi ratio & copia petebatur. De virtute enim, de officio, de æquo & bono, de dignitate, utilitate, honore, ignominia, præmio, pœna, similibuſque de rebus, in utramque

partem dicendi animos & vim & artem habere debemus.

108. Sed, quoniam de nostra possessione depulsi, in parvo, & eo litigioso, prædiolo relicti sumus, & aliorum patroni, nostra tenere, tuerique non potuimus; ab iis (quod indignissimum est) qui in nostrum patrimonium irruperunt, quod opus est nobis mutuemur.

XXVIII. Dicunt igitur nunc quidem illi, qui ex particula parva urbis, ac loci, nomen habent, & Peripatetici philosophi, aut Academici nominantur; olim autem, propter eximiam rerum maximarum scientiam, a Græcis politici philosophi appellati, universarum rerum publicarum nomine vocabantur; omnem civilem orationem in horum alterutro genere versari, aut definitâ controversiâ certis temporibus ac reis, hoc modo, Placeatne a Carthaginiensibus captivos nostros, redditis suis, recuperari; aut infinitè de universo genere quærentis, Quid omnino de captivo statuendum ac sentiendum sit. Atque horum superius illud genus, causam, aut controversiam appellant, eamque tribus, lite, aut deliberatione, aut laudatione definiunt: hæc autem altera quæstio infinita, & quasi proposita, consultatio nominatur. Atque hactenus loquuntur.

110. Etiam hac instituendo divisione utuntur,

utuntur, ſed ita, non ut jure aut judicio, ut denique recuperare amiſſam poſſeſſionem, ſed ut ex jure civili, ſurculo defringendo, uſurpare videantur. Nam illud alterum genus, quod eſt temporibus, locis, reis definitum, obtinent, atque idipſum laciniâ. Nunc enim apud Philonem, quem in Academia maximè vigere audio, etiam harum jam cauſarum cognitio, exercitatioque celebratur. Alterum verò tantummodo in prima arte tradenda nominant, & oratoris eſſe dicunt: ſed neque vim, neque naturam ejus, nec partes, nec genera proponunt; ut præteriri omnino fuerit ſatius, quàm attentatum deſeri: nunc enim inopiâ reticere intelliguntur, tum judicio viderentur.

XXIX. Omnis igitur res eamdem habet naturam ambigendi, de qua quæri & diſceptari poteſt, ſive in infinitis conſultationibus diſceptatur, ſive in iis causis, quæ in civitate, & in forensi diſceptatione verſantur; neque eſt ulla, quæ non aut ad cognoſcendi, aut ad agendi vim rationemque referatur.

112. Nam aut ipſa cognitio rei, ſcientiaque perquiritur, ut, Virtus ſuamne propter dignitatem, an propter fructus aliquos expetatur: aut agendi consilium exquiritur, ut, Sitne ſapienti capeſſenda respublica.

113. Cognitionis autem tres modi, conjectura, definitio, &, ut ita dicam, consecutio. Nam, quid in re sit, conjecturâ quæritur, ut illud, Sitne in humano genere sapientia. Quam autem vim quæque res habeat, definitio explicat, ut, si quæratur, quid sit sapientia. Consecutio autem tractatur, quum, quid quamque rem sequatur, inquiritur, ut illud, Sitne aliquando mentiri boni viri.

114. Redeunt rursus ad conjecturam, eamque in quatuor genera dispertiunt. Nam aut quid sit, quæritur, hoc modo; Naturane sit jus inter homines, an opinionibus: aut, quæ sit origo cujusque rei; ut, quod sit initium legum, aut rerum publicarum: aut causa & ratio; ut, si quæratur, cur doctissimi homines de maximis rebus dissentiant: aut de immutatione; ut, si disputetur, num interire virtus in homine, aut num in vitium possit converti.

115. Definitionis autem sunt disceptationes, aut, quum quæritur quid in communi mente quasi impressum sit; aut, si disseratur, idne sit jus, quod maximæ parti sit utile: aut, quum quid cujusque sit proprium, exquiritur; ut ornatè dicere, propriumne sit oratoris, an id etiam aliquis præterea possit: aut, quum res distribuitur in partes; ut, si quæratur, quot sint ge-

nera rerum expetendarum; aut, sintne tria, corporis, animi, externarumque rerum: aut, quum quæ forma, & quasi naturalis nota cujusque sit, describitur; ut, si quæratur avari species, seditiosi, gloriosi.

116. Consecutionis autem duo prima quæstionum genera ponuntur. Nam aut simplex est disceptatio, ut, si differatur, Expetendane sit gloria: aut ex comparatione, Laus, an divitiæ magis expetendæ sint. Simplicium autem sunt tres modi: de expetendis fugiendisve rebus, ut, Expetendine honores sint, num fugienda paupertas: de æquo aut iniquo, Æquumne sit ulcisci injurias etiam propinquorum: de honesto aut turpi, ut hoc, Sitne honestum, gloriæ causâ mortem obire.

117. Comparationis autem duo sunt modi: unus, quum, idemne sit, an aliquid intersit, quæritur: ut *metuere*, & *vereri*: ut *rex*, & *tyrannus*: ut *assentator*, & *amicus*: alter, quum, quid præstet aliud alii, quæritur: ut illud, Optimine cujusque sapientes, an populari laude ducantur. Atque eæ quidem disceptationes, quæ ad cognitionem referuntur, sic ferè a doctissimis hominibus describuntur.

XXX. Quæ verò referuntur ad agendum, aut in officii disceptatione versantur, quo in genere, quid rectum faciendumque

sit, quæritur; cui loco omnis virtutum, & vitiorum eſt silva ſubjecta: aut in animorum aliqua permotione aut gignenda, aut ſedanda, tollendave tractantur. Huic generi ſubjectæ ſunt cohortationes, conſolationes, miſerationes, omniſque ad omnem animi motum & impulsio, &, si ita res feret, mitigatio.

119. Explicatis igitur his generibus ac modis diſceptationum omnium, nihil ſanè ad rem pertinet, si qua in re diſcrepavit ab Antonii divisione noſtra partitio: eadem enim ſunt membra in utriuſque diſputatione, ſed paulò ſecus a me, atque ab illo, partita ac diſtributa. Nunc ad reliqua progrediar, meque ad meum munus penſumque revocabo. Nam ex illis locis, quos expoſuit Antonius, omnia ſunt ad quæque genera quæſtionum argumenta ſumenda: ſed aliis generibus alii loci magis erunt apti; de quo non tam quia longum eſt, quàm quia perſpicuum, dici nihil eſt neceſſe.

120. Ornatissimæ ſunt igitur orationes eæ, quæ latissimè vagantur, & a privata ac singulari controversia ſe ad universi generis vim explicandam conferunt & convertunt, ut ii, qui audiant, naturâ, & genere, & universâ re cognitâ, de singulis reis, & criminibus, & litibus ſtatuere possint.

121. Hanc ad consuetudinem exercitationis vos, adolescentes, est cohortatus Antonius, atque a minutis angustisque concertationibus ad omnem vim, varietatemque vos differendi traducendos putavit. Quare non est paucorum libellorum hoc munus, ut ii, qui scripserunt de dicendi ratione, arbitrati sunt, neque Tusculani, atque hujus ambulationis antemeridianæ, aut nostræ pomeridianæ sessionis. Non enim solùm acuenda nobis, neque procudenda lingua est; sed onerandum, complendumque pectus maximarum rerum & plurimarum suavitate, copiâ, varietate.

XXXI. Nostra est enim (si modò nos oratores sumus, si in civium disceptationibus, si in periculis, si in deliberationibus publicis adhibendi auctores & principes sumus) nostra est, inquam, omnis ista prudentiæ, doctrinæque possessio, in quam homines, quasi caducam atque vacuam, abundantes otio, nobis occupatis, involaverunt; atque etiam aut irridentes oratorem, ut ille in Gorgia Socrates, cavillantur, aut aliquid de oratoris arte paucis præcipiunt libellis, eosque *rhetoricos* inscribunt; quasi non illa sint propria rhetorum, quæ ab iisdem de justitia, de officio, de civitatibus instituendis & regendis, de omni vivendi, denique etiam de naturæ ratione dicuntur.

123. Quæ quoniam jam aliunde non possumus, sumenda sunt nobis ab iis ipsis, a quibus expilati sumus, dummodo illa ad hanc civilem scientiam, quò pertinent, & quam intuentur, transferamus; neque (ut antè dixi) omnem teramus in his discendis rebus ætatem, sed quum fontes viderimus, quos nisi qui celeriter cognorit, numquam cognoscet omnino, tum, quotiescumque opus erit, ex iis tantùm, quantùm res petet, hauriamus.

124. Nam neque tam est acris acies in naturis hominum & ingeniis, ut res tantas quisquam, nisi monstratas, possit videre; neque tanta tamen in rebus obscuritas, ut eas non penitus acri vir ingenio cernat, si modò adspexerit. In hoc igitur tanto tam immensoque campo, quum liceat oratori vagari liberè, atque, ubicumque constiterit, consistere in suo, facilè suppeditat omnis apparatus, ornatusque dicendi.

125. Rerum enim copia verborum copiam gignit: &, si est honestas in rebus ipsis, de quibus dicitur, exsistit ex rei natura quidam splendor in verbis. Sit modò is, qui dicet, aut scribet, institutus liberaliter educatione doctrinâque puerili, & flagret studio, & a natura adjuvetur, & in universorum generum infinitis disceptationibus exercitatus; ornatissimos scriptores oratoresque ad cognoscendum imitan-

dumque delegerit; næ ille haud ſanè, quemadmodum verba ſtruat & illuminet, a magiſtris iſtis requiret: ita facilè in rerum abundantia ad orationis ornamenta sine duce, naturâ ipsâ, si modò eſt exercitata, labetur.

XXXII. Hìc Catulus, Dii immortales, inquit, quantam rerum varietatem, quantam vim, quantam copiam, Craſſe, complexus es, quantiſque ex anguſtiis oratorem educere auſus es, & in majorum ſuorum regno collocare! Namque illos veteres doctores, auctoreſque dicendi nullum genus diſputationis a ſe alienum putaſſe accepimus, ſemperque eſſe in omni orationis ratione verſatos.

127. Ex quibus Eleus Hippias, quum Olympiam veniſſet, maximâ illâ quinquennali celebritate ludorum, gloriatus eſt, cunctâ pene audiente Græciâ, nihil eſſe ulla in arte rerum omnium, quod ipſe neſciret: nec ſolùm has artes, quibus liberales doctrinæ atque ingenuæ continerentur, geometriam, musicam, litterarum cognitionem, & poëtarum, atque illa, quæ de naturis rerum, quæ de hominum moribus, quæ de rebus publicis dicerentur: ſed annulum, quem haberet, pallium, quo amictus, ſoccos, quibus indutus eſſet, ſe ſuâ manu confeciſſe.

128. Scilicet nimis hic quidem eſt pro-

greſſus ; ſed ex eo ipſo eſt conjectura facilis, quantùm sibi illi ipsi oratores de præclarissimis artibus appetierint, qui ne ſordidiores quidem repudiarint. Quid de Prodico Ceo ? quid de Thraſymacho Chalcedonio, de Protagora Abderita loquar? quorum unusquiſque plurimùm temporibus illis, etiam de natura rerum, & diſſeruit & ſcripsit.

129. Ipſe ille Leontinus Gorgias, quo patrono (ut Plato voluit) philoſopho ſuccubuit orator ; qui aut non eſt victus umquam a Socrate, neque ſermo ille Platonis verus eſt ; aut, si eſt victus, eloquentior videlicet fuit & diſertior Socrates, &, ut tu appellas, copiosior & melior orator : ſed hic in illo ipſo Platonis libro, de omni re, quæcumque in diſceptationem quæſtionemque vocaretur, ſe copiosissimè dicturum eſſe profitetur ; iſque princeps ex omnibus auſus eſt in conventu poscere, qua de re quiſque vellet audire : cui tantus honos habitus eſt a Græcia, ſoli ut ex omnibus Delphis non inaurata ſtatua, ſed aurea ſtatueretur.

130. Atque ii, quos nominavi, multique præterea ſummi dicendi doctores uno tempore fuerunt : ex quibus intelligi poteſt, ita ſe rem habere, ut tu, Craſſe, dicis ; oratoriſque nomen apud antiquos in Græcia, majore quadam vel copiâ, vel gloriâ floruiſſe.

131. Quò quidem magis dubito, tibine plus laudis, an Græcis vituperationis esse tribuendum statuam: quum tu, in alia lingua ac moribus natus, occupatissima in civitate, vel privatorum negotiis pene omnibus, vel orbis terræ procuratione, ac summi imperii gubernatione districtus, tantam vim rerum cognitionemque comprehenderis, eamque omnem cum ejus, qui consilio & oratione in civitate valeat, scientia atque exercitatione sociaris; illi nati in litteris, ardentesque his studiis, otio verò diffluentes, non modò nihil acquisierint, sed ne relictum quidem, & traditum, & suum conservaverint.

XXXIII. Tum Crassus, Non in hac, inquit, una, Catule, re, sed in aliis etiam compluribus, distributione partium ac separatione, magnitudines sunt artium diminutæ. An tu existimas, quum esset Hippocrates ille Cous, fuisse tum alios medicos, qui morbis, alios qui vulneribus, alios qui oculis mederentur? num geometriam Euclide aut Archimede, num musicam Damone aut Aristoxeno, num ipsas litteras Aristophane aut Callimacho tractante, tam discerptas fuisse, ut nemo genus universum complecteretur, atque ut alius aliam sibi partem, in qua elaboraret, seponeret?

133. Equidem sæpe hoc audivi de patre

& de socero meo, nostros quoque homines, qui excellere sapientiæ gloriâ vellent, omnia, quæ quidem tum hæc civitas nosset, solitos esse complecti. Meminerant illi Sex. Ælium, M'. verò Manilium nos etiam vidimus transverso ambulantem foro; quod erat insigne, eum, qui id faceret, facere civibus omnibus consilii sui copiam: ad quos olim & ita ambulantes, & in solio sedentes domi, sic adibatur, non solùm ut de jure civili ad eos, verùm etiam de filia collocanda, de fundo emendo, de agro colendo, de omni denique aut officio aut negotio referretur.

134. Hæc fuit P. Crassi illius veteris, hæc T. Coruncanii, hæc proavi generi mei, Scipionis, prudentissimi hominis, sapientia, qui omnes pontifices maximi fuerunt, ut ad eos de omnibus divinis atque humanis rebus referretur: iidemque & in senatu, & apud populum, & in causis amicorum, & domi & militiæ consilium suum fidemque præstabant.

135. Quid enim M. Catoni, præter hanc politissimam doctrinam transmarinam atque adventitiam, defuit? num, quia jus civile didicerat, causas non dicebat? aut quia poterat dicere, juris scientiam negligebat? utroque in genere & laboravit, & præstitit: num propter hanc ex privatorum negotiis collectam

gratiam tardior in republica capessenda fuit? nemo apud populum fortior, nemo melior senator; idem facilè optimus imperator: denique nihil in hac civitate temporibus illis sciri discive potuit, quod ille non quum investigarit & scierit, tum etiam conscripserit.

136. Nunc contrà plerique ad honores adipiscendos, & ad rempublicam gerendam nudi veniunt atque inermes; nullâ cognitione rerum, nullâ scientiâ ornati. Sin aliquis excellit unus e multis, effert se, si unum aliquid affert, ut bellicam virtutem, aut usum aliquem militarem; quæ sanè nunc quidem obsoleverunt; aut juris scientiam, ne ejus quidem universi; nam pontificium, quod est conjunctum, nemo discit; aut eloquentiam, quam in clamore & in verborum cursu positam putant: omnium verò bonarum artium, denique virtutum ipsarum societatem cognationemque non norunt.

XXXIV. Sed, ut ad Græcos referam orationem (quibus carere in hoc quidem sermonis genere non possumus: nam ut virtutis a nostris, sic doctrinæ sunt ab illis exempla repetenda) septem fuisse dicuntur uno tempore, qui sapientes & haberentur & vocarentur. Hi omnes, præter Milesium Thalen, civitatibus suis præfuerunt. Quis doctior iisdem illis temporibus,

aut cujus eloquentia litteris instructior fuisse traditur, quàm Pisistrati? qui primus Homeri libros, confusos antea, sic dispofuisse dicitur, ut nunc habemus. Non fuit ille quidem civibus suis utilis, sed ita eloquentiâ floruit, ut litteris doctrinâque præstaret.

138. Quid Pericles? de cujus dicendi copia sic accepimus, ut, quum contra voluntatem Atheniensium loqueretur pro salute patriæ severiùs, tamen id ipsum, quod ille contra populares homines diceret, populare omnibus & jucundum videretur: cujus in labris veteres comici, etiam quum illi maledicerent (quod tum Athenis fieri licebat) leporem habitasse dixerunt; tantamque in eo vim fuisse, ut in eorum mentibus, qui audissent, quasi aculeos quosdam relinqueret. At hunc non clamator aliquis ad clepsydram latrare docuerat, sed, ut accepimus, Clazomenius ille Anaxagoras, vir summus in maximarum rerum scientia. Itaque hic doctrinâ, consilio, eloquentiâ excellens, quadraginta annos præfuit Athenis & urbanis eodem tempore, & bellicis rebus.

139. Quid Critias? quid Alcibiades? civitatibus suis quidem non boni, sed certè docti atque eloquentes, nonne Socraticis erant disputationibus eruditi? Quis Dionem Syracusium doctrinis omnibus expo-

livit? non Plato? atque eum idem ille non linguæ ſolùm, verùm etiam animi ac virtutis magiſter, ad liberandam patriam impulit, inſtruxit, armavit. Aliiſne igitur artibus hunc Dionem inſtituit Plato; aliis Iſocrates clarissimum virum Timotheum, Cononis, præſtantissimi imperatoris, filium, ſummum ipſum imperatorem, hominemque doctissimum? aut aliis Pythagoreus ille Lysis Thebanum Epaminondam, haud ſcio an ſummum virum unum omnis Græciæ? aut Xenophon Agesilaum? aut Philolaum Archytas Tarentinus? aut ipſe Pythagoras totam illam veterem Italiæ Græciam, quæ quondam magna vocitata eſt? Equidem non arbitror.

XXXV. Sic enim video, unam quamdam omnium rerum, quæ eſſent homine erudito dignæ, atque eo, qui in republica vellet excellere, fuiſſe doctrinam: quam qui accepiſſent, si iidem ingenio ad pronuntiandum valuiſſent, & ſe ad dicendum quoque, non repugnante naturâ, dediſſent, eloquentiâ præſtitiſſe.

141. Itaque ipſe Ariſtoteles, quum florere Iſocratem nobilitate diſcipulorum videret, quòd ipſe ſuas diſputationes a cauſis forenſibus & civilibus ad inanem ſermonis elegantiam tranſtuliſſet, mutavit repentè totam formam propè diſciplinæ ſuæ, verſumque quemdam Philoctetæ paulò

secus dixit. Ille enim *turpe* sibi ait *esse tacere*, *quum barbaros;* hic autem, *quum Isocratem pateretur dicere*. Itaque ornavit & illustravit doctrinam illam omnem; rerumque cognitionem cum orationis exercitatione conjunxit. Neque verò hoc fugit sapientissimum regem, Philippum, qui hunc Alexandro filio doctorem accierit, a quo eodem ille & agendi acciperet præcepta, & loquendi.

142. Nunc sive qui volet, eum philosophum, qui copiam nobis rerum, orationisque tradat, per me appellet oratorem licet; sive hunc oratorem, quem ego dico sapientiam junctam habere eloquentiæ, philosophum appellare malit, non impediam: dummodo hoc constet, neque infantiam ejus, qui rem norit, sed eam explicare dicendo non queat; neque inscientiam illius, cui res non suppetat, verba non desint, esse laudandam: quorum si alterum sit optandum, malim equidem indisertam prudentiam, quàm stultitiam loquacem.

143. Sin quærimus, quid unum excellat ex omnibus, docto oratori palma danda est: quem si patiuntur eumdem esse philosophum, sublata controversia est: sin eos disjungent; hòc erunt inferiores, quòd in oratore perfecto inest illorum omnis scientia, in philosophorum autem cognitione

non continuò inest eloquentia, quæ quamvis contemnatur ab eis, necesse est tamen aliquem cumulum illorum artibus afferre videatur. Hæc quum Crassus dixisset, parumper & ipse conticuit, & ceteris silentium fuit.

XXXVI. Tum Cotta, Equidem, inquit, Crasse, non possum queri, quòd mihi videare aliud quiddam, & non id, quod susceperis, disputasse: plus enim aliquantò attulisti, quàm tibi esset tributum a nobis ac denuntiatum. Sed certè & hæ partes fuerunt tuæ, de illustranda oratione ut diceres, & eras ipse jam ingressus, atque in quatuor partes omnem orationis laudem descripseras: quumque de duabus primis nobis quidem satis, sed, ut ipse dicebas, celeriter, exiguéque dixisses, duas tibi reliquas feceras; quemadmodum primùm ornatè, deinde etiam aptè diceremus.

145. Quò quum ingressus esses, repentè te quasi quidam æstus ingenii tui procul a terra abripuit, atque in altum a conspectu pene omnium abstraxit: omnem enim rerum scientiam complexus, non tu quidem eam nobis tradidisti (neque enim fuit tam exigui temporis) sed, apud hos quid profeceris, nescio; me quidem in Acadèmiam totum compulisti: in qua velim sit illud, quod sæpe posuisti, ut non necesse sit con-

ſumere ætatem, atque ut possit is illa omnia cernere, qui tantummodo adſpexerit: ſed, etiam si eſt aliquantò ſpissius, aut si ego ſum tardior, profectò numquam conquieſcam, neque defatigabor antè, quàm illorum ancipites vias rationeſque & pro omnibus, & contra omnia diſputandi, percepero.

146. Tum Cæſar, Unum, inquit, me ex tuo ſermone maximè, Craſſe, commovit, quòd eum negaſti, qui non citò quid didiciſſet, umquam omnino poſſe perdiſcere: ut mihi non sit difficile periclitari, & aut ſtatim percipere iſta, quæ tu verbis ad cœlum extuliſti; aut, si non potuerim, tempus non perdere, quum tamen his noſtris possim eſſe contentus.

147. Hìc Sulpicius, Ego verò, inquit, Craſſe, neque Ariſtotelem iſtum, neque Carneadem, nec philoſophorum quemquam desidero; vel me licet exiſtimes deſperare poſſe iſta perdiſcere, vel, id quod facio, contemnere: mihi rerum forenſium, & communium vulgaris hæc cognitio ſatis magna eſt ad eam, quam ſpecto, eloquentiam; ex qua ipſa tamen permulta neſcio: quæ tum denique, quum cauſa aliqua, quæ a me dicenda eſt, desiderat, quæro. Quamobrem, nisi fortè es jam defeſſus, &, si tibi non graves ſumus, refer ad illa te, quæ ad ipsius orationis laudem

ſplendoremque pertinent : quæ ego ex te audire volui, non ut deſperarem me eloquentiam conſequi poſſe, ſed ut aliquid addiſcerem.

XXXVII. Tum Craſſus, Pervulgatas res requiris, inquit, & tibi non incognitas, Sulpici : quis enim de iſto genere non docuit, non inſtituit, non etiam ſcriptum reliquit ? Sed geram morem, & ea duntaxat, quæ mihi nota ſunt, breviter exponam tibi : cenſebo tamen ad eos, qui auctores & inventores ſunt harum ſanè minutarum rerum, revertendum.

149. Omnis igitur oratio conficitur ex verbis ; quorum primùm nobis ratio ſimpliciter videnda eſt, deinde conjunctè : nam eſt quidam ornatus orationis, qui ex ſingulis verbis eſt ; alius, qui ex continuatis, conjunctiſque conſtat. Ergo utemur verbis aut iis, propria quæ ſunt, & certa quaſi vocabula rerum, pene unà nata cum rebus ipſis ; aut iis, quæ transferuntur, & quaſi alieno in loco collocantur ; aut iis quæ novamus, & facimus ipſi.

150. In propriis eſt igitur verbis illa laus oratoris, ut abjecta atque obſoleta fugiat ; lectis atque illuſtribus utatur, in quibus plenum quiddam & ſonans ineſſe videatur. Sed in hoc verborum genere propriorum delectus eſt quidam habendus, atque is

aurium quodam judicio ponderandus; in quo consuetudo etiam bene loquendi valet plurimùm.

151. Etiam hoc, quod vulgò de oratoribus ab imperitis dici solet, *Bonis is verbis*, aut, *aliquis non bonis utitur*, non arte aliquâ perpenditur, sed quodam quasi naturali sensu judicatur: in quo non magna laus est vitare vitium (quamquam id est magnum) verumtamen hoc quasi solum quoddam atque fundamentum est, verborum usus & copia bonorum. Sed, quid ipse ædificet orator, & in quo adjungat artem, id esse a nobis quærendum atque explicandum videtur.

XXXVIII. Tria sunt igitur in verbo simplici, quæ orator afferat ad illustrandam atque exornandam orationem, aut inusitatum verbum, aut novatum, aut translatum.

153. Inusitata sunt prisca ferè ac vetusta, & ab usu quotidiani sermonis jamdiu intermissa, quæ sunt poëtarum licentiæ liberiora, quàm nostræ: sed tamen raròhabet etiam in oratione poëticum aliquod verbum dignitatem. Neque enim illud fugerim dicere, ut Cœlius, *Quâ tempestate Pœnus in Italiam venit*: nec *prolem*, aut *sobolem*, aut *effari*, aut *nuncupari*: aut, ut tu soles, Catule, *non rebar*, aut *opinabar*: aut alia multa, quibus loco posi-

tis, grandior atque antiquior oratio sæpe videri solet.

154. Novantur autem verba, quæ ab eo, qui dicit, ipso gignuntur, ac fiunt: vel conjungendis verbis, ut hæc,

Tum pavor sapientiam mihi omnem exanimato expectorat.
Num non vis hujus me versutiloquas malitias?

Videtis enim & *versutiloquas*, & *expectorat*, ex conjunctione facta esse verba, non nata. Vel sæpe sine conjunctione verba novantur, ut, *ille senius*; ut, *Dii genitales*; ut, *baccarum ubertate incurvescere.*

155. Tertius ille modus transferendi verbi latè patet, quem necessitas genuit inopiâ coacta, & angustiis; pòst autem delectatio, jucunditasque celebravit: nam ut vestis frigoris depellendi causâ reperta primò, pòst adhiberi cœpta est ad ornatum etiam corporis & dignitatem; sic verbi translatio instituta est inopiæ causâ, frequentata delectationis. Nam *gemmare vites*, *luxuriem esse in herbis*, *lætas segetes*, etiam rustici dicunt. Quod enim declarari vix verbo proprio potest, id translato quum est dictum, illustrat id, quod intelligi volumus, ejus rei, quam alieno verbo posuimus, similitudo.

156. Ergo hæ translationes quasi mu-

tuationes sunt, quum, quod non habeas, aliunde sumas. Illæ paulò audaciores, quæ non inopiam indicant, sed orationi splendoris aliquid arcessunt: quarum ego, quid vobis aut inveniendi rationem, aut genera ponam?

XXXIX. Similitudinis est ad verbum unum contracta brevitas, quod verbum in alieno loco, tamquam in suo, positum, si agnoscitur, delectat: si simile nihil habet, repudiatur. Sed ea transferri oportet, quæ aut clariorem faciunt rem, ut illa omnia:

Inhorrescit mare,
Tenebræ conduplicantur, noctisque & nimbûm occæcat nigror,
Flamma inter nubes coruscat, cœlum tonitru contremit,
Grando mixta imbri largifluo subita præcipitans cadit,
Undique omnes venti erumpunt, sævi exsistunt turbines,
Fervit æstu pelagus.

Omnia ferè, quò essent clariora, translatis per similitudinem verbis dicta sunt.

158. Aut quò significetur magis res tota, sive facti alicujus, sive consilii; ut ille, qui occultantem consultò, ne id, quod age-

retur, intelligi poſſet, duobus tranſlatis verbis ſimilitudine ipſâ indicat:

Quandoquidem iſte circumveſtit dictis, ſepit ſedulò.

Nonnumquam etiam brevitas tranſlatione conficitur, ut illud, *Si telum manu fugit.* Imprudentia teli emiſſi breviùs propriis verbis exponi non potuit, quàm eſt uno ſignificata tranſlato. Atque hoc in genere perſæpe mihi admirandum videtur, quid ſit, quòd omnes tranſlatis & alienis magis delectantur verbis, quàm propriis & ſuis.

XL. Nam ſi res ſuum nomen & proprium vocabulum non habet, ut *pes* in navi, ut *nexum*, quod per libram agitur, ut in uxore *divortium;* neceſſitas cogit, quod non habeas, aliunde ſumere: ſed in ſuorum verborum maxima copia, tamen homines aliena multò magis, ſi ſunt ratione tranſlata, delectant.

160. Id accidere credo, vel quòd ingenii ſpecimen eſt quoddam, tranſilire ante pedes poſita, & alia longè repetita ſumere: vel quòd is, qui audit, aliò ducitur cogitatione, neque tamen aberrat; quæ maxima eſt delectatio: vel quòd ſingulis verbis res, ac totum ſimile conficitur: vel quòd omnis tranſlatio, quæ quidem ſumpta ratione eſt, ad ſenſus ipſos admovetur, maximè oculorum, qui eſt ſenſus acerrimus.

161. Nam & *odor urbanitatis*, & *mollitudo humanitatis*, & *murmur maris*, & *dulcedo orationis*, ſunt ducta a ceteris ſensibus. Illa verò oculorum multò acriora, quæ ponunt pene in conſpectu animi, quæ cernere & videre non poſſumus. Nihil eſt enim in rerum natura, cujus nos non in aliis rebus possimus uti vocabulo & nomine. Unde enim simile duci poteſt (poteſt autem ex omnibus) indidem verbum unum, quod similitudinem continet, tranſlatum, lumen affert orationi.

162. Quo in genere primùm fugienda eſt dissimilitudo:

Cœli ingentes fornices.

Quamvis ſphæram in ſcenam (ut dicitur) attulerit Ennius, tamen in ſphæra fornicis similitudo non poteſt ineſſe.

Vive, Ulyſſes, dum licet,
Oculis poſtremum lumen radiatum rape.

Non dixit, *cape;* non, *pete:* haberet enim moram ſperantis diutius eſſe ſeſe victurum; ſed *rape*. Hoc verbum eſt ad id aptatum, quod antè dixerat, *dum licet*.

XLI. Deinde videndum eſt, ne longè simile sit ductum. *Syrtim patrimonii*, *ſcopulum* libentius dixerim; *Charybdim bonorum*, *voraginem* potiùs. Faciliùs enim ad

ea, quæ visa, quàm ad illa, quæ audita sunt, mentis oculi feruntur. Et, quoniam hæc vel summa laus est in verbis transferendis, ut sensum feriat id, quod translatum sit, fugienda est omnis turpitudo earum rerum, ad quas eorum animos, qui audiunt, trahet similitudo.

164. Nolo dici morte Africani *castratam* esse rempublicam. Nolo *stercus curiæ* dici Glauciam: quamvis sit simile, tamen est in utroque deformis cogitatio similitudinis. Nolo esse aut majus, quàm res postulet, *tempestas comissationis*: aut minus, *comissatio tempestatis*. Nolo esse verbum angustius id, quod translatum sit, quàm fuisset illud proprium ac suum;

Quidnam est, obsecro? quid te adiri abnutas?

Melius esset, *vetas*, *prohibes*, *absterres*: quoniam ille dixerat,

Illico istic,
Ne contagio mea bonis, umbrave obsit.

165. Atque etiam, si vereare ne paulò durior translatio esse videatur, mollienda est, præposito sæpe verbo: ut, si olim M. Catone mortuo, *pupillum* senatum quis relictum diceret, paulò durius; sin, *ut ita dicam*, *pupillum*, aliquantò mitius. Etenim verecunda debet esse translatio, ut deducta esse in alienum locum, non irruisse; atque

ut precariò, non vi, veniſſe videatur.

166. Modus autem nullus eſt florentior in ſingulis verbis, nec qui plus luminis afferat orationi. Nam illud, quod ex hoc genere profluit, non eſt in uno verbo tranſlato, ſed ex pluribus continuatis connectitur, ut aliud dicatur, aliud intelligendum ſit:

Neque me patiar iterum
Ad unum ſcopulum & telum claſſem Achivûm offendere.

Atque illud,

Erras, erras: nam exſultantem te, & præfidentem tibi
Repriment validæ legum habenæ, atque imperii inſiſtent jugo.

Sumptâ re ſimili, verba ejus rei propria deinceps in rem aliam, ut dixi, transferuntur.

XLII. Eſt hoc magnum ornamentum orationis, in quo obſcuritas fugienda eſt. Etenim ex hoc genere fiunt ea, quæ dicuntur ænigmata. Non eſt autem in verbo modus hic, ſed in oratione, id eſt, in continuatione verborum. Ne illa quidem traductio atque immutatio in verbo quamdam fabricationem habet, ſed in oratione,

Africa terribili tremit horrida terra tumultu.

Pro

Pro Afris est sumpta Africa. Neque factum verbum est, ut,

Mare saxifragis undis:

neque translatum, ut, *Mollitur mare*: sed ornandi causâ proprium proprio commutatum,

Desine, Roma, tuos hostes....
&, Testes sunt campi magni....

Gravis est modus in ornatu orationis, & sæpe sumendus: ex quo genere hæc sunt, *Martem belli esse communem; Cererem* pro frugibus; *Liberum* appellare pro vino; *Neptunum* pro mari; *curiam* pro senatu; *campum* pro comitiis; *togam* pro pace; *arma* ac *tela* pro bello.

168. Quo item in genere & virtutes, & vitia pro ipsis, in quibus illa sunt, appellantur: *Luxuries* quam in domum irrupit; &, Quò *avaritia* penetravit; aut *Fides* valuit, *Justitia* confecit. Videtis profectò genus hoc totum, quum inflexo commutatoque verbo res eadem enuntiatur ornatiùs: cui sunt finitima illa minùs ornata, sed tamen non ignoranda, quum intelligi volumus aliquid, aut ex parte totum, ut, pro ædificiis quum *parietes*, aut *tecta* dicimus: aut ex toto partem, ut,

quum unam turmam, *equitatum populi Romani* dicimus: aut ex uno plures,

At Romanus homo, tamenetsi res bene gesta est,
Corde suo trepidat:

aut quum ex pluribus intelligitur unum,

Nos sumu' Romani, qui fuimus antè Rudini:

aut quocumque modo non ut dictum est, in eo genere intelligitur, sed ut sensum est.

XLIII. Abutimur sæpe etiam verbo non tam eleganter, quàm in transferendo; sed etiam si licentiùs, tamen interdum non impudenter: ut quum *grandem orationem* pro magna, *minutum animum* pro parvo dicimus. Verùm illa videtisne esse non verbi, sed orationis, quæ ex pluribus, ut exposui, translationibus connexa sunt? Hæc autem, quæ aut immutata esse dixi, aut aliter intelligenda, ac dicerentur, sunt translata quodam modo.

170. Ita fit, ut omnis singulorum verborum virtus atque laus tribus exsistat ex rebus, si aut vetustum verbum sit, quod tamen consuetudo ferre possit: aut factum vel conjunctione, vel novitate, in quo item est auribus consuetudinique parcendum: aut translatum, quod maximè tamquam stellis quibusdam notat, & illuminat orationem.

171. Sequitur continuatio verborum, quæ duas res maximè, collocationem primùm, deinde modum quemdam formamque desiderat. Collocationis eſt componere & ſtruere verba sic, ut neve aſper eorum concurſus, neve hiulcus sit, ſed quodam modo coagmentatus & lævis. In quo lepidè ſoceri mei perſonâ lusit is, qui elegantissimè id facere potuit, Lucilius,

Quàm lepidè lexeis compoſtæ! ut teſſerulæ omnes
Endo pavimento, atque emblemate vermiculato.

Quæ quum dixiſſet in Albucium illudens, ne a me quidem abſtinuit,

Craſſum habeo generum, ne rhetoricotero' tu sis.

Quid ergo? iſte Craſſus, quoniam ejus abuteris nomine, quid efficit? idem illud ſcilicet, ut ille voluit, & ego vellem, meliùs aliquantò, quàm Albucius: verùm in me quidem lusit ille, ut ſolet.

172. Sed eſt tamen hæc collocatio conſervanda verborum, de qua loquor, quæ junctam orationem efficit, quæ cohærentem, quæ lævem, quæ æquabiliter fluentem. Id aſſequemini, si verba extrema cum conſequentibus primis ita jungetis, ut ne aſperè concurrant, neve vaſtiùs diducantur.

XLIV. Hanc diligentiam ſubſequitur

modus etiam & forma verborum, quod jam vereor ne huic Catulo videatur esse puerile. Versus enim veteres illi in hac soluta oratione propemodum, hoc est, numeros quosdam, nobis esse adhibendos putaverunt: interspirationis enim, non defatigationis nostræ, neque librariorum notis, sed verborum & sententiarum modo, interpunctas clausulas in orationibus esse voluerunt; idque princeps Isocrates instituisse fertur, ut inconditam antiquorum dicendi consuetudinem, delectationis, atque aurium causâ (quemadmodum scribit discipulus ejus Naucrates) numeris adstringeret.

174. Namque hæc duo, musici, qui erant quondam iidem poëtæ, machinati ad voluptatem sunt, versum atque cantum; ut & verborum numero, & vocum modo, delectatione vincerent aurium satietatem. Hæc igitur duo, vocis dico moderationem, & verborum conclusionem, quoad orationis severitas pati possit, a poëtica ad eloquentiam traducenda duxerunt.

175. In quo illud est vel maximum, quòd versus in oratione si efficitur conjunctione verborum, vitium est; & tamen eam conjunctionem, sicuti versum, numerosè cadere, & quadrare, & perfici volumus: neque est ex multis res una, quæ magis oratorem ab imperito dicendi igna-

roque distinguat, quàm quòd ille rudis inconditè fundit, quantùm potest, & id, quod dicit, spiritu, non arte, determinat; orator autem sic illigat sententiam verbis, ut eam numero quodam complectatur, & adstricto, & soluto. Nam quum vinxit modis & formâ, relaxat & liberat immutatione ordinis, ut verba neque alligata sint quasi certâ aliquâ lege versûs, neque ita soluta, ut vagentur.

XLV. Quonam igitur modo tantum munus insistemus, ut arbitremur nos hanc vim numerosè dicendi consequi posse? Non est res tam difficilis, quàm necessaria: nihil est enim tam tenerum, neque tam flexibile, neque quod tam facilè sequatur, quocumque ducas, quàm oratio.

177. Ex hac versus, ex eadem dispares numeri conficiuntur: ex hac hæc etiam soluta variis modis, multorumque generum oratio. Non enim sunt alia sermonis, alia contentionis verba: neque ex alio genere ad usum quotidianum, alio ad scenam pompamque sumuntur: sed ea nos quum jacentia sustulimus e medio, sicut mollissimam ceram, ad nostrum arbitrium formamus & fingimus. Itaque tum graves sumus, tum subtiles, tum medium quiddam tenemus: sic institutam nostram sententiam sequitur orationis genus; idque ad omnem rationem, & aurium voluptatem,

& animorum motum, mutatur & vertitur.

178. Sed ut in plerisque rebus incredibiliter hoc natura est ipsa fabricata, sic in oratione; ut ea, quæ maximam utilitatem in se continerent, eadem haberent plurimùm vel dignitatis, vel sæpe etiam venustatis. Incolumitatis ac salutis omnium causâ videmus hunc statum esse hujus totius mundi, atque naturæ, rotundum ut cœlum, terraque ut media sit, eaque suâ vi nutuque teneatur; sol ut circumferatur, ut accedat ad brumale signum, & inde sensim adscendat in diversam partem; ut luna accessu & recessu suo solis lumen accipiat; ut eadem spatia quinque stellæ dispari motu cursuque conficiant.

179. Hæc tantam habent vim, ut paulùm immutata cohærere non possint: tantam pulchritudinem, ut nulla species ne excogitari quidem possit ornatior. Referte nunc animum ad hominum, vel etiam ceterarum animantium formam & figuram: nullam partem corporis sine aliqua necessitate affictam, totamque formam quasi perfectam reperictis arte, non casu.

XLVI. Quid in arboribus, in quibus non truncus, non rami, non folia sunt denique, nisi ad suam retinendam conservandamque naturam? nusquam tamen est

ulla pars, nisi venuſta. Linquamus naturam, arteſque videamus. Quid tam in navigio neceſſarium, quàm latera, quàm cavernæ, quàm prora, quàm puppis, quàm antennæ, quàm vela, quàm mali? quæ tamen hanc habent in ſpecie venuſtatem, ut non ſolùm ſalutis, ſed etiam voluptatis causâ, inventa eſſe videantur. Columnæ, & templa, & porticus ſuſtinent: tamen habent non plus utilitatis, quàm dignitatis. Capitolii faſtigium illud, & ceterarum ædium, non venuſtas, ſed necessitas ipſa fabricata eſt. Nam quum eſſet habita ratio, quemadmodum ex utraque tecti parte aqua delaberetur; utilitatem templi, faſtigii dignitas conſecuta eſt: ut, etiam si in cœlo Capitolium ſtatueretur, ubi imber eſſe non poſſet, nullam sine faſtigio dignitatem habiturum fuiſſe videatur.

181. Hoc in omnibus item partibus orationis evenit, ut utilitatem ac propè necessitatem ſuavitas quædam, & lepos conſequatur. Clauſulas enim, atque interpuncta verborum, animæ interclusio, atque anguſtiæ ſpiritûs attulerunt. Id inventum ita ſuave, ut, si cui sit infinitus ſpiritus datus, tamen eum perpetuare verba nolimus: id enim auribus noſtris gratum eſt inventum, quod hominum lateribus non tolerabile ſolùm, ſed etiam facile eſſe poſſet.

XLVII. Longissima eſt igitur complexio

verborum, quæ volvi uno ſpiritu poteſt. Sed hic naturæ modus eſt, artis alius. Nam quum sint numeri plures, iambum, & trochæum frequentem ſegregat ab oratore Ariſtoteles, Catule, veſter; qui naturâ tamen incurrunt ipsi in orationem, ſermonemque noſtrum: ſed ſunt insignes percussiones eorum numerorum, & minuti pedes. Quare primùm ad heroum nos dactyli, & anapæſti, & ſpondei pedem invitat; in quo impunè progredi licet duo duntaxat pedes, aut paulò plus, ne planè in verſum, aut similitudinem verſûs incidamus. Aliæ ſunt geminæ, quibus hi tres heroi pedes in principia continuandorum verborum ſatis decorè cadunt.

183. Probatur autem ab eodem illo maximè pæon; qui eſt duplex. Nam aut a longa oritur, quam tres breves conſequuntur, ut hæc verba, *desinite*, *incipite*, *comprimite*: aut a brevibus deinceps tribus, extremâ productâ, atque longâ, sicut illa ſunt, *domuerant*, *ſonipedes*. Atque illi philoſopho ordiri placet a ſuperiore pæone, poſteriore finire. Eſt autem pæon hic poſterior non ſyllabarum numero, ſed aurium menſurâ, quod eſt acrius judicium & certius, par ferè Cretico, qui eſt ex longa, & brevi, & longa; ut,

Quid petam præsidî, aut exſequar? quóve nunc?

A quo numero exorsus est Fannius, *Si, Quirites, minas illius*. Hunc ille clausulis aptiorem putat, quas vult longâ plerumque syllabâ terminari.

XLVIII. Neque verò hæc tam acrem curam diligentiamque desiderant, quàm est illa poëtarum; quos necessitas cogit, & ipsi numeri ac modi, sic verba versu includere, ut nihil sit, ne spiritu quidem minimo, brevius, aut longius, quàm necesse est. Liberior est oratio, & planè, ut dicitur, sic & est verè soluta; non ut fugiat tamen, aut erret, sed ut sine vinculis sibi ipsa moderetur. Namque ego illud assentior Theophrasto, qui putat orationem, quæ quidem sit polita atque facta quodammodo, non adstrictè, sed remissiùs numerosam esse oportere.

185. Etenim, sicut ille suspicatur, ex illis modis, quibus hic usitatus versus efficitur, pòst anapæstus, procerior quidam numerus, effloruit: inde ille licentior & divitior fluxit dithyrambus, cujus membra, & pedes, ut ait idem, sunt in omni locupleti oratione diffusa. Et, si numerosum est id in omnibus sonis atque vocibus, quod habet quasdam impressiones, & quod metiri possumus intervallis æqualibus; rectè genus hoc numerorum, dummodò ne continuum sit, in orationis laude ponetur. Nam si rudis & impolita putanda est illa

sine intervallis loquacitas perennis & profluens, quid eſt aliud cauſæ, cur repudietur, nisi quod hominum aures vocem naturâ modulantur ipsâ? quod fieri, nisi ineſt numerus in voce, non poteſt.

186. Numerus autem in continuatione nullus eſt: diſtinctio, & æqualium, & ſæpe variorum intervallorum percussio, numerum conficit; quem in cadentibus guttis, quòd intervallis diſtinguuntur, notare poſſumus; in amni præcipitante non poſſumus. Quòd si continuatio verborum hæc ſoluta multò eſt aptior atque jucundior, si eſt articulis membriſque diſtincta, quàm si continuata ac producta; membra illa modificata eſſe debebunt: quæ si in extremo breviora ſunt, infringitur ille quasi verborum ambitus: sic enim has orationis conversiones Græci nominant. Quare aut paria eſſe debent poſteriora ſuperioribus, extrema primis, aut, quod etiam eſt melius & jucundius, longiora.

XLIX. Atque hæc quidem ab iis philoſophis, quos tu maximè diligis, Catule, dicta ſunt: quod eò ſæpiùs teſtificor, ut auctoribus laudandis ineptiarum crimen effugiam.

188. Quarum tandem, inquit Catulus? aut quid diſputatione iſtâ afferri poteſt elegantius, aut omnino dici ſubtilius? At enim vereor, inquit Craſſus, ne hæc aut

difficiliora iſtis ad perſequendum eſſe videantur, aut, quia non traduntur in vulgari iſta diſciplina, nos ea majora, ac difficiliora videri velle videamur. Tum Catulus, Erras, inquit, Craſſe, si aut me, aut horum quemquam putas a te hæc opera quotidiana, & pervagata exſpectare: iſta, quæ dicis, dici volumus: neque tam dici, quàm iſto dici modo: neque tibi hoc pro me ſolùm, ſed pro his omnibus sine ulla dubitatione reſpondeo.

189. Ego verò, inquit Antonius, inveni tandem, quem negaram in eo, quem ſcripsi, libello, me inveniſſe, eloquentem: ſed eò te ne laudandi quidem causâ interpellavi, ne quid de hoc tam exiguo ſermonis tui tempore verbo uno meo diminueretur.

190. Hanc igitur, Craſſus inquit, ad legem quum exercitatione, tum ſtilo, qui & alia, & hoc maximè, ornat ac limat, formanda vobis oratio eſt. Neque tamen hoc tanti laboris eſt, quanti videtur: nec ſunt hæc rhythmicorum, ac musicorum acerrimâ normâ dirigenda: & efficiendum eſt illud modò vobis, ne fluat oratio, ne vagetur, ne insiſtat interiùs, ne excurrat longiùs: ut membris diſtinguatur, ut converſiones habeat abſolutas. Neque ſemper utendum eſt perpetuitate, & quasi converſione verborum; ſed ſæpe carpenda

membris minutioribus oratio eſt : quæ tamen ipſa membra ſunt numeris vincienda.

191. Neque vos pæon, aut herous ille conturbet : ipsi occurrent orationi : ipsi, inquam, ſe offerent, & reſpondebunt non vocati : conſuetudo modò illa sit ſcribendi atque dicendi, ut ſententiæ verbis finiantur, eorumque verborum junctio naſcatur a proceris numeris ac liberis, maximè heroo, & pæone priore, aut Cretico ; ſed variè diſtinctéque considat. Notatur enim maximè similitudo in conquieſcendo : &, si primi, & poſtremi illi pedes ſunt hac ratione ſervati, medii poſſunt latere, modò ne circuitus ipſe verborum sit aut brevior, quàm aures exſpectent ; aut longior, quàm vires atque anima patiatur.

L. Clauſulas autem diligentiùs etiam ſervandas eſſe arbitror, quàm ſuperiora, quòd in his maximè perfectio, atque abſolutio judicatur : nam versûs æquè prima, & media, & extrema pars attenditur, qui debilitatur, in quacumque sit parte titubatum ; in oratione autem prima pauci cernunt, poſtrema plerique : quæ, quoniam apparent & intelliguntur, varianda ſunt, ne aut animorum judiciis repudientur, aut aurium ſatietate.

193. Duo enim, aut tres ſunt ferè extremi ſervandi & notandi pedes (si modò

non breviora & præcisa erunt superiora) quos aut chorios, aut heroos, aut alternos esse oportebit, aut in pæone illo posteriore, quem Aristoteles probat, aut ei pari Cretico. Horum vicissitudines efficient, ut neque ii satientur, qui audient, fastidio similitudinis, nec nos id, quod faciemus, operâ deditâ facere videamur.

194. Quòd si Antipater ille Sidonius, quem tu probè, Catule, meministi, solitus est versus hexametros, aliosque variis modis atque numeris fundere ex tempore, tantúmque hominis ingeniosi ac memoris valuit exercitatio, ut, quum se mente ac voluntate conjecisset in versum, verba sequerentur; quantò id faciliùs in oratione, exercitatione & consuetudine adhibitâ, consequemur?

195. Illud autem ne quis admiretur, quonam modo hæc vulgus imperitorum in audiendo notet: quum in omni genere, tum in hoc ipso magna quædam est vis incredibilisque naturæ. Omnes enim tacito quodam sensu, sine ulla arte aut ratione, quæ sint in artibus ac rationibus recta ac prava, dijudicant: idque quum faciunt in picturis, & in signis, & in aliis operibus, ad quorum intelligentiam a natura minùs habent instrumenti; tum multò ostendunt magis in verborum, numerorum, vocumque judicio; quòd ea sunt in commu-

nibus infixa sensibus, neque earum rerum quemquam funditus natura voluit esse expertem.

196. Itaque non solùm verbis arte positis moventur omnes, verùm etiam numeris ac vocibus. Quotus enim quisque est, qui teneat artem numerorum ac modorum? At in his si paulùm modò offensum est, ut aut contractione brevius fieret, aut productione longius, theatra tota reclamant. Quid? hoc non idem fit in vocibus, ut a multitudine & populo, non modò catervæ atque conventus, sed etiam ipsi sibi singuli discrepantes ejiciantur?

LI. Mirabile est, quum plurimùm in faciendo intersit inter doctum & rudem, quàm non multùm differat in judicando. Ars enim quum a natura profecta sit, nisi naturam moveat ac delectet, nihil sanè egisse videatur. Nihil est autem tam cognatum mentibus nostris, quàm numeri atque voces; quibus & excitamur, & incendimur, & lenimur, & languescimus, & ad hilaritatem, & ad tristitiam sæpe deducimur: quorum illa summa vis carminibus est aptior, & cantibus, non neglecta, ut mihi videtur, a Numa, rege doctissimo, majoribusque nostris, ut epularum solennium fides ac tibiæ, Saliorumque versus indicant; maximè autem a Græcia vetere celebrata: quibus utinam, similibus-

que de rebus disputari, quàm de puerilibus his verborum translationibus, maluissetis!

198. Verùm, ut in versu vulgus, si est peccatum, videt; sic, si quid in nostra oratione claudicat, sentit: sed poëtæ non ignoscit, nobis concedit: tacitè tamen omnes non esse illud, quod diximus, aptum perfectumque cernunt. Itaque illi veteres, sicut hodie etiam nonnullos videmus, quum circuitum, & quasi orbem verborum conficere non possent (nam id quidem nuper vel posse, vel audere cœpimus) terna, aut bina, aut nonnulli singula etiam verba dicebant: qui in illa infantia naturali illud, quod aures hominum flagitabant, tenebant tamen; ut & illa essent paria, quæ dicerent, & æqualibus interspirationibus uterentur.

LII. Exposui ferè, ut potui, quæ maximè ad ornatum orationis pertinere arbitrabar: dixi enim de singulorum laude verborum; dixi de conjunctione eorum; dixi de numero atque forma. Sed si habitum orationis etiam, & quasi colorem aliquem requiritis, est & plena quædam, sed tamen teres: & tenuis, non sine nervis ac viribus: & ea, quæ particeps utriusque generis quadam mediocritate laudatur. His tribus figuris insidere quidam venustatis, non fuco illitus, sed sanguine diffusus debet color.

200. Tum denique nobis hic orator ita conformandus eſt & verbis & ſententiis, ut, quemadmodum qui utuntur armis aut palæſtrâ, non ſolùm ſibi vitandi, aut feriendi rationem eſſe habendam putant, ſed etiam, ut cum venuſtate moveantur: sic verbis quidem ad aptam compoſitionem & decentiam, ſententiis verò ad gravitatem orationis utatur, ut ii, qui in armorum tractatione verſantur.

201. Formantur autem & verba & ſententiæ pene innumerabiles; quod ſatis ſcio notum eſſe vobis: ſed inter conformationem verborum & ſententiarum hoc intereſt, quòd verborum tollitur, si verba mutaris; ſententiarum permanet, quibuſcumque verbis uti velis. Quod quidem vos etsi facitis, tamen admonendos puto, ne quid eſſe aliud oratoris putetis, quod quidem sit egregium atque mirabile, nisi in singulis verbis illa tria tenere, ut translatis utamur frequenter, interdumque factis, raro autem etiam pervetuſtis: in perpetua autem oratione, quum & conjunctionis lenitatem, & numerorum, quam dixi, rationem tenuerimus, tum eſt quasi luminibus diſtinguenda, & frequentanda omnis oratio, ſententiarum atque verborum.

LIII. Nam & commoratio unâ in re permultùm movet, & illuſtris explanatio, rerumque, quasi gerantur, ſub adſpectum

pene ſubjectio, quæ & in exponenda re plurimùm valet, & ad illuſtrandum id, quod exponitur, & ad amplificandum; ut iis, qui audient illud, quod augebimus, quantum efficere oratio poterit, tantum eſſe videatur: & huic contraria ſæpe præciſio eſt; & plus ad intelligendum, quàm dixeris, ſignificatio; & diſtinctè conciſa brevitas; & extenuatio; & huic adjuncta illusio, a præceptis Cæſaris non abhorrens.

203. Et ab re digressio, in qua quum fuerit delectatio, tum reditus ad rem aptus & concinnus eſſe debebit; propoſitioque quid ſis dicturus; & ab eo, quod eſt dictum, ſejunctio; & reditus ad propoſitum, & iteratio; & rationis apta conclusio; tum augendi, minuendive causâ, veritatis ſuperlatio, atque trajectio; & rogatio, atque huic finitima quasi percunctatio; expoſitioque ſententiæ ſuæ; tum illa, quæ maximè quasi irrepit in hominum mentes, alia dicentis ac ſignificantis diſſimulatio, quæ eſt perjucunda, quum in oratione, non contentione, ſed ſermone tractatur.

204. Deinde dubitatio, tum diſtributio, tum correctio vel antè, vel poſtquam dixeris, vel quum aliquid a te ipſo rejicias: præmunitio eſt etiam ad id, quod aggrediare, & trajectio in alium; communicatio, quæ eſt quaſi cum iis ipsis, apud quos dicas, deliberatio; morum ac vitæ imita-

tio, vel in personis, vel sine illis, magnum quoddam ornamentum orationis, & aptum ad animos conciliandos vel maximè, sæpe autem etiam ad commovendos.

205. Personarum ficta inductio, vel gravissimum lumen augendi; descriptio, erroris inductio, ad hilaritatem impulsio, antè occupatio; tum duo illa, quæ maximè movent, similitudo, & exemplum; digestio, interpellatio, contentio, reticentia, commendatio; vox quædam libera, atque etiam effrenatio, augendi causâ; iracundia, objurgatio, promissio, deprecatio, obsecratio; declinatio brevis a proposito, non ut superior illa digressio; purgatio, conciliatio, læsio, optatio, atque exsecratio. His ferè luminibus illustrant orationem sententiæ.

LIV. Orationis autem ipsius, tamquam armorum, est vel ad usum comminatio, & quasi petitio, vel ad venustatem ipsa tractatio. Nam & geminatio verborum habet interdum vim, leporem aliàs; & paulùm immutatum verbum, atque deflexum; & ejusdem verbi crebra tum a primo repetitio, tum in extremum conversio, & in eadem verba impetus, & concursio, & adjunctio, & progressio; & ejusdem verbi crebriùs positi quædam distinctio, & revocatio verbi; & illa, quæ similiter desinunt, aut quæ cadunt similiter, aut quæ

paribus paria referuntur, aut quæ ſunt inter ſe similia.

207. Eſt etiam gradatio quædam, & conversio, & verborum concinna transgressio, & contrarium, & diſſolutum, & declinatio, & reprehensio, & exclamatio, & imminutio, & quod in multis casibus ponitur, & quod de singulis rebus propositis ductum refertur ad singula, & ad propositum ſubjecta ratio, & item in diſtributis ſuppoſita ratio, & permissio, & rurſum alia dubitatio, & improviſum quiddam, & dinumeratio, & alia correctio, & dissipatio, & quod continuatum, & interruptum, & imago, & sibi ipsi responsio, & immutatio, & disjunctio, & ordo, & relatio, & digressio, & circumſcriptio. Hæc enim ſunt ferè, atque horum similia, vel plura etiam eſſe poſſunt, quæ ſententiis orationem, verborumque conformationibus illuminent.

LV. Quæ quidem te, Craſſe, video, inquit Cotta, quòd nota eſſe nobis putes, sine definitionibus, & sine exemplis effudiſſe. Ego verò, inquit Craſſus, ne illa quidem, quæ ſuprà dixi, nova vobis eſſe arbitrabar, ſed voluntati veſtrûm omnium parui.

209. His autem de rebus ſol me ille admonuit, ut brevior eſſem, qui ipſe jam præcipitans, me quoque hæc præcipitem

pene evolvere coëgit. Sed tamen hujus generis demonstratio est, & doctrina ipsa, vulgaris; usus autem gravissimus, & in hoc toto dicendi studio difficillimus.

210. Quamobrem, quoniam de ornatu omni orationis, si non sunt omnes patefacti, at certè commonstrati loci; nunc, quid aptum sit, hoc est, quid maximè deceat in oratione, videamus. Quamquam id quidem perspicuum est, non omni causæ, nec auditori, neque personæ, neque tempori congruere orationis unum genus.

211. Nam & causæ capitis alium quemdam verborum sonum requirunt, alium rerum privatarum atque parvarum: & aliud dicendi genus deliberationes, aliud laudationes, aliud judicia, aliud sermones, aliud consolatio, aliud objurgatio, aliud disputatio, aliud historia desiderat. Refert etiam, qui audiant, senatus, an populus, an judices: frequentes, an pauci, an singuli: & quales ipsi quoque oratores, quâ sint ætate, honore, auctoritate, debet videri: tempus pacis, an belli: festinationis, an otii.

212. Itaque hoc loco nihil sanè est, quod præcipi posse videatur, nisi ut figuram orationis plenioris, & tenuioris, & item illius mediocris, ad id, quod agimus, accommodatam deligamus. Ornamentis iisdem

uti ferè licebit, aliàs contentiùs, aliàs summissiùs: omnique in re posse, quod deceat, facere, artis & naturæ est; scire, quid, quandoque deceat, prudentiæ.

LVI. Sed hæc ipsa omnia perinde sunt, ut aguntur. Actio, inquam, in dicendo una dominatur: sine hac summus orator esse in numero nullo potest; mediocris, hac instructus, summos sæpe superare. Huic primas dedisse Demosthenes dicitur, quum rogaretur, quid in dicendo esset primum; huic secundas, huic tertias. Quò mihi meliùs etiam illud ab Æschine dictum videri solet, qui quum propter ignominiam judicii cessisset Athenis, & se Rhodum contulisset, rogatus a Rhodiis, legisse fertur orationem illam egregiam, quam in Ctesiphontem contra Demosthenem dixerat: quâ perlectâ, petitum est ab eo postridie, ut legeret illam etiam, quæ erat contrà a Demosthene pro Ctesiphonte edita: quam quum suavissimâ & maximâ voce legisset, admirantibus omnibus, Quantò, inquit, magis admiraremini, si audissetis ipsum! Ex quo satis significavit, quantùm esset in actione, qui orationem eamdem, aliam fore putaret, actore mutato.

214. Quid fuit in Graccho, quem tu, Catule, meliùs meministi, quod me puero tantopere ferretur? *Quò me miser confe-*

ram? quò vertam? in Capitoliumne? at fratris sanguine redundat. An domum? matremne ut miseram, lamentantemque videam, & abjectam? Quæ sic ab illo acta esse constabat, oculis, voce, gestu, inimici ut lacrymas tenere non possent. Hæc eò dico pluribus, quòd genus hoc totum oratores, qui sunt veritatis ipsius actores, reliquerunt; imitatores autem veritatis histriones occupaverunt.

LVII. Ac sine dubio in omni re vincit imitationem veritas: sed, ea si satis in actione efficeret ipsa per sese, arte profectò non egeremus: verùm quia animi permotio, quæ maximè aut declaranda aut imitanda est actione, perturbata sæpe ita est, ut obscuretur, ac pene obruatur, discutienda sunt ea, quæ obscurant, & ea, quæ sunt eminentia & prompta, sumenda.

216. Omnis enim motus animi suum quemdam a natura habet vultum, & sonum, & gestum: totumque corpus hominis, & ejus omnis vultus, omnesque voces, ut nervi in fidibus, ita sonant, ut a motu animi quoque sunt pulsæ. Nam voces, ut chordæ sunt intentæ, quæ ad quemque tactum respondeant, acuta, gravis; cita, tarda; magna, parva: quas tamen inter omnes est suo quæque in genere mediocris. Atque etiam illa sunt ab his de-

lapſa plura genera, lene, aſperum; contractum, diffuſum; continenti ſpiritu, intermiſſo; fractum, ſciſſum; flexo ſono attenuatum, inflatum. Nullum eſt enim horum similium generum, quod non arte ac moderatione tractetur. Hi ſunt actori, ut pictori, expositi ad variandum colores.

LVIII. Aliud enim vocis genus iracundia sibi ſumat: acutum; incitatum, crebrò incidens;

Impius hortatur me frater, ut meos malis miſer
Manderem natos:

& ea, quæ tu dudum, Antoni, protuliſti,

Segregare abs te auſus? *&*,
Ecquis hoc animadvertit? Vincite....

& Atreus ferè totus. Aliud miſeratio, ac mœror; flexibile, plenum, interruptum, flebili voce;

Quò nunc me vertam? quod iter incipiam ingredi?
Domum paternamne? anne ad Peliæ filias?

& illa,

O pater, ô patria, ô Priami domus!

& quæ ſequuntur,

Hæc omnia vidi inflammari,
Priamo vi vitam evitari.

218. Aliud metus; demiſſum, & hæsitans, & abjectum;

Multi' modis sum circumventus, morbo, exsilio, atque inopiâ:
Tum pavor sapientiam mihi omnem exanimato expectorat:
Alter terribilem minitatur vitæ cruciatum & necem:
Quæ nemo est tam firmo ingenio, & tantâ confidentiâ,
Quin refugiat timido sanguen, atque exalbescat metu.

Aliud vis; contentum, vehemens, imminens quadam incitatione gravitatis;

Iterum Thyestes Atreum attractum advenit:
Iterum jam aggreditur me, & quietum exsuscitat.
Major mihi moles, majus miscendum'st malum,
Quî illius acerbum cor contundam & comprimam.

* 219. Aliud voluptas; effusum, lene, tenerum, hilaratum, ac remissum;

Sed mihi quum tetulit coronam ob collocandas nuptias,
Tibi ferebat: quum simulabat sese alteri dare,
Tum ad te ludibunda doctè, & delicatè detulit.

Aliud molestia; sine commiseratione grave quiddam, & uno pressu ac sono obductum;

Quâ tempestate Paris Helenam innuptis junxit nuptiis,

Ego

Ego tum gravida, expletis jam ferè ad pariendum
mensibus:
Per idem tempus Polydorum Hecuba partu postremo parit.

LIX. Omnes autem hos motus subsequi debet gestus, non hic verba exprimens scenicus, sed universam rem & sententiam, non demonstratione, sed significatione declarans, laterum inflexione hac forti ac virili, non ab scena & histrionibus, sed ab armis, aut etiam a palæstra. Manus autem minùs arguta, digitis subsequens verba, non exprimens: brachium proceriùs projectum, quasi quoddam telum orationis: supplosio pedis in contentionibus aut incipiendis, aut finiendis.

221. Sed in ore sunt omnia: in eo autem ipso dominatus est omnis oculorum: quò meliùs nostri illi senes, qui personatum ne Roscium quidem magnopere laudabant. Animi est enim omnis actio, & imago animi vultus est, indices oculi. Nam hæc est una pars corporis, quæ, quot animi motus sunt, tot significationes & commutationes possit efficere: neque verò est quisquam, qui, eadem contuens, efficiat. Theophrastus quidem Tauriscum quemdam dixit actorem aversum solitum esse dicere, qui in agendo, contuens aliquid, pronuntiaret.

222. Quare oculorum est magna moderatio : nam oris non est nimiùm mutanda species, ne aut ad ineptias, aut ad pravitatem aliquam deferamur. Oculi sunt, quorum tum intentione, tum remissione, tum conjectu, tum hilaritate, motus animorum significemus aptè cum genere ipso orationis. Est enim actio quasi sermo corporis : quò magis menti congruens esse debet. Oculos autem natura nobis, ut equo & leoni setas, caudam, aures, ad motus animorum declarandos dedit.

223. Quare in hac nostra actione secundùm vocem vultus valet : is autem oculis gubernatur. Atque in iis omnibus, quæ sunt actionis, inest quædam vis a natura data : quare etiam hac imperiti, hac vulgus, hac denique barbari maximè commoventur. Verba enim neminem movent, nisi eum, qui ejusdem linguæ societate conjunctus est; sententiæque sæpe acutæ, non acutorum hominum sensus prætervolant. Actio, quæ præ se motum animi fert, omnes movet : iisdem enim omnium animi motibus concitantur, & eos iisdem notis & in aliis agnoscunt, & in se ipsi indicant.

LX. Ad actionis autem usum atque laudem, maximam sine dubio partem vox obtinet : quæ primùm est optanda nobis;

deinde, quæcumque erit, ea tuenda: de quo illud jam nihil ad hoc præcipiendi genus, quemadmodum voci ferviatur; equidem magnopere cenfeo ferviendum. Sed illud videtur ab hujus noftri fermonis officio non abhorrere, quòd, ut dixi paulò antè, plurimis in rebus quod maximè eft utile, id nefcio quo pacto etiam decet maximè. Nam ad vocem in dicendo obtinendam nihil eft utilius, quàm crebra mutatio: nihil perniciofius, quàm effufa sine intermissione contentio.

225. Quid? ad aures noftras & actionis fuavitatem, quid eft viciffitudine, & varietate, & commutatione aptius? Itaque idem Gracchus (quod potes audire, Catule, ex Licino, cliente tuo, litterato homine, quem fervum sibi ille habuit ad manum) cum eburneola folitus eft habere fiftula, qui ftaret occultè poft ipfum, quum concionaretur, peritum hominem, qui inflaret celeriter eum fonum, quo illum aut remiffum excitaret, aut a contentione revocaret. Audivi mehercule, inquit Catulus, & fæpe fum admiratus hominis quum diligentiam, tum etiam doctrinam & fcientiam.

226. Ego verò, inquit Craffus, ac doleo quidem illos viros in eam fraudem in republica effe delapfos: quamquam ea tela texitur, & ea incitatur in civitate ratio vi-

vendi, ac posteritati ostenditur, ut eorum civium, quos nostri patres non tulerunt, jam similes habere cupiamus. Mitte, obsecro, inquit, Crasse, Julius, sermonem istum, & te ad Gracchi fistulam refer; cujus ego nondum planè rationem intelligo.

LXI. In omni voce, inquit Crassus, est quiddam medium, sed suum cuique voci: hinc gradatim adscendere vocem utile & suave est: nam a principio clamare, agreste quiddam est: & illud idem ad firmandam est vocem salutare. Deinde est quiddam contentionis extremum, quod tamen interius est, quàm acutissimus clamor, quò te fistula progredi non sinet; & tamen ab ipsa contentione revocabit. Est item contrà quiddam in remissione gravissimum, quóque tamquam sonorum gradibus descenditur. Hæc varietas, & hic per omnes sonos vocis cursus, & se tuebitur, & actioni afferet suavitatem. Sed fistulatorem domi relinquetis; sensum hujus consuetudinis vobiscum ad forum deferetis.

228. Edidi quæ potui, non ut volui, sed ut me temporis angustiæ coëgerunt. Scitum est enim, causam conferre in tempus, quum afferre plura, si cupias, non queas. Tu verò, inquit Catulus, collegisti omnia, quantùm ego possum judicare, ita divinitus, ut non a Græcis didi-

ciſſe, ſed eos ipſos hæc docere poſſe videare. Me quidem iſtius ſermonis participem factum eſſe gaudeo; ac vellem, ut meus gener, ſodalis tuus, Hortensius affuiſſet: quem quidem ego confido omnibus iſtis laudibus, quas tu oratione complexus es, excellentem fore.

229. Et Craſſus, Fore dicis? inquit: ego verò eſſe jam judico, & tum judicavi, quum, me conſule, in ſenatu cauſam defendit Africæ; nuperque etiam magis, quum pro Bithyniæ rege dixit. Quamobrem rectè vides, Catule: nihil enim iſti adoleſcenti, neque a natura, neque a doctrina deeſſe ſentio.

230. Quò magis eſt tibi, Cotta, & tibi, Sulpici, vigilandum ac laborandum. Non enim ille mediocris orator veſtræ quasi ſuccreſcit ætati; ſed & ingenio peracri, & ſtudio flagranti, & doctrinâ eximiâ, & memoriâ ſingulari: cui quamquam faveo, tamen illum ætati ſuæ præſtare cupio; vobis verò illum tantò minorem præcurrere vix honeſtum eſt. Sed jam ſurgamus, inquit, noſque curemus, & aliquando ab hac contentione diſputationis animos noſtros, curamque laxemus.

M. T. CICERONIS

DE

CLARIS ORATORIBUS.

Perfecti Oratoris, quam effingit in Libris de Oratore speciem, eam omnes omnium ætatum Oratores percensendo, si quà possit invenire, quærit in hoc de Claris Romanis Oratoribus Libro. Post præfationem, quæ de Hortensii morte conqueritur, & hujus sermonis occasionem demonstrat, qui hoc libro refertur, initium fit differendi a Græcis; atque a Solone inde qui in dicendo valuerunt, breviter commemorantur. Deinde producuntur habitâ temporum ratione Romani a L. Bruto usque ad Ciceronem, atque id magna cum venustate, multis quum

jocis, tum etiam digressionibus admixtis jucundis, ut sunt de Urbanitatis sono 171. de populo rectè de Oratore judicante 183. de Attico dicendi genere 284. ERNESTUS.

Librum de Claris Oratoribus anno urbis 707. Ciceronis 61. vivo adhuc Catone, scriptum esse affirmat Corradus, quamvis procemium anno sequenti additum fuerit.

BRUTUS,

SIVE

De Claris Oratoribus.

Quum e Cilicia decedens Rhodum venissem, & eò mihi de Q. Hortensii morte esset allatum, opinione omnium majorem animo cepi dolorem: nam & amico amisso, quum consuetudine jucundâ, tum multorum officiorum conjunctione me privatum videbam, & interitu talis auguris dignitatem nostri collegii deminutam dolebam: qua in cogitatione, & cooptatum me ab eo in collegium recordabar, in quo juratus judicium dignitatis meæ fecerat, & inauguratum ab eodem; ex quo, augurum institutis, in parentis eum loco colere debebam.

2. Augebat etiam molestiam, quòd magnâ sapientium civium, bonorumque penuriâ, vir egregius, conjunctissimusque

mecum consiliorum omnium societate, alienissimo reipublicæ tempore exstinctus, & auctoritatis, & prudentiæ suæ triste nobis desiderium reliquerat; dolebamque, quòd non, ut plerique putabant, adversarium, aut obtrectatorem laudum mearum, sed socium potiùs, & consortem gloriosi laboris amiseram.

3. Etenim, si in leviorum artium studio memoriæ proditum est, poëtas nobiles poëtarum æqualium morte doluisse; quo tandem animo ejus interitum ferre debui, cum quo certare erat gloriosius, quàm omninò adversarium non habere? quum præsertim non modò numquam sit aut illius a me cursus impeditus, aut ab illo meus, sed contrà semper alter ab altero adjutus & communicando, & monendo, & favendo.

4. Sed, quoniam perpetuâ quadam felicitate usus ille, cessit e vita, suo magis, quàm suorum civium tempore; & tum occidit, quum lugere faciliùs rempublicam posset, si viveret, quàm juvare; vixitque tamdiu, quàm licuit in civitate bene beatéque vivere; nostro incommodo, detrimentóque, si est ita necesse, doleamus: illius verò mortis opportunitatem benevolentiâ potiùs quàm misericordiâ prosequamur, ut, quotiescumque de clarissimo & beatissimo viro cogitemus, illum

potiùs, quàm nosmetipsos, diligere videamur.

5. Nam, si id dolemus, quòd eo jam frui nobis non licet; nostrum est id malum; quod modicè feramus, ne id non ad amicitiam, sed ad domesticam utilitatem referre videamur: sin, tamquam illi ipsi acerbitatis aliquid acciderit, angimur; summam ejus felicitatem non satis grato animo interpretamur.

II. Etenim si viveret Q. Hortensius, cetera fortasse desideraret unà cum reliquis bonis & fortibus civibus; hunc autem & præter ceteros, aut cum paucis sustineret dolorem, quum forum populi Romani, quod fuisset quasi theatrum illius ingenii, voce eruditâ, & Romanis, Græcisque auribus dignâ, spoliatum atque orbatum videret.

7. Equidem angor animo, non consilii, non ingenii, non auctoritatis armis egere rempublicam, quæ didiceram tractare, quibusque me assuefeceram, quæque erant propria quum præstantis in republica viri, tum bene moratæ & bene constitutæ civitatis. Quòd si fuit in republica tempus ullum, quum extorquere arma posset e manibus iratorum civium, boni civis auctoritas & oratio; tum profectò fuit, quum patrocinium pacis exclusum est aut errore hominum, aut timore.

8. Ita nobiſmetipsis accidit, ut, quamquam eſſent multò magis alia lugenda, tamen hoc doleremus, quòd, quo tempore ætas noſtra perfuncta rebus amplissimis, tamquam in portum confugere deberet, non inertiæ, neque desidiæ, ſed otii moderati atque honeſti; quumque ipſa oratio jam noſtra caneſceret, haberetque ſuam quamdam maturitatem, & quasi ſenectutem; tum arma ſunt ea ſumpta, quibus illi ipsi, qui didicerant eis uti gloriosè, quemadmodum ſalutariter uterentur, non reperiebant.

9. Itaque ii mihi videntur fortunatè beatéque vixiſſe, quum in ceteris civitatibus, tum maximè in noſtra, quibus quum auctoritate, rerumque geſtarum gloriâ, tum etiam ſapientiæ laude perfrui licuit: quorum memoria & recordatio in maximis noſtris gravissimiſque curis jucunda ſanè fuit, quum in eam nuper ex ſermone quodam incidiſſemus.

III. Nam quum inambularem in xyſto, & eſſem otioſus domi, M. ad me Brutus, ut conſueverat, cum T. Pomponio venerat, homines quum inter ſe conjuncti, tum mihi ita cari, itáque conjuncti, ut eorum adſpectu omnis, quæ me angebat de republica, cura conſederit. Quos poſtquam ſalutavi, Quid vos, inquam, Brute & Attice, nunc? quid tandem novi?

Nihil ſanè, inquit Brutus, quod quidem aut tu audire velis, aut ego pro certo dicere audeam.

11. Tum Atticus, Eo, inquit, ad te animo venimus, ut de republica eſſet ſilentium, & aliquid audiremus potiùs ex te, quàm te afficeremus ullâ moleſtiâ. Vos verò, inquam, Attice, & præſentem me curâ levatis, & abſenti magna ſolatia dediſtis: nam veſtris primùm litteris recreatus, me ad priſtina ſtudia revocavi. Tum ille, Legi, inquit, perlubenter epiſtolam, quam ad te Brutus miſit ex Aſia, quâ mihi viſus eſt & monere te prudenter & conſolari amicissimè.

12. Rectè, inquam, eſt viſus: nam me iſtis ſcito litteris, ex diuturna perturbatione totius valetudinis tamquam ad adſpiciendam lucem eſſe revocatum. Atque ut poſt Cannenſem illam calamitatem primùm Marcelli ad Nolam prœlio, populus ſe Romanus erexit, poſteaque proſperæ res deinceps multæ conſecutæ ſunt; ſic poſt rerum noſtrarum & communium graviſſimos caſus, nihil ante epiſtolam Bruti mihi accidit, quod vellem, aut quod aliqua ex parte ſollicitudines allevaret meas.

13. Tum Brutus, Volui id quidem efficere certè, & capio magnum fructum, ſi quidem, quod volui, tanta in re conſecutus ſum. Sed ſcire cupio, quæ te Attici

litteræ delectaverint. Istæ verò, inquam, Brute, non modò delectationem mihi, sed etiam, ut spero, salutem attulerunt. Salutem? inquit ille: quodnam tandem genus istuc tam præclarum litterarum fuit? An mihi potuit, inquam, esse aut gratior ulla salutatio, aut ad hoc tempus aptior, quàm illius libri, quo me hic affatus, quasi jacentem excitavit?

14. Tum ille, Nempe eum dicis, inquit, quo iste omnem rerum memoriam breviter, &, ut mihi quidem visum est, perdiligenter complexus est? Istum ipsum, inquam, Brute, dico librum mihi saluti fuisse.

IV. Tum Atticus, Optatissimum mihi quidem est quod dicis: sed quid tandem habuit liber iste, quod tibi aut novum, aut tanto usui posset esse? Ille verò & nova, inquam, mihi quidem multa, & eam utilitatem, quam requirebam, ut, explicatis ordinibus temporum, uno in conspectu omnia viderem; quæ quum studiosè tractare cœpissem, ipsa mihi tractatio litterarum salutaris fuit, admonuitque, Pomponi, ut a te ipso sumerem aliquid ad me reficiendum, teque remunerandum, si non pari, at grato tamen munere: quamquam illud Hesiodium laudatur a doctis, quod eâdem mensurâ reddere jubet, quâ acceperis, aut etiam cumulatiore, si possis.

16. Ego autem voluntatem tibi profectò emetiar : sed rem ipsam nondum posse videor ; idque ut ignoscas, a te peto. Nec enim ex novis, ut agricolæ solent, fructibus est, unde tibi reddam quod accepi : sic omnis fœtus repressus, exustusque siti flos veteris ubertatis exaruit : nec ex conditis, qui jacent in tenebris, & ad quos omnis nobis aditus, qui pene solis patuit, obstructus est. Seremus igitur aliquid tamquam in inculto & derelicto solo ; quod ita diligenter colemus, ut impendiis etiam augere possimus largitatem tui muneris ; modò idem noster animus efficere possit, quod ager, qui quum multos annos quievit, uberiores efferre fruges solet.

17. Tum ille, Ego verò & exspectabo ea, quæ polliceris, neque exigam, nisi tuo commodo, & erunt mihi pergrata, si solveris. Mihi quoque, inquit Brutus, & exspectanda sunt ea, quæ Attico polliceris, etsi fortasse ego a te hujus voluntarius procurator petam, quod ipse, cui debes, se incommodo exacturum negat.

V. At verò, inquam, tibi ego, Brute, non solvam, nisi priùs a te cavero, ampliùs eo nomine neminem, cujus petitio sit, petiturum. Non mehercule, inquit, tibi repromittere istuc quidem ausim : nam hunc qui negat, video flagitatorem, non illum quidem tibi molestum, sed assi-

duum tamen & acrem fore. Tum Pomponius, Ego verò, inquit, Brutum nihil mentiri puto. Videor enim jam te ausurus esse appellare; quoniam longo intervallo modò primùm animadverti paulò te hilariorem. Itaque, quoniam hic, quod mihi deberetur, se exacturum professus est; quod huic debes, ego a te peto.

19. Quidnam id? inquam. Ut scribas, inquit, aliquid: jampridem enim conticuerunt tuæ litteræ. Nam ut illos de republica libros edidisti, nihil a te sanè postea accepimus; eisque nosmetipsi ad veterum annalium memoriam comprehendendam impulsi atque incensi sumus. Sed illa quum poteris; atque ut possis rogo.

20. Nunc verò, inquit, si es animo vacuo, expone nobis quod quærimus. Quidnam est id? inquam. Quod mihi nuper in Tusculano inchoasti de oratoribus, quando esse cœpissent, qui etiam, & quales fuissent: quem ego sermonem quum ad Brutum tuum, vel nostrum potiùs, detulissem, magnopere hic audire se velle dixit. Itaque hunc elegimus diem, quum te sciremus esse vacuum. Quare, si tibi est commodum, ede illa, quæ cœperas, & Bruto, & mihi.

21. Ego verò, inquam, si potuero, faciam vobis satis. Poteris, inquit: relaxa modò paulùm animum, aut sanè (si potes)

libera. Nempe igitur hinc tum, Pomponi, ductus eſt ſermo, quòd erat a me mentio facta, cauſam Dejotari, fidelissimi atque optimi regis, ornatissimè & copiosissimè a Bruto me audiſſe defenſam.

VI. Scio, inquit, ab iſto initio tractum eſſe ſermonem, teque Bruti dolentem vicem, quasi defleviſſe judiciorum vaſtitatem, & fori. Feci, inquam, iſtuc quidem, & ſæpe facio. Nam mihi, Brute, in te intuenti crebrò in mentem venit vereri, ecquodnam curriculum aliquando sit habitura tua & natura admirabilis, & exquisita doctrina, & singularis induſtria. Quum enim in maximis causis verſatus eſſes, & quum tibi ætas noſtra jam cederet, faſceſque ſummitteret, ſubitò in civitate quum alia ceciderunt, tum etiam ea ipſa, de qua diſputare ordimur, eloquentia obmutuit.

23. Tum ille, Ceterarum rerum cauſâ, inquit, iſtuc & doleo, & dolendum puto; dicendi autem me non tam fructus, & gloria, quàm ſtudium ipſum, exercitatioque delectat: quod mihi nulla res eripiet, te præſertim tam ſtudioſo. Etenim dicere bene nemo poteſt, nisi qui prudenter intelligit. Quare qui eloquentiæ veræ dat operam, dat prudentiæ, quâ ne maximis quidem in bellis æquo animo carere quiſquam poteſt.

24. Præclarè, inquam, Brute, dicis, eóque magis iſtâ dicendi laude delector, quòd cetera, quæ ſunt quondam habita in civitate pulcherrima, nemo eſt tam humilis, qui ſe non aut poſſe adipiſci, aut adeptum putet: eloquentem neminem video factum eſſe victoriâ. Sed quò faciliùs ſermo explicetur, ſedentes, si videtur, agamus. Quum idem placuiſſet illis, tum in pratulo propter Platonis ſtatuam conſedimus.

25. Hìc ego, Laudare igitur eloquentiam, & quanta vis sit ejus, expromere, quantamque iis, qui sint eam conſecuti, dignitatem afferat, neque propoſitum nobis eſt hoc loco, neque neceſſarium. Hoc verò sine ulla dubitatione confirmaverim, sive illa arte pariatur aliquâ, sive exercitatione quadam, sive naturâ; rem unam eſſe omnium difficillimam: quibus enim ex quinque rebus conſtare dicitur, earum unaquæque eſt ars ipſa magna per ſeſe. Quare quinque artium concurſus maximarum quantam vim, quantamque difficultatem habeat, exiſtimari poteſt.

VII. Teſtis eſt Græcia, quæ quum eloquentiæ ſtudio sit incenſa, jamdiuque excellat in ea, præſtetque ceteris, tamen omnes artes vetuſtiores habet, & multò antè non inventas ſolùm, ſed etiam perfectas, quàm hæc eſt a Græcis elaborata

dicendi vis atque copia. In quam quum intueor, maximè mihi occurrunt, Attice, & quasi lucent Athenæ tuæ: qua in urbe primùm ſe orator extulit, primúmque etiam monumentis & litteris oratio eſt cœpta mandari.

27. Tamen ante Periclem, cujus ſcripta quædam feruntur, & Thucydidem, qui non naſcentibus Athenis, ſed jam adultis fuerunt, littera nulla eſt, quæ quidem ornatum aliquem habeat, & oratoris eſſe videatur. Quamquam opinio eſt & eum, qui multis annis ante hos fuerit, Piſiſtratum, & paulò ſeniorem etiam Solonem, poſteaque Cliſthenem multùm, ut temporibus illis, valuiſſe dicendo.

28. Poſt hanc ætatem aliquot annis, ut ex Atticis monumentis poteſt perſpici, Themiſtocles fuit; quem conſtat quum prudentiâ, tum etiam eloquentiâ præſtitiſſe: pòſt Pericles, qui quum floreret omni genere virtutis, hac tamen fuit laude clariſſimus. Cleonem etiam temporibus illis, turbulentum illum quidem civem, ſed tamen eloquentem conſtat fuiſſe.

29. Huic ætati ſuppares Alcibiades, Critias, Theramenes: quibus temporibus quod dicendi genus viguerit, ex Thucydidi ſcriptis, qui ipſe tum fuit, intelligi maximè poteſt. Grandes erant verbis, crebri ſententiis, compreſſione rerum bre-

ves, & ob eam ipſam cauſam interdum ſubobſcuri.

VIII. Sed ut intellectum eſt, quantam vim haberet accurata, & facta quodam modo oratio; tum etiam magiſtri dicendi multi ſubitò exſtiterunt: tum Leontinus Gorgias, Thraſymachus Chalcedonius, Protagoras Abderites, Prodicus Ceus, Hippias Eleus in honore magno fuit; aliique multi temporibus eiſdem docere ſe profitebantur, arrogantibus ſanè verbis, quemadmodum cauſa inferior, ita enim loquebantur, dicendo fieri ſuperior poſſet.

31. Iis oppoſuit ſeſe Socrates, qui ſubtilitate quadam diſputandi refellere eorum inſtituta ſolebat verbis. Hujus ex uberrimis ſermonibus exſtiterunt doctiſſimi viri; primúmque tum philoſophia, non illa de natura, quæ fuerat antiquior, ſed hæc, in qua de bonis rebus & malis, deque hominum vita & moribus diſputatur, inventa dicitur: quod quoniam genus ab hoc, quod propoſuimus, abhorret, philoſophos aliud in tempus rejiciamus; ad oratores, a quibus digreſſi ſumus, revertamur.

32. Exſtitit igitur jam ſenibus illis, quos paulò antè diximus, Iſocrates, cujus domus cunctæ Græciæ quaſi ludus quidam patuit, atque officina dicendi, magnus orator, & perfectus magiſter, quamquam ſo-

rensi luce caruit, intraque parietes aluit eam gloriam, quam nemo, meo quidem judicio, eſt poſtea conſecutus. Is & ipſe ſcripsit multa præclarè, & docuit alios; & quum cetera meliùs, quàm ſuperiores, tum primus intellexit, etiam in ſoluta oratione, dum verſum effugeres, modum tamen & numerum quemdam oportere ſervari.

33. Ante hunc enim verborum quasi ſtructura, & quædam ad numerum conclusio, nulla erat; aut, si quando erat, non apparebat eam deditâ operâ eſſe quæsitam; quæ forsitan laus sit: verumtamen naturâ magis tum, caſuque nonnumquam, quàm aut ratione aliquâ aut obſervatione fiebat.

34. Ipſa enim natura circumſcriptione quadam verborum comprehendit, concluditque ſententiam: quæ quum aptis conſtricta verbis eſt, cadit etiam plerumque numeroſè. Nam & aures ipſæ quid plenum, quid inane sit, judicant, & ſpiritu, quasi necessitate aliquâ, verborum comprehensio terminatur: in quo non modò defici, ſed etiam laborare turpe eſt.

IX. Tum fuit Lysias, ipſe quidem in causis forensibus non verſatus, ſed egregiè ſubtilis ſcriptor atque elegans, quem jam propè audeas oratorem perfectum dicere: nam planè quidem perfectum,

& cui nihil admodum desit, Demosthenem facilè dixeris. Nihil acutè inveniri potuit in eis causis, quas scripsit, nihil, ut ita dicam, subdolè, nihil versutè, quod ille non viderit; nihil subtiliter dici, nihil presè, nihil enucleatè, quo fieri possit aliquid limatius; nihil contrà grande, nihil incitatum, nihil ornatum vel verborum gravitate, vel sententiarum, quo quidquam esset elatius.

36. Huic Hyperides proximus, & Æschines fuit, & Lycurgus, & Dinarchus, & is, cujus nulla exstant scripta, Demades, aliique plures. Hæc enim ætas effudit hanc copiam; &, ut opinio mea fert, succus ille & sanguis incorruptus usque ad hanc ætatem oratorum fuit, in qua naturalis inesset, non fucatus nitor.

37. Phalereus enim successit eis senibus adolescens, eruditissimus ille quidem horum omnium, sed non tam armis institutus, quàm palæstrâ: itaque delectabat magis Athenienses, quàm inflammabat: processerat enim in solem & pulverem, non ut e militari tabernaculo, sed ut e Theophrasti, doctissimi hominis, umbraculis.

38. Hic primus inflexit orationem, & eam mollem, teneramque reddidit; & suavis, sicut fuit, videri maluit, quàm gravis, sed suavitate eâ, quâ perfunderet

animos, non quâ perfringeret; & tantùm ut memoriam concinnitatis suæ, non (quemadmodum de Pericle scripsit Eupolis) cum delectatione aculeos etiam relinqueret in animis eorum, a quibus esset auditus.

X. Videsne igitur, ut in ea ipsa urbe, in qua & nata & alta sit eloquentia, quàm ea serò prodierit in lucem? siquidem ante Solonis ætatem, & Pisistrati, de nullo, ut diserto, memoriæ proditum est. At hi quidem, ut populi Romani ætas est, senes: ut Atheniensium secula numerantur, adolescentes debent videri. Nam etsi Servio Tullio regnante viguerunt, tamen multò diutius Athenæ jam erant, quàm est Roma ad hodiernum diem: nec tamen dubito, quin habuerit vim magnam semper oratio.

40. Neque enim jam Troicis temporibus tantùm laudis in dicendo Ulyssi tribuisset Homerus, & Nestori (quorum alterum vim habere voluit, alterum suavitatem) nisi jam tum esset honos eloquentiæ; neque ipse poëta hic tam idem ornatus in dicendo, ac planè orator fuisset: cujus etsi incerta sunt tempora, tamen annis multis fuit ante Romulum: siquidem non infra superiorem Lycurgum fuit, a quo est disciplina Lacedæmoniorum adstricta legibus.

41. Sed ſtudium ejus generis majorque vis agnoſcitur in Pisiſtrato. Denique hunc proximo ſeculo Themiſtocles inſecutus eſt; ut apud nos, perantiquus; ut apud Athenienſes, non ita ſanè vetus. Fuit enim regnante jam Græciâ, noſtrâ autem civitate non ita pridem dominatu regio liberatâ.

42. Nam bellum Volſcorum illud graviſſimum, cui Coriolanus exſul interfuit, eodem ferè tempore, quo Perſarum bellum, fuit, similiſque fortuna clarorum virorum: siquidem uterque, quum civis egregius fuiſſet, populi ingrati pulſus injuriâ, ſe ad hoſtes contulit, conatumque iracundiæ ſuæ morte ſedavit: nam etsi aliter eſt apud te, Attice, de Coriolano, concede tamen; ut huic generi mortis potiùs aſſentiar.

XI. At ille ridens, Tuo verò, inquit, arbitratu; quoniam quidem conceſſum eſt rhetoribus ementiri in hiſtoriis, ut aliquid dicere possint argutiùs: ut enim tu nunc de Coriolano, sic Clitarchus, sic Stratocles de Themiſtocle finxit. Nam, quem Thucydides, qui & Atheniensis erat, & ſummo loco natus, ſummuſque vir, & paulò ætate poſterior, tantùm mortuum ſcripsit, & in Attica clam humatum; addidit, fuiſſe ſuſpicionem veneno sibi conſciviſſe mortem: hunc iſti aiunt, quum tau-

rum immolaviſſet, excepiſſe ſanguinem paterâ, & eo poto, mortuum concidiſſe. Hanc enim mortem rhetoricè, & tragicè ornare potuerunt: illa mors vulgaris nullam præbebat materiem ad ornatum. Quare, quoniam tibi ita quadrat, omnia fuiſſe in Themiſtocle paria & Coriolano, pateram quoque a me ſumas licet: præbebo etiam hoſtiam, ut Coriolanus sit planè alter Themiſtocles.

44. Sit ſanè, inquam, ut lubet, de iſto: & ego cautiùs poſthac hiſtoriam attingam, te audiente; quem rerum Romanarum auctorem laudare poſſum religiosissimum. Sed tum ferè Pericles, Xantippi filius, de quo antè dixi, primus adhibuit doctrinam: quæ quamquam tum nulla erat dicendi, tamen ab Anaxagora physico eruditus, exercitationem mentis a reconditis abſtrusiſque rebus ad cauſas forenſes populareſque traduxerat. Hujus ſuavitate maximè hilaratæ ſunt Athenæ: hujus ubertatem & copiam admiratæ, ejuſdem vim dicendi terroremque timuerunt.

XII. Hæc igitur ætas prima Athenis oratorem propè perfectum tulit. Nec enim in conſtituentibus rempublicam, nec in bella gerentibus, nec in impeditis, ac regum dominatione devinctis, naſci cupiditas dicendi ſolet. Pacis eſt comes, otiique ſocia, & jam bene conſtitutæ civitatis quasi alumna quædam, eloquentia. 46.

46. Itaque ait Ariſtoteles, quum, ſublatis in Sicilia tyrannis, res privatæ longo intervallo judiciis repeterentur, tum primùm, quòd eſſet acuta illa gens & controverſa naturâ, artem & præcepta Siculos, Coracem & Tisiam, conſcripsiſſe: nam antea neminem ſolitum viâ, nec arte, ſed accuratè tamen, & de ſcripto pleroſque dicere; ſcriptaſque fuiſſe, & paratas a Protagora rerum illuſtrium diſputationes, quæ nunc communes appellantur loci.

47. Quod idem feciſſe Gorgiam, quum singularum rerum laudes, vituperationesque conſcripsiſſet; quòd judicaret hoc oratoris eſſe maximè proprium, rem augere poſſe laudando, vituperandoque rurſus affligere: huic Antiphontem Rhamnusium similia quædam habuiſſe conſcripta, quo neminem umquam meliùs ullam oraviſſe capitis cauſam, quum ſe ipſe defenderet, ſe audiente, locuples auctor ſcripsit Thucydides.

48. Nam Lysiam primò profiteri ſolitum artem eſſe dicendi; deinde, quòd Theodorus eſſet in arte ſubtilior, in orationibus autem jejunior, orationes eum ſcribere aliis cœpiſſe, artem removiſſe: similiter Iſocratem primò artem dicendi eſſe negaviſſe, ſcribere autem aliis ſolitum orationes, quibus in judiciis uterentur:

ſed, quum ex eo (quia quaſi committeret contra legem, quò quis judicio circumveniretur) ſæpe ipſe in judicium vocaretur; orationes aliis deſtitiſſe ſcribere, totumque ſe ad artes componendas transtuliſſe.

XIII. Et Græciæ quidem oratorum partus, atque fontes vides, ad noſtrorum annalium rationem, veteres; ad ipſorum, ſanè recentes. Nam antequam delectata eſt Atheniensium civitas hac laude dicendi, multa jam memorabilia & in domeſticis & in bellicis rebus effecerat. Hoc autem ſtudium non erat commune Græciæ, ſed proprium Athenarum.

50. Quis enim aut Argivum oratorem, aut Corinthium, aut Thebanum ſcit fuiſſe temporibus illis? niſi quid de Epaminonda, docto homine, ſuſpicari libet. Lacedæmonium verò uſque ad hoc tempus audivi fuiſſe neminem. Menelaum ipſum, dulcem illum quidem tradit Homerus, ſed pauca dicentem. Brevitas autem, laus eſt interdum in aliqua parte dicendi, in univerſa eloquentia laudem non habet.

51. At verò extra Græciam magna dicendi ſtudia fuerunt; maximique huic laudi habiti honores, illuſtre oratorum nomen reddiderunt. Nam ut ſemel e Piræeo eloquentia evecta eſt, omnes peragravit inſulas, atque ita peregrinata totâ Asiâ eſt,

ùt se externis oblineret moribus, omnemque illam salubritatem Atticæ dictionis, & quasi sanitatem perderet, ac loqui pene dedisceret. Hinc Asiatici oratores non contemnendi quidem nec celeritate, nec copiâ, sed parùm pressi, & nimis redundantes: Rhodii saniores, & Atticorum similiores. Sed de Græcis hactenus: etenim hæc ipsa forsitan fuerint non necessaria.

52. Tum Brutus, Ista verò, inquit, quàm necessaria fuerint, non facilè dixerim; jucunda certè mihi fuerunt, neque solùm non longa, sed etiam breviora, quàm vellem. Optimè, inquam: sed veniamus ad nostros, de quibus difficile est plus intelligere, quàm quantùm ex monumentis suspicari licet.

XIV. Quis enim putet aut celeritatem ingenii L. Bruto illi, nobilitatis vestræ principi, defuisse? qui de matre suavianda ex oraculo Apollinis tam acutè, argutéque conjecerit; qui summam prudentiam simulatione stultitiæ texerit; qui potentissimum regem, clarissimi regis filium, expulerit, civitatemque perpetuo dominatu liberatam magistratibus annuis, legibus, judiciisque devinxerit; qui collegæ suo imperium abrogaverit, ut e civitate regalis nominis memoriam tolleret: quod certè effici non potuisset, nisi esset oratione persuasum.

54. Videmus item paucis annis poſt reges exactos, quum plebes prope ripam Anienis ad tertium milliarium conſediſſet, eumque montem, qui Sacer appellatus eſt, occupaviſſet, M. Valerium dictatorem dicendo ſedaviſſe diſcordias, eique ob eam rem honores amplissimos habitos, & eum primum ob eam ipſam cauſam Maximum eſſe appellatum. Ne L. Valerium quidem Potitum arbitror non aliquid potuiſſe dicendo, qui poſt decemviralem invidiam, plebem in patres incitatam, legibus & concionibus ſuis mitigaverit.

55. Poſſumus Appium Claudium ſuſpicari diſertum, quia ſenatum jam inclinatum, a Pyrrhi pace revocaverit. Poſſumus C. Fabricium, quia ſit ad Pyrrhum de captivis recuperandis miſſus orator: T. Coruncanium, quòd ex pontificum commentariis longè plurimùm ingenio valuiſſe videatur: M'. Curium, quòd is tribunus plebis, interrege Appio Cæco, diſerto homine, comitia contra leges habente, quum de plebe conſulem non accipiebat, patres antè auctores fieri coëgerit; quod fuerit permagnum, nondum lege Mæniâ latâ.

56. Licet aliquid etiam de M. Popilii ingenio ſuſpicari, qui quum conſul eſſet, eodemque tempore ſacrificium publicum cum læna faceret, quòd erat flamen Car-

mentalis, plebis contra patres concitatione & ſeditione nuntiatâ, ut erat lænâ amictus, ita venit in concionem, ſeditionemque quum auctoritate, tum oratione ſedavit. Sed eos oratores habitos eſſe, aut omnino tum ullum eloquentiæ præmium fuiſſe, nihil ſanè mihi legiſſe videor: tantummodò conjecturâ ducor ad ſuſpicandum.

57. Dicitur etiam C. Flaminius, is, qui tribunus plebis legem de agro Gallico & Piceno viritim dividendo tulerit, qui conſul apud Thrasimenum sit interfectus, ad populum valuiſſe dicendo. Q. etiam Maximus Verrucoſus, orator habitus eſt temporibus illis; & Q. Metellus, is, qui bello Punico ſecundo cum L. Veturio Philone conſul fuit.

XV. Quem verò exſtet, & de quo sit memoriæ proditum, eloquentem fuiſſe, & ita eſſe habitum, primus eſt M. Cornelius Cethegus, cujus eloquentiæ eſt auctor, & idoneus quidem, meâ ſententiâ, Q. Ennius, præſertim quum & ipſe eum audiverit, & ſcribat de mortuo; ex quo nulla ſuſpicio eſt, amicitiæ cauſâ eſſe mentitum. Eſt igitur sic apud illum in nono, ut opinor, annali:

Additur orator Corneliu' ſuaviloquenti
Ore Cethegus Marcu', Tuditano collega,
Marci filius. . . .

Et oratorem appellat, & ſuaviloquentiam tribuit; quæ nunc quidem non tam eſt in pleriſque: latrant enim jam quidam oratores, non loquuntur: ſed eſt ea laus eloquentiæ certè maxima.

Is dictus oliis popularibus olim,
Qui tum vivebant homines, atque ævum agitabant,
Flos delibatus populi.

59. Probè verò: ut enim hominis decus, ingenium, sic ingenii ipsius lumen eſt eloquentia, quâ virum excellentem præclarè tum illi homines florem populi eſſe dixerunt;

Suadæque medulla.

Πειθὼ quam vocant Græci, cujus effector eſt orator, hanc *Suadam* appellavit Ennius. Ejus autem Cethegum medullam fuiſſe vult, ut, quam deam in Periclis labris ſcripsit Eupolis ſessitaviſſe, hujus hic medullam noſtrum oratorem fuiſſe dixerit.

60. At hic Cethegus conſul cum P. Tuditano fuit bello Punico ſecundo, quæſtorque his conſulibus M. Cato, modò planè annis CXL. ante me conſulem; & idipſum nisi unius eſſet Ennii teſtimonio cognitum, hunc vetuſtas, ut alios fortaſſe multos, oblivione obruiſſet. Illius autem ætatis qui ſermo fuerit, ex Nævianis ſcriptis intelligi

poteſt. His enim conſulibus, ut in veteribus commentariis ſcriptum eſt, Nævius eſt mortuus : quamquam Varro noſter, diligentiſſimus inveſtigator antiquitatis, putat in hòc erratum, vitamque Nævii producit longiùs. Nam Plautus P. Claudio, L. Porcio, viginti annis poſt illos, quos antè dixi, conſules mortuus eſt, Catone cenſore. Hunc igitur Cethegum conſecutus eſt ætate Cato, qui annis IX poſt eum fuit conſul : eum nos ut perveterem habemus, qui L. Marcio, M'. Manilio conſulibus mortuus eſt, annis LXXXIII. ipsis ante me conſulem.

XVI. Nec verò habeo quemquam antiquiorem, cujus quidem ſcripta proferenda putem, nisi quem Appii Cæci oratio hæc ipſa de Pyrrho, & nonnullæ mortuorum laudationes fortè delectant. Et hercules hæ quidem exſtant. Ipſæ enim familiæ ſua quasi ornamenta, ac monumenta ſervabant, & ad uſum, si quis ejuſdem generis occidiſſet, & ad memoriam laudum domeſticarum, & ad illuſtrandam nobilitatem ſuam; quamquam his laudationibus hiſtoria rerum noſtrarum eſt facta mendosior.

62. Multa enim ſcripta ſunt in eis, quæ facta non ſunt ; falsi triumphi, plures conſulatus, genera etiam falſa, & a plebe transitiones, quum homines humiliores in

alienum ejusdem nominis infunderentur genus; ut, si ego me a M. Tullio esse dicerem, qui patricius cum Servio Sulpicio consul, anno x. post exactos reges, fuit.

63. Catonis autem orationes non minùs multæ ferè sunt, quàm Attici Lysiæ; cujus arbitror plurimas esse. Est enim Atticus, quoniam certè Athenis est & natus & mortuus, & functus omni civium munere: quamquam Timæus eum, quasi Liciniâ & Muciâ lege repetit Syracusas; & quodammodo est nonnulla in iis etiam inter ipsos similitudo. Acuti sunt, elegantes, faceti, breves. Sed ille Græcus ab omni laude felicior.

64. Habet enim certos sui studiosos, qui non tam habitus corporis optimos, quàm gracilitates consectentur; quos, valetudo modò bona sit, tenuitas ipsa delectat: quamquam in Lysia sunt sæpe etiam lacerti, sic ut eo fieri nihil possit valentius: verùm est certè genere toto strigosior: sed habet tamen suos laudatores, qui hac ipsâ ejus subtilitate admodum gaudeant.

XVII. Catonem verò quis nostrorum oratorum, qui quidem nunc sunt, legit? aut quis novit omnino? At quem virum? dii boni! mitto civem, aut senatorem, aut imperatorem: oratorem enim hoc loco

quærimus. Quis illo gravior in laudando? acerbior in vituperando? in ſententiis argutior? in docendo, ediſſerendoque ſubtilior? Refertæ ſunt orationes ampliùs centum quinquaginta (quas quidem adhuc invenerim & legerim) & verbis, & rebus illuſtribus: licet ex his eligant ea, quæ notatione & laude digna sint; omnes oratoriæ virtutes in eis reperientur.

66. Jam verò Origines ejus quem florem, aut quod lumen eloquentiæ non habent? Amatores huic deſunt, sicuti multis jam antè ſeculis & Philiſto Syracusio, & ipsi Thucydidi. Nam ut horum concisis ſententiis, interdum etiam non ſatis apertis, quum brevitate, tum nimio acumine, officit Theopompus elatione, atque altitudine orationis ſuæ; quod idem Lysiæ Demoſthenes: sic Catonis luminibus obſtruxit hæc poſteriorum quasi exaggerata altiùs oratio.

67. Sed in noſtris inſcitia eſt, quòd ii ipsi, qui in Græcis antiquitate delectantur, eâque ſubtilitate, quam Atticam appellant, hanc in Catone non noverunt quidem. Hyperidæ volunt eſſe & Lysiæ. Laudo. Sed cur nolunt Catonis? Attico genere dicendi ſe gaudere dicunt.

68. Sapienter id quidem: atque utinam imitarentur, nec oſſa ſolùm, ſed etiam ſanguinem! Gratum eſt tamen, quod vo-

lunt. Cur igitur Lysias & Hyperides amatur, quum penitùs ignoretur Cato? Antiquior eſt hujus ſermo, & quædam horridiora verba. Ita enim tum loquebantur. Id muta, quod tum ille non potuit, & adde numeros, ut aptior sit oratio: ipſa verba compone, & quasi coagmenta, quod ne Græci quidem veteres factitaverunt: jam neminem antepones Catoni. Ornari orationem Græci putant, si verborum immutationibus utantur, quos appellant τρόπυς, & ſententiarum orationisque formis, quæ vocant σχήματα. Non verisimile eſt, quàm sit in utroque genere & creber & diſtinctus Cato.

XVIII. Nec verò ignoro, nondum eſſe ſatis politum hunc oratorem, & quærendum eſſe aliquid perfectius: quippe quum ita sit ad noſtrorum temporum rationem vetus, ut nullius ſcriptum exſtet dignum quidem lectione, quod sit antiquius: ſed majore honore in omnibus artibus, quàm in hac una dicendi, verſatur antiquitas.

70. Quis enim eorum, qui hæc minora animadvertunt, non intelligit, Canachi signa rigidiora eſſe, quàm ut imitentur veritatem? Calamidis dura illa quidem, ſed tamen molliora, quàm Canachi. Nondum Myronis ſatis ad veritatem adducta; jam tamen quæ non dubites pulchra dicere. Pulchriora etiam Polycleti, & jam planè

perfecta, ut mihi quidem videri solent. Similis in pictura ratio est, in qua Zeuxim, & Polygnotum, & Timantem, & eorum, qui non sunt usi plus quàm quatuor coloribus, formas & lineamenta laudamus. At in Aëtione, Nicomacho, Protogene, Apelle, jam perfecta sunt omnia: & nescio an reliquis in rebus omnibus idem eveniat. Nihil est enim simul & inventum, & perfectum.

71. Nec dubitari debet, quin fuerint ante Homerum poëtæ: quod ex eis carminibus intelligi potest, quæ apud illum, & in Phæacum, & in procorum epulis canuntur. Quid? nostri veteres versus ubi sunt?

Quos olim Fauni, vatesque canebant,
Quum neque Musarum scopulos quisquam superarat,
Nec dicti studiosus erat: ....
Ante hunc. ....

ait ipse de se; nec mentitur in gloriando: sic enim sese res habet. Nam & Odyssea Latina est, sic, tamquam opus aliquod Dædali, & Livianæ fabulæ, non satis dignæ quæ iterum legantur.

72. Atque hic Livius, qui primus fabulam, C. Clodio Cæci filio & M. Tuditano consulibus, docuit, anno ipso antequam natus est Ennius; post Romam autem conditam quartodecimo & quingentesimo, ut

hic ait, quem nos sequimur: est enim inter scriptores de numero annorum controversia. Accius autem a Q. Maximo quintùm consule captum Tarento scripsit Livium annis XXX, postquam eum fabulam docuisse & Atticus scribit, & nos in antiquis commentariis invenimus.

73. Docuisse autem fabulam annis pòst XI. C. Cornelio, Q. Minucio consulibus, ludis Juventatis, quos Salinator Senensi prœlio voverat. In quo tantus error Accii fuit, ut, his consulibus, XL. annos natus Ennius fuerit: cui si æqualis fuerit Livius, minor fuit aliquantò is qui primus fabulam dedit, quàm ii, qui multas docuerant ante hos consules, & Plautus, & Nævius.

XIX. Hæc si minùs apta videntur huic sermoni, Brute, Attico assigna, qui me inflammavit studio illustrium hominum ætates & tempora persequendi. Ego verò, inquit Brutus, & delector istâ quasi notatione temporum, & ad id, quod instituisti, oratorum genera distinguere ætatibus, istam diligentiam esse accommodatam puto.

75. Rectè, inquam, Brute, intelligis. Atque utinam exstarent illa carmina, quæ multis seculis ante suam ætatem in epulis esse cantitata a singulis convivis de clarorum virorum laudibus, in Originibus scriptum reliquit Cato! Tamen illius,

quem in vatibus & Faunis enumerat Ennius, bellum Punicum, quasi Myronis opus, delectat.

76. Sit Ennius sanè, ut est certè, perfectior: qui si illum, ut simulat, contemneret, non, omnia bella persequens, primum illud Punicum acerrimum bellum reliquisset. Sed ipse dicit, cur id faciat: *Scripsere*, inquit, *alii rem versibu'*: & luculentè quidem scripserunt, etiamsi minùs, quàm tu, politè. Nec verò tibi aliter videri debet; qui a Nævio vel sumpsisti multa, si fateris: vel, si negas, surripuisti.

77. Cum hoc Catone grandiores natu fuerunt C. Flaminius, C. Varro, Q. Maximus, Q. Metellus, P. Lentulus, P. Crassus, qui cum superiore Africano consul fuit. Ipsum Scipionem accepimus non infantem fuisse: filius quidem ejus, is, qui hunc minorem Scipionem a Paulo adoptavit, si corpore valuisset, in primis habitus esset disertus. Indicant quum oratiunculæ, tum historia quædam Græca, scripta dulcissimè.

XX. Numeroque eodem fuit Sex. Ælius, juris quidem civilis omnium peritissimus, sed etiam ad dicendum paratus. De minoribus autem, C. Sulpicius Galius, qui maximè omnium nobilium Græcis litteris studuit, isque & oratorum in numero est habitus, & fuit reliquis rebus ornatus at-

que elegans. Jam enim erat unctior quædam, splendidiorque consuetudo loquendi. Nam, hoc prætore ludos Apollini faciente, quum Thyestem fabulam docuisset, Q. Marcio, Cn. Servilio consulibus, mortem obiit Ennius.

79. Erat iisdem temporibus Tib. Gracchus, P. filius, qui bis consul & censor fuit, cujus est oratio Græca apud Rhodios: quem civem quum gravem, tum etiam eloquentem constat fuisse. P. etiam Scipionem Nasicam, qui est *Corculum* appellatus, qui item bis consul & censor fuit, habitum eloquentem aiunt, illius, qui sacra acceperit, filium. Dicunt etiam L. Lentulum, qui cum C. Figulo consul fuit; Q. Nobiliorem, M. filium, jam patrio instituto deditum studio litterarum, qui etiam Q. Ennium, qui cum patre ejus in Ætolia militaverat, civitate donavit, quum triumvir coloniam deduxisset; & T. Annium Luscum, hujus Q. Fulvii collegam, non indisertum dicunt fuisse.

80. Atque etiam L. Paulus Africani pater, personam principis civis facilè dicendo tuebatur: at verò etiam tum Catone vivo, qui annos quinque & octoginta natus excessit e vita, quum quidem eo ipso anno contra Ser. Galbam ad populum summâ contentione dixisset: quam etiam orationem scriptam reliquit.

XXI. Sed vivo Catone minores natu multi uno tempore oratores floruerunt. Nam & A. Albinus, is, qui Græcè scripsit historiam, qui consul cum L. Lucullo fuit, & litteratus & disertus fuit: & tenuit cum hoc locum quemdam etiam Ser. Fulvius, & unà Ser. Fabius Pictor, & juris, & litterarum, & antiquitatis bene peritus: Quintusque Fabius Labeo fuit ornatus iisdem ferè laudibus. Nam Q. Metellus, is, cujus quatuor filii consulares fuerunt, in primis est habitus eloquens, qui pro L. Cotta dixit, accusante Africano; cujus & aliæ sunt orationes, & contra Tib. Gracchum exposita est in C. Fannii annalibus.

82. Tum ipse L. Cotta veterator habitus, sed C. Lælius, & P. Africanus in primis eloquentes: quorum exstant orationes, ex quibus existimari de ingeniis oratorum potest. Sed inter hos ætate paulùm his antecedens sine controversia Ser. Galba eloquentiâ præstitit: & nimirum is princeps ex Latinis, illa oratorum propria, & quasi legitima opera tractavit, ut egrederetur a proposito ornandi causâ, ut delectaret animos, ut permoveret, ut augeret rem, ut miserationibus, ut communibus locis uteretur. Sed nescio quomodo hujus, quem constat eloquentiâ præstitisse, exiliores orationes sunt, & redolentes ma-

gis antiquitatem, quàm aut Lælii, aut Scipionis, aut etiam ipsius Catonis: itaque exaruerunt, vix jam ut appareant.

83. De ipsius Lælii & Scipionis ingenio, quamquam ea eſt jam opinio, ut plurimùm tribuatur ambobus; dicendi tamen laus eſt in Lælio illuſtrior. At oratio Lælii de collegiis, non melior, quàm de multis quam voles, Scipionis: non quò illâ Lælii quidquam sit dulcius, aut quod de religione dici possit auguſtius; ſed multò tamen vetuſtior, & horridior ille, quàm Scipio: & quum sint in dicendo variæ voluntates, delectari mihi magis antiquitate videtur, & lubenter verbis etiam uti paulò magis priſcis Lælius.

84. Sed eſt mos hominum, ut nolint eumdem pluribus rebus excellere. Nam ut ex bellica laude adſpirare ad Africanum nemo poteſt, in qua ipſa egregium Viriati bello reperimus fuiſſe Lælium: sic ingenii, litterarum, eloquentiæ, ſapientiæ denique, etsi utrique primas, priores tamen libenter deferunt Lælio. Nec mihi ceterorum judicio ſolùm videtur, ſed etiam ipſorum inter ipſos conceſſu ita tributum fuiſſe. Erat omnino tum mos, ut in reliquis rebus melior, sic in hoc ipſo humanior, ut faciles eſſent in ſuum cuique tribuendo.

XXII. Memoriâ teneo, Smyrnæ me ex P. Rutilio Rufo audiſſe, quum diceret

adolescentulo se accidisse, ut ex senatusconsulto P. Scipio & D. Brutus, ut opinor, consules de re atroci, magnaque quærerent. Nam quum in silva Sila facta cædes esset, notique homines interfecti; insimulareturque familia, partim etiam liberi societatis ejus, quæ picarias de P. Cornelio, L. Mummio censoribus redemisset, decrevisse senatum, ut de ea re cognoscerent & statuerent consules.

86. Causam pro publicanis accuratè, ut semper solitus esset, eleganterque dixisse Lælium. Quum consules, re auditâ, *amplius* de consilii sententia pronuntiavissent; paucis interpositis diebus iterum Lælium multò diligentiùs, meliúsque dixisse, iterumque eodem modo a consulibus rem esse prolatam. Tum Lælium, quum eum socii domum reduxissent, egissentque gratias, &, ne defatigaretur, oravissent, locutum esse ita, se, quæ fecisset, honoris eorum causâ, studiosè, accuratéque fecisse; sed se arbitrari, causam illam a Ser. Galba, quòd is in dicendo fortior acriorque esset, graviùs & vehementiùs posse defendi. Itaque auctoritate C. Lælii publicanos causam detulisse ad Galbam.

87. Illum autem, quòd ei viro succedendum esset, verecundè & dubitanter recepisse: unum, quasi comperendinatum, medium diem fuisse, quem totum Galbam

in consideranda causa, componendaque posuisse; &, quum cognitionis dies esset, & ipse Rutilius rogatu sociorum domum ad Galbam manè venisset, ut eum admoneret, & ad dicendi tempus adduceret; usque illum, quoad ei nuntiatum esset consules descendisse, omnibus exclusis commentatum in quadam testudine cum servis litteratis fuisse; quorum aliud alii dictare eodem tempore solitus esset: interim quum esset ei nuntiatum tempus esse, exisse in ædes eo colore, & iis oculis, ut egisse causam, non commentatum putares.

88. Addebat etiam, idque ad rem pertinere putabat, scriptores illos malè mulcatos exisse cum Galba: ex quo significabat, illum non in agendo solùm, sed etiam in meditando vehementem atque incensum fuisse. Quid multa? magnâ exspectatione, plurimis audientibus, coram ipso Lælio sic illam causam tantâ vi, tantâque gravitate dixisse Galbam, ut nulla ferè pars orationis silentio præteriretur. Itaque multis querelis, multâque miseratione adhibitâ, socios, omnibus approbantibus, illâ die quæstione liberatos esse.

XXIII. Ex hac Rutiliana narratione suspicari licet, quum duæ summæ sint in oratore laudes, una subtiliter disputandi, ad docendum; altera graviter agendi, ad animos audientium permovendos; multóque

plus proficiat is qui inflammet judicem, quàm ille qui doceat: elegantiam in Lælio, vim in Galba fuisse. Quæ quidem vis tum maximè cognita est, quum, Lusitanis a Ser. Galba prætore contra interpositam, ut existimabatur, fidem, interfectis, L. Libone tribuno plebis populum incitante, & rogationem in Galbam privilegii similem ferente, summâ senectute, ut antè dixi, M. Cato legem suadens in Galbam multa dixit: quam orationem in Origines suas retulit, paucis antequam mortuus est, an diebus, an mensibus?

90. Tum igitur recusans Galba pro sese, & populi Romani fidem implorans, quum suos pueros, tum C. Galli etiam filium flens commendabat; cujus orbitas & fletus mirè miserabilis fuit propter recentem memoriam clarissimi patris; isque se tum eripuit flammâ, propter pueros misericordiâ populi commotâ, sicut idem scriptum reliquit Cato. Atque etiam ipsum Libonem non infantem video fuisse, ut ex orationibus ejus intelligi potest. Quum hæc dixissem, & paulùm interquievissem, Quid igitur, inquit, est causæ, Brutus, si tanta virtus in oratore Galba fuit, cur ea nulla in orationibus ejus appareat? quod mirari non possum in eis, qui nihil omnino scripti reliquerunt.

XXIV. Nec enim est eadem, inquam,

Brute, causa non scribendi, & non tam bene scribendi, quàm dixerint. Nam videmus alios oratores inertiâ nihil scripsisse, ne domesticus etiam labor accederet ad forensem: pleræque enim scribuntur orationes habitæ jam, non ut habeantur.

92. Alios non laborare, ut meliores fiant; nulla enim res tantùm ad dicendum proficit, quantùm scriptio: memoriam autem in posterum ingenii sui non desiderant, quum se putant satis magnam adeptos esse dicendi gloriam, eamque etiam majorem visum iri, si in existimantium arbitrium sua scripta non venerint: alios, quòd meliùs putent dicere se posse, quàm scribere; quod peringeniosis hominibus, neque satis doctis, plerumque contingit, ut ipsi Galbæ.

93. Quem fortasse vis non ingenii solùm, sed etiam animi, & naturalis quidam dolor dicentem incendebat, efficiebatque, ut & incitata, & gravis, & vehemens esset oratio; dein quum otiosus stilum prehenderat, motusque omnis animi, tamquam ventus, hominem defecerat, flaccessebat oratio: quod iis, qui limatius dicendi consectantur genus, accidere non solet, propterea quòd prudentia numquam deficit oratorem, quâ ille utens eodem modo possit & dicere & scribere: ardor animi non semper adest, isque quum con-

sedit, omnis illa vis & quasi flamma oratoris exstinguitur. Hanc igitur ob causam videtur Lælii mens spirare etiam in scriptis, Galbæ autem vis occidisse.

XXV. Fuerunt etiam in oratorum numero mediocrium L. & Sp. Mummii, fratres, quorum exstant amborum orationes. Simplex quidem L. & antiquus: Sp. autem nihilò ille quidem ornatior, sed tamen adstrictior: fuit enim doctus ex disciplina Stoicorum. Multæ sunt Sp. Albini orationes. Sunt etiam L. & C. Aureliorum Orestarum, quos aliquo video in numero oratorum fuisse.

95. P. etiam Popilius quum civis egregius, tum non indisertus fuit. C. verò, filius ejus, disertus. Caiusque Tuditanus quum omni vitâ, atque victu excultus, atque expolitus, tum ejus elegans est habitum etiam orationis genus. Eodemque in genere est habitus is, qui injuriâ acceptâ fregit Tib. Gracchum patientiâ, civis in rebus optimis constantissimus, M. Octavius. At verò M. Æmilius Lepidus, qui est Porcina dictus, iisdem temporibus ferè, quibus Galba, sed paulò minor natu; & summus orator est habitus, & fuit, ut apparet ex orationibus, scriptor sanè bonus.

96. Hoc in oratore Latino primùm mihi videtur & lenitas apparuisse illa Græcorum, & verborum comprehensio, etiam

artifex, ut ita dicam, ſtilus. Hunc ſtudioſè duo adoleſcentes ingeniosissimi, & propè æquales, C. Carbo, & Tib. Gracchus audire ſoliti ſunt: de quibus jam dicendi locus erit, quum de ſenioribus pauca dixero. Q. enim Pompeius non contemptus orator temporibus illis fuit, qui ſummos honores, homo per ſe cognitus, ſine ulla commendatione majorum eſt adeptus.

97. Tum L. Caſsius multùm potuit, non eloquentiâ, ſed dicendo tamen; homo non liberalitate, ut alii, ſed ipsâ triſtitiâ & ſeveritate popularis: cujus quidem legi tabellariæ M. Antius Briſo, tribunus plebis, diu reſtitit, M. Lepido conſule adjuvante. Eaque res P. Africano vituperationi fuit, quòd ejus auctoritate de ſententia deductus Briſo putabatur. Tum duo Cæpiones multùm clientes conſilio & linguâ, plus auctoritate tamen & gratiâ ſublevabant. Sed Pompeii ſunt ſcripta nec nimis extenuata (quamquam veterum eſt ſimilis) & plena prudentiæ.

XXVI. P. Craſſum valde probatum oratorem iiſdem ferè temporibus accepimus, qui & ingenio valuit, & ſtudio, & habuit quaſdam etiam domeſticas diſciplinas. Nam & cum ſummo illo oratore Servio Galba, cujus C. filio filiam ſuam collocaverat, affinitate ſeſe devinxerat: &, quum eſſet P.

Mucii filius, fratremque haberet P. Scævolam, domi jus civile cognoverat. In eo induſtriam conſtat ſummam fuiſſe, maximamque gratiam, quum & conſuleretur plurimùm, & diceret. Horum ætatibus adjuncti duo C. Fannii, C. & M. filii fuerunt: quorum Caii filius, qui conſul cum Domitio fuit, unam orationem de ſociis, & nomine Latino, contra Gracchum reliquit, ſanè & bonam, & nobilem.

99. Tum Atticus, Quid ergo? eſtne iſta Fannii? nam varia opinio pueris nobis erat. Alii a C. Perſio, litterato homine, ſcriptam eſſe aiebant, illo, quem ſignificat valde doctum eſſe Lucilius: alii multos nobiles, quod quiſque potuiſſet, in illam orationem contuliſſe.

100. Tum ego, Audivi equidem iſta, inquam, de majoribus natu, ſed numquam ſum adductus, ut crederem; eamque ſuſpicionem propter hanc cauſam credo fuiſſe, quòd Fannius in mediocribus oratoribus habitus eſſet; oratio autem vel optima eſſet illo quidem tempore orationum omnium. Sed nec ejuſmodi eſt, ut a pluribus confuſa videatur: unus enim ſonus eſt totius orationis, & idem ſtilus: nec de Perſio reticuiſſet Gracchus; quum & Fannius de Menelao Marathono, & de ceteris objeciſſet, præſertim quum Fannius numquam ſit habitus elinguis. Nam & cauſas defen-

sitavit, & tribunatus ejus, arbitrio & auctoritate P. Africani gestus, non obscurus fuit.

101. Alter autem C. Fannius, M. filius, C. Lælii gener, & moribus, & ipso genere dicendi durior. Is soceri instituto (quem, quia cooptatus in augurum collegium non erat, non admodum diligebat, præsertim quum ille Q. Scævolam sibi minorem natu generum prætulisset: cui tamen Lælius se excusans, non genero minori dixit se illud, sed majori filiæ detulisse) is tamen instituto Lælii Panætium audiverat. Ejus omnis in dicendo facultas ex historia ipsius non ineleganter scripta perspici potest; quæ neque nimis est infans, neque perfectè diserta.

102. Mucius autem augur, quod pro se opus erat, ipse dicebat, ut de pecuniis repetundis contra T. Albucium: is oratorum in numero non fuit; juris civilis intelligentiâ, atque omni prudentiæ genere præstitit. L. Cœlius Antipater, scriptor, quemadmodum videtis, fuit, ut temporibus illis, luculentus, juris valde peritus, multorum etiam, ut L. Crassi, magister.

XXVII. Utinam in Tib. Graccho, Caioque Carbone talis mens ad rempublicam bene gerendam fuisset, quale ingenium ad bene dicendum fuit! profectò nemo his viris gloriâ

gloriâ præstitisset. Sed eorum alter propter turbulentissimum tribunatum, ad quem ex invidia fœderis Numantini bonis iratus accesserat, ab ipsa republica est interfectus: alter propter perpetuam in populari ratione levitatem, morte voluntariâ se a severitate judicum vindicavit. Sed fuit uterque summus orator, atque hoc memoriâ patrum teste dicimus.

104. Nam & Carbonis, & Gracchi habemus orationes, nondum satis splendidas verbis, sed acutas, prudentiæque plenissimas. Fuit Gracchus diligentiâ Corneliæ matris a puero doctus, & Græcis litteris eruditus: nam semper habuit exquisitos e Græcia magistros, in eis jam adolescens Diophanem Mitylenæum, Græciæ, temporibus illis, disertissimum: sed & breve tempus ingenii augendi & declarandi fuit.

105. Carbo, quoad vita suppeditavit, est in multis judiciis, causisque cognitus. Hunc qui audierant prudentes homines, in quibus familiaris noster L. Gellius, qui se illi contubernalem in consulatu fuisse narrabat, canorum oratorem, & volubilem, & satis acrem, atque eumdem & vehementem, & valde dulcem, & perfacetum fuisse dicebat: addebat, industrium etiam & diligentem, & in exercitationibus commentationibusque multùm operæ solitum esse ponere.

106. Hic optimus, illis temporibus, est patronus habitus, eoque forum tenente plura fieri judicia cœperunt. Nam & quæstiones perpetuæ hoc adolescente constitutæ sunt, quæ antea nullæ fuerunt (L. enim Piso, tribunus plebis legem primus de pecuniis repetundis, Censorino & Manilio consulibus, tulit: ipse etiam Piso & causas egit, & multarum legum aut auctor, aut dissuasor fuit; isque & orationes reliquit, quæ jam evanuerunt, & annales, sanè exiliter scriptos) & judicia populi, quibus aderat Carbo, jam magis patronum desiderabant, tabellâ datâ; quam legem L. Cassius, Lepido & Mancino consulibus, tulit.

XXVIII. Vester etiam D. Brutus, M. filius, ut ex familiari ejus L. Accio poëta sum audire solitus, & dicere non inculté solebat, & erat quum litteris Latinis, tum etiam Græcis, ut temporibus illis, eruditus. Quod tribuebat idem Accius etiam Q. Maximo, L. Pauli nepoti. Et verò antè Maximum illum Scipionem, quo duce privato Tib. Gracchus occisus esset, quum omnibus in rebus vehementem, tum acrem aiebat in dicendo fuisse.

108. Tum etiam P. Lentulus ille princeps, ad rempublicam duntaxat quod opus esset, satis habuisse eloquentiæ dicitur. Iisdemque temporibus L. Furius Philus per-

bene Latinè loqui putabatur, litteratiusque quàm ceteri. P. Scævola valde prudenter & acutè, paulò etiam copiosiùs. Nec multò minùs prudenter M. Manilius. Appii Claudii volubilis, sed paulò fervidior erat oratio. In aliquo numero etiam M. Fulvius Flaccus, & C. Cato Africani sororis filius, mediocres oratores; etsi Flacci scripta sunt, sed ut studiosi litterarum. Flacci autem æmulus P. Decius fuit, non infans ille quidem, sed ut vitâ, sic oratione etiam turbulentus.

109. M. Drusus, C. filius, qui in tribunatu C. Gracchum, collegam, iterum tribunum, fregit, vir & oratione gravis, & auctoritate; eique proximè adjunctus C. Drusus frater fuit. Tuus etiam gentilis, Brute, M. Pennus facilè agitavit in tribunatu C. Gracchum, paulùm ætate antecedens. Fuit enim M. Lepido, & L. Oreste consulibus, quæstor Gracchus, tribunus Pennus, illius M. filius, qui cum Q. Ælio consul fuit: sed omnia is summa sperans, ædilicius est mortuus. Nam de T. Flaminino, quem ipse vidi, nihil accepi, nisi Latinè diligenter locutum.

XXIX. Iis adjuncti sunt C. Curio, M. Scaurus, P. Rutilius, C. Gracchus. De Scauro & Rutilio breviter licet dicere, quorum neuter summi oratoris habuit laudem, & uterque in multis causis versatus.

Erat in quibuſdam laudandis viris, etiamsi maximi ingenii non eſſent, probabilis tamen induſtria; quamquam iis quidem non omnino ingenium, ſed oratorium ingenium defuit. Neque enim refert videre, quid dicendum sit, nisi id queas ſolutè & ſuaviter dicere : ne id quidem ſatis eſt, nisi id, quod dicitur, sit voce, vultu, motuque conditius.

111. Quid dicam opus eſſe doctrinâ? sine qua etiam si quid bene dicitur adjuvante naturâ, tamen id, quia fortuitò fit, ſemper paratum eſſe non poteſt. In Scauri oratione, ſapientis hominis, & recti, gravitas ſumma, & naturalis quædam inerat auctoritas, non ut cauſam, ſed ut teſtimonium dicere putares, quum pro reo diceret.

112. Hoc dicendi genus ad patrocinia mediocriter aptum videbatur; ad ſenatoriam verò ſententiam, cujus erat ille princeps, vel maximè : significabat enim non prudentiam ſolùm, ſed, quod maximè rem continebat, fidem : habebat hoc a natura ipſa, quod a doctrina non facilè poſſet : quamquam hujus quoque ipsius rei, quemadmodum ſcis, præcepta ſunt. Hujus & orationes ſunt, & tres ad L. Fufidium libri ſcripti de vita ipsius acta, ſanè utiles, quos nemo legit. At Cyri vitam & diſciplinam legunt, præclaram illam qui-

dem, sed neque tam rebus nostris aptam, nec tamen Scauri laudibus anteponendam. Ipse etiam Fufidius in aliquo patronorum numero fuit.

XXX. Rutilius autem in quodam tristi & severo genere dicendi versatus est, & uterque naturâ vehemens & acer. Itaque quum unà consulatum petivissent, non ille solùm, qui repulsam tulerat, accusavit ambitûs designatum competitorem, sed Scaurus etiam absolutus Rutilium in judicium vocavit: multâque operâ, multâque industriâ Rutilius fuit, quæ erat propterea gratior, quòd idem magnum munus de jure respondendi sustinebat.

114. Sunt ejus orationes jejunæ: multa præclara de jure: doctus vir, & Græcis litteris eruditus, Panætii auditor, propè perfectus in Stoicis, quorum peracutum, & artis plenum orationis genus, scis tamen esse exile, nec satis populari assensioni accommodatum. Itaque illa, quæ propria est hujus disciplinæ, philosophorum de se ipsorum opinio, firma in hoc viro & stabilis inventa est.

115. Qui quum innocentissimus in judicium vocatus esset (quo judicio convulsam penitus scimus esse rempublicam) quum essent eo tempore eloquentissimi viri L. Crassus, & M. Antonius consulares, eorum adhibere neutrum voluit: dixit ipse pro

fese ; & pauca C. Cotta, quòd fororis erat filius, & is quidem tamen, ut orator, quamquam erat admodum adolescens. Sed Q. Mucius enucleatè ille quidem, & politè, ut folebat ; nequaquam autem eâ vi atque copiâ, quam genus illud judicii, & magnitudo caufæ poftulabat.

116. Habemus igitur in Stoicis oratoribus Rutilium, Scaurum in antiquis : utrumque tamen laudemus, quoniam per illos ne hæc quidem in civitate genera hac oratoriâ laude caruerunt. Volo enim, ut in fcena, sic etiam in foro, non eos modò laudari, qui celeri motu & difficili utantur, fed eos etiam, quos ftatarios appellant, quorum sit illa simplex in agendo veritas, non molefta.

XXXI. Et quoniam Stoicorum eft facta mentio, Q. Ælius Tubero fuit illo tempore, L. Pauli nepos, nullo in oratorum numero, fed vitâ feverus & congruens cum ea difciplina, quam colebat; paulò etiam durior ; qui quidem in triumviratu judicaverit contra P. Africani, avunculi fui, teftimonium, vacationem augures, quò minùs judiciis operam darent, non habere ; fed ut vitâ, sic oratione durus, incultus, horridus : itaque honoribus majorum respondere non potuit. Fuit autem conftans civis, & fortis, & in primis Gracccho moleftus, quod indicat Gracchi in eum

oratio : sunt etiam in Gracchum, Tuberonis. Is fuit mediocris in dicendo, doctissimus in disputando.

118. Tum Brutus, Quàm hoc idem in nostris contingere intelligo, quod in Græcis ! ut omnes ferè Stoici prudentissimi in disserendo sint, & id arte faciant, sintque architecti pene verborum; iidem traducti a disputando ad dicendum, inopes reperiantur. Unum excipio Catonem, in quo, perfectissimo Stoico, summam eloquentiam non desiderem; quam exiguam in Fannio, ne in Rutilio quidem magnam, in Tuberone nullam video fuisse.

119. Et ego, Non, inquam, Brute, sine causa, propterea quòd istorum in dialecticis omnis cura consumitur; vagum illud orationis, & fusum, & multiplex non adhibetur genus. Tuus autem avunculus, quemadmodum scis, habet a Stoicis id, quod ab illis petendum fuit; sed dicere didicit a dicendi magistris, eorumque more se exercuit. Quòd si omnia a philosophis essent petenda; Peripateticorum institutis commodiùs fingeretur oratio.

120. Quò magis tuum, Brute, judicium probo, qui eorum, id est ex vetere Academia philosophorum, sectam secutus es, quorum in doctrina atque præceptis disserendi ratio conjungitur cum suavitate dicendi & copia: quamquam ea ipsa Pe-

ripateticorum Academicorumque consuetudo in ratione dicendi talis est, ut nec perficere oratorem possit ipsa per sese, nec sine ea orator esse perfectus. Nam, ut Stoicorum adstrictior est oratio, aliquantóque contractior, quàm aures populi requirunt; sic illorum liberior & latior, quàm patitur consuetudo judiciorum, & fori.

121. Quis enim uberior in dicendo Platone? Jovem aiunt philosophi, si Græcè loquatur, sic loqui. Quis Aristotele nervosior? Theophrasto dulcior? Lectitavisse Platonem studiosè, audivisse etiam Demosthenes dicitur; idque apparet ex genere, & granditate verborum: dicit etiam in quadam epistola hoc ipse de sese. Sed & hujus oratio in philosophiam translata pugnacior, ut ita dicam, videtur, & illorum in judicia pacatior.

XXXII. Nunc reliquorum oratorum ætates, si placet, & gradus persequamur. Nobis verò, inquit Atticus, & vehementer quidem, ut pro Bruto etiam respondeam. Curio fuit igitur ejusdem ætatis ferè, sanè illustris orator, cujus de ingenio ex orationibus ejus existimari potest: sunt enim & aliæ, & pro Ser. Fulvio, de incestu, nobilis oratio: nobis quidem pueris, hæc omnium optima putabatur, quæ vix jam comparet in hac turba novorum voluminum.

123. Præclarè, inquit Brutus, teneo qui iſtam turbam voluminum effecerit. Et ego, inquam, intelligo, Brute, quem dicas: certè enim & boni aliquid attulimus juventuti, magnificentius, quàm fuerat, genus dicendi, & ornatius; & nocuimus fortaſſe, quòd veteres orationes poſt noſtras, non a me quidem (meis enim illas antepono) ſed a pleriſque legi ſunt desitæ. Enumera, inquit, me in pleriſque: quamquam video mihi multa legenda jam te auctore, quæ antea contemnebam.

124. Atqui hæc, inquam, de inceſtu laudata oratio puerilis eſt locis multis: de amore, de tormentis, de rumore, loci ſanè inanes; verumtamen nondum tritis noſtrorum hominum auribus, nec eruditâ civitate, tolerabiles. Scripsit etiam alia nonnulla, & multa dixit, & illuſtria, & in numero patronorum fuit; ut eum mirer, quum & vita ſuppeditaviſſet, & ſplendor ei non defuiſſet, conſulem non fuiſſe.

XXXIII. Sed ecce in manibus vir, & præſtantissimo ingenio, & flagranti ſtudio, & doctus a puero, C. Gracchus. Noli enim putare, quemquam, Brute, pleniorem & uberiorem ad dicendum fuiſſe. Et ille, Sic prorſus, inquit, exiſtimo; atque iſtum de ſuperioribus, pene ſolum lego. Immo planè, inquam, Brute, legas cenſeo. Damnum enim illius imma-

turo interitu res Romanæ, Latinæque litteræ fecerunt.

126. Utinam non tam fratri pietatem, quàm patriæ, præstare voluisset! quàm ille facilè tali ingenio, diutius si vixisset, vel paternam esset vel avitam gloriam consecutus! eloquentiâ quidem nescio an habuisset parem neminem. Grandis est verbis, sapiens sententiis, genere toto gravis: manus extrema non accessit operibus ejus: præclarè inchoata multa, perfecta non planè. Legendus, inquam, est hic orator, Brute, si quisquam alius, juventuti: non enim solùm acuere, sed etiam alere ingenium potest.

127. Huic successit ætati C. Galba, Servii illius eloquentissimi viri filius, P. Crassi eloquentis, & jurisperiti gener. Laudabant hunc patres nostri, favebant etiam propter patris memoriam, sed cecidit in cursu. Nam rogatione Mamiliâ, Jugurthinæ conjurationis invidiâ, quum pro sese ipse dixisset, oppressus est. Exstat ejus peroratio, qui epilogus dicitur; qui tanto in honore, pueris nobis, erat, ut eum etiam edisceremus. Hic, qui in collegio sacerdotum esset, primus post Romam conditam judicio publico est condemnatus.

XXXIV. P. Scipio, qui est in consulatu mortuus, non multùm ille quidem, nec sæpe dicebat; sed & Latinè loquendo,

cuivis erat par, & omnes sale facetiisque superabat. Ejus collega L. Bestia, bonis initiis orsus tribunatûs (nam P. Popilium vi C. Gracchi expulsum suâ rogatione restituit) vir & acer & non indisertus, tristes exitus habuit consulatûs. Nam invidiosâ lege Mamiliâ C. Galbam Sacerdotem, & quatuor consulares, L. Bestiam, C. Catonem, Sp. Albinum, civemque præstantissimum L. Opimium, Gracchi interfectorem, a populo absolutum, quum is contra populi studium stetisset, Gracchani judices sustulerunt.

129. Hujus dissimilis in tribunatu, reliquaque omni vita, civis improbus C. Licinius Nerva non indisertus fuit. C. Fimbria temporibus iisdem ferè, sed longiùs ætate provectus, habitus est sanè, ut ita dicam, luculentus patronus, asper, maledicus, genere toto paulò fervidior atque commotior; diligentiâ tamen, & virtute animi atque vitâ, bonus auctor in senatu. Idem tolerabilis patronus, nec rudis in jure civili, & quum virtute, tum etiam ipso orationis genere liber; cujus orationes pueri legebamus, quas jam reperire vix possumus.

130. Atque etiam ingenio, & sermone eleganti, valetudine incommodâ, C. Sextius Calvinus fuit; qui etsi, quum remiserant dolores pedum, non deerat in causis,

tamen id non ſæpe faciebat. Itaque consilio ejus, quum volebant, homines utebantur; patrocinio, quum licebat. Iiſdem temporibus M. Brutus, in quo magnum fuit, Brute, dedecus generi veſtro; qui quum tanto nomine eſſet, patremque optimum virum habuiſſet, & juris peritiſſimum, accuſationem factitaverit, ut Athenis Lycurgus: is magiſtratus non petivit, ſed fuit accuſator vehemens & moleſtus; ut facilè cerneres naturale quoddam ſtirpis bonum degeneraviſſe vitio depravatæ voluntatis.

131. At eodem tempore accuſator de plebe L. Cæſulenus fuit, quem ego audivi jam ſenem, quum ab L. Sabellio mulctam lege Aquiliâ de injuria petiviſſet. Non feciſſem hominis pene infimi mentionem, niſi judicarem, qui ſuſpicioſiùs aut criminoſiùs diceret, audiviſſe me neminem.

XXXV. Doctus etiam Græcis T. Albutius, vel potiùs, pene Græcus. Loquor, ut opinor: ſed licet ex orationibus judicare. Fuit autem Athenis adoleſcens: perfectus Epicureus evaſerat, minimè aptum ad dicendum genus.

132. Jam Q. Catulus, non antiquo illo more, ſed hoc noſtro (niſi quid fieri poteſt perfectius) eruditus: multæ litteræ; ſumma non vitæ ſolùm atque naturæ, ſed orationis etiam comitas; incorrupta quæ-

dam Latini sermonis integritas : quæ perspici quum ex orationibus ejus potest, tum facillimè ex eo libro, quem de consulatu & de rebus gestis suis conscriptum molli & Xenophonteo genere sermonis, misit ad A. Furium, poëtam, familiarem suum : qui liber nihilò notior est, quàm illi tres, de quibus antè dixi, Scauri libri.

133. Tum Brutus, Mihi quidem, inquit, nec iste notus est, nec illi : sed hæc mea culpa est : numquam enim in manus inciderunt. Nunc autem & a te sumam, & conquiram ista posthac curiosiùs. Fuit igitur in Catulo sermo Latinus ; quæ laus dicendi non mediocris ab oratoribus plerisque neglecta est. Nam de sono vocis, & suavitate appellandarum litterarum, quoniam filium cognovisti, noli exspectare quid dicam : quamquam filius quidem non fuit in oratorum numero, sed non deerat ei tamen in sententia dicenda quum prudentia, tum elegans quoddam & eruditum orationis genus.

134. Nec habitus est tamen pater ipse Catulus princeps in numero patronorum : sed erat talis, ut, quum quosdam audires, qui tum erant præstantes, videretur esse inferior ; quum autem ipsum audires sine comparatione, non modò contentus esses, sed melius non quæreres.

135. Q. Metellus Numidicus, & ejus

collega M. Silanus, dicebant de republicâ quod esset illis viris, & consulari dignitati satis. M. Aurelius Scaurus non sæpe dicebat, sed politè: Latinè verò in primis est eleganter locutus. Quæ laus eadem in A. Albino bene loquendi fuit. Nam flamen Albinus etiam in numero est habitus disertorum. Q. etiam Cæpio, vir acer & fortis, cui fortuna belli, crimini; invidia populi, calamitati fuit.

XXXVI. Tum etiam C. & L. Memmii fuerunt, oratores mediocres, accusatores acres atque acerbi: itaque in judicium capitis multos vocaverunt, pro reis non sæpe dixerunt. Sp. Thorius satis valuit in populari genere dicendi, is, qui agrum publicum, vitiosâ & inutili lege, vectigali levavit. M. Marcellus Æsernini pater, non ille quidem in patronis, sed & in promptis tamen, & non inèxercitatis ad dicendum, fuit, ut filius ejus, P. Lentulus.

137. L. etiam Cotta, prætorius, in mediocrium oratorum numero, dicendi non ita multùm laude processerat; sed de industria, quum verbis, tum etiam ipso sono quasi subrustico persequebatur atque imitabatur antiquitatem. Atque ego & in hoc ipso Cotta & in aliis pluribus intelligo, me non ita disertos homines & retulisse in oratorum numerum, & relaturum. Est enim propositum colligere eos, qui hoc munere

in civitate functi sint, ut tenerent oratorum locum: quorum quidem quæ fuerit adscensio, & quàm in omnibus rebus difficilis optimi perfectio atque absolutio, ex eo, quod dicam, existimari potest.

138. Quàm multi enim jam oratores commemorati sunt, & quàm diu in eorum enumeratione versamur, quum tamen spissè, atque vix, ut dudum ad Demosthenem & Hyperidem, sic nunc ad Antonium Crassumque pervenimus? Nam ego sic existimo, hos oratores fuisse maximos, & in his primùm cum Græcorum gloria Latinè dicendi copiam æquatam.

XXXVII. Omnia veniebant Antonio in mentem; eaque suo quæque loco, ubi plurimùm proficere & valere possent: ut ab imperatore equites, pedites, levis armatura; sic ab illo in maximè opportunis orationis partibus collocabantur. Erat memoria summa, nulla meditationis suspicio: imparatus semper aggredi ad dicendum videbatur; sed ita erat paratus, ut judices, illo dicente, nonnumquam viderentur non satis parati ad cavendum fuisse.

140. Verba ipsa, non illa quidem elegantissimo sermone; itaque diligenter loquendi laude caruit: neque tamen est admodum inquinatè locutus: sed illâ, quæ propriè laus oratoris est in verbis. Nam ipsum Latinè loqui, est illud quidem, ut

paulò antè dixi, in magna laude ponendum; sed non tam suâ sponte, quàm quòd est a plerisque neglectum: non enim tam præclarum est scire Latinè, quàm turpe nescire; neque tam id mihi oratoris boni, quàm civis Romani proprium videtur. Sed tamen Antonius in verbis & eligendis (neque id ipsum tam leporis causâ, quàm ponderis) & collocandis, & comprehensione devinciendis, nihil non ad rationem, & tamquam ad artem dirigebat; verùm multò magis hoc idem in sententiarum ornamentis & conformationibus. Quo genere quia præstat omnibus Demosthenes, idcirco a doctis oratorum est princeps judicatus. Σχήματα enim quæ vocant Græci, ea maximè ornant oratorem; eaque non tam in verbis pingendis habent pondus, quàm in illuminandis sententiis.

XXXVIIII. Sed quum hæc magna in Antonio, tum actio singularis: quæ si partienda est in gestum atque vocem; gestus erat non verba exprimens, sed cum sententiis congruens: manus, humeri, latera, supplosio pedis, status, incessus, omnisque motus cum verbis, sententiisque consentiens; vox permanens, verùm subrauca naturâ: sed hoc vitium huic uni in bonum vertebat.

142. Habebat enim flebile quiddam in

conqueſtionibus, aptumque quum ad fidem faciendam, tum ad miſericordiam commovendam; ut verum videretur in hoc illud, quod Demoſthenem ferunt ei, qui quæsiviſſet quid primum eſſet in dicendo, actionem; quid ſecundum, idem; & idem tertium, reſpondiſſe. Nulla res magis penetrat in animos, eoſque fingit, format, flectit; taleſque oratores videri facit, quales ipsi ſe videri volunt.

143. Huic alii parem eſſe dicebant, alii anteponebant L. Craſſum. Illud quidem certè omnes ita judicabant, neminem eſſe, qui, horum alterutro patrono, cujuſquam ingenium requireret. Equidem, quamquam Antonio tantùm tribuo, quantùm ſuprà dixi, tamen Craſſo nihil ſtatuo fieri potuiſſe perfectius. Erat ſumma gravitas, erat cum gravitate junctus facetiarum, & urbanitatis oratorius, non ſcurrilis, lepos: Latinè loquendi accurata, & sine moleſtia diligens elegantia: in diſſerendo mira explicatio: quum de jure civili, quum de æquo & bono diſputaretur, argumentorum & similitudinum copia.

XXXIX. Nam, ut Antonius conjecturâ movendâ, aut ſedandâ ſuſpicione, aut excitandâ, incredibilem vim habebat; sic in interpretando, in definiendo, in explicanda æquitate, nihil erat Craſſo copiosius; idque quum ſæpe aliàs, tum

apud centumviros in M'. Curii causa cognitum est.

145. Ita enim multa tum contra scriptum pro æquo & bono dixit, ut hominem acutissimum, Q. Scævolam, & in jure, in quo illa causa versabatur, paratissimum, obrueret argumentorum exemplorumque copiâ: atque ita tum ab his patronis æqualibus, etiam consularibus, causa illa dicta est, quum uterque ex contraria parte jus civile defenderet, ut eloquentium jurisperitissimus Crassus, jurisperitorum eloquentissimus Scævola putaretur: qui quidem quum peracutus esset ad excogitandum, quid in jure, aut in æquo verum aut esset, aut non esset, tum verbis erat ad rem cum summa brevitate mirabiliter aptus.

146. Quare sit nobis orator in hoc interpretandi, explanandique, & disserendi genere mirabilis, sic ut simile nihil viderim; in augendo, in ornando, in refellendo magis existimator metuendus, quàm admirandus orator. Verùm ad Crassum revertamur.

XL. Tum Brutus, Etsi satis, inquit, mihi videbar habere cognitum Scævolam ex iis rebus, quas audiebam sæpe ex C. Rutilio, quo utebatur propter familiaritatem Scævolæ nostri, tamen ista mihi ejus dicendi tanta laus nota non erat. Itaque cepi voluptatem, tam ornatum virum,

tamque excellens ingenium fuisse in nostra republica.

148. Hic ego, Noli, inquam, Brute, existimare, his duobus quidquam fuisse in nostra civitate præstantius: nam, ut paulò antè dixi, consultorum alterum disertissimum, disertorum alterum consultissimum fuisse; sic in reliquis rebus ita dissimiles erant inter sese, statuere ut tamen non posses, utrius te malles similiorem. Crassus erat elegantium parcissimus; Scævola parcorum elegantissimus. Crassus in summa comitate habebat etiam severitatis satis; Scævolæ multa in severitate non deerat tamen comitas.

149. Licet omnia hoc modo: sed vereor, ne fingi videantur hæc, ut dicantur a me quodam modo; res se tamen sic habet. Quum omnis virtus sit, ut vestra, Brute, vetus Academia dixit, mediocritas; uterque horum medium quiddam volebat sequi: sed ita cadebat, ut alter ex alterius laude partem, uterque autem suam totam haberet.

150. Tum Brutus, quum ex tua oratione mihi videor, inquit, bene Crassum & Scævolam cognovisse, tum de te, & de Ser. Sulpicio cogitans, esse quamdam vobis cum illis similitudinem judico. Quonam, inquam, istuc modo? Quia mihi & tu videris, inquit, tantùm juris civilis scire

voluiſſe, quantùm ſatis eſſet oratori; & Servius eloquentiæ tantùm aſſumpsiſſe, ut jus civile facilè poſſet tueri: ætateſque veſtræ, ut illorum, nihil, aut non ferè multùm differunt.

XLI. Et ego, de me, inquam, dicere nihil eſt neceſſe: de Servio autem & tu probè dicis, & ego dicam quod ſentio. Non enim facilè quem dixerim plus ſtudii, quàm illum, & ad dicendum, & ad omnes bonarum rerum diſciplinas adhibuiſſe: nam & in iiſdem exercitationibus, ineunte ætate, fuimus; & poſtea unà Rhodum ille etiam profectus eſt, quò melior eſſet & doctior; &, inde ut rediit, videtur mihi in ſecunda arte primus eſſe maluiſſe, quàm in prima ſecundus. Atque haud ſcio, an par principibus eſſe potuiſſet: ſed fortaſſe maluit, id quod eſt adeptus, longè omnium, non ejuſdem modò ætatis, ſed eorum etiam, qui fuissent, in jure civili eſſe princeps.

152. Hìc Brutus, Ain' tu? inquit: etiamne Q. Scævolæ Servium noſtrum anteponis? Sic enim, inquam, Brute, exiſtimo, juris civilis magnum uſum & apud Scævolam, & apud multos fuiſſe; artem, in hoc uno: quod numquam effeciſſet ipsius juris ſcientiâ, nisi eam præterea didiciſſet artem, quæ doceret rem univerſam tribuere in partes, latentem explicare definiendo, obſcu-

ram explanare interpretando ; ambigua primùm videre, deinde diſtinguere, poſtremò habere regulam, quâ vera & falſa judicarentur, & quæ quibus positis eſſent, quæque non eſſent conſequentia. Hic enim attulit hanc artem omnium artium maximam, quasi lucem, ad ea, quæ confusè ab aliis aut reſpondebantur, aut agebantur.

XLII. Dialecticam mihi videris dicere, inquit. Rectè, inquam, intelligis. Sed adjunxit etiam & litterarum ſcientiam, & loquendi elegantiam, quæ ex ſcriptis ejus, quorum similia nulla ſunt, facillimè perſpici poteſt.

154. Quumque diſcendi causâ duobus peritissimis operam dediſſet, L. Lucilio Balbo, C. Aquilio Gallo, Galli, hominis acuti & exercitati, promptam, & paratam in agendo, & in reſpondendo celeritatem ſubtilitate, diligentiâque ſuperavit; Balbi, docti & eruditi hominis, in utraque re consideratam tarditatem vicit, expediendis, conficiendiſque rebus : sic & habet quod uterque eorum habuit, & explevit quod utrique defuit.

155. Itaque, ut Craſſus mihi videtur ſapientiùs feciſſe, quàm Scævola (hic enim cauſas ſtudiosè recipiebat, in quibus a Craſſo ſuperabatur ; ille ſe conſuli nolebat, ne qua in re inferior eſſet, quàm Scæ-

vola) sic Servius ſapientissimè. Quum enim duæ civiles artes ac forenſes plurimùm & laudis haberent & gratiæ, perfecit, ut alterâ præſtaret omnibus; ex altera tantùm aſſumeret, quantùm eſſet, & ad tuendum jus civile, & ad obtinendam conſularem dignitatem, ſatis.

156. Tum Brutus, Ita prorſus, inquit, & antea putabam. Audivi enim nuper eum ſtudiosè & frequenter Sami, quum ex eo jus noſtrum pontificium, qua ex parte cum jure civili conjunctum eſſet, vellem cognoſcere; & nunc meum judicium multò magis confirmo teſtimonio & judicio tuo: simul illud gaudeo, quòd & æqualitas veſtra, & pares honorum gradus, & artium, ſtudiorumque quasi finitima vicinitas, tantùm abeſt ab obtrectatione invidiaque, quæ ſolet lacerare pleroſque, uti ea non modò non exulcerare veſtram gratiam, ſed etiam conciliare videatur: quali enim te erga illum perſpicio, tali illum in te voluntate, judicioque cognovi.

157. Itaque doleo & illius consilio, & tuâ voce populum Romanum carere tam diu: quod quum per ſe dolendum eſt, tum multò magis consideranti, ad quos iſta non tranſlata sint, ſed neſcio quo pacto devenerint. Hìc Atticus, Dixeram, inquit, a principio, de republica ut sileremus; itáque faciamus: nam si iſto modo volumus

singulas res desiderare, non modò querendi, ſed ne lugendi quidem finem reperiemus.

XLIII. Pergamus ergo, inquam, ad reliqua, & inſtitutum ordinem perſequamur. Paratus igitur veniebat Craſſus, exſpectabatur, audiebatur: a principio ſtatim (quod erat apud eum ſemper accuratum) exſpectatione dignus videbatur: non multa jactatio corporis, non inclinatio vocis, nulla inambulatio, non crebra ſupploſio pedis: vehemens, & interdum irata, & plena juſti doloris oratio: multæ, & cum gravitate facetiæ: quodque difficile eſt, idem & perornatus & perbrevis.

159. Jam in altercando invenit parem neminem: verſatus eſt in omni ferè genere cauſarum: maturè in locum principum oratorum venit. Accuſavit C. Carbonem, eloquentissimum hominem, admodum adoleſcens: ſummam ingenii non laudem modò, ſed etiam admirationem eſt conſecutus.

160. Defendit poſtea Liciniam virginem, quum annos XXVII. natus eſſet: in ea ipſa cauſa fuit eloquentissimus, orationiſque ejus ſcriptas quaſdam partes reliquit. Voluit adoleſcens in colonia Narbonensi cauſæ popularis aliquid attingere, eamque coloniam, ut fecit, ipſe deducere: exſtat in eam legem ſenior, ut ita di-

cam, quàm illa ætas ferebat, oratio. Multæ deinde causæ; sed ita tacitus tribunatus, ut, nisi in eo magistratu cœnavisset apud præconem Granium, idque nobis narravisset Lucilius, tribunum plebis nesciremus fuisse.

161. Ita prorsus, inquit Brutus: sed ne de Scævolæ quidem tribunatu quidquam audivisse videor, & eum collegam Crassi credo fuisse. Omnibus quidem aliis, inquam, in magistratibus, sed tribunus anno pòst fuit, eoque in rostris sedente suasit Serviliam legem Crassus. Nam censuram sine Scævola gessit: eum enim magistratum nemo umquam Scævolarum petivit. Sed hæc Crassi quum edita oratio est, quam te sæpe legisse certò scio, quatuor & triginta tum habebat annos, totidemque annis mihi ætate præstabat. His enim consulibus eam legem suasit, quibus nati sumus, quum ipse esset Q. Cæpione consule natus & C. Lælio, triennio ipso minor, quàm Antonius. Quod idcirco posui, ut dicendi Latinè prima maturitas in qua ætate exstitisset, posset notari; & intelligeretur jam ad summum pene esse perductam, ut eò nihil fermè quisquam addere posset, nisi qui a philosophia, a jure civili, ab historia fuisset instructior.

XLIV. Erit, inquit M. Brutus, aut jam est iste, quem exspectas. Nescio, inquam.

quam. Sed est etiam L. Crassi in consulatu, pro Q. Cæpione, defensione juncta non brevis, ut laudatio; ut oratio autem, brevis: postrema censoris oratio, quâ anno duodequinquagesimo usus est. In his omnibus inest quidam sine ullo fuco veritatis color: quin etiam comprehensio, & ambitus ille verborum (si sic periodum appellari placet) erat apud illum contractus, & brevis; & in membra quædam, quæ κῶλα Græci vocant, dispertiebat orationem lubentiùs.

163. Hoc loco Brutus, Quandoquidem tu istos oratores, inquit, tantopere laudas, vellem aliquid Antonio, præter illum de ratione dicendi sanè exilem libellum, plura Crasso libuisset scribere: quum enim omnibus memoriam sui, tum etiam disciplinam dicendi, nobis reliquissent. Nam Scævolæ dicendi elegantiam satis ex iis orationibus, quas reliquit, habemus cognitam.

164. Et ego, Mihi quidem a pueritiâ quasi magistra fuit, inquam, illa in legem Cæpionis oratio: in qua & auctoritas ornatur senatûs, quo pro ordine illa dicuntur; & invidia concitatur in judicum, & in accusatorum factionem, contra quorum potentiam populariter tum dicendum fuit. Multa in illa oratione graviter, multa leniter, multa asperè, multa facetè dicta sunt: plura etiam dicta quàm scripta,

quod ex quibusdam capitibus expositis; nec explicatis, intelligi potest. Ipsa illa censoria contra Cn. Domitium collegam non est oratio, sed quasi capita rerum, & orationis commentarium paulò plenius: nulla est enim altercatio clamoribus umquam habita majoribus. Et verò fuit in hoc & popularis dictio excellens: Antonii genus dicendi multò aptius judiciis, quàm concionibus.

XLV. Hoc loco ipsum Domitium non relinquo: nam etsi non fuit in oratorum numero, tamen pono satis in eo fuisse orationis atque ingenii, quò & magistratûs personam, & consularem dignitatem tueretur: quod idem de C. Cœlio dixerim, industriam in eo summam fuisse, summasque virtutes, eloquentiæ tantùm, quod esset in rebus privatis, amicis ejus, in republica, ipsius dignitati satis

166. Eodem tempore M. Herennius in mediocribus oratoribus, Latinè & diligenter loquentibus, numeratus est; qui tamen summâ nobilitate hominem, cognatione, sodalitate, collegio, summâ etiam eloquentiâ, L. Philippum, in consulatûs petitione superavit. Eodem tempore C. Clodius, etsi propter summam nobilitatem, & singularem potentiam magnus erat, tamen etiam eloquentiæ quamdam mediocritatem afferebat.

167. Ejusdem ferè temporis fuit eques Romanus C. Titius, qui, meo judicio, eò pervenisse videtur, quò potuit ferè Latinus orator sine Græcis litteris, & sine multo usu pervenire. Hujus orationes tantùm argutiarum, tantùm exemplorum, tantùm urbanitatis habent, ut pene Attico stilo scriptæ esse videantur. Easdem argutias in tragœdias satis quidem ille acutè, sed parum tragicè transtulit. Quem studebat imitari L. Afranius poëta, homo perargutus, in fabulis quidem etiam, ut scitis, disertus.

168. Fuit etiam Q. Rubrius Varro, qui a senatu hostis cum C. Mario judicatus est, acer & vehemens accusator. In eo genere sanè probabilis, doctus autem Græcis litteris, propinquus noster, factus ad dicendum, M. Gratidius, M. Antonii perfamiliaris, cujus præfectus quum esset in Cilicia, est interfectus; qui accusavit C. Fimbriam, M. Marii Gratidiani pater.

XLVI. Atque etiam, apud socios & Latinos, oratores habiti sunt Q. Vectius Vectianus, e Marsis, quem ipse cognovi, prudens vir, & in dicendo brevis: Q. & D. Valerii Sorani, vicini & familiares mei, non tam in dicendo admirabiles, quàm docti & Græcis litteris, & Latinis: C. Rusticellus Bononiensis, is quidem & exercitatus, & naturâ volubilis. Omnium autem

eloquentissimus extra hanc urbem T. Betucius Barrus Asculanus, cujus sunt aliquot orationes Asculi habitæ : illa Romæ contra Cæpionem, nobilis sanè, cui orationi Cæpionis ore respondit Ælius; qui scriptitavit orationes multis, orator ipse numquam fuit. Apud majores nostros video disertissimum habitum ex Latio L. Papirium Fregellanum, Tib. Gracchi, P. filii, ferè ætate : ejus etiam oratio est pro Fregellanis, coloniisque Latinis, habita in senatu.

170. Tum Brutus, Quid tu igitur, inquit, tribuis istis externis quasi oratoribus ? Quid censes, inquam, nisi idem, quod urbanis, præter unum, quòd non est eorum urbanitate quadam quasi colorata oratio ?

171. Et Brutus, Qui est, inquit, iste tandem urbanitatis color ? Nescio, inquam. Tantùm esse quemdam scio. Id tu, Brute, jam intelliges, quum in Galliam veneris. Audies tu quidem etiam verba quædam non trita Romæ : sed hæc mutari, dediscique possunt. Illud est majus, quòd in vocibus nostrorum oratorum recinit quiddam, & resonat urbanius : nec hoc in oratoribus modò apparet, sed etiam in ceteris.

172. Ego memini T. Tincam Placentinum, hominem facetissimum, cum familiari nostro Q. Granio præcone dicaci-

tate certare. Eon', inquit Brutus, de quo multa Lucilius ? Isto ipso : sed Tincam non minùs multa ridiculè dicentem Granius obruebat nescio quo sapore vernaculo : ut ego jam non mirer, illud Theophrasto accidisse, quod dicitur, quum percunctaretur ex anicula quadam, quanti aliquid venderet ; & respondisset illa, atque addidisset, *Hospes, non pote minoris ;* tulisse eum molestè, se non effugere hospitis speciem, quum ætatem ageret Athenis, optiméque loqueretur. Omnino sic, ut opinor, in nostris est quidam urbanorum, sicut ille Atticorum, sonus. Sed domum redeamus, id est, ad nostros revertamur.

XLVII. Duobus igitur summis, Crasso & Antonio, L. Philippus proximus accedebat, sed longo intervallo, tamen proximus. Itaque eum, etsi nemo intercedebat, qui se illi anteferret, neque secundum tamen, neque tertium dixerim. Nec enim in quadrigis eum secundum numeraverim, aut tertium, qui vix e carceribus exierit, quum palmam jam primus acceperit ; nec in oratoribus, qui tantùm absit a primo, vix ut in eodem curriculo esse videatur : sed tamen erant ea in Philippo, quæ, qui sine comparatione illorum spectaret, satis magna diceret : summa libertas in oratione, multæ facetiæ, satis creber in reperiendis, solutus in explicandis sententiis :

erat etiam in primis, ut temporibus illis, Græcis doctrinis institutus; in altercando cum aliquo aculeo, & maledicto facetus.

174. Horum ætati propè conjunctus L. Gellius, non tam vendibilis orator, quàm ut nescires quid ei deesset: nec enim erat indoctus, nec tardus ad excogitandum, nec Romanarum rerum immemor, & verbis solutus satis; sed in magnos oratores inciderat ejus ætas: multam tamen operam amicis, & utilem præbuit; atque ita diu vixit, ut multarum ætatum oratoribus implicaretur, multùm etiam in causis versaretur.

175. Iisdem ferè temporibus D. Brutus, is, qui consul cum Mamerco fuit, homo & Græcis doctus litteris, & Latinis. Dicebat etiam L. Scipio non imperitè: Cnæusque Pompeius, Sexti filius, aliquem numerum obtinebat: nam Sextus, frater ejus, præstantissimum ingenium contulerat ad summam juris civilis, & ad perfectam geometriæ, & rerum Stoicarum scientiam. Item in jure, & ante hos M. Brutus, & paulò post eum C. Bilienus, homo per se magnus, propè simili ratione summus evaserat; qui consul factus esset, nisi in Marianos consulatus, & in eas petitionis angustias incidisset.

176. Cn. autem Octavii eloquentia, quæ fuerat ante consulatum ignorata, in consu-

latu multis concionibus eſt vehementer probata. Sed ab eis, qui tantùm in dicentium numero, non in oratorum fuerunt, jam ad oratores revertamur. Cenſeo, inquit Atticus. Eloquentes enim videbare, non ſedulos velle conquirere.

XLVIII. Feſtivitate igitur, & facetiis, inquam, C. Julius, L. filius, & ſuperioribus, & æqualibus ſuis omnibus præſtitit, oratorque fuit minimè ille quidem vehemens, ſed nemo umquam urbanitate, nemo lepore, nemo ſuavitate conditior. Sunt ejus aliquot orationes, ex quibus, ſicut ex ejuſdem tragœdiis, lenitas ejus sine nervis perſpici poteſt.

178. Ejus æqualis P. Cethegus, cui de republica ſatis ſuppeditabat oratio: totam enim tenebat eam, penituſque cognorat: itaque in ſenatu conſularium auctoritatem aſſequebatur: ſed in causis publicis nihil, in privatis ſatis veterator videbatur. Erat in privatis causis Q. Lucretius Veſpillo & acutus & juriſperitus. Nam Aphilia concionibus aptior, quàm judiciis. Prudens etiam T. Annius Velina, & in ejus generis causis orator ſanè tolerabilis.

179. In eodem genere cauſarum multùm erat T. Juventius, nimis ille quidem lentus in dicendo, & pene frigidus; ſed & callidus, & in capiendo adverſario verſutus, & præterea nec indoctus, & magna

cum juris civilis intelligentia. Cujus auditor P. Orbius, meus ferè æqualis, in dicendo non nimis exercitatus, in jure autem civili non inferior, quàm magister fuit. Nam T. Aufidius, qui vixit ad summam senectutem, volebat esse similis horum, eratque & bonus vir & innocens, sed dicebat parum. Nec sanè plus frater ejus M. Virgilius, qui tribunus plebis L. Sullæ imperatori diem dixit. Ejus collega P. Magius, in dicendo paulò tamen copiosior.

180. Sed omnium oratorum, sive rabularum, qui & planè indocti, aut inurbani, aut rustici etiam fuerunt, quos quidem ego cognoverim, solutissimum in dicendo, & acutissimum judico nostri ordinis Q. Sertorium, equestris C. Gorgonium. Fuit etiam facilis & expeditus ad dicendum, & vitæ splendore multo, & ingenio sanè probabili, T. Junius, L. filius, tribunicius, quo accusante P. Sextius, prætor designatus, damnatus est ambitûs: is processisset honoribus longiùs, nisi semper infirmâ, atque etiam ægrâ valetudine fuisset.

XLIX. Atque ego præclarè intelligo, me in eorum commemoratione versari, qui nec habiti sint oratores, neque fuerint, præteririque a me aliquot ex veteribus, commemoratione, aut laude dignos; sed hoc quidem ignoratione: quid enim est superioris ætatis, quod scribi possit de

iis, de quibus nulla monumenta loquuntur, nec aliorum, nec ipsorum? De iis autem, quos ipsi vidimus, neminem ferè prætermittimus eorum, quos aliquando dicentes vidimus.

182. Volo enim ſciri, in tanta & tam vetere republica, maximis præmiis eloquentiæ propositis, omnes cupiſſe dicere, non plurimos auſos eſſe, potuiſſe paucos. Ego tamen ita de unoquoque dicam, ut intelligi possit, quem exiſtimem clamatorem, quem oratorem fuiſſe. Iiſdem ferè temporibus, ætate inferiores paulò, quàm Julius, ſed æquales propemodum fuerunt C. Cotta, P. Sulpicius, Q. Varius, Cn. Pomponius, C. Curio, L. Fufius, M. Druſus, P. Antiſtius; nec ullâ ætate uberior oratorum fœtus fuit. Ex his Cotta & Sulpicius, quum meo judicio, tum omnium, facilè primas tulerunt.

183. Hìc Atticus, Quomodo iſtuc dicis, inquit, quum tuo judicio, tum omnium? ſemperne in oratore probando, aut improbando, vulgi judicium cum intelligentium judicio congruit? an alii probantur a multitudine, alii autem ab iis, qui intelligunt?

184. Rectè requiris, inquam, Attice: ſed audies ex me fortaſſe, quod non omnes probent. An tu, inquit, id laboras, ſi huic modò Bruto probaturus es? Planè, in-

quam, Attice, disputationem hanc de oratore probando, aut improbando, multò malim tibi, & Bruto placere: eloquentiam autem meam populo probari velim. Etenim necesse est, qui ita dicat, ut a multitudine probetur, eumdem doctis probari: nam, quid in dicendo rectum sit, aut pravum, ego judicabo, si modò is sum, qui id possim, aut sciam judicare; qualis verò sit orator, ex eo, quod is dicendo efficiet, poterit intelligi.

185. Tria sunt enim, ut quidem ego sentio, quæ sint efficienda dicendo: ut doceatur is, apud quem dicetur, ut delectetur, ut moveatur vehementiùs. Quibus virtutibus oratoris horum quidque efficiatur, aut quibus vitiis orator aut non assequatur hæc, aut etiam in his labatur, & cadat, artifex aliquis judicabit: efficiatur autem ab oratore, necne, ut ii, qui audiunt, ita afficiantur, ut orator velit; vulgi assensu, & populari approbatione judicari solet. Itaque numquam de bono oratore, aut non bono, doctis hominibus cum populo dissensio fuit.

L. An censes, dum illi viguerunt, quos antè dixi, non eosdem gradus oratorum vulgi judicio, & doctorum fuisse? De populo si quem ita rogavisses, *Quis est in hac civitate eloquentissimus?* In Antonio & Crasso aut dubitaret, aut hunc alius, illum

alius diceret. Nemone Philippum, tam suavem oratorem, tam gravem, tam facetum, his anteferret, quem nosmetipsi, qui hæc arte aliquâ volumus expendere, proximum illis fuisse diximus? nemo profectò. Id enim ipsum est summi oratoris, summum oratorem populo videri.

187. Quare tibicen Antigenidas dixerit discipulo sanè frigenti ad populum, *Mihi cane, & Musis:* ego huic Bruto dicenti, ut solet, apud multitudinem, *Mihi cane, & populo, mi Brute*, dixerim: ut, qui audient, quid efficiatur; ego, etiam cur id efficiatur, intelligam. Credit iis, quæ dicuntur, qui audit oratorem; vera putat, assentitur, probat, fidem facit oratio.

188. Tu artifex, quid quæris ampliùs? Delectatur audiens multitudo, & ducitur oratione, & quasi voluptate quadam perfunditur. Quid habes quod disputes? Gaudet, dolet, ridet, plorat, favet, odit, contemnit, invidet; ad misericordiam inducitur, ad pudendum, ad pigendum; irascitur, miratur, sperat, timet: hæc perinde accidunt, ut eorum, qui adsunt, mentes verbis, & sententiis, & actione tractantur. Quid est, quòd exspectetur docti alicujus sententia? Quod enim probat multitudo, hoc idem doctis probandum est. Denique hoc specimen est popularis judicii, in quo numquam fuit populo cum doctis intelligentibusque dissensio.

189. Quum multi essent oratores in vario genere dicendi, quis umquam ex his excellere judicatus est vulgi judicio, qui non idem a doctis probaretur? Quando autem dubium fuisset apud patres nostros, eligendi cui patroni daretur optio, quin aut Antonium optaret, aut Crassum? Aderant multi alii; tamen utrum de his potiùs, dubitasset aliquis: quin alterum, nemo. Quid adolescentibus nobis, quum esset Cotta, & Hortensius, num quis, cui quidem eligendi potestas esset, quemquam his anteponebat?

LI. Tum Brutus, Quid tu, inquit, quæris alios? de te ipso nonne, quid optarent rei, quid ipse Hortensius judicaret, videbamus? qui quum partiretur tecum causas, sæpè enim interfui, perorandi locum, ubi plurimùm pollet oratio, semper tibi relinquebat. Faciebat ille quidem, inquam; & mihi, benevolentiâ, credo, ductus, tribuebat omnia. Sed ego, quæ de me populi sit opinio, nescio: de reliquis hoc affirmo, qui vulgi opinione disertissimi habiti sint, eosdem intelligentium quoque judicio fuisse probatissimos.

191. Nec enim posset idem Demosthenes dicere, quod dixisse Antimachum, Clarium poëtam, ferunt, qui, quum, convocatis auditoribus, legeret eis ma-

gnum illud, quod novistis, volumen suum, & eum legentem omnes, præter Platonem, reliquissent, *Legam*, inquit, *nihilò minùs : Plato enim mihi unus instar est omnium millium*. Et rectè. Poëma enim reconditum, paucorum approbatione; oratio popularis ad sensum vulgi debet moveri. At, si eumdem hunc Platonem unum auditorem haberet Demosthenes, quum esset relictus a ceteris, verbum facere non posset.

192. Quid? tu, Brute, posses, si te, ut Curionem quondam, concio reliquisset? Ego verò, inquit ille, ut me tibi indicem, in eis etiam causis, in quibus omnis res nobis cum judicibus est, non cum populo, tamen si a corona relictus sim, non queam dicere. Ita se, inquam, res habet: ut, si tibiæ inflatæ non referant sonum, abjiciendas eas sibi tibicen putet; sic oratori populi aures tamquam tibiæ sunt: eæ si inflatum non recipiunt, aut si auditor omnino tamquam equus non facit, agitandi finis faciendus est.

LII. Hoc tamen interest, quòd vulgus interdum non probandum oratorem probat, sed probat sine comparatione, quum a mediocri, aut etiam a malo delectatur: eo est contentus; esse meliùs non sentit; illud, quod est, qualecumque est, probat: tenet enim aures vel mediocris orator, sit

modò aliquid in eo : nec res ulla plus apud animos hominum, quàm ordo & ornatus orationis valet.

194. Quare quis ex populo, quum Q. Scævolam pro M. Coponio dicentem audiret in ea causa, de qua antè dixi, quidquam politius, aut elegantius, aut omnino melius aut exspectaret, aut posse fieri putaret? Quum is hoc probare vellet, M'. Curium, quum ita heres institutus esset, si pupillus antè mortuus esset quàm in suam tutelam venisset, pupillo non nato heredem esse non posse: quid ille non dixit de testamentorum jure? de antiquis formulis? quid, quemadmodum scribi oportuisset, si etiam filio non nato heres institueretur?

195. Quàm captiosum esse populo, quod scriptum esset, negligi, & opinione quæri voluntates; & interpretatione disertorum, scripta simplicium hominum pervertere? Quàm ille multa de auctoritate patris sui, qui semper jus illud esse defenderat? quàm omnino multa de conservando jure civili? quæ quidem omnia quum peritè, & scienter, tum & breviter, & presse, & satis ornatè, & pereleganter diceret, quis esset in populo, qui aut exspectaret, aut fieri posse quidquam melius putaret?

LIII. At verò, ut contrà Crassus ab adolescente delicato, qui in littore ambu-

lans ſcalmum reperiſſet, ob eamque rem ædificare navem concupiviſſet, exorſus eſt; ſimiliter Scævolam ex uno ſcalmo captionis, centumvirale judicium hereditatis effeciſſe; hoc in illo initio conſecutus, multis ejuſdem generis ſententiis delectavit, animoſque omnium, qui aderant, in hilaritatem a ſeveritate traduxit: quod eſt unum ex tribus, quæ dixi ab oratore effici debere. Deinde hoc voluiſſe eum, qui teſtamentum feciſſet, hoc ſensiſſe, quoquo modo filius non eſſet, qui in ſuam tutelam veniret, sive non natus, sive antè mortuus, Curius heres ut eſſet: ita ſcribere pleroſque, & id valere, & valuiſſe ſemper. Hæc, & multa ejuſmodi dicens, fidem faciebat: quod eſt ex tribus oratoris officiis alterum.

197. Deinde æquum bonum teſtamentorum ſententias, voluntateſque tutatus eſt: quanta eſſet in verbis captio, quum in ceteris rebus, tum in teſtamentis, si negligerentur voluntates: quantam sibi potentiam Scævola aſſumeret, si nemo auderet teſtamentum facere poſtea, nisi de illius ſententia. Hæc quum graviter, tum ab exemplis copiosè, tum variè, tum etiam ridiculè, & facetè explicans, eam admirationem, aſſensionemque commovit, dixiſſe ut contrà nemo videretur.

198. Hoc erat oratoris officium partitio-

ne tertium, genere maximum. Hìc ille de populo judex, qui separatim alterum admiratus esset, idem, audito altero, judicium suum contemneret: at verò intelligens & doctus, audiens Scævolam, sentiret esse quoddam uberius dicendi genus & ornatius. Ab utroque autem, causâ perorata, si quæreretur uter præstaret orator, numquam profectò sapientis judicium a judicio vulgi discreparet.

LIV. Quî præstat igitur intelligens imperito? magnâ re & difficili: si quidem magnum est scire, quibus rebus efficiatur, amittaturve dicendo illud quidquid est, quod aut effici dicendo oportet, aut amitti non oportet. Præstat etiam illo doctus auditor indocto, quòd sæpe, quum oratores duo, aut plures populi judicio probantur, quod dicendi genus optimum sit, intelligit: nam illud, quod populo non probatur, ne intelligenti quidem auditori probari potest. Ut enim ex nervorum sono in fidibus, quàm scienter ei pulsi sint, intelligi solet; sic ex animorum motu cernitur, quid tractandis his perficiat orator.

200. Itaque intelligens dicendi existimator, non assidens, & attentè audiens, sed uno adspectu, & præteriens, de oratore sæpe judicat. Videt oscitantem judicem, loquentem cum altero, nonnumquam etiam circulantem, mittentem ad

horas; quæsitorem, ut dimittat, rogantem: intelligit, oratorem in ea causa non adesse, qui possit animis judicum admovere orationem, tamquam fidibus manum. Idem si præteriens adspexerit erectos intuentes judices, ut aut doceri de re, idque etiam vultu probare videantur; aut, ut avem cantu aliquo, sic illos viderit oratione, quasi suspensos, teneri; aut, id quod maximè opus est, misericordiâ, odio, motu animi aliquo perturbatos esse vehementiùs: ea si præteriens, ut dixi, adspexerit, si nihil audierit, tamen oratorem versari in illo judicio, & opus oratorium fieri, aut perfectum jam esse, profectò intelliget.

LV. Quum hæc disseruissem, uterque assensus est, & ego tamquam de integro ordiens, Quando igitur, inquam, a Cotta & Sulpicio hæc omnis fluxit oratio, quum hos maximè judicio illorum hominum, & illius ætatis dixissem probatos, revertar ad eos ipsos: tum reliquos, ut institui, deinceps persequar. Quoniam ergo oratorum bonorum (hos enim quærimus) duo genera sunt, unum attenuatè, presséque; alterum sublatè, ampléque dicentium: etsi id melius est, quod splendidius & magnificentius, tamen in bonis omnia, quæ summa sunt, jure laudantur.

202. Sed cavenda est presso illi oratori

inopia & jejunitas; amplo autem, inflatum & corruptum orationis genus. Inveniebat igitur acutè Cotta, dicebat purè ac solutè: & ut ad infirmitatem laterum perscienter contentionem omnem remiserat, sic ad virium imbecillitatem dicendi accommodabat genus. Nihil erat in ejus oratione nisi sincerum, nihil nisi siccum, atque sanum; illudque maximum, quòd, quum contentione orationis flectere animos judicum vix posset, nec omnino eo genere diceret, tractando tamen impellebat, ut idem facerent a se commoti, quod a Sulpicio concitati.

203. Fuit enim Sulpicius vel maximè omnium, quos quidem ego audiverim, grandis, &, ut ita dicam, tragicus orator: vox quum magna, tum suavis & splendida: gestus & motus corporis ita venustus, ut tamen ad forum, non ad scenam institutus videretur: incitata & volubilis, nec ea redundans tamen, nec circumfluens oratio. Crassum hic volebat imitari, Cotta malebat Antonium: sed ab hoc vis aberat Antonii, Crassi ab illo lepos.

LVI. O magnam, inquit, artem! Brutus: si quidem istis, quum summi essent oratores, duæ res maximæ, altera alteri defuit. Atque in his oratoribus illud animadvertendum est, posse esse summos, qui inter se sint dissimiles. Nihil enim tam

dissimile, quàm Cotta Sulpicio; & uterque æqualibus suis plurimùm præstitit. Quare hoc doctoris intelligentis est, videre, quò ferat natura sua quemque; & eâ duce utentem sic instituere, ut Isocratem in acerrimo ingenio Theopompi, & lenissimo Ephori dixisse traditum est, alteri se calcaria adhibere, alteri frenos.

205. Sulpicii orationes, quæ feruntur, eas post mortem ejus scripsisse P. Canutius putatur, æqualis meus, homo extra nostrum ordinem, meo judicio, disertissimus. Ipsius Sulpicii nulla oratio est: sæpeque ex eo audivi, quum se scribere neque consuesse, neque posse diceret. Cottæ pro se lege Variâ quæ inscribitur, eam L. Ælius scripsit Cottæ rogatu. Fuit is omnino vir egregius, & eques Romanus cum primis honestus, idemque eruditissimus & Græcis litteris & Latinis; antiquitatisque nostræ & in inventis rebus, & in actis, scriptorumque veterum litteratè peritus; quam scientiam Varro noster acceptam ab illo, auctamque per sese, vir ingenio præstans, omnique doctrinâ, pluribus & illustrioribus litteris explicavit.

206. Sed idem Ælius, Stoicus esse voluit; orator autem nec studuit umquam, nec fuit: scribebat tamen orationes, quas alii dicerent; ut Q. Metello filio, ut Q. Cæpioni, ut Q. Pompeio Rufo: quamquam is

etiam ipſe ſcripsit eas, quibus pro ſe eſt uſus, ſed non sine Ælio. His enim ſcriptis etiam ipſe interfui, quum eſſem apud Ælium adoleſcens, eumque audire perſtudiosè ſolerem. Cottam autem miror ſummum ipſum oratorem, miniméque ineptum, Ælianas leves oratiunculas voluiſſe exiſtimari ſuas.

LVII. His duobus ejuſdem ætatis annumerabatur nemo tertius; ſed mihi placebat Pomponius maximè, vel dicam, minimè diſplicebat. Locus erat omnino in maximis causis, præter eos, de quibus ſuprà dixi, nemini; propterea quòd Antonius, qui maximè expetebatur, facilis in causis recipiendis erat; faſtidiosior Craſſus, ſed tamen recipiebat: horum qui neutrum habebat, confugiebat ad Philippum ferè, aut ad Cæſarem: Cotta & Sulpicius expetebantur. Ita ab iis ſex patronis cauſæ illustres agebantur: neque tam multa, quàm noſtrâ ætate, judicia fiebant; neque hoc, quod nunc fit, ut cauſæ singulæ defenderentur a pluribus, quo nihil eſt vitiosius.

208. Reſpondemus iis, quos non audivimus: in quo primùm ſæpe aliter eſt dictum, aliter ad nos relatum: deinde magni intereſt coràm videre me, quemadmodum adverſarius de quaque re aſſeveret; maximè autem, quemadmodum quæque res audiatur. Sed nihil vitiosius, quàm, quum

unum corpus debeat esse defensionis, nasci de integro causam, quum sit ab altero perorata.

209. Omnium enim causarum unum est naturale principium, una peroratio: reliquæ partes, quasi membra suo quæque loco locata, suam & vim, & dignitatem tenent. Quum autem difficile sit in longa oratione non aliquando aliquid ita dicere, ut sibi ipse non conveniat; quantò difficilius cavere, ne quid dicas quod non conveniat ejus orationi, qui ante te dixerit? Sed quia & labor multò major est, totam causam, quàm partem dicere, & quia plures ineuntur gratiæ, si uno tempore dicas pro pluribus, idcirco hanc consuetudinem lubenter adscivimus.

LVIII. Erant tamen, quibus videretur illius ætatis tertius Curio, quia splendidioribus fortasse verbis utebatur; & quia Latinè non pessimè loquebatur, usu, credo, aliquo domestico: nam litterarum admodum nihil sciebat. Sed magni interest, quos quisque audiat quotidie domi, quibuscum loquatur a puero, quemadmodum patres, pædagogi, matres etiam loquantur.

211. Legimus epistolas Corneliæ, matris Gracchorum: apparet filios non tam in gremio educatos, quàm in sermone matris. Auditus est nobis Læliæ Caii filiæ

sæpe sermo : ergo illam patris elegantiâ tinctam vidimus ; & filias ejus Mucias ambas , quarum sermo mihi fuit notus ; & neptes Licinias , quas nos quidem ambas, hanc verò Scipionis etiam tu , Brute, credo , aliquando audisti loquentem. Ego verò , ac lubenter quidem , inquit Brutus ; & eò lubentiùs , quòd L. Crassi erat filia.

212. Quid Crassum , inquam , illum censes istius Liciniæ filium , Crassi testamento qui fuit adoptatus ? Summo iste quidem dicitur ingenio fuisse , inquit. Et verò hic Scipio , collega meus , mihi sanè bene loqui videtur , & dicere. Rectè , inquam , judicas , Brute. Etenim istius genus est ex ipsius sapientiæ stirpe generatum. Nam & de duobus avis jam diximus , Scipione & Crasso ; & de tribus proavis , Q. Metello , cujus quatuor filii ; P. Scipione , qui ex dominatu Tib. Gracchi privatus in libertatem rempublicam vindicavit ; Q. Scævolâ augure , qui peritissimus juris , idemque percomis est habitus. Jam duorum abavorum quàm est illustre nomen , P. Scipionis , qui bis consul fuit , qui est *Corculum* dictus ; alterius omnium sapientissimi, C. Lælii ? O generosam , inquit , stirpem ! & tamquam in unam arborem plura genera ; sic in istam domum multorum insitam atque illuminatam sapientiam !

LIX. Similiter igitur ſuſpicor (ut conferamus parva magnis) Curionis, etsi pupillus relictus eſt, patrio fuiſſe inſtituto, puro ſermone aſſuefactam domum; & eò magis hoc judico, quòd neminem ex iis quidem, qui aliquo in numero fuerunt, cognovi in omni genere honeſtarum artium tam indoctum, tam rudem.

214. Nullum ille poëtam noverat, nullum legerat oratorem, nullam memoriam antiquitatis collegerat; non publicum jus, non privatum & civile cognoverat: quamquam id quidem fuit etiam in aliis, & magnis quidem oratoribus, quos parum his inſtructos artibus vidimus, ut Sulpicium, ut Antonium. Sed ii tamen unum illud habebant, dicendi opus elaboratum; idque quum conſtaret ex quinque notissimis partibus, nemo in aliqua parte earum omnino nihil poterat: in quacumque enim una planè claudicaret, orator eſſe non poſſet.

215. Sed tamen alius in alia excellebat magis: reperiebat, quid dici opus eſſet, & quo modo præparari, & quo loco locari; memoriâque ea comprehendebat Antonius: excellebat autem actione; erantque ei quædam ex his paria cum Craſſo, quædam etiam ſuperiora. At Craſſi magis enitebat oratio. Nec verò Sulpicio, neque Cottæ dicere poſſumus, neque cuiquam bono oratori, rem ullam ex illis

quinque partibus planè, atque omnino defuisse. Itaque in Curione hoc verissimè judicari potest, nullâ re unâ magis oratorem commendari, quàm verborum splendore & copiâ: nam quum tardus in cogitando, tum in instruendo dissipatus fuit.

LX. Reliqua duo sunt, agere, & meminisse: in utroque cachinnos irridentium commovebat. Motus erat is, quem & C. Julius in perpetuum notavit, quum ex eo, in utramque partem toto corpore vacillante, quæsivit, *quis loqueretur e lintre:* & Cn. Sicinius, homo impurus, sed admodum ridiculus; neque aliud in eo oratoris simile quidquam.

217. Is quum tribunus plebis Curionem & Octavium consules produxisset, Davioque multa dixisset, sedente Cn. Octavio collegâ, qui devinctus erat fasciis, & multis medicamentis, propter dolorem artuum, delibutus, *Numquam*, inquit, *Octavi, collegæ tuo gratiam referes, qui nisi se suo more jactavisset, hodie te istic muscæ comedissent.* Memoriâ autem ita fuit nullâ, ut aliquoties, tria quum proposuisset, aut quartum adderet, aut tertium quæreret: qui in judicio privato vel maximo, quum ego pro Titinia Cottæ peroravissem, ille contra me pro Ser. Nævio diceret, subitò totam causam oblitus est, idque veneficiis & cantionibus Titiniæ factum esse dicebat. 218.

218. Magna hæc immemoris ingenii signa; sed nihil turpius, quàm quòd etiam in scriptis obliviscebatur, quid paulò antè posuisset; ut in eo libro, ubi se exeuntem e senatu, & cum Pansa nostro, & cum Curione filio colloquentem facit, quum senatum Cæsar consul habuisset, omnisque ille sermo ductus e percunctatione filii, quid in senatu esset actum. In quo multis verbis quum inveheretur in Cæsarem Curio, disputatioque esset inter eos, ut est consuetudo dialogorum, quum sermo esset institutus senatu misso, quem senatum Cæsar consul habuisset, reprehendit eas res, quas idem Cæsar anno pòst, & deinceps reliquis annis administravisset in Gallia.

LXI. Tum Brutus admirans, Tantamne fuisse oblivionem, inquit, in scripto præsertim, ut ne legens quidem umquam senserit, quantùm flagitii commisisset! Quid autem, inquam, Brute, stultius, quàm, si ea vituperare volebat, quæ vituperavit, non eo tempore instituere sermonem, quum illarum rerum jam tempora præteriissent? Sed ita totus errat, ut in eodem sermone dicat, in senatum se, Cæsare consule, non accedere, sed id dicat ipso consule exiens e senatu. Jam qui hac parte animi, quæ custos est ceterarum ingenii partium, tam debilis esset, ut ne in scripto quidem meminisset, quid paulò antè po-

fuiſſet, huic minimè mirum eſt ex tempore dicenti ſolitam effluere mentem.

220. Itaque quum ei nec officium deeſſet, & flagraret ſtudio dicendi, perpaucæ ad eum cauſæ deferebantur. Orator autem, vivis ejus æqualibus, proximus optimis numerabatur, propter verborum bonitatem, ut antè dixi, & expeditam ac profluentem quodam modo celeritatem. Itaque ejus orationes adſpiciendas tamen cenſeo: ſunt illæ quidem languidiores; verumtamen poſſunt augere, & quaſi alere id bonum, quod in illo mediocriter fuiſſe concedimus; quod habet tantam vim, ut ſolum ſine aliis in Curione ſpeciem oratoris alicujus effecerit. Sed ad inſtituta redeamus.

LXII. In eodem igitur numero ejuſdem ætatis C. Carbo fuit, illius eloquentissimi viri filius, non ſatis acutus orator; ſed tamen orator numeratus eſt. Erat in verbis gravitas, & facilè dicebat, & auctoritatem naturalem quamdam habebat oratio. Acutior Q. Varius rebus inveniendis, nec minùs verbis expeditus: fortis verò actor, & vehemens, & verbis nec inops nec abjectus, & quem planè oratorem dicere auderes. Cn. Pomponius lateribus pugnans, incitans animos, acer, acerbus, criminoſus.

222. Multùm ab iis aberat L. Fufius; tamen ex accuſatione M'. Aquilii diligentiæ

ſtuctum ceperat. Nam M. Druſum, tuum magnum avunculum, gravem oratorem, ita duntaxat quum de republica diceret; L. autem Lucullum etiam acutum; patremque tuum, Brute, juris quoque & publici, & privati ſanè peritum; M. Lucullum, M. Octavium, Cnæi filium, qui tantùm auctoritate dicendoque valuit, ut legem Sempronìam frumentariam, populi frequentis ſuffragiis abrogaverit; Cn. Octavium, M. filium; M. Catonem patrem; Q. etiam Catulum filium abducamus ex acie, id eſt, a judiciis, & in præsidiis reipublicæ, cui facilè ſatisfacere possint, collocemus.

223. Eódem Q. Cæpionem referrem, nisi nimis equeſtri ordini deditus, a ſenatu diſſediſſet. Cn. Carbonem, M. Marium, & ex eodem genere complures minimè dignos elegantis conventûs auribus, aptissimos cognovi turbulentis concionibus: quo in genere (ut in iis perturbem ætatum ordinem) nuper L. Quintius fuit; aptior autem etiam Palicanus auribus imperitorum.

224. Et, quoniam hujus generis facta mentio eſt, ſeditioſorum omnium poſt Gracchos, L. Apuleius Saturninus eloquentissimus viſus eſt: magis ſpecie tamen & motu, atque ipſo amictu capiebat homines, quàm aut dicendi copiâ, aut me-

diocritate prudentiæ. Longè autem post natos homines improbissimus C. Servilius Glaucia, sed peracutus & callidus, cum primisque ridiculus. Is, ex summis & fortunæ & vitæ sordibus in prætura, consul factus esset, si rationem ejus haberi licere judicatum esset: nam & plebem tenebat, & equestrem ordinem beneficio legis devinxerat. Is prætor eodem die, quo Saturninus tribunus plebis, Mario & Flacco consulibus, publicè est interfectus; homo simillimus Atheniensis Hyperboli, cujus improbitatem veteres Atticorum comœdiæ notaverunt.

225. Quos Sex. Titius consecutus, homo loquax sanè & satis acutus, sed tam solutus & mollis in gestu, ut saltatio quædam nasceretur, cui saltationi Titius nomen esset: ita cavendum est, ne quid in agendo dicendove facias, cujus imitatio rideatur.

LXIII. Sed ad paulò superiorem ætatem revecti sumus: nunc ad eam, de qua aliquantum sumus locuti, revertamur. Conjunctus igitur Sulpicii ætati P. Antistius fuit, rabula sanè probabilis, qui multos quum tacuisset annos, neque contemni solùm, sed irrideri etiam solitus esset, in tribunatu primùm contra C. Julii illam consulatûs petitionem extraordinariam, veram causam agens, est probatus; & eò magis, quòd eamdem causam quum ageret

ejus collega ille ipse Sulpicius, hic plura & acutiora dicebat. Itaque post tribunatum primò multæ ad eum causæ, deinde omnes, maximæ quæcumque erant, deferebantur.

227. Rem videbat acutè, componebat diligenter, memoriâ valebat: verbis non ille quidem ornatis utebatur, sed tamen non abjectis. Expedita autem erat, & perfacilè currens oratio. Et erat ejus quidem tamquam habitus non inurbanus; actio paulùm quum vitio vocis, tum etiam ineptiis claudicabat. Hic temporibus floruit iis, quibus inter profectionem reditumque L. Sullæ sine jure fuit & sine ulla dignitate respublica. Hòc etiam autem magis probabatur, quòd erat ab oratoribus quædam in foro solitudo. Sulpicius occiderat, Cotta aberat, & Curio: vivebat e reliquis patronis ejus ætatis nemo præter Carbonem & Pomponium; quorum utrumque facilè superabat.

LXIV. Inferioris autem ætatis erat proximus L. Sisenna, doctus vir, & studiis optimis deditus, bene Latinè loquens, gnarus reipublicæ, non sine facetiis: sed neque laboris multi, nec satis versatus in causis; interjectusque inter duas ætates, Hortensii & Sulpicii, nec majorem consequi poterat, & minori necesse erat cedere. Hujus omnis facultas ex historia ipsius perspici potest: quæ quum facilè

omnes vincat superiores, tum indicat tamen, quantùm absit a summo, quámque genus hoc scriptionis nondum sit satis Latinis litteris illustratum. Nam Q. Hortensii admodum adolescentis ingenium, ut Phidiæ signum, simul adspectum & probatum est.

229. Is L. Crasso, Q. Scævolâ consulibus, primùm in foro dixit, & apud hos ipsos quidem consules, & quum eorum, qui affuerunt, tum ipsorum consulum, qui omnes intelligentiâ anteibant, judicio discessit probatus: undeviginti annos natus erat eo tempore. Est autem L. Paulo, C. Marcello consulibus mortuus; ex quo videmus eum in patronorum numero annos quatuor & quadraginta fuisse. Hoc de oratore paulò pòst plura dicemus: hoc autem loco voluimus ætatem ejus in disparem oratorum ætatem includere; quamquam id quidem omnibus usu venire necesse fuit, quibus paulò longior vita contigit, ut & cum multò majoribus natu, quàm essent ipsi, & cum aliquanto minoribus compararentur: ut Accius iisdem ædilibus ait se & Pacuvium docuisse fabulam, quum ille octoginta, ipse triginta annos natus esset.

230. Sic Hortensius non cum suis æqualibus solùm, sed & mea cum ætate, & cum tua, Brute, & cum aliquanto supe-

riore conjungitur. Siquidem & Crasso vivo dicere solebat; & magis jam etiam vigebat cum Antonio, & cum Philippo jam sene, pro Cn. Pompeii bonis dicente. In illa causa adolescens quum esset, princeps fuit; & in eorum, quos in Sulpicii ætate posui, numerum facilè pervenerat; & suos inter æquales M. Pisonem, M. Crassum, Cn. Lentulum, P. Lentulum Suram longè præstitit; & me adolescentem nactus octo annis minorem, quàm erat ipse, multos annos in studio ejusdem laudis exercuit; & tecum simul, sicut ego pro multis, sic ille pro Appio Claudio dixit, paulò ante mortem.

LXV. Vides igitur, ut ad te oratorem, Brute, pervenerimus, tam multis inter nostrum, tuumque initium dicendi interpositis oratoribus? ex quibus, quoniam in hoc sermone nostro statui neminem eorum, qui viverent, nominare, ne vos curiosiùs eliceretis ex me, quid de quoque judicarem; eos, qui jam sunt mortui, nominabo. Tum Brutus, Non est, inquit, ista causa, quam dicis, quamobrem de iis, qui vivunt, nihil velis dicere. Quænam igitur, inquam, est? Vereri te, inquit, arbitror, ne per nos hic sermo tuus emanet, & ii tibi succenseant, quos præterieris. Quid? vos, inquam, tacere non poteritis? Nos quidem, inquit, facillimè;

sed tamen te arbitror malle ipsum tacere, quàm taciturnitatem nostram experiri.

232. Tum ego, Verè, inquam, tibi, Brute, dicam: non me existimavi in hoc sermone usque ad hanc ætatem esse venturum; sed ita traxit ordo ætatum orationem, ut jam ad minores etiam pervenerim. Interpone igitur, inquit, si quos videtur: deinde redeamus ad te, & ad Hortensium. Immo verò, inquam, ad Hortensium: de me alii dicent, si qui volent. Minimè verò, inquit: nam etsi me facilè omni tuo sermone tenuisti, tamen is mihi longior videtur, quòd propero audire de te: nec verò tam de virtutibus dicendi tuis, quæ quum omnibus, tum certè mihi notissimæ sunt, quàm quòd gradus tuos, & quasi processus dicendi studeo cognoscere. Geretur, inquam, tibi mos; quoniam me non ingenii prædicatorem esse vis, sed laboris mei. Verùm interponam, ut placet, alios, & a M. Crasso, qui fuit æqualis Hortensii, exordiar.

LXVI. Is igitur mediocriter a doctrina instructus, angustiùs etiam a natura, labore & industriâ, & quòd adhibebat ad obtinendas causas curam etiam & gratiam, in principibus patronis aliquot annos fuit. In hujus oratione sermo Latinus erat, verba non abjecta, res compositæ diligenter; nullus flos tamen, neque lumen

ullum; animi magna, vocis parva contentio, omnia ferè ut similiter atque uno modo dicerentur. Nam hujus æqualis, & inimicus C. Fimbria, non ita diu jactare se potuit; qui omnia magnâ voce dicens, verborum sanè bonorum cursu quodam incitato, ita furebat tamen, ut mirarere tam alias res agere populum, ut esset insano inter disertos locus.

234. Cn. autem Lentulus multò majorem opinionem dicendi actione faciebat, quàm quanta in eo facultas erat; qui quum esset nec peracutus, quamquam & ex facie & ex vultu videbatur, nec abundans verbis, etsi fallebat in eo ipso; sic intervallis, exclamationibus, voce suavi & canorâ, admirando irridebat, calebat in agendo, ut ea, quæ deerant, non desiderarentur.

235. Ita tamquam Curio copiâ nonnullâ verborum, nullo alio bono, tenuit oratorum locum; sic Cn. Lentulus ceterarum virtutum dicendi mediocritatem actione occultavit, in qua excellens fuit. Neque multò secus P. Lentulus, cujus & excogitandi, & loquendi tarditatem tegebat formæ dignitas, corporis motus plenus & artis, & venustatis, vocis & suavitas, & magnitudo. Sic in hoc nihil præter actionem fuit, & cetera etiam minora, quàm in superiore.

LXVII. M. Piso quidquid habuit, habuit ex disciplina; maximéque ex omnibus, qui antè fuerunt, Græcis doctrinis eruditus fuit. Habuit a natura genus quoddam acuminis, quod etiam arte limaverat, quod erat in reprehendendis verbis versutum, & solers; sed sæpe stomachosum, nonnumquam frigidum, interdum etiam facetum. Is laborem, quasi cursum, forensem diutius non tulit, quòd & corpore erat infirmo, & hominum ineptias ac stultitias, quæ devorandæ nobis sunt, non ferebat, iracundiúsque respuebat, sive morosè, ut putabatur, sive ingenuo, liberoque fastidio. Is quum satis floruisset adolescens, minor haberi est cœptus postea: deinde ex virginum judicio magnam laudem est adeptus, & ex eo tempore quasi revocatus in cursum, tenuit locum tam diu, quàm ferre potuit laborem: postea, quantùm detraxit ex studio, tantùm amisit ex gloria.

237. P. Murena mediocri ingenio, sed magno studio rerum veterum; litterarum & studiosus, & non imperitus; multæ industriæ, & magni laboris fuit. C. Censorinus Græcis litteris satis doctus; quod proposuerat, explicans expeditè; non invenustus actor, sed iners, & inimicus fori. L. Turius parvo ingenio, sed multo labore, quoquo modo poterat, sæpe dice-

bat. Itaque ei paucæ centuriæ ad consulatum defuerunt.

238. C. Macer auctoritate semper eguit, sed fuit patronus propemodum diligentissimus: hujus si vita, si mores, si vultus denique non omnem commendationem ingenii everterent, majus nomen in patronis fuisset: non erat abundans, non inops tamen; non valde nitens, non planè horrida oratio; vox, gestus, & omnis actio sine lepore; at in inveniendis, componendisque rebus mira accuratio; ut non facilè in ullo diligentiorem majoremque cognoverim; sed eam ut citiùs veteratoriam, quàm oratoriam diceres: hic etsi etiam in publicis causis probabatur, tamen in privatis illustriorem obtinebat locum.

LXVIII. C. deinde Piso, statarius, & sermonis plenus orator, minimè ille quidem tardus in excogitando, verumtamen vultu & simulatione multò etiam acutior, quàm erat, videbatur. Nam ejus æqualem M'. Glabrionem, bene institutum avi Scævolæ diligentiâ, socors ipsius natura negligensque tardaverat. Etiam L. Torquatus elegans in dicendo, in existimando admodum prudens, toto genere perurbanus. Meus autem æqualis Cn. Pompeius, vir ad omnia summa natus, majorem dicendi gloriam habuisset, nisi eum majoris gloriæ cupiditas ad bellicas laudes abstra-

xiſſet : erat oratione ſatis amplus ; rem prudenter videbat ; actio verò ejus habebat, & in voce magnum ſplendorem, & in motu ſummam dignitatem.

240. Noſter item æqualis D. Silanus, vitricus tuus, ſtudii ille quidem habuit non multùm, ſed acuminis, & orationis ſatis. Q. Pompeius, A. filius, qui Bithynicus dictus eſt, biennio quàm nos fortaſſe major, ſummo ſtudio dicendi, multâque doctrinâ, incredibili labore atque induſtriâ, quod ſcire poſſum; fuit enim mecum, & cum M. Piſone quum amicitiâ, tum ſtudiis, exercitationibuſque conjunctus : hujus actio non ſatis commendabat orationem : in hac enim ſatis erat copiæ, in illa autem leporis parum.

241. Erat ejus æqualis P. Autronius, voce peracutâ, atque magnâ, nec aliâ re ullâ probabilis. Et L. Octavius Reatinus, qui quum multas jam cauſas diceret, adoleſcens eſt mortuus : is tamen ad dicendum veniebat magis audacter, quàm paratè. Et C. Stalenus, qui ſe ipſe adoptaverat, & de Staleno Ælium fecerat, fervido quodam, & petulanti, & furioſo genere dicendi ; quod quia multis gratum erat, & probabatur, adſcendiſſet ad honores, niſi in facinore manifeſto deprehenſus, pœnas legibus & judicio dediſſet.

LXIX. Eodem tempore C. & L. Cæ-

pasii fratres fuerunt, qui multâ operâ, ignoti homines & repentini, quæstores celeriter facti sunt, oppidano quodam & incondito genere dicendi. Addamus huc etiam, ne quem vocalem præteriisse videamur, C. Cosconium Calidianum, qui nullo acumine, eam tamen verborum copiam, si quam habebat, præbebat populo cum multa concursatione, magnoque clamore. Quod idem faciebat Q. Arrius, qui fuit M. Crassi quasi secundarum. Is omnibus exemplo debet esse, quantùm in hac urbe polleat multorum obedire tempori, multorumque vel honori vel periculo servire.

243. His enim rebus, infimo loco natus, & honores, & pecuniam, & gratiam consecutus, etiam in patronorum, sine doctrina, sine ingenio, aliquem numerum pervenerat: sed ut pugiles inexercitati, etiam si pugnos & plagas, Olympiorum cupidi, ferre possunt, solem tamen sæpe ferre non possunt; sic ille, quum omni jam fortunâ prosperè functus, labores etiam magnos excepisset, illius judicialis anni severitatem, quasi solem, non tulit.

244. Tum Atticus, Tu quidem de fæce, inquit, hauris, idque jam dudum; sed tacebam: hoc verò non putabam, te usque ad Stalenos & Autronios esse venturum. Non puto, inquam, existimare te,

ambitione me labi, quippe de mortuis; ſed ordinem ſequens in memoriam notam & æqualem neceſſariò incurro. Volo autem hoc perſpici, omnibus conquisitis, qui in multitudine dicere ausi sint, memoriâ quidem dignos perpaucos; verùm, qui omnino nomen habuerint, non ita multos fuiſſe: ſed ad ſermonem inſtitutum revertamur.

LXX. T. Torquatus, T. filius, & doctus vir ex Rhodia diſciplina Molonis, & a natura ad dicendum ſatis ſolutus, atque expeditus (cui si vita ſuppeditaviſſet, ſublato ambitu conſul factus eſſet) plus facultatis habuit ad dicendum, quàm voluntatis: itaque ſtudio huic non ſatisfecit; officio verò nec in ſuorum neceſſariorum causis, nec in ſententia ſenatoria defuit.

246. Etiam M. Pontidius, municeps noſter, multas privatas cauſas actitavit, celeriter ſanè verba volvens, nec hebes in causis, vel dicam, plus etiam quàm non hebes, ſed efferveſcens in dicendo ſtomacho ſæpe, iracundiâque vehementiùs; ut non cum adverſario ſolùm, ſed etiam, quod mirabile eſſet, cum judice ipſo, cujus delinitor eſſe debet orator, jurgio ſæpe contenderet. M. Meſſalla minor natu, quàm nos, nullo modo inops, ſed non nimis ornatus genere verborum; prudens, acutus, minimè incautus, patronus in cau-

sis cognoscendis componendisque diligens, magni laboris, multæ operæ, multarumque causarum.

247. Duo etiam Metelli, Celer & Nepos, nihil in causis versati, nec sine ingenio, nec indocti, hoc erant populare dicendi genus assecuti. Cn. autem Lentulus Marcellinus, nec umquam indisertus, & in consulatu pereloquens visus est, non tardus sententiis, non inops verbis, voce canorâ, facetus satis. C. Memmius, L. filius, perfectus litteris, sed Græcis; fastidiosus sanè Latinarum; argutus orator, verbisque dulcis, sed fugiens non modò dicendi, verùm etiam cogitandi laborem, tantùm sibi de facultate detraxit, quantùm imminuit industriæ.

LXXI. Hoc loco Brutus, Quàm vellem, inquit, de his etiam oratoribus, qui hodie sunt, tibi dicere luberet: &, si de aliis minùs, de duobus tamen, quos a te scio laudari solere, Cæsare & Marcello, audirem non minùs lubenter, quàm audivi de iis, qui fuerunt. Cur tandem, inquam? an exspectas, quid ego judicem de istis, qui tibi sunt æquè noti, ac mihi? Mihi mehercule, inquit, Marcellus satis est notus; Cæsar autem parum. Illum enim sæpe audivi: hic, quum ego judicare jam aliquid possem, absfuit.

249. Quid igitur de illo judicas, quem

ſæpe audiſti? Quid cenſes, inquit, nisi id, quòd habiturus es similem tui? Næ ego, inquam, si ita eſt, velim tibi eum placere quàm maximè. Atqui & ita eſt, inquit, & vehementer placet; nec verò sine cauſa: nam & didicit, &, omissis ceteris ſtudiis, unum id egit, ſeſeque quotidianis commentationibus acerrimè exercuit.

250. Itaque & lectis utitur verbis, & frequentibus; & ſplendore vocis, & dignitate motûs fit ſpecioſum & illuſtre, quod dicitur; omniaque sic ſuppetunt, ut ei nullam deeſſe virtutem oratoris putem; maximéque laudandus eſt, qui hoc tempore ipſo, quum liceat, in hoc communi noſtro, & quasi fatali malo, conſoletur ſe quum conſcientiâ optimæ mentis, tum etiam uſurpatione & renovatione doctrinæ. Vidi enim Mytilenis nuper virum, atque, ut dixi, vidi planè virum. Itaque quum eum antea tui similem in dicendo viderim, tum verò nunc a doctissimo viro, tibique, ut intellexi, amicissimo Cratippo inſtructum omni copiâ, multò videbam similiorem.

251. Hîc ego, Etsi, inquam, de optimi viri, nobiſque amicissimi laudibus lubenter audio, tamen incurro in memoriam communium miſeriarum, quarum oblivionem quærens, hunc ipſum ſermonem produxi longiùs. Sed de Cæſare cupio audire, quid tandem Atticus judicet.

LXXII. Et ille, Præclarè, inquit, tibi conſtas, ut de iis, qui nunc sint, nihil velis ipſe dicere; & hercle si sic ageres, ut de iis egiſti, qui jam mortui ſunt, neminem ut prætermitteres, næ tu in multos Autronios, & Stalenos incurreres. Quare sive hanc turbam effugere voluiſti, sive veritus es, ne quis ſe aut præteritum, aut non ſatis laudatum queri posset; de Cæſare tamen potuiſti dicere, præſertim quum & tuum de illius ingenio notissimum judicium eſſet, nec illius de tuo obſcurum.

252. Sed tamen, Brute, inquit Atticus, de Cæſare & ipſe ita judico, & de hoc hujus generis acerrimo æſtimatore ſæpissime audio, illum omnium ferè oratorum Latinè loqui elegantissimè: nec id ſolùm domeſticâ conſuetudine, ut dudum de Læliorum & Muciorum familiis audiebamus; ſed, quamquam id quoque credo fuiſſe, tamen ut eſſet perfecta illa bene loquendi laus, multis litteris, & iis quidem reconditis & exquisitis, ſummoque ſtudio & diligentiâ eſt conſecutus.

253. Quin etiam in maximis occupationibus, quum ad te ipſum, inquit in me intuens, de ratione Latinè loquendi accuratissimè ſcripſerit; primoque in libro dixerit, verborum delectum originem eſſe eloquentiæ; tribueritque, mi Brute, huic noſtro, qui me de illo maluit, quàm ſe di-

cere, laudem singularem (nam scripsit his verbis, quum hunc nomine esset affatus: *Ac, si cogitata præclarè eloqui possent, nonnulli studio & usu elaboraverunt, cujus te pene principem copiæ atque inventorem, bene de nomine ac dignitate populi Romani meritum esse existimare debemus*) hunc facilem, & quotidianum novisse sermonem, nunc pro relicto est habendum.

LXXIII. Tum Brutus, Amicè, hercule, inquit, & magnificè te laudatum puto, quem non solùm principem atque inventorem copiæ dixerit, quæ erat magna laus, sed etiam bene meritum de populi Romani nomine & dignitate: quo enim uno vincebamur a victa Græcia, id aut ereptum illis est, aut certè nobis cum illis communicatum. Hanc autem, inquit, gloriam testimoniumque Cæsaris tuæ quidem supplicationi non, sed triumphis multorum antepono.

255. Et rectè quidem, inquam, Brute, modò sit hoc Cæsaris judicii, non benevolentiæ testimonium: plus enim certè attulit huic populo dignitatis, quisquis est ille, si modò est aliquis, qui non illustravit modò, sed etiam genuit in hac urbe dicendi copiam, quàm illi, qui Ligurum castella expugnaverunt; ex quibus multi sunt, ut scitis, triumphi.

256. Verum quidem si audire volumus,

omissis illis divinis consiliis, quibus sæpe constituta est imperatorum sapientiâ salus civitatis aut belli, aut domi; multò magis orator præstat minutis imperatoribus. At prodest plus imperator. Quis negat? sed tamen (non metuo ne mihi acclametis: est autem quod sentias, dicendi liber locus) malim mihi L. Crassi unam pro M'. Curio dictionem, quàm castellanos triumphos duos.

257. At plus interfuit reipublicæ castellum capi Ligurum, quàm bene defendi causam M'. Curii. Credo. Sed Atheniensium quoque plus interfuit firma tecta in domiciliis habere, quàm Minervæ signum ex ebore pulcherrimum; tamen ego me Phidiam esse mallem, quàm vel optimum fabrum tignarium. Quare non, quantùm quisque prosit, sed quanti quisque sit, ponderandum est: præsertim quum pauci pingere egregiè possint, aut fingere; operarii autem, aut bajuli deesse non possint.

LXXIV. Sed perge, Pomponi, de Cæsare, & redde quæ restant. Solum quidem, inquit ille, & quasi fundamentum oratoris vides, locutionem emendatam & Latinam; cujus penes quos laus adhuc fuit, non fuit rationis, aut scientiæ, sed quasi bonæ consuetudinis. Mitto C. Lælium, P. Scipionem: ætatis illius ista fuit laus, tamquam innocentiæ, sic Latinè lo-

quendi; nec omnium tamen: nam illorum æquales, Cæcilium & Pacuvium, malè locutos videmus: ſed omnes tum ferè, qui nec extra urbem hanc vixerant, nec eos aliqua barbaries domeſtica infuſcaverat, rectè loquebantur. Sed hanc certè rem deteriorem vetuſtas fecit & Romæ, & in Græcia; confluxerunt enim & Athenas, & in hanc urbem multi inquinatè loquentes ex diversis locis: quò magis expurgandus eſt ſermo, & adhibenda, tamquam obruſſa, ratio, quæ mutari non poteſt; nec utendum pravissimâ conſuetudinis regulâ.

259. T. Flamininum, qui cum Q. Metello conſul fuit, pueri vidimus: exiſtimabatur bene Latinè, ſed litteras neſciebat. Catulus erat ille quidem minimè indoctus, ut a te paulò eſt antè dictum: ſed tamen ſuavitas vocis, & lenis appellatio litterarum, bene loquendi famam confecerat. Cotta, quia ſe valde dilatandis litteris a similitudine Græcæ locutionis abſtraxerat, ſonabatque contrarium Catulo, ſubagreſte quiddam, planéque ſubruſticum; aliâ quidem, quasi incultâ & ſilveſtri viâ, ad eamdem laudem pervenerat. Siſenna autem, quasi emendator ſermonis usitati quum eſſe vellet, ne a C. Rusio quidem accuſatore deterreri potuit, quominus inusitatis verbis uteretur.

260. Quidnam iſtuc eſt? inquit Brutus; aut quis eſt iſte C. Rusius? Et ille, Fuit accuſator, inquit, vetus, quo accuſante Chritilium, Siſenna defendens, dixit, quædam ejus *ſputatilica* eſſe crimina. Tum C. Rusius, *Circumvenior*, inquit, *Judices, nisi ſubvenitis. Siſenna quid dicas, neſcio: metuo insidias.* Sputatilica, *quid eſt hoc?* ſputa *quid sit ſcio*, tilica *neſcio.* Maximi riſus: ſed ille tamen familiaris meus rectè loqui putabat eſſe, inusitatè loqui.

LXXV. Cæſar autem rationem adhibens, conſuetudinem vitioſam & corruptam purâ & incorruptâ conſuetudine emendat. Itaque quum ad hanc elegantiam verborum Latinorum (quæ etiam si orator non sis, & sis ingenuus civis Romanus, tamen neceſſaria eſt) adjungit illa oratoria ornamenta dicendi; tum videtur tamquam tabulas bene pictas collocare in bono lumine. Hanc quum habeat præcipuam laudem in communibus, non video cui debeat cedere: ſplendidam quamdam, miniméque veteratoriam rationem dicendi tenet, voce, motu; formâ etiam magnificâ, & generosâ quodam modo.

262. Tum Brutus, Orationes quidem ejus mihi vehementer probantur; complures autem legi. Atque etiam commentarios quoſdam ſcripsit rerum ſuarum. Valde quidem, inquam, probandos: nudi enim

sunt, recti & venusti, omni ornatu orationis, tamquam veste, detracto: sed dum voluit alios habere parata, unde sumerent, qui vellent scribere historiam; ineptis gratum fortasse fecit, qui volent illa calamistris inurere: sanos quidem homines a scribendo deterruit. Nihil enim est in historia, purâ & illustri brevitate dulcius. Sed ad eos, si placet, qui vitâ excesserunt, revertamur.

LXXVI. C. Sicinius igitur, Q. Pompeii illius, qui censor fuit, ex filia nepos, quæstorius mortuus est, probabilis orator; jam verò etiam probatus, ex hac inopi ad ornandum, sed ad inveniendum expedita, Hermagoræ disciplina: ea dat rationes certas & præcepta dicendi; quæ si minorem habent apparatum, sunt enim exilia, tamen habent ordinem, & quasdam errare in dicendo non patientes vias. Has ille tenens, & paratus ad causas veniens, verborum non egens, ipsâ illâ comparatione disciplinâque dicendi jam in patronorum numerum pervenerat.

264. Erat etiam vir doctus in primis C. Visellius Varro, consobrinus meus, qui fuit cum Sicinio ætate conjunctus: is quum post curulem ædilitatem judex quæstionis esset, est mortuus: in quo fateor vulgi judicium a judicio meo dissensisse: nam populo non erat satis vendibilis: præceps

quædam, & quum idcirco obſcura, quia peracuta, tum rapida, & celeritate cæcata oratio : ſed neque verbis aptiorem citò alium dixerim, neque ſententiis crebriorem. Præterea perfectus in litteris, jurisque civilis jam a patre Aculeone traditam tenuit diſciplinam.

265. Reliqui ſunt, qui mortui ſint, L. Torquatus, quem tu non tam citò rhetorem dixiſſes, etſi non deerat oratio, quàm, ut Græci dicunt, πολιτικόν. Erant in eo plurimæ litteræ, nec eæ vulgares, ſed interiores quædam, & reconditæ; divina memoria, ſumma verborum & gravitas, & elegantia : atque hæc omnia vitæ decorabat dignitas & integritas. Me quidem admodum delectabat etiam Triarii, in illa ætate, plena litteratæ ſenectutis oratio : quanta ſeveritas in vultu ! quantum pondus in verbis ! quàm nihil non conſideratum exibat ex ore !

266. Tum Brutus, Torquati & Triarii mentione commotus (utrumque enim eorum admodum dilexerat) Næ ego, inquit, ut omittam cetera, quæ ſunt innumerabilia, de iſtis duobus quum cogito, doleo, nihil tuam perpetuam auctoritatem de pace valuiſſe ! nam nec iſtos excellentes viros, nec multos alios præſtantes cives reſpublica perdidiſſet. Sileamus, inquam, Brute, de iſtis, nec augeamus dolorem :

nam & præteritorum recordatio est acerba, & acerbior exspectatio reliquorum. Itaque omittamus lugere, & tantùm, quid quisque dicendo potuerit, quoniam id quærimus, prædicemus.

LXXVII. Sunt etiam ex iis, qui eodem bello occiderunt, M. Bibulus, qui & scriptitavit accuratè, quum præsertim non esset orator, & egit multa constanter: Appius Claudius, socer tuus, collega & familiaris meus; hic jam & satis studiosus, & valde quum doctus, tum etiam exercitatus orator, & quum auguralis, tum omnis publici juris, antiquitatisque nostræ bene peritus fuit. L. Domitius nullâ ille quidem arte, sed Latinè tamen, & multa cum libertate dicebat.

268. Duo præterea Lentuli consulares, quorum Publius ille, nostrarum injuriarum ultor, auctor salutis, quidquid habuit, quantumcumque fuit, illud totum habuit ex disciplina: instrumenta naturæ deerant; sed tantus animi splendor, & tanta magnitudo, ut sibi omnia, quæ clarorum virorum essent, non dubitaret adsciscere, eaque omni dignitate obtineret. L. autem Lentulus satis erat fortis orator, si modò orator, sed cogitandi non ferebat laborem: vox canora, verba non horrida sanè, ut plena esset animi & terroris oratio. Quæreres in judiciis fortasse meliùs: in republica,

republica, quod erat, esse judicares satis.

269. Ne T. quidem Postumius contemnendus in dicendo; de republica verò non minùs vehemens orator, quàm bellator fuit: effrenatus, & acer nimis, sed bene juris publici leges atque instituta cognoverat. Hoc loco Atticus, Putarem te, inquit, ambitiosum esse, si, ut dixisti, ii, quos jamdiu colligis, viverent. Omnes enim commemoras, qui ausi aliquando sunt stantes loqui, ut mihi imprudens M. Servilium præteriisse videare.

LXXVIII. Non, inquam, ego istuc ignoro, Pomponi, multos fuisse, qui verbum numquam in publico fecissent, quum meliùs aliquanto possent, quàm isti oratores, quos colligo, dicere: sed his commemorandis etiam illud assequor, ut intelligatis, primùm ex omni numero, quàm non multi ausi sint dicere, deinde ex iis ipsis quàm pauci fuerint laude digni.

271. Itaque ne hos quidem equites Romanos, amicos nostros, qui nuper mortui sunt, P. Cominium Spoletinum, quo accusante defendi C. Cornelium, in quo & compositum dicendi genus, & acre, & expeditum fuit: T. Attium Pisaurensem, cujus accusationi respondi pro A. Cluentio; qui & accuratè dicebat, & satis copiosè, eratque præterea doctus Hermagoræ præceptis; quibus etsi ornamenta non satis

opima dicendi, tamen, ut hastæ velitibus amentatæ, sic apta quædam & parata singulis causarum generibus argumenta traduntur.

272. Studio autem neminem, nec industriâ majore cognovi; quamquam ne ingenio quidem qui præstiterit, facilè dixerim, C. Pisoni, genero meo: nullum tempus illi umquam vacabat, aut a forensi dictione, aut a commentatione domestica, aut a scribendo, aut a cogitando: itaque tantos processus efficiebat, ut evolare, non excurrere videretur: eratque verborum & delectus elegans, & apta, & quasi rotunda constructio: quumque argumenta excogitabantur ab eo multa, & firma ad probandum, tum concinnæ acutæque sententiæ; gestusque naturâ ita venustus, ut ars etiam, quæ non erat, & e disciplina motus quidam videretur accedere: vereor, ne amore videar plura, quàm fuerint in illo, dicere; quod non ita est: alia enim de illo majora dici possunt: nam nec continentiâ, nec pietate, nec ullo genere virtutis quemquam ejusdem ætatis cum illo conferendum puto.

LXXIX. Nec verò M. Cœlium prætereundum arbitror, quæcumque ejus in exitu vel fortuna, vel mens fuit: qui quamdiu auctoritati meæ paruit, talis tribunus plebis fuit, ut nemo contra civium perditorum popularem, turbulentamque demen-

tiam, a ſenatu, & a bonorum cauſa ſteterit conſtantiùs; quam ejus actionem, multùm tamen & ſplendida, & grandis, & eadem in primis faceta, & perurbana commendabat oratio. Graves ejus conciones aliquot fuerunt, acres accuſationes tres, eæque omnes ex reipublicæ contentione ſuſceptæ: defensiones, etsi illa erant in eo meliora, quæ dixi, non contemnendæ tamen, ſanéque tolerabiles. Hic quum ſummâ voluntate bonorum ædilis curulis factus eſſet, neſcio quomodo diſceſſu meo diſcessit a ſeſe, ceciditque poſteaquam eos imitari cœpit, quos ipſe perverterat.

274. Sed de M. Calidio dicamus aliquid, qui non fuit orator unus e multis; potiùs inter multos propè singularis fuit; ita reconditas exquiſitaſque ſententias mollis & pellucens veſtiebat oratio: nihil tam tenerum, quàm illius comprehensio verborum; nihil tam flexibile; nihil, quod magis ipsius arbitrio fingeretur, ut nullius oratoris æquè in poteſtate fuerit: quæ primùm ita pura erat, ut nihil liquidius; ita liberè fluebat, ut nuſquam adhæreſceret; nullum, nisi loco positum, & tamquam *in vermiculato emblemate*, ut ait Lucilius, ſtructum verbum videres: nec verò ullum aut durum, aut inſolens, aut humile, aut longiùs ductum; ac non propria verba rerum, ſed pleraque tralata; sic tamen, ut

ea non irruisse in alienum locum, sed immigrasse in suum diceres: nec verò hæc soluta, nec diffluentia, sed adstricta numeris, non apertè, nec eodem modo semper, sed variè, dissimulanterque conclusis.

275. Erant autem & verborum & sententiarum illa lumina, quæ vocant Græci σχήματα, quibus tamquam insignibus in ornatu distinguebatur omnis oratio. Qua de re agitur autem, illud quod multis locis in jurisconsultorum includitur formulis, & ubi esset, videbat. Accedebat ordo rerum plenus artis, actio liberalis, totumque dicendi placidum, & sanum genus.

LXXX. Quòd si est optimum suaviter dicere; nihil est, quod melius hoc quærendum putes. Sed quum a nobis paulò antè dictum sit, tria videri esse, quæ orator efficere deberet, ut doceret, ut delectaret, ut moveret: duo summè tenuit, ut & rem illustraret disserendo, & animos eorum, qui audirent, devinciret voluptate. Aberat tertia illa laus, quâ permoveret, atque incitaret animos, quam plurimùm pollere diximus; nec erat ulla vis, atque contentio, sive consilio, quòd eos, quorum altior oratio, actioque esset ardentior, furere & bacchari arbitraretur; sive quòd naturâ non esset ita factus; sive quòd non consuesset; sive quòd non posset: hoc unum illi, si nihil utilitatis habebat, abfuit; si opus erat, defuit.

277. Quin etiam memini, quum in accusatione sua Q. Gallio crimini dedisset, sibi eum venenum paravisse, idque a se esse deprehensum, seseque chirographa, testificationes, indicia, quæstiones, manifestam rem deferre diceret, deque eo crimine accuratè & exquisitè disputavisset; me in respondendo, quum essem argumentatus, quantùm res ferebat, hoc ipsum etiam posuisse pro argumento, quòd ille, quum pestem capitis sui, quum indicia mortis se comperisse manifestò & manu tenere diceret, tam solutè egisset, tam leniter, tam oscitanter.

278. *Tu istuc, M. Calidi, nisi fingeres, sic ageres? præsertim quum istâ eloquentiâ, alienorum hominum pericula defendere acerrimè soleas, tuum negligeres? ubi dolor? ubi ardor animi, qui etiam ex infantium ingeniis elicere voces, & querelas solet? nulla perturbatio animi, nulla corporis, frons non percussa, non femur; pedis, quod minimum est, nulla supplosio. Itaque tantùm absuit, ut inflammares nostros animos; somnum isto loco vix tenebamus.* Sic nos summi oratoris vel sanitate, vel vitio, pro argumento ad diluendum crimen usi sumus.

279. Tum Brutus, Atqui dubitamus, inquit, utrùm ista sanitas fuerit, an vitium? quis enim non fateatur, quum ex omnibus oratoris laudibus longè ista sit maxima,

inflammare animos audientium, &, quocumque res postulet modo, flectere, qui hac virtute caruerit, id ei, quod maximum fuerit, defuisse?

LXXXI. Sit sanè ita, inquam: sed redeamus ad eum, qui jam unus restat, Hortensium: tum de nobismetipsis, quoniam id etiam, Brute, postulas, pauca dicemus: quamquam facienda mentio est, ut quidem mihi videtur, duorum adolescentium, qui si diutius vixissent, magnam essent eloquentiæ laudem consecuti.

280. C. Curionem te, inquit Brutus, & C. Licinium Calvum arbitror dicere. Rectè, inquam, arbitraris: quorum quidem alter, quod verisimile dixisset, ita facilè, solutéque verbis volvebat satis interdum acutas, crebras quidem certè sententias, ut nihil posset ornatius esse, nihil expeditius. Atque hic a magistris parum institutus, naturam habuit admirabilem ad dicendum: industriam non sum expertus; studium certè fuit: qui si me audire voluisset, ut cœperat, honores, quàm opes, consequi maluisset. Quidnam est, inquit, istud? & quemadmodum distinguis? Hoc modo, inquam.

281. Quum honos sit præmium virtutis, judicio, studioque civium delatum ad aliquem, qui eum sententiis, qui suffragiis adeptus est, is mihi & honestus & hono-

ratus videtur. Qui autem occasione aliquâ, etiam invitis ſuis civibus, nactus eſt imperium, ut ille cupiebat; hunc nomen honoris, non honorem, adeptum puto. Quæ si ille audire voluiſſet, maxima cum gratia & gloria ad ſummam amplitudinem perveniſſet, adſcendens gradibus magiſtratuum, ut pater ejus fecerat, ut reliqui clariores viri. Quæ quidem etiam cum P. Craſſo, M. filio, quum initio ætatis ad amicitiam ſe meam contuliſſet, ſæpe egiſſe me arbitror, quum eum vehementer hortarer, ut eam laudis viam rectissimam eſſe duceret, quam majores ejus ei tritam reliquiſſent.

282. Erat enim quum inſtitutus optimè, tum etiam perfectè, planéque eruditus: ineratque & ingenium ſatis acre, & orationis non inelegans copia: prætereaque sine arrogantia gravis eſſe videbatur, & sine ſegnitia verecundus. Sed hunc quoque abſorbuit æſtus quidam non inſolitæ adoleſcentibus gloriæ: qui quia navarat miles operam imperatori, imperatorem ſe ſtatim eſſe cupiebat: cui muneri mos majorum ætatem certam, ſortem incertam reliquit. Ita gravissimo ſuo caſu, dum Cyri & Alexandri similis eſſe voluit, qui ſuum curſum tranſcurrerant; & L. Grassi & multorum Craſſorum inventus eſt diſſimillimus.

LXXXII. Sed ad Calvum (is enim nobis erat propositus) revertamur: qui orator

fuiſſet quum litteris eruditior, quàm Curio, tum etiam accuratius quoddam dicendi & exquiſitius afferebat genus : quod quamquam ſcienter, eleganterque tractabat, nimiùm tamen inquirens in ſe, atque ipſe ſeſe obſervans, metuenſque ne vitioſum colligeret, etiam verum ſanguinem deperdebat. Itaque ejus oratio nimiâ religione attenuata, doctis, & attentè audientibus erat illuſtris : a multitudine autem, & a foro, cui nata eloquentia eſt, devorabatur.

284. Tum Brutus, Atticum ſe, inquit, Calvus noſter dici oratorem volebat: inde erat iſta exilitas, quam ille de induſtria conſequebatur. Dicebat, inquam, ita : ſed & ipſe errabat, & alios etiam errare cogebat. Nam, si quis eos, qui nec ineptè dicunt, nec odiosè, nec putidè, Atticè putat dicere; is rectè, nisi Atticum, probat neminem : inſulsitatem enim & inſolentiam, tamquam inſaniam quamdam orationis, odit ; ſanitatem autem & integritatem, quasi religionem & verecundiam oratoris probat : hæc omnium debet oratorum eadem eſſe ſententia.

285. Sin autem jejunitatem, & siccitatem, & inopiam, dummodo sit polita, dum urbana, dum elegans, in Attico genere ponit; hoc rectè duntaxat : ſed quia ſunt in Atticis alia meliora, videat ne ignoret & gradus, & dissimilitudines, & vim,

& varietatem Atticorum. Atticos, inquit, volo imitari. Quos? nec enim eſt unum genus. Nam quid eſt tam diſſimile, quàm Demoſthenes & Lyſias? quàm idem, & Hyperides? quàm omnium horum Æſchines? Quem igitur imitaris? Si aliquem; ceteri ergo Atticè non dicebant: ſi omnes; quî potes, quum ſint ipſi diſſimillimi inter ſe? In quo etiam illud quæro, Phalereus ille Demetrius Atticéne dixerit? mihi quidem ex illius orationibus redolere ipſæ Athenæ videntur. At eſt floridior, ut ita dicam, quàm Hyperides, quàm Lyſias: natura quædam, aut voluntas ita dicendi fuit.

LXXXIII. Et quidem duo fuerunt per idem tempus diſſimiles inter ſe; ſed Attici tamen: quorum Chariſius multas orationes ſcribebat aliis, quum cupere videretur imitari Lyſiam: Demochares autem, qui fuit Demoſtheni ſororis filius, & orationes ſcripſit aliquot, & earum rerum hiſtoriam, quæ erant Athenis ipſius ætate geſtæ, non tam hiſtorico, quàm oratorio genere perſcripſit. At Chariſii vult Hegeſias eſſe ſimilis, iſque ſe ita putat Atticum, ut veros illos præ ſe pene agreſtes putet.

287. At quid eſt tam fractum, tam minutum, tam in ipſa, quam tamen conſequitur, concinnitate puerile? Atticorum ſimiles eſſe volumus. Optimè. Suntne igitur

ii Attici oratores? Quis negare poteſt? Hos imitamur. Quo modo, qui ſunt & inter ſe diſſimiles, & aliorum? Thucydidem, inquit, imitamur. Optimè, ſi hiſtoriam ſcribere, non ſi cauſas dicere cogitatis. Thucydides enim rerum geſtarum pronuntiator ſincerus, & grandis etiam fuit: hoc forenſe concertatorium judiciale non tractavit genus: orationes autem, quas interpoſuit, multæ enim ſunt, eas ego laudare ſoleo: imitari neque poſſim, ſi velim; nec velim fortaſſe, ſi poſſim: ut, ſi quis Falerno vino delectetur, ſed eo nec ita novo, ut proximis conſulibus natum velit; nec rurſus ita vetere, ut Opimium, aut Anicium conſulem quærat. Atqui eæ notæ ſunt optimæ. Credo: ſed nimia vetuſtas nec habet eam, quam quærimus, ſuavitatem, nec eſt jam ſanè tolerabilis.

288. Num igitur qui hoc ſentiat, ſi is potare velit, de dolio ſibi hauriendum putet? Minimè: ſed quamdam ſequatur ætatem. Sic ego iſtis cenſuerim, & novam iſtam quaſi de muſto ac lacu fervidam orationem, fugiendam; nec illam præclaram Thucididi nimis veterem, tamquam Anicianam notam, perſequendam. Ipſe enim Thucidides ſi poſteriùs fuiſſet, multò maturior fuiſſet, & mitior.

LXXXIV. Demoſthenem igitur imitemur. O dii boni! quid, quæſo, nos aliud

agimus, aut quid aliud optamus? At non assequimur. Isti enim videlicet Attici nostri, quod volunt, assequuntur. Ne illud quidem intelligunt, non modò ita memoriæ proditum esse, sed ita necesse fuisse, quum Demosthenes dicturus esset, ut concursus, audiendi causâ, ex tota Græcia fierent. At quum isti Attici dicunt, non modò a corona, quod est ipsum miserabile, sed etiam ab advocatis relinquuntur. Quare si angustè, & exiliter dicere, est Atticorum, sint sanè Attici: sed in comitium veniant, ad stantem judicem dicant. Subsellia grandiorem, & pleniorem vocem desiderant.

290. Volo hoc oratori contingat, ut quum auditum sit eum esse dicturum, locus in subselliis occupetur, compleatur tribunal, gratiosi scribæ sint in dando & cedendo loco, corona multiplex, judex erectus: quum surgit is, qui dicturus sit, significetur a corona silentium, deinde crebræ assensiones, multæ admirationes: risus, quum velit; quum velit, fletus: ut, qui hæc procul videat, etiamsi, quid agatur, nesciat; at placere tamen, & in scena esse Roscium intelligat. Hæc cui contingant, eum scito Atticè dicere, ut de Pericle audivimus, ut de Hyperide, ut de Æschine, de ipso quidem Demosthene maximè.

291. Sin autem acutum, prudens, & idem sincerum, & solidum, & exsiccatum

genus orationis probant, nec illo graviore ornatu oratorio utuntur, & hoc proprium esse Atticorum volunt; rectè laudant: est enim in arte tanta, tamque varia, etiam huic minutæ subtilitati locus: ita fiet, ut non omnes, qui Atticè, iidem bene; sed, ut omnes, qui bene, iidem etiam Atticè dicant. Sed redeamus rursus ad Hortensium.

LXXXV. Sanè quidem, inquit Brutus: quamquam ista mihi tua fuit perjucunda a proposita oratione digressio. Tum Atticus, Aliquoties sum, inquit, conatus, sed interpellare nolui. Nunc, quoniam ad perorandum spectare videtur sermo tuus, dicam, opinor, quod sentio. Tu verò, inquam, Tite. Tum ille, Ego, inquit, ironiam illam, quam in Socrate dicunt fuisse, quâ ille in Platonis, & Xenophontis, & Æschinis libris utitur, facetam & elegantem puto: est enim & minimè inepti hominis, & ejusdem etiam faceti, quum de sapientia disceptetur, hanc sibi ipsum detrahere, eis tribuere illudentem, qui eam sibi arrogant: ut apud Platonem Socrates in cœlum effert laudibus Protagoram, Hippiam, Prodicum, Gorgiam, ceteros; se autem omnium rerum inscium fingit & rudem: decet hoc nescio quomodo illum; nec Epicuro, qui id reprehendit, assentior. Sed in historia, qua tu es usus in omni sermone, quum qualis quisque orator fuis-

ſet, exponeres, vide, quæſo, inquit, ne tam reprehendenda ſit ironia, quàm in teſtimonio.

293. Quorſus, inquam, iſtuc? non enim intelligo. Quia primùm, inquit, ita laudaviſti quoſdam oratores, ut imperitos poſſes in errorem inducere. Equidem in quibuſdam riſum vix tenebam, quum Attico Lysiæ Catonem noſtrum comparabas, magnum mehercule hominem, vel potiùs ſummum, & ſingularem virum: nemo dicet ſecus: ſed oratorem? ſed etiam Lysiæ ſimilem, quo nihil poteſt eſſe pictius? bella ironia, ſi jocaremur: ſin aſſeveramus, vide, ne religio nobis tam adhibenda ſit, quàm ſi teſtimonium diceremus.

294. Ego enim Catonem tuum, ut civem, ut ſenatorem, ut imperatorem, ut virum denique quum prudentiâ, & diligentiâ, tum omni virtute excellentem probo: orationes autem ejus, ut illis temporibus, valde laudo: ſignificant enim quamdam formam ingenii, ſed admodum impolitam, & planè rudem. Origines verò quum omnibus oratoris laudibus refertas diceres, & Catonem cum Philiſto & Thucydide comparares, Brutòne te id cenſebas, an mihi probaturum? quos enim ne e Græcis quidem quiſquam imitari poteſt, iis tu comparas hominem Tuſculanum, nondum ſuſpicantem quale eſſet copiosè & ornatè dicere.

LXXXVI. Galbam laudas : si ut illius ætatis principem, aſſentior ; sic enim accepimus : sin ut oratorem, cedo, quæſo, orationes, ſunt enim, & dic, hunc, quem tu plus, quàm te, amas, Brutum, velle te illo modo dicere. Probas Lepidi orationes : paulùm hîc tibi aſſentior, modò ita laudes, ut antiquas : quod item de Africano, de Lælio, cujus tu oratione negas fieri quidquam poſſe dulcius. Addis etiam neſcio quid auguſtius, nomine nos capi volens ſummi viri, vitæque elegantissimæ verissimis laudibus. Remove hæc : næ iſta dulcis oratio ita sit abjecta, ut eam adſpicere nemo velit.

296. Carbonem in ſummis oratoribus habitum ſcio : ſed quum in ceteris rebus, tum in dicendo, ſemper, quo nihil eſt melius, id laudari, qualecumque eſt, ſolet. Dico idem de Gracchis : etsi de iis ea ſunt a te dicta, quibus ego aſſentior. Omitto ceteros : venio ad eos, in quibus jam perfectam putas eſſe eloquentiam, quos ego audivi, sine controversia magnos oratores, Craſſum & Antonium. De horum laudibus tibi prorſus aſſentior : ſed tamen non iſto modo, ut Polycleti Doriphorum sibi Lysippus aiebat, sic tu ſuasionem legis Serviliæ tibi magiſtram fuiſſe. Hæc germana ironia eſt. Cur ita ſentiam, non dicam, ne me tibi aſſentari putes.

297. Omitto igitur, quæ de iis ipsis, quæ de Cotta, quæ de Sulpicio, quæ modò de Cœlio dixeris: ii enim fuerunt certè oratores: quanti autem, & quales, tu videris. Nam illud minùs curo, quod congessisti operarios omnes; ut mihi videantur mori voluisse nonnulli, ut a te in oratorum numerum referrentur.

LXXXVII. Hæc quum ille dixisset, Longi sermonis initium pepulisti, inquam, Attice, remque commovisti, novâ disputatione dignam, quam in aliud tempus differamus. Volvendi enim sunt libri quum aliorum, tum in primis Catonis: intelliges, nihil illius lineamentis, nisi eorum pigmentorum, quæ inventa nondum erant, florem, & colorem defuisse. Nam de Crassi oratione sic existimo, ipsum fortasse meliùs potuisse scribere: alium, ut arbitror, neminem. Nec in hoc ironiam duxeris esse, quòd eam orationem mihi magistram fuisse dixerim: nam etsi tu meliùs existimare videris de ea, si quam nunc habemus, facultate; tamen, adolescentes quid in Latinis potiùs imitaremur, non habebamus.

299. Quòd autem plures a nobis nominati sunt, eò pertinuit, ut paulò antè dixi, quòd intelligi volui, in eo, cujus omnes cupidissimi essent, quàm pauci digni nomine evaderent. Quare εἴρωνα me, ne si Africanus quidem fuit, ut ait in historia sua C. Fannius, existimari velim.

300. Ut voles, inquit Atticus. Ego enim non alienum a te putabam, quod & in Africano fuiſſet, & in Socrate. Tum Brutus, De iſto poſtea : ſed tu, inquit, me intuens, orationes nobis veteres explicabis? Verò, inquam, Brute : ſed in Cumano, aut in Tuſculano, aliquando, si mōdò licebit : quoniam utroque in loco vicini ſumus. Sed jam ad id, unde digressi ſumus, revertamur.

LXXXVIII. Hortensius igitur, quum admodum adoleſcens orſus eſſet in foro dicere, celeriter ad majores cauſas adhiberi cœptus eſt : quamquam inciderat in Cottæ, & Sulpicii ætatem, qui annis decem majores, excellente tum Craſſo, & Antonio, deinde Philippo, pòſt Julio, cum iis ipsis dicendi gloriâ comparabatur. Primùm memoria tanta, quantam in nullo cognoviſſe me arbitror, ut, quæ ſecum commentatus eſſet, ea sine ſcripto verbis eiſdem redderet, quibus cogitaviſſet : hoc adjumento ille tanto sic utebatur, ut ſua & commentata, & ſcripta, &, nullo referente, omnia adverſariorum dicta meminiſſet.

302. Ardebat autem cupiditate sic, ut in nullo umquam flagrantius ſtudium viderim : nullum enim patiebatur eſſe diem, quin aut in foro diceret, aut meditaretur extra forum : ſæpissime autem eodem die

utrumque faciebat. Attuleratque minimè vulgare genus dicendi : duas quidem res, quas nemo alius ; partitiones, quibus de rebus dicturus esset, & collectiones, memor & quæ essent dicta contrà, quæque ipse dixisset.

303. Erat in verborum splendore elegans, compositione aptus, facultate copiosus ; eaque erat quum summo ingenio, tum exercitationibus maximis consecutus : rem complectebatur memoriter, dividebat acutè, nec prætermittebat ferè quidquam, quod esset in causa, aut ad confirmandum, aut ad refellendum : vox canora & suavis : motus & gestus etiam plus artis habebat, quàm erat oratori satis. Hoc igitur florescente, Crassus est mortuus, Cotta pulsus, judicia intermissa bello, nos in forum venimus.

LXXXIX. Erat Hortensius in bello, primo anno miles, altero tribunus militum : Sulpicius legatus aberat, etiam M. Antonius : exercebatur unâ lege judicium Variâ, ceteris propter bellum intermissis : qui frequentes aderant, quamquam pro se ipsi dicebant, oratores non illi quidem principes L. Memmius, & Q. Pompeius, sed oratores tamen, teste diserto uterque Philippo, cujus in testimonio contentio & vim accusatoris habebat, & copiam.

305. Reliqui, qui tum principes nume-

rabantur, in magiſtratibus erant, quotidieque ferè a nobis in concionibus audiebantur. Erat enim tribunus plebis tum C. Curio: quamquam is quidem silebat, ut erat ſemel a concione univerſa relictus. Q. Metellus Celer, non ille quidem orator, ſed tamen non infans; diſerti autem Q. Varius, C. Carbo, Cn. Pomponius: & ii quidem habitabant in roſtris. C. etiam Julius, ædilis curulis, quotidie ferè accuratas conciones habebat. Sed me cupidissimum audiendi primus dolor percussit, Cotta quum eſt expulſus: reliquos frequenter audiens acerrimo ſtudio tenebar, quotidieque & ſcribens & legens, & commentans, oratoriis tamen exercitationibus contentus non eram. Jam conſequente anno Q. Varius ſuâ lege damnatus exceſſerat.

306. Ego autem, juris civilis ſtudio, multùm operæ dabam Q. Scævolæ, P. filio, qui quamquam nemini ſe ad docendum dabat, tamen, conſulentibus reſpondendo, ſtudioſos audiendi docebat. Atque huic anno proximus Sullâ conſule, & Pompeio fuit: tum P. Sulpicii in tribunatu quotidie concionantis totum genus dicendi penitus cognovimus: eodemque tempore quum princeps Academiæ Philo cum Atheniensium optimatibus Mithridatico bello domo profugiſſet, Romamque veniſſet, totum ei me tradidi, admirabili quodam ad philoſophiam

ſtudio concitatus ; in quo hòc etiam commorabar attentiùs, quòd, etsi rerum ipſarum varietas & magnitudo ſummâ me delectatione retinebat, tamen ſublata jam eſſe in perpetuum ratio judiciorum videbatur. Occiderat Sulpicius illo anno, treſque proximo trium ætatum oratores erant crudelissimè interfecti, Q. Catulus, M. Antonius, C. Julius. Eodem anno etiam Moloni Rhodio Romæ dedimus operam, & actori ſummo cauſarum, & magiſtro.

XC. Hæc etsi videntur eſſe a propositâ ratione diverſa, tamen idcirco a me proferuntur, ut noſtrum curſum perſpicere, quoniam voluiſti, Brute, possis (nam Attico hæc nota ſunt) & videre, quemadmodum simus in ſpatio Q. Hortensium ipsius veſtigiis perſecuti.

308. Triennium ferè fuit urbs sine armis, ſed oratorum aut interitu, aut diſceſſu, aut fugâ (nam aberant etiam adoleſcentes M. Craſſus, & Lentuli duo) primas in causis agebat Hortensius ; magis magiſque quotidie probabatur. Antiſtius, Piſo ſæpe dicebant ; minùs ſæpe Pomponius ; rarò Carbo ; ſemel aut iterum Philippus. At verò ego hoc tempore omni noctes & dies in omnium doctrinarum meditatione verſabar.

309. Eram cum ſtoico Diodoto ; qui quum habitaviſſet apud me, mecumque vi-

xiſſet, nuper eſt domi meæ mortuus: a quo quum in aliis rebus, tum ſtudiosissimè in dialectica exercebar; quæ quasi contracta, & adſtricta eloquentia putanda eſt: sine qua etiam tu, Brute, judicaviſti, te illam juſtam eloquentiam, quam dialecticam dilatatam eſſe putant, conſequi non poſſe. Huic ego doctori, & ejus artibus variis atque multis ita eram tamen deditus, ut àb exercitationibus oratoriis nullus dies vacuus eſſet.

310. Commentabar declamitans (sic enim nunc loquuntur) ſæpe cum M. Piſone, & cum Q. Pompeio, aut cum aliquo quotidie; idque faciebam multùm etiam Latinè, ſed Græcè ſæpius: vel quòd Græca oratio plura ornamenta ſuppeditans, conſuetudinem similiter Latinè dicendi afferebat; vel quòd a Græcis ſummis doctoribus, nisi Græcè dicerem, neque corrigi poſſem, neque doceri.

311. Tumultus interim pro recuperanda republica: & crudelis interitus oratorum trium, Scævolæ, Carbonis, Antiſtii: reditus Cottæ, Curionis, Crassi, Lentulorum, Pompeii: leges & judicia conſtituta: recuperata reſpublica: ex numero autem oratorum Pomponius, Cenſorinus, Murena ſublati. Tum primùm nos ad cauſas & privatas, & publicas adire cœpimus, non ut in foro diſceremus, quod plerique fe-

cerunt, ſed ut, quantùm nos efficere potuiſſemus, docti in forum veniremus.

312. Eodem tempore Moloni dedimus operam. Dictatore enim Sullâ, legatus ad ſenatum de Rhodiorum præmiis venerat. Itaque prima cauſa publica, pro Sex. Roſcio dicta, tantùm commendationis habuit, ut non ulla eſſet, quæ non digna noſtro patrocinio videretur. Deinceps inde multæ, quas non minùs diligenter elaboratas & tamquam elucubratas afferebamus.

XCI. Nunc, quoniam totum me non nævo aliquo, aut crepundiis, ſed corpore omni videris velle cognoſcere, complectar nonnulla etiam, quæ fortaſſe videantur minùs neceſſaria. Erat eo tempore in nobis ſumma gracilitas & infirmitas corporis: procerum & tenue collum; qui habitus, & quæ figura non procul abeſſe putatur a vitæ periculo, si accedit labor, & laterum magna contentio. Eóque magis hoc eos, quibus eram carus, commovebat, quòd omnia sine remiſſione, sine varietate, vi ſummâ vocis, & totius corporis contentione dicebam.

314. Itaque quum me & amici & medici hortarentur, ut cauſas agere deſiſterem; quodvis potiùs periculum mihi adeundum, quàm a ſperata dicendi gloria diſcedendum putavi. Sed, quum cenſerem, remiſſione & moderatione vocis, & commutato gene-

re dicendi, me & periculum vitare poſſe, & temperatiùs dicere : ut conſuetudinem dicendi mutarem, ea cauſa mihi in Asiam proficiſcendi fuit. Itaque quum eſſem biennium verſatus in causis, & jam in foro celebratum meum nomen eſſet, Româ ſum profectus.

315. Quum veniſſem Athenas, ſex menſes cum Antiocho, veteris Academiæ nobilissimo & prudentissimo philoſopho, fui, ſtudiumque philoſophiæ numquam intermiſſum, a primaque adoleſcentia cultum & ſemper auctum, hoc rurſus ſummo auctore, & doctore renovavi. Eodem tamen tempore Athenis apud Demetrium Syrum, veterem, & non ignobilem dicendi magiſtrum, ſtudiosè exerceri ſolebam. Pòſt a me Asia tota peragrata eſt, cum ſummis quidem oratoribus, quibuſcum exercebar ipsis lubentibus, quorum erat princeps Menippus Stratonicensis, meo judicio, totâ Asiâ, illis temporibus, diſertissimus, &, si nihil habere moleſtiarum, nec ineptiarum, Atticorum eſt, hic orator in illis numerari rectè poteſt.

316. Assiduissimè autem mecum fuit Dionysius Magnes : erat etiam Æſchylus Cnidius, Adramytenus Xenocles : hi tum in Asia rhetorum principes numerabantur. Quibus non contentus, Rhodum veni, meque ad eumdem, quem Romæ audi-

veram, Molonem, applicavi, quum actorem in veris causis, ſcriptoremque præſtantem, tum in notandis animadvertendiſque vitiis, & inſtituendo docendoque prudentissimum. Is dedit operam, si modò id conſequi potuit, ut nimis redundantes nos, & ſuperfluentes juvenili quadam dicendi impunitate & licentiâ, reprimeret, & quasi extra ripas diffluentes coerceret. Ita recepi me biennio pòſt, non modò exercitatior, ſed propè mutatus: nam & contentio nimia vocis reciderat, & quasi deferbuerat oratio, lateribuſque vires, & corpori mediocris habitus acceſſerat.

XCII. Duo tum excellebant oratores, qui me imitandi cupiditate incitarent, Cotta, & Hortensius: quorum alter remiſſus & lenis, & propriis verbis comprehendens ſolutè & facilè ſententiam; alter ornatus, acer, & non talis, qualem tu eum, Brute, jam deflореſcentem cognoviſti, ſed verborum, & actionis genere commotior. Itaque cum Hortensio mihi magis arbitrabar rem eſſe, quòd & dicendi ardore eram propior, & ætate conjunctior. Etenim videram in iiſdem causis, ut pro M. Canuleio, pro Cn. Dolabella conſulari, quum Cotta princeps adhibitus eſſet, priores tamen agere partes Hortensium. Acrem enim oratorem, incenſum, & agentem, & canorum, concurſus hominum, forique ſtrepitus desiderat.

318. Unum igitur annum, quum rediissemus ex Asia, causas nobiles egimus, quum quæsturam nos, consulatum Cotta, ædilitatem peteret Hortensius. Interim me quæstorem Siciliensis excepit annus: Cotta ex consulatu est profectus in Galliam: princeps & erat & habebatur Hortensius. Quum autem anno pòst e Sicilia me recepissem, jam videbatur illud in me, quidquid esset, esse perfectum, & habere maturitatem quamdam suam. Nimis multa videor de me, ipse præsertim; sed omni huic sermoni propositum est, non ut ingenium, & eloquentiam meam perspicias, undè longè absum, sed ut laborem, & industriam. Quum igitur essem in plurimis causis, & in principibus patronis quinquennium ferè versatus, tum in patrocinio Siciliensi maximè in certamen veni designatus ædilis cum designato consule Hortensio.

XCIII. Sed quoniam omnis hic sermo noster non solùm enumerationem oratoriam, verùm etiam præcepta quædam desiderat; quid tamquam notandum, & animadvertendum sit in Hortensio, breviter licet dicere.

320. Nam is post consulatum (credo quòd videret, ex consularibus neminem esse secum comparandum, negligeret autem eos qui consules non fuissent) summum illud suum

ſuum ſtudium remisit, quo a puero fuerat incenſus, atque in omnium rerum abundantia voluit beatiùs, ut ipſe putabat, remissiùs certè, vivere. Primus, & ſecundus annus, & tertius tantùm quasi de picturæ veteris colore detraxerat, quantùm non quivis unus ex populo, ſed exiſtimator doctus, & intelligens poſſet cognoſcere. Longiùs autem procedens, quum in ceteris eloquentiæ partibus, tum maximè in celeritate & continuatione verborum adhæreſcens, ſui dissimilior videbatur fieri quotidie.

321. Nos autem non desiſtebamus, quum omni genere exercitationis, tum maximè ſtilo, noſtrum illud, quod erat, augere, quantumcumque erat. Atque, ut multa omittam, in hoc ſpatio, & in iis poſt ædilitatem annis, & prætor primus, & incredibili populari voluntate ſum factus. Nam quum propter assiduitatem in causis & induſtriam, tum propter exquisitius, & minimè vulgare orationis genus, animos hominum ad me dicendi novitate converteram.

322. Nihil de me dicam: dicam de ceteris, quorum nemo erat, qui videretur exquisitiùs, quàm vulgus hominum, ſtuduiſſe litteris, quibus fons perfectæ eloquentiæ continetur: nemo, qui philoſophiam complexus eſſet, matrem omnium bene

factorum, beneque dictorum: nemo, qui jus civile didicisset, rem ad privatas causas, & ad oratoris prudentiam, maximè necessariam: nemo qui memoriam rerum Romanarum teneret, ex qua, si quando opus esset, ab inferis locupletissimos testes excitaret: nemo, qui breviter, argutéque, incluso adversario, laxaret judicum animos, atque a severitate paulisper ad hilaritatem, risumque traduceret: nemo, qui dilatare posset, atque a propria ac definita disputatione hominis, ac temporis, ad communem quæstionem universi generis orationem traduceret: nemo, qui delectandi gratiâ digredi parumper a causa; nemo, qui ad iracundiam magnopere judicem, nemo, qui ad fletum posset adducere: nemo, qui animum ejus (quod unum est oratoris maximè proprium) quocumque res postularet, impelleret.

XCIV. Itaque, quum jam pene evanuisset Hortensius, & ego anno meo, sexto autem post illum consulem, consul factus essem, revocare se ad industriam cœpit; ne, quum pares honore essemus, aliquâ re superiores videremur. Sic duodecim post meum consulatum annos in maximis causis, quum ego mihi illum, sibi me ille anteferret, conjunctissimè versati sumus; consulatusque meus, qui illum primò leviter perstrinxerat, idem nos rerum mearum

gestarum, quas ille admirabatur, laude conjunxerat.

324. Maximè verò perspecta est utriusque nostrûm exercitatio paulò antè, quàm perterritum armis hoc studium, Brute, nostrum conticuit subitò, & obmutuit; quum lege Pompeiâ ternis horis ad dicendum datis, ad causas simillimas inter se, vel potiùs easdem, novi veniebamus quotidie: quibus quidem causis tu etiam, Brute, præstò fuisti, compluresque & nobiscum, & solus egisti: ut qui non satis diu vixerit Hortensius, tamen hunc cursum confecerit. Annis antè decem causas agere cœpit, quàm tu es natus: idem quarto & sexagesimo anno, perpaucis ante mortem diebus, unà tecum socerum tuum defendit Appium. Dicendi autem genus, quod fuerit in utroque, orationes utriusque etiam posteris nostris indicabunt.

XCV. Sed, si quærimus, cur adolescens magis floruerit dicendo, quàm senior Hortensius; causas reperiemus verissimas duas. Primùm, quòd genus erat orationis Asiaticum, adolescentiæ magis concessum, quàm senectuti. Genera autem Asiaticæ dictionis duo sunt: unum sententiosum & argutum, sententiis non tam gravibus & severis, quàm concinnis & venustis: qualis in historia Timæus; in dicendo autem, pueris nobis, Hierocles Alabandeus, ma-

gis etiam Menecles, frater ejus, fuit; quorum utriusque orationes sunt in primis, ut Asiatico in genere, laudabiles. Aliud autem genus est non tam sententiis frequentatum, quàm verbis volucre, atque incitatum; quali est nunc Asia tota; nec flumine solùm orationis, sed etiam exornato, & faceto genere verborum: in quo fuit Æschylus Cnidius, & meus æqualis Milesius Æschines. In iis erat admirabilis orationis cursus, ornata sententiarum concinnitas non erat.

326. Hæc autem, ut dixi, genera dicendi aptiora sunt adolescentibus: in senibus gravitatem non habent. Itaque Hortensius utroque genere florens, clamores faciebat adolescens. Habebat enim & Meneclium illud studium crebrarum, venustarumque sententiarum; in quibus, ut in illo Græco, sic in hoc, erant quædam magis venustæ, dulcesque sententiæ, quàm aut necessariæ, aut interdum utiles. Et erat oratio quum incitata, & vibrans, tum etiam accurata & polita. Non probantur hæc senibus. Sæpe videbam quum irridentem, tum etiam irascentem & stomachantem Philippum; sed mirabantur adolescentes, multitudo movebatur.

327. Erat excellens judicio vulgi, & facilè primas tenebat adolescens. Etsi enim genus illud dicendi auctoritatis habebat pa-

rum, tamen aptum eſſe ætati videbatur; & certè, quòd & ingenii quædam forma lucebat, & exercitatione perfecta erat, verborumque adſtricta comprehensio, ſummam hominum admirationem excitabat. Sed, quum jam honores, & illa ſenior auctoritas gravius quiddam requireret, remanebat idem, nec decebat idem; quódque exercitationem, ſtudiumque dimiſerat, quod in eo fuerat acerrimum, concinnitas illa, crebritaſque ſententiarum priſtina manebat, ſed ea veſtitu illo orationis, quo conſueverat, ornata non erat: hòc tibi ille, Brute, minùs fortaſſe placuit, quàm placuiſſet, si illum flagrantem ſtudio & florentem facultate audire potuiſſes.

XCVI. Tum Brutus, Ego verò, inquit, & iſta, quæ dicis, video qualia sint, & Hortensium magnum oratorem ſemper putavi, maximéque probavi pro Meſſalla dicentem, quum tu abſuiſti. Sic ferunt, inquam, idque declarat totidem, quot dixit, ut aiunt, ſcripta verbis oratio. Ergo ille a Craſſo conſule & Scævola uſque ad Paulum & Marcellum conſules floruit: nos in eodem curſu fuimus a Sulla dictatore ad eoſdem ferè conſules. Sic Q. Hortensii vox exſtincta fato ſuo eſt, noſtra publico.

329. Meliùs, quæſo, ominare, inquit Brutus. Sit ſanè ut vis, inquam; & id non tam meâ causâ, quàm tuâ: ſed fortuna-

tus illius exitus, qui ea non vidit quum fierent, quæ providit futura. Sæpe enim inter nos impendentes casus deflevimus, quum belli civilis causas in privatorum cupiditatibus inclusas, pacis spem a publico consilio esse exclusam videremus. Sed illum videtur felicitas ipsius, quâ semper est usus, ab eis miseriis, quæ consecutæ sunt, morte vindicavisse.

330. Nos autem, Brute, quoniam post Hortensii, clarissimi oratoris, mortem orbæ eloquentiæ quasi tutores relicti sumus, domi teneamus eam septam liberali custodiâ; & hos ignotos atque impudentes procos repudiemus, tueamurque, ut adultam virginem, castè; & ab armatorum impetu, quantùm possumus, prohibeamus. Equidem, etsi doleo me in vitam paulò seriùs, tamquam in viam, ingressum, priusquam confectum iter sit, in hanc reipublicæ noctem incidisse: tamen eâ consolatione sustentor, quam tu mihi, Brute, adhibuisti tuis suavissimis litteris; quibus me forti animo esse oportere censebas, quòd ea gessissem, quæ de me, etiam me tacente, ipsa loquerentur, mortuoque viverent. Quæ, si rectè esset, salute reipublicæ; sin secus, interitu ipso, testimonium meorum de republica consiliorum darent.

XCVII. Sed in te intuens, Brute, doleo; cujus in adolescentiam, per medias

laudes quasi quadrigis vehentem, transversa incurrit misera fortuna reipublicæ : hic me dolor tangit, hæc me cura sollicitat, & hunc mecum, socium ejusdem & amoris & judicii. Tibi favemus, te tuâ frui virtute cupimus : tibi optamus eam rempublicam, in qua duorum generum amplissimorum renovare memoriam, atque augere possis. Tuum enim forum, tuum erat illud curriculum : tu illuc veneras unus, qui non linguam modò acuisses exercitatione dicendi, sed & ipsam eloquentiam locupletavisses graviorum artium instrumento, & iisdem artibus decus omne virtutis cum summa eloquentiæ laude junxisses.

332. Ex te duplex nos afficit sollicitudo, quòd & ipse republicâ careas, & illa te. Tu tamen (etsi cursum ingenii tui, Brute, premit hæc importuna clades civitatis) contine te in tuis perennibus studiis, & effice id, quod jam propemodum, vel planè potiùs effeceras, ut te eripias ex ea, quam ego congessi in hunc sermonem, turba patronorum. Nec enim decet te, ornatum uberrimis artibus, quas quum domo haurire non posses, arcessivisti ex urbe ea, quæ domus est semper habita doctrinæ, numerari in vulgo patronorum. Nam quid te exercuit Pammenes, vir longè eloquentissimus Græciæ ? quid illa vetus Academia, atque ejus heres Aristus, hospes, & fami-

liaris meus, si quidem similes majoris partis oratorum futuri ſumus?

333. Nonne cernimus, vix singulis ætatibus binos oratores laudabiles conſtitiſſe? Galba fuit inter tot æquales unus excellens, cui, quemadmodum accepimus, & Cato cedebat ſenior, & qui temporibus illis ætate inferiores fuerunt, Lepidus poſtea, deinde Carbo: nam Gracchi in concionibus multò faciliore, & liberiore genere dicendi; quorum tamen ipſorum ad ætatem laus eloquentiæ perfecta nondum fuit: Antonius, Craſſus, pòſt Cotta, Sulpicius, Hortensius: nihil dico ampliùs: tantùm dico, si mihi accidiſſet, ut numerarer in multis *** si operoſa eſt concurſatio magis opportunorum ***.

M. T. CICERONIS

DE

OPTIMO GENERE ORATORUM.

Hæc est præfatio, quam Cicero conversis a se ex Græco in Latinum sermonem orationibus Æschinis & Demosthenis in Ctesiphontem & pro Ctesiphonte præmisit. Quo consilio id fecerit, quum ex ipsa scriptione intelligi potest, tum ex Quinctiliano lib. 10, 10. *scilicet ut eorum reprehensiones dilueret, qui ipsius dicendi genus nimis redundans, & Asianum, atque vitiosum esse dicebant. Ostendit ergo plerosque, quid sit Atticè dicere, nescire, atque optimum dicendi genus esse Atticum, hoc est, quod tenuia subtiliter, mediocria mediocriter, summa graviter tractet. Hæc* ERNESTUS. *At Manutius exis-*

timat librum hunc eſſe, ſed mutilum; & illam partem de conversis duabus Græcis orationibus nullam cum hoc libro ſocietatem habere. Nam in parte, quæ ad oratores pertinet, oratio significatur pro Milone habita, Cicerone jam ſeneſcente. Duas autem illas orationes non ſenior, ſed potiùs adoleſcens convertiſſe Cicero videtur.

DE

OPTIMO GENERE

ORATORUM.

I. ORATORUM genera esse dicuntur tamquam poëtarum : id secus est : nam alterum est multiplex. Poëmatis enim tragici, comici, epici, melici etiam, ac dithyrambici, quòd magis est tractatum a Latinis, suum quodvis est diversum a reliquis genus. Itaque & in tragœdia comicum vitiosum est, & in comœdia turpe tragicum : & in ceteris suus est cujusque certus sonus, & quædam intelligentibus nota vox.

2. Oratorum autem si quis ita numerat plura genera, ut alios grandes, aut graves, aut copiosos ; alios tenues, aut subtiles, aut breves ; alios eis interjectos, & tamquam medios putet : de hominibus dicet aliquid, de re parum. In re enim, quod optimum sit, quæritur : in homine dicitur, quod est. Itaque licet dicere & En-

ciens, numerum & lenitatem : & sententiæ suam compositionem habent, & ad probandam rem accommodatum ordinem. Sed earum omnium rerum, ut ædificiorum, memoria est quasi fundamentum, lumen actio.

6. Ea igitur omnia in quo summa, erit orator peritissimus : in quo media, mediocris ; in quo minima, deterrimus. Et appellabuntur omnes, oratores ; ut pictores appellantur etiam mali : nec generibus inter sese, sed facultatibus different. Itaque nemo est orator, qui se Demosthenis similem esse nolit : at Menander, Homeri noluit : genus enim erat aliud. Id non est in oratoribus ; aut si est, ut alius gravitatem sequens, subtilitatem fugiat ; contra alius acutiorem se, quàm ornatiorem, velit : etiam si est in genere tolerabili, certè non est in optimo : siquidem, quod omnes laudes habet, id est optimum.

III. Hæc dixi breviùs equidem, quàm res petebat : sed ad id, quod agimus, non fuit dicendum pluribus. Unum enim quum sit genus, id quale sit, quærimus. Est autem tale, quale floruit Athenis, ex quo Atticorum oratorum ipsa vis ignota est, nota gloria. Nam alterum multi viderunt, vitiosi nihil apud eos : alterum pauci, laudabilia esse multa. Est enim vitiosum in sententia, si quid absurdum, aut alienum, aut non acu-

tum, aut subinsulsum est: in verbis, si inquinatum, si abjectum, si non aptum, si durum, si longè petitum.

8. Hæc vitaverunt ferè omnes, qui aut Attici numerantur, aut dicunt Atticè. Sed qui eatenus valuerunt, sani & sicci duntaxat habeantur, sed ita, ut palæstricè spatiari in xisto iis liceat, non ab Olympiis coronam petant. Qui quum careant omni vitio, non sunt contenti quasi bonâ valetudine, sed vires, lacertos, sanguinem quærunt, quamdam etiam suavitatem coloris; eos imitemur, si possumus: sin minùs, illos potiùs, qui incorruptâ sanitate sunt, quod est proprium Atticorum, quàm eos, quorum vitiosa abundantia est, quales Asia multos tulit.

IV. Quod quum faciemus (si modò idipsum assequemur: est enim permagnum) imitemur, si poterimus, Lysiam, & ejus quidem tenuitatem potissimùm. Est enim multis in locis grandior: sed quia & privatas ille plerasque, & eas ipsas aliis, & parvarum rerum causulas scripsit, videtur esse jejunior, quoniam se ipse consultò ad minutarum genera causarum limaverit. Quod qui ita faciet, ut, si cupiat uberior esse, non possit, habeatur sanè orator, sed de minoribus: magno autem oratori etiam illo modo sæpe dicendum est in tali genere causarum.

10. Ita fit ut Demosthenes certè possit summisse dicere : elatè Lysias fortasse non possit. Sed si eodem modo putant, exercitu in foro, & in omnibus templis, quæ circum forum sunt, collocato, dici pro Milone decuisse, ut si de re privata ad unum judicem diceremus; vim eloquentiæ suâ facultate, non rei naturâ, metiuntur.

11. Quare quoniam nonnullorum sermo jam increbuit, partim seipsos Atticè dicere, partim neminem nostrûm dicere : alteros negligamus. Satis enim his res ipsa respondet; quum aut non adhibeantur ad causas, aut adhibiti derideantur. Nam si arrideantur, esset idipsum Atticorum. Sed qui dici a nobis Attico more nolunt, ipsi autem se non oratores esse profitentur, si teretes aures habent, intelligensque judicium; tamquam ad picturam probandam, adhibentur etiam inscii faciendi cum aliqua solertia judicandi.

12. Sin autem intelligentiam ponunt in audiendi fastidio, neque eos quidquam excelsum magnificumque delectat : dicant se subtile quiddam & politum velle, grave ornatumque contemnere : id verò desinant dicere, qui subtiliter dicunt, eos solos Atticè dicere, id est, quasi siccè, & integrè. At si amplè, & ornatè, & copiosè cum eadem integritate, Atticorum est : quid? dubium est, utrùm orationem nostram tolerabilem tantùm, an etiam admirabilem esse cupiamus?

Non enim jam quærimus, quid sit Atticè; ſed quid sit optimè dicere.

13. Ex quo intelligitur, quoniam Græcorum oratorum præſtantissimi ſunt ii, qui fuerunt Athenis; eorum autem princeps facilè Demoſthenes: hunc si quis imitetur, eum & Atticè dicturum, & optimè: ut, quoniam Attici nobis propositi ſunt ad imitandum, bene dicere, id sit Atticè dicere.

V. Sed quum in eo magnus error eſſet, quale eſſet id dicendi genus; putavi mihi ſuſcipiendum laborem, utilem ſtudiosis, mihi quidem ipsi non neceſſarium. Converti enim ex Atticis, duorum eloquentissimorum nobilissimas orationes inter ſe contrarias, Æſchinis, Demoſtheniſque: nec converti ut interpres, ſed ut orator, ſententiis iiſdem, & earum formis, tamquam figuris, verbis ad noſtram conſuetudinem aptis: in quibus non verbum pro verbo neceſſe habui reddere, ſed genus omnium verborum, vimque ſervavi. Non enim ea me annumerare lectori putavi oportere, ſed tamquam appendere.

15. Hic labor meus aſſequetur, ut noſtri homines, quid ab illis exigant, qui ſe Atticos volunt, & ad quam eos quasi formulam dicendi revocent, intelligant. Sed exorietur Thucydides: ejus enim quidam eloquentiam admirantur. Id quidem rectè: ſed nihil ad eum oratorem, quem quærimus. Aliud eſt enim explicare res geſtas

narrando, aliud argumentando criminari, crimenve diſſolvere : aliud narratione tenere auditorem, aliud concitare. At loquitur pùlchrè. Num meliùs, quàm Plato ? Neceſſe tamen eſt oratori, quem quærimus, controverſias explicare forenſes dicendi genere apto ad docendum, ad delectandum, ad permovendum.

VI. Quare ſi quis erit, qui Thucydidio genere cauſas in foro dicturum ſe eſſe profiteatur, is abhorreat etiam a ſuſpicione ejus, quæ verſatur in re civili & forenſi : qui Thucydidem laudavit, adſcribat ſuæ noſtram ſententiam.

17. Quin ipſum Iſocratem, quem divinus auctor Plato ſuum ferè æqualem admirabiliter in Phædro laudari fecit a Socrate, quemque omnes docti ſummum oratorem eſſe dixerunt : tamen hunc in numero non repono. Non enim in acie verſatur, & ferro ; ſed quaſi rudibus ejus eludit oratio. A me autem, ut cum maximis minima conferam, gladiatorum par nobiliſſimum inducitur. Æſchines, tamquam *Æſerninus*, ut ait Lucilius, non *ſpurcus homo*, ſed doctus & acer,

Cum Placidejano hìc componitur, optimu' longè
Poſt homines natos :

Nihil enim illo oratore arbitror cogitari poſſe divinius.

18. Huic labori noſtro duo genera reprehenſorum opponuntur : unum hoc, Verùm meliùs Græci. A quo quæratur, ecquid possint ipsi meliùs Latinè. Alterum, Quid iſtas potiùs legam, quàm Græcas ? Nec Andromacham igitur, aut Antiopam, aut Epigonos Latinos recipiant. Sed tamen Ennium, & Pacuvium, & Accium potiùs, quàm Euripidem & Sophoclem legunt. Iidem Andriam, & Synephebos : nec minùs Terentium, & Cæcilium, quàm Menandrum legunt. Quod igitur eſt eorum, in orationibus e Græco conversis, faſtidium, nullum quum sit in versibus ?

VII. Sed aggrediamur jam quod ſuſcepimus, si priùs expoſuerimus, quæ cauſa in judicium deducta sit. Quum eſſet lex Athenis, *Ne quis populi ſcitum faceret, ut quiſquam coronâ donaretur in magiſtratu priùs, quàm rationes retuliſſet* : & altera lex, *Eos, qui a populo donarentur, in concione donari debere : qui a ſenatu, in ſenatu* : Demoſthenes curator muris reficiendis fuit, eoſque refecit pecuniâ ſuâ. De hoc igitur Ctesiphon ſcitum fecit, nullis ab ipſo rationibus relatis, ut coronâ aureâ donaretur; eaque donatio fieret in theatro, populo convocato ; qui locus non eſt concionis legitimæ : atque ita prædicaretur, EUM DONARI VIRTUTIS ERGO, BENEVOLENTIÆQUE, QUAM ERGA

POPULUM ATHENIENSEM HABERET.

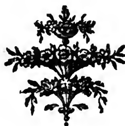
20. Hunc igitur Ctesiphontem in judicium adduxit Æſchines, quòd contra leges ſcripsiſſet, ut & rationibus non relatis coronâ donaretur, & ut in theatro, & quòd de virtute ejus, & benevolentiâ, falſa ſcripsiſſet; quoniam Demoſthenes nec vir bonus eſſet, nec bene meritus de civitate. Cauſa ipſa abhorret illa quidem a formula conſuetudinis noſtræ: ſed eſt magna. Habet enim & legum interpretationem ſatis acutam in utramque partem, & meritorum in rempublicam contentionem ſanè gravem.

21. Itaque cauſa fuit Æſchini, quoniam ipſe a Demoſthene eſſet capitis accuſatus, quòd legationem ementitus eſſet, ut ulciſcendi inimici causâ, nomine Ctesiphontis, judicium fieret de factis famaque Demosthenis. Non enim tam multa dixit de rationibus non relatis, quàm de eo, quòd civis improbus, ut optimus, laudatus eſſet.

22. Hanc mulctam Æſchines a Ctesiphonte petiit quadriennio ante Philippi Macedonis mortem: ſed judicium factum eſt aliquot annis pòſt, Alexandro jam Asiam tenente: ad quod judicium concurſus dicitur e tota Græcia factus eſſe. Quid enim aut tam viſendum, aut audiendum fuit, quàm ſummorum oratorum in gravissima

causa, accurata, & inimicitiis incenſa contentio?

23. Quorum ego orationes si, ut ſpero, ita expreſſero, virtutibus utens illorum omnibus, id eſt, ſententiis, & earum figuris, & rerum ordine, verba perſequens eatenus, ut ea non abhorreant a more noſtro (quæ si e Græcis omnia converſa non erunt, tamen ut generis ejuſdem sint, elaboravimus) erit regula, ad quam eorum dirigantur orationes, qui Atticè volunt dicere. Sed de nobis ſatis. Aliquando enim Æſchinem ipſum Latinè dicentem audiamus.

Q. CICERO,

DE

PETITIONE CONSULATUS,

AD M. FRATREM.

Exſtat hic unicus Q. Ciceronis libellus, ſanè luculentus & elegans, quem accuratissimè, atque artificiosissimè ſcripsit, quo Marcum fratrem, conſulatûs candidatum, ad petitionem inſtrueret.

I. ETSI tibi omnia ſuppetunt, quæ conſequi ingenio, aut uſu homines, aut diligentiâ poſſunt: tamen ab amore noſtro non ſum arbitratus alienum, ad te perſcribere ea, quæ mihi veniebant in mentem, dies ac noctes de petitione tua cogitanti: non ut aliquid ex iis novi addiſceres, ſed ut ea, quæ in re diſperſa atque infinita viderentur eſſe, ratione & diſtributione ſub uno adſpectu ponerentur.

2. Quamquam plurimùm natura valet; tamen videtur in paucorum mensium negotio poſſe simulatio naturam vincere. *Civitas quæ sit, cogita; quid petas; qui sis.* Propè quotidie ad forum tibi deſcendenti, meditatum hoc sit: *Novus ſum; Conſulatum peto; Roma eſt.* Nominis novitatem dicendi gloriâ maximè ſublevabis. Semper ea res plurimùm dignitatis habuit. Non poteſt, qui dignus habetur patronus conſularium, indignus conſulatu putari.

3. Quamobrem, quoniam ab hac laude proficiſceris, & quidquid es, ex hoc es; ita paratus ad dicendum venito, quasi in singulis causis judicium de omni ingenio futurum sit. Ejus facultatis adjumenta, quæ tibi ſcio eſſe ſeposita, ut prompta ac parata sint, cura; & ſæpe, quæ de Demoſthenis ſtudio & exercitatione ſcripsit Demetrius, recordare. Deinde & amicorum multitudo, & genera appareant. Habes enim ea, quæ novi, omnes publicanos, totum ferè equeſtrem ordinem; multa præterea municipia, multos abs te defenſos homines cujuſque ordinis, aliquot collegia; præterea ſtudio dicendi conciliatos plurimos adoleſcentulos, quotidianam amicorum assiduitatem & frequentiam. Hæc cura ut teneas, & commendando, & rogando, & omni ratione efficiendo, ut intelligant, & qui debent tuâ causâ, referendæ gratiæ; & qui volunt, obligandi tui tempus sibi aliud nullum fore.

4. Etiam hoc multùm videtur adjuvare poſſe novum hominem, hominum nobilium voluntas, & maximè conſularium. Prodeſt, quorum in locum ac numerum pervenire velis, ab his ipsis illo loco ac numero dignum putari. Hi rogandi omnes ſunt diligenter, & ad eos allegandum; perſuadendumque eſt iis, nos ſemper cum optimatibus de republica sensiſſe; minimè populares fuiſſe; si quid locuti populariter videmur, id nos eo consilio feciſſe, ut nobis Cn. Pompeium adjungeremus; ut eum, qui plurimùm poſſet, aut amicum in noſtra petitione haberemus, aut certè non adverſarium. Præterea adoleſcentes nobiles elabora ut habeas, vel ut teneas ſtudioſos tui, quos habes: multùm dignitatis afferent. Plurimos habes: perfice, ut

ſciant, quantum in his putes eſſe. Si adduxeris, ut ii, qui non nolunt, cupiant; plurimùm quidem proderunt.

II. Ac multùm etiam novitatem tuam adjuvat, quòd ejuſmodi nobiles tecum petunt, ut nemo sit, qui audeat dicere, plus illis nobilitatem, quàm tibi virtutem, prodeſſe oportere. Nam P. Galbam, & L. Caſſium, ſummo loco natos, quis eſt, qui petere conſulatum putet? Vides igitur, ampliſſimis ex familiis homines, quòd sine nervis sint, tibi pares non eſſe.

6. At Antonius & Catilina moleſti ſunt. Immo homini navo, induſtrio, innocenti, diſerto, gratioſo apud eos qui res judicant, optandi competitores: ambo a pueritia sicarii, ambo libidinosi, ambo egentes. Eorum alterius bona proſcripta vidimus; vocem denique audivimus jurantis, ſe Romæ judicio æquo cum homine Græco certare non poſſe; & ex ſenatu ejectum ſcimus. Optimâ verò cenſorum exiſtimatione in prætura competitorem habuimus, amico Sabidio, & Panthera; quòd ad tabulam, quos poneret, non habebat. Quo tamen in magiſtratu amicam, quam palam domi haberet, de machinis emit. In petitione autem conſulatûs, cauponas omnes compilare per turpiſſimam legationem maluit, quàm adeſſe, & populo Romano ſupplicare.

7. Alter verò, dii boni, quo ſplendore eſt! Primùm nobilitate eâdem. Num majore virtute? Non, ſed audaciâ. Quamobrem? Quia Antonius umbram ſuam metuit: hic ne leges quidem, natus in patris egeſtate, educatus in ſororis ſtupris, corroboratus in cæde civium; cujus primus ad rempublicam aditus in equitibus Romanis occi-

dendis fuit. Nam illis, quos meminimus, Gallis, qui tum Titiniorum, ac Nanniorum, ac Tanusiorum capita demetebant, Sulla unum Catilinam præfecerat; in quibus ille hominem optimum, Q. Cæcilium, sororis suæ virum, equitem Romanum, nullarum partium, quum semper naturâ, tum etiam ætate jam quietum, suis manibus occidit.

III. Quid ego nunc dicam, petere cum eo te consulatum, qui hominem carissimum populo Romano, M. Marium, inspectante populo Romano, vitibus per totam urbem ceciderit; ad bustum egerit; ibi omni cruciatu vivum lacerarit; stanti collum gladio suâ dexterâ secuerit, quum sinistrâ capillum ejus a vertice teneret; caput suâ manu tulerit, quum inter digitos ejus rivi sanguinis fluerent: qui postea cum histrionibus, & cum gladiatoribus ita vixit, ut alteros libidinis, alteros facinoris adjutores haberet; qui nullum in locum tam sanctum ac tam religiosum accessit, in quo non, etsi in aliis culpa non esset, tamen ex sua nequitia dedecoris suspicionem relinqueret: qui ex curia Curios & Annios; ab atriis Sapalas & Carvilios; ex equestri ordine Pompilios & Vectios, sibi amicissimos compararit; qui tantum habet audaciæ, tantum nequitiæ, tantum denique in libidine artis & efficacitatis, ut propè in parentum gremiis prætextatos liberos constuprarit?

9. Quid ego nunc tibi de Africa; quid de testium dictis scribam? nota sunt, & ea tu sæpius legito. Sed tamen hoc mihi non prætermittendum videtur, quod primùm ex eo judicio tam egens discessit, quàm quidam judices ejus ante illud judicium fuerunt: deinde tam invidiosus, ut aliud

in

in eum judicium quotidie flagitetur. Hic se sic habet, ut magis timeat, etiamsi quieverit, quàm ut contemnat, si quid commoverit. Quantò melior tibi fortuna petitionis data est, quàm nuper homini novo, C. Cœlio? Ille cum duobus hominibus ita nobilissimis petebat, ut tamen in iis omnia pluris essent, quàm ipsa nobilitas; summa ingenia, summus pudor, plurima beneficia, summa ratio ac diligentia petendi: tamen eorum alterum Cœlius, quum multò esset inferior genere, superior nullâ re pene, superavit.

10. Quare, si facies ea, quæ tibi natura & studia, quibus usus es semper, largiuntur; quæ temporis tui ratio desiderat; quæ potes; quæ debes; non erit difficile certamen cum iis competitoribus, qui nequaquam sunt tam genere insignes, quàm vitiis nobiles. Quis enim reperiri potest tam improbus civis, qui velit uno suffragio duas in rempublicam sicas destringere?

IV. Quoniam igitur, quæ subsidia novitatis haberes, & habere posses, exposui; nunc de magnitudine petitionis dicendum videtur. *Consulatum petis*; quo honore, nemo est, quin te dignum arbitretur; sed multi, qui invideant. Petis enim homo ex equestri loco summum locum civitatis; atque ita summum, ut forti viro, diserto, innocenti, multò idem ille honos plus amplitudinis, quàm ceteris afferat. Noli putare, eos, qui sunt eo honore usi, non videre, tu, quum idem sis adeptus, quid dignitatis habiturus sis: eos verò, qui consularibus familiis nati locum majorum consecuti non sunt, suspicor, tibi, nisi qui admodum te amant, invidere.

12. Etiam novos homines prætorios existimo,

nisi qui tuo beneficio vincti sunt, nolle abs te se honore superari. Jam in populo quàm multi invidi sunt, quàm multi consuetudine horum annorum ab hominibus novis alienati, venire tibi in mentem certò scio : esse etiam nonnullos tibi iratos ex iis causis, quas egisti, necesse est. Jam illud tute circumspicito, quòd ad Cn. Pompeii gloriam augendam tanto studio te dedisti, num quos tibi putes ob eam causam esse non amicos. Quamobrem, quum & summum locum civitatis petas, & videas, esse studia, quæ tibi adversentur; adhibeas necesse est omnem rationem, & curam, & laborem, & diligentiam.

V. Ac petitio magistratuum divisa est in duarum rationum diligentiam : quarum altera in amicorum studiis; altera in populari voluntate ponenda est. Amicorum studia beneficiis, & officiis, & vetustate, & facilitate ac jucunditate naturæ, parta esse oportet. Sed hoc nomen amicorum in petitione latiùs patet, quàm in cetera vita. Quisquis est enim, qui ostendat aliquid in te voluntatis, qui colat, qui domum ventitet, is in amicorum numero est habendus.

14. Sed tamen, qui sunt amici ex causa honestiore cognationis, aut affinitatis, aut sodalitatis, aut alicujus necessitudinis, his carum & jucundum esse, maximè prodest. Deinde, ut quisque est intimus, ac maximè domesticus, ut is amet, & quàm amplissimum esse te cupiat, valde elaborandum puto; tum ut tribules, ut vicini, ut clientes, ut denique liberti, postremò etiam servi tui : nam ferè omnis sermo ad forensem famam a domesticis emanat auctoribus.

15. Denique instituendi sunt cujusque generis

amici : ad ſpeciem, homines illuſtres honore ac nomine; qui etiamsi ſuffragandi ſtudia non navant, tamen afferunt petitori aliquid dignitatis : ad juſtitiam obtinendam, magiſtratus; ex quibus maximè conſules, deinde tribuni plebis : ad conficiendas centurias, homines excellenti gratiâ. Qui abs te tribum, aut centuriam, aut aliquod beneficium, aut habeant, aut habere ſperent, eos prorſus magnopere compara & confirma : nam per hos annos homines ambitiosi vehementer omni ſtudio atque opere laborarunt, ut poſſent a tribulibus ſuis ea, quæ peterent, impetrare. Hos tu homines quibuſcumque rationibus poteris, ut ex animo atque ex illa ſumma voluntate tui ſtudiosi sint, elaborato.

16. Quòd si ſatis grati homines eſſent, hæc omnia tibi parata eſſe debebant, sicut parata eſſe confido : nam hoc biennio quatuor ſodalitates civium ad ambitionem gratiosissimorum tibi obligaſti, M. Fundanii, Q. Gallii, C. Cornelii, C. Orchinii. Horum in causis ad te deferendis, quidnam eorum ſodales tibi receperint & confirmarint, ſcio : nam interfui. Quare hoc tibi faciendum eſt, ut hoc tempore ab iis, qui debent, exigas, ſæpe commonendo, rogando, confirmando, curando ut intelligant, nullum tempus aliud ſe umquam habituros referendæ gratiæ. Profectò homines & ſpe reliquorum tuorum officiorum, & recentibus beneficiis ad ſtudium navandum excitabuntur.

17. Et omnino, quoniam eo genere amicitiarum petitio tua maximè munita eſt, quod cauſarum defensionibus adeptus es, fac, ut planè iis omnibus, quos devinctos tenes, deſcriptum ac

dispositum suum cuique munus sit : & quemadmodum nemini illorum ulla in re umquam molestus fuisti ; sic cura , ut intelligant , omnia te , quæ ab illis tibi deberi putaris , ad hoc tempus reservasse.

VI. Sed quoniam tribus rebus homines maximè ad benevolentiam , atque ad hæc suffragandi studia ducuntur , beneficio , spe , adjunctione animi , vel voluntate ; animadvertendum est , quemadmodum cuique horum generi sit inserviendum. Minimis beneficiis homines adducuntur , ut satis causæ esse putent ad studium suffragationis ; nedum ii , quibus saluti fuisti , quos tu habes plurimos , non intelligant , si hoc tuo tempore tibi non satisfecerint , se probatos nemini umquam fore. Quod quum ita sit , tamen rogandi sunt ; atque etiam in hanc opinionem adducendi , ut , qui nobis adhuc obligati fuerint , iis vicissim nos obligari posse videamur. Qui autem spe tenentur , quod genus hominum multò est diligentius atque officiosius ; iis fac ut propositum ac paratum auxilium tuum esse videatur : denique , ut spectatorem te suorum officiorum esse intelligant diligentem ; ut videre te planè atque animadvertere , quantum a quoque proficiscatur , appareat.

19. Tertium illud genus est studiorum voluntarium , quod agendis gratiis , accommodandis sermonibus ad eas rationes , propter quas quisque studiosus esse tui videbitur , significandâ erga illos pari voluntate , adducendâ amicitiâ in spem familiaritatis & consuetudinis , confirmari oportebit. Atque in iis omnibus generibus judicato & perpendito , quantum quisque possit ; ut scias , & quemadmodum cuique inservias , & quid a quoque exspectes & postules.

20. Sunt enim quidam homines in ſuis vicinitatibus & municipiis gratioſi; ſunt diligentes & copioſi; qui etiamsi antea non ſtuduerunt huic gratiæ, tamen ex tempore elaborare ejus causâ, cui debent aut volunt, facilè poſſunt: his hominum generibus sic inſerviendum eſt, ut ipsi intelligant, te videre, quid a quoque exſpectes; ſentire, quid accipias; meminiſſe, quid acceperis. Sunt autem alii, qui aut nihil poſſunt, aut odio ſunt etiam tribulibus ſuis; nec habent tantum animi, aut facultatis, ut enitantur ex tempore: hos ut internoſcas, videto; ne, ſpe in aliquo majore positâ, præsidii parum comparetur.

VII. Et quamquam partis & fundatis amicitiis fretum ac munitum eſſe oportet; tamen in ipſa petitione, amicitiæ permultæ ac perutiles comparantur: nam in ceteris moleſtiis habet hoc tamen petitio commodi, ut possis honeſtè, quod in cetera vita non queas, quoſcumque velis, adjungere ad amicitiam; quibuſcum si alio tempore agas, ut te utantur, abſurdè facere videare: in petitione autem nisi id agas & cum multis, & diligenter, nullus petitor eſſe videare. Ego autem tibi hoc confirmo, eſſe neminem (nisi aliquâ neceſsitudine competitorum alicui tuorum sit adjunctus) a quo non facilè, si contenderis, impetrare possis, ut ſuo beneficio promereatur, ſe ut ames, & sibi ut debeas: modò ut intelligat, te magni æſtimare, ex animo agere, bene ſe ponere, fore ex eo non brevem & ſuffragatoriam, ſed firmam & perpetuam amicitiam.

22. Nemo erit, mihi crede, in quo modò aliquid virtutis sit, qui hoc tempus sibi oblatum amicitiæ tecum conſtituendæ prætermittat; præ-

sertim quum tibi hoc casus afferat, ut ii tecum petant, quorum amicitia aut contemnenda, aut fugienda sit; & qui hoc, quod ego te hortor, non modò assequi, sed ne incipere quidem possint. Nam quid incipiat Antonius homines adjungere, atque invitare ad amicitiam, quos per se suo nomine appellare non possit? mihi quidem stultius nihil videtur, quàm existimare eum studiosum tui, quem non noris. Eximiam quamdam gloriam & dignitatem, ac rerum gestarum magnitudinem esse oportet in eo, quem homines ignoti, nullis suffragantibus, honore afficiant: ut quidem homo nequam, iners, sine officio, sine ingenio, cum infamia, nullis amicis, hominem plurimorum studio atque omnium bonâ existimatione munitum præcurrat, sine magna culpa negligentiæ fieri non potest.

VIII. Quamobrem omnes centurias multis & variis amicitiis cura ut confirmatas habeas. Et primùm, id quod ante oculos est, senatores equitesque Romanos, ceterorum ordinum navos homines & gratiosos complectere: multi homines urbani industrii; multi libertini in foro gratiosi navique versantur: quos per te, quos per communes amicos poteris, summâ curâ, ut tui cupidi sint, elaborato; appetito; allegato; summo beneficio te affici, ostendito.

24. Deinde habeto rationem urbis totius, collegiorum omnium, pagorum, vicinitatum: ex iis principes ad amicitiam tuam si adjunxeris; per eos reliquam multitudinem facilè tenebis. Postea totam Italiam fac ut in animo & memoria tributim descriptam comprehensamque habeas: ne quod municipium, coloniam, præfecturam, locum

denique Italiæ ne quem esse patiare, in quo non habeas firmamenti quod satis esse possit. Perquiras etiam & investiges homines ex omni regione, eosque cognoscas, appetas, confirmes; cures, ut in suis vicinitatibus tibi petant, & tuâ causâ quasi candidati sint. Volent te amicum, si suam a te amicitiam expeti videbunt. Id ut intelligant, oratione, quæ ad eam rationem pertinet, abunde consequêre.

25. Homines municipales & rusticani, si nomine nobis noti sunt, in amicitia se esse arbitrantur: si verò etiam præsidii se aliquid sibi constituere putant, non amittunt occasionem promerendi. Hos ceteri, & maximè tui competitores ne norunt quidem: tu & nosti, & facilè cognosces; sine quo amicitia esse non potest. Neque id tamen satis est, tametsi magnum est, si non consequatur spes utilitatis atque amicitiæ, ne nomenclator solùm, sed amicus etiam bonus esse videare. Ita, quum & hos ipsos, propter suam ambitionem qui apud tribules suos plurimùm gratiâ possunt, tui studiosos in centuriis habebis, & ceteros, qui apud aliquam partem tribulium, propter municipii, aut vicinitatis, aut collegii rationem valent, cupidos tui constitueris, in optima spe esse debebis.

26. Jam equitum centuriæ multò faciliùs mihi diligentià posse teneri videntur. Primùm cognoscis equites; pauci enim sunt; deinde adepti: multò autem faciliùs illa adolescentulorum ætas ad amicitiam adjungitur: deinde habes tecum ex juventute optimum quemque & studiosissimum humanitatis: tum autem, quòd equester ordo tuus est, sequentur illi auctoritatem ordinis, si abs te adhibebitur ea diligentia, ut non ordinis solùm vo-

luntate, sed etiam singulorum amicitiis eas centurias confirmatas habeas. Jam studia adolescentulorum in suffragando, in obeundo, in nuntiando, in affectando, mirificè & magna & honesta sunt.

IX. Et quoniam affectationis mentio facta est; id quoque curandum est, ut quotidianâ cujusque generis, & ordinis, & ætatis utare frequentiâ. Nam ex ea ipsa copia conjectura fieri poterit, quantum sis in ipso campo virium ac facultatis habiturus. Hujus autem rei tres partes sunt: una *Salutatorum*, quum domum veniunt; altera *Deductorum*; tertia *Affectatorum*. In *Salutatoribus*, qui magis vulgares sunt, & hac consuetudine quæ nunc est, plures veniunt, hoc efficiendum est, ut hoc ipsum minimum officium eorum tibi gratissimum esse videatur. Qui domum tuam venient, iis significato te animadvertere; & eorum amicis, qui illis renuntient, ostendito; sæpe ipsis dicito: sic homines sæpe, quum obeunt plures competitores, si viderint unum esse aliquem, qui hæc officia maximè animadvertat; ei se dedunt; deserunt ceteros; minutatim ex communibus proprii, ex fucosis firmi suffragatores evadunt.

28. Jam illud teneto diligenter, si eum, qui tibi promiserit, audieris fucum, ut dicitur, facere velle, aut senseris; ut te id audisse, aut scire dissimules. Si quis tibi se purgare volet, quòd suspectum se esse arbitretur; affirmes, te de illius voluntate numquam dubitasse, nec debere dubitare: is enim, qui se non putat satisfacere, amicus esse nullo modo potest. Scire autem oportet, quo quisque animo sit; ut & quantum cuique confidas, constituere possis. Jam *Deductorum* officium

quò majus eſt, quàm ſalutatorum, hòc gratius tibi eſſe ſignificato atque oſtendito; & quoad ejus fieri poterit, certis temporibus deſcendito: magnam affert opinionem, magnam dignitatem quotidiana in deducendo frequentia.

29. Tertia eſt ex hoc genere aſſidua *Aſſectatorum* copia: in ea quos voluntarios habebis, cura ut intelligant, te ſibi in perpetuum ſummo beneficio obligari: qui autem tibi debent, ab iis planè hoc munus exige, qui per ætatem ac negotium poterunt, ipſi tecum ut aſſidui ſint; qui ipſi ſectari non poterunt, neceſſarios ſuos in hoc munere conſtituant. Valde ego te volo, & ad rem pertinere arbitror, ſemper cum multitudine eſſe. Præterea magnam affert laudem & ſummam dignitatem, ſi ii tecum erunt, qui a te defenſi, & qui per te ſervati ac judiciis liberati ſunt. Hæc tu planè ab iis poſtulato, ut, quoniam nullâ impenſâ per te alii honeſtatem, alii ſalutem ac fortunas omnes obtinuerunt, nec aliud ullum tempus futurum ſit, ubi tibi referre gratiam poſſint, hoc te officio remunerent.

X. Et quoniam in amicorum ſtudiis hæc omnis ratio verſatur; qui locus in hoc genere cavendus ſit, prætermittendum non videtur. Fraudis, atque inſidiarum, & perfidiæ plena ſunt omnia. Non eſt hujus temporis perpetua illa de hoc genere diſputatio, quibus rebus benevolus & ſimulator dijudicari poſſit: tantùm eſt hujus temporis admonere. Summa tua virtus eoſdem homines, & ſimulare tibi ſe eſſe amicos, & invidere coegit. Quamobrem Ἐπιχάρμειον illud teneto: *nervos atque artus eſſe ſapientiæ, non temerè credere.* Et quum tuorum amicorum ſtudia conſtitueris, tum

etiam obtrectatorum atque adversariorum rationes & genera cognoscito.

31. Hæc tria sunt : unum ex iis, quos læsisti ; alterum, qui sine causa non amant ; tertium, qui competitorum valde amici sunt. Quos læsisti, quum contra eos pro amico diceres, his te purgato planè ; necessitudines commemorato ; in spem adducito, te in eorum rebus, si se in amicitiam contulerint, pari studio atque officio futurum. Qui sine causa non amant, eos aut beneficio, aut spe, aut significando tua erga illos studia futura, delinito, dans operam, ut de illa animi pravitate deducas. Quorum voluntas erit abs te propter competitorum amicitias alienior, his quoque eàdem inservito ratione, quâ superioribus ; &, si probare poteris, te in eos ipsos competitores tuos benevolo esse animo, ostendito.

XI. Quoniam de amicitiis constituendis satis dictum est ; dicendum est de illa altera parte petitionis, quæ in populari ratione versatur : ea desiderat *Nomenclationem*, *Blanditiam*, *Assiduitatem*, *Benignitatem*, *Rumorem*, *Spem in republica*. Primùm id, quod facis, ut homines nôris, significa, ut appareat ; & auge, ut quotidie melius fiat : nihil mihi tam populare, neque tam gratum videtur. Deinde id, quod naturâ non habes, induc in animum, ita simulandum esse, ut naturâ facere videare : nam comitas tibi non deest ea, quæ bono ac suavi homine digna est : sed opus est magnopere *Blanditiâ* ; quæ, etiamsi vitiosa est & turpis in cetera vita, tamen in petitione est necessaria : etenim, quum deteriorem aliquem assentando facit, tum improba est ; quum amiciorem, non tam vituperanda : petitori verò necessaria est, cujus & frons,

& vultus, & ſermo, ad eorum, quoſcumque convenerit, ſenſum & voluntatem accommodandus eſt.

33. Jam *Assiduitatis* nullum eſt præceptum; verbumque ipſum docet, quæ res sit. Prodeſt quidem vehementer, nuſquam diſcedere : ſed tamen hic fructus eſt assiduitatis, non ſolùm eſſe Romæ, atque in foro, ſed assiduè petere; ſæpe eoſdem appellare; non committere, ut quiſquam possit dicere, quid ejus sit, quod conſequi possis, si abs te non sit rogatum, & valde ac diligenter rogatum.

34. *Benignitas* autem latè patet : & eſt in re familiari; quæ quamquam ad multitudinem pervenire non poteſt, tamen ab amicis laudatur, & multitudini grata eſt : eſt in conviviis, quæ fac, & abs te & ab amicis tuis concelebrentur, & passim, & tributim : eſt etiam in opera, quam pervulga & communica : curaque, ut aditus ad te diurni atque nocturni pateant, neque foribus ſolùm ædium tuarum, ſed etiam vultu & fronte, quæ eſt animi janua : quæ si significant voluntatem abditam eſſe ac retruſam, parvi refert patere oſtium : homines enim non modò promitti sibi, præſertim quæ a candidato petant, ſed etiam largè atque honorificè promitti volunt.

35. Quare hoc quidem facilè præceptum eſt, ut quod acturus sis, id significes te ſtudiosè ac libenter eſſe facturum : illud difficilius, & magis ad tempus, quàm ad naturam accommodatum tuam, quod facere non possis, ut id haud injucundè neges : quorum alterum eſt boni viri; alterum boni petitoris. Nam, quum id petitur, quod honeſtè, aut sine detrimento noſtro, promittere non poſſumus (quo modo si quis roget, ut con-

tra amicum aliquam causam recipiamus) bellè negandum est, ut ostendas necessitudinem; demonstres, quàm molestè feras; aliis te id rebus exsarturum esse, persuadeas.

XII. Audivi hoc dicere quemdam de quibusdam oratoribus, ad quos causam suam detulisset, gratiorem sibi orationem fuisse ejus, qui negasset, quàm illius, qui recepisset. Sic homines fronte & oratione magis, quàm ipso beneficio reque capiuntur.

36. Verùm hoc probabile est. Illud alterum subdurum tibi homini Platonico suadere; sed tamen tempori tuo consulam: quibus enim te propter aliquod officium necessitudinis affuturum negaris, tamen ii possunt abs te placati æquique discedere; quibus autem idcirco negaris, quòd te impeditum esse dixeris, aut amicorum negotiis, aut gravioribus causis antè susceptis, inimici discedunt; omnesque hoc animo sunt, ut sibi te mentiri malint, quàm negare.

37. C. Cotta, in ambitione artifex, dicere solebat, se operam suam, quoad non contra officium rogaretur, polliceri solere omnibus; impertire iis, apud quos optimè poni arbitraretur: ideò se nemini negare, quòd sæpè accideret ut is, cui pollicitus esset, non uteretur; sæpè, ut ipse magis esset vacuus, quàm putasset: neque posse domum ejus compleri, qui tantum modò reciperet, quantum videret se obire posse: casu fieri, ut agantur ea, quæ non putaris; illa, quæ credideris in manibus esse, ut aliqua de causa non agantur: deinde esse extremum, ut irascatur is, cui mendacium dixeris: id, si promittas, & incertum est, & in diem, & in paucioribus: sin

autem id neges; & certè abalienes, & ſtatim, & plures : plures enim multò ſunt, qui rogant, ut uti liceat operâ alterius, quàm qui utantur. Quare ſatius eſt, ex iis aliquos aliquando tibi in foro iraſci, quàm omnes continuò domi; præſertim quum multò magis iraſcantur iis, qui negent, quàm ei, quem videant juſtâ causâ impeditum, ut facere, quod promisit, cupiat, si ullo modo possit.

38. Ac, ne videar aberraſſe a diſtributione mea, qui hæc in hac populari parte petitionis diſputem; hoc ſequor, hæc omnia non tam ad amicorum ſtudia, quàm ad popularem famam pertinere. Etsi enim ineſt aliquid ductum ex illo genere, benignè reſpondere, ſtudiosè inſervire negotiis amicorum ac periculis; tamen hoc loco ea dico, quibus multitudinem capere possis: ut de nocte domus compleatur; ut multi ſpe tui præsidii teneantur; ut amiciores abs te diſcedant, quàm acceſſerint; ut quamplurimorum aures optimo ſermone compleantur.

XIII. Sequitur, ut de *Rumore* dicendum sit; cui maximè ſerviendum eſt. Sed quæ dicta ſunt omni ſuperiori oratione, eadem ad celebrandum rumorem valent: dicendi laus; ſtudia publicanorum & equeſtris ordinis; hominum nobilium voluntas; adoleſcentulorum frequentia; eorum, qui abs te defensi ſunt, assiduitas; ex municipiis multitudo eorum, quos tuâ causâ veniſſe appareat; bene homines noſſe; comiter appellare; assiduè ac diligenter petere; benignum ac liberalem eſſe; bene ut omnes loquantur & exiſtiment; domus ut multâ nocte compleatur; omnium generum frequentia adsit; ſatisfiat oratione omnibus, re

operâque multis; perficiatur, id quod fieri poteſt labore & arte & diligentià, non ut ad populum ab iis omnibus fama perveniat, ſed ut in his ſtudiis populus ipſe verſetur.

40. Jam urbanam illam multitudinem, & eorum ſtudia, qui conciones tenent, quæ adeptus es in Pompeio ornando, Manilii causâ recipiendâ, Cornelio defendendo, excitanda nobis ſunt; quæ adhuc habuit nemo, quin idem ſplendorem omnium voluntateſque haberet. Efficiendum etiam illud, ut ſciant omnes, Cn. Pompeii ſummam erga te eſſe voluntatem; & vehementer ad illius rationes, te id aſſequi, quod petis, pertinere. Poſtremò tota petitio cura ut pompæ plena ſit, ut illuſtris, ut ſplendida, ut popularis; ut habeat ſummam ſpeciem ac dignitatem; ut etiam, si qua possit, in competitoribus tuis exsiſtat, aut ſceleris, aut libidinis, aut largitionis accommodata ad eorum mores infamia.

41. Atque etiam in hac petitione maximè videndum eſt, ut *Spes reipublicæ* bona de te sit, & honeſta opinio: nec tamen in petendo reſpublica capeſſenda eſt, neque in ſenatu, neque in concione: ſed hæc tibi ſunt retinenda; ut ſenatus te exiſtimet ex eo, quòd ita vixeris, defenſorem auctoritatis ſuæ fore; equites Romani, & viri boni & locupletes, ex vita acta te ſtudioſum otii ac rerum tranquillarum; multitudo, ex eo duntaxat, quòd oratione in concionibus ac judicio popularis fuiſti, te a ſuis commodis alienum non futurum.

XIV. Hæc mihi veniebant in mentem de duabus illis commonitionibus matutinis, quas tibi quotidie ad forum deſcendenti meditandum eſſe

dixeramus : *Novus sum ; Consulatum peto*. Tertium restat : *Roma est*, civitas ex nationum conventu constituta ; in qua multæ insidiæ, multa fallacia, multa in omni genere vitia versantur : multorum arrogantia, multorum contumacia, multorum malevolentia, multorum superbia, multorum odium ac molestia perferenda est. Video, esse magni consilii atque artis, in tot hominum cujusquemodi vitiis tantisque versantem, vitare offensionem, vitare fabulam, vitare insidias ; esse unum hominem accommodatum ad tantam morum, ac sermonum, & voluntatum varietatem. Quare etiam atque etiam perge tenere istam viam, quam instituisti ; excelle dicendo : hoc & tenentur Romæ homines, & alliciuntur, & ab impediendo ac lædendo repelluntur.

43. Et quoniam in hoc vel maximè vitiosa est civitas, quòd, largitione interpositâ, virtutis ac dignitatis oblivisci solet ; in hoc fac, ut te bene nôris, id est, ut intelligas, eum esse te, qui judicii ac periculi metum maximum competitoribus afferre possis. Fac, ut se abs te custodiri atque observari sciant : quum diligentiam tuam, quum auctoritatem vimque dicendi, tum profectò equestris ordinis erga te studium pertimescant. Atque hæc ita te volo illis proponere, non ut videare jam accusationem meditari, sed ut hoc terrore faciliùs hoc ipsum, quod agis, consequare. Et planè sic contende omnibus nervis ac facultatibus, ut adipiscamur, quod petimus.

44. Video, nulla esse comitia tam inquinata largitione, quibus non gratis aliquæ centuriæ renuntient suos magnopere necessarios. Quare, si advigilamus pro rei dignitate ; & si nostros ad summum studium benevolos excitamus ; & si ho-

minibus gratiosis ſtudiosiſque noſtri ſuum cuique munus deſcribimus ; & si competitoribus judicia proponimus, si ſequeſtribus metum injicimus, diviſores ratione aliquà coercemus ; perfici poteſt, ut largitio aut nulla fiat, aut nihil valeat.

45. Hæc ſunt, quæ putavi non meliùs ſcire me, quàm te ; ſed faciliùs his tuis occupationibus colligere unum in locum poſſe, & ad te perſcripta mittere : quæ tametsi ita ſcripta ſunt, ut non ad omnes, qui honores petant, ſed ad te propriè, & ad hanc tuam petitionem valeant ; tamen tu si quid mutandum eſſe videbitur, aut omnino tollendum, aut si quid erit præteritum, velim hoc mihi dicas : volo enim hoc commentariolum petitionis haberi omni ratione perfectum.

FINIS.

NOTANDA ET CORRIGENDA.

Prior numerus paginam indicat, alter lineam.

7, 1. *Quæcumque possent.* Ita cum Grutero Pearcius. Vulgò *quæcumque essent*, quod sanè jactantiùs quàm veriùs diceretur.

Ibid. 15. *Scientiæ cogitatione.* Ita plures mss. Alii, *scientiâ & cogitatione*, minùs nervosè, inquit Gruterus.

11, 23. *Quæcumque sit proposita.* Ita quidem codices: sed plures editi habent *posita*, & sic solet Tullius.

19, 9. *Manu' consertum*, pro *manus*, detractâ litterâ *s* ex more Ennii, cujus hæc sunt verba, & veterum poetarum. Pearcius dedit *manum consertum*.

Ibid. 14. *Jure suo physici vindicarent.* Ita e mss. & editis veteribus Pearcius. Recentiores dederunt *in suo genere physici, vindicarentque.*

20, 28. *Charmadas.* Ita hoc loco, & tribus sequentibus, restituit Pearcius, duobus mss. auctoribus, & aliis eódem alludentibus. Priùs legebatur *Carneades*, quod absurdum: neque enim Crassus aut Antonius Carneadem videre potuerunt, neque de eo tamquam de homine quem viderint, sed de quo audierint, loquuntur.

21, 4. *Peripatetici Critolai Diodorus.* Ita Gruteri & Pearcii codices. Inepta est vulgata Lectio, *Peripatetici Critolaus & Diodorus*: quis enim credat, ad annum urbis 643 quo Crassus quæstor fuit, vixisse Critolaum, qui senex unà cum Carneade & Diogene Legatus Romam venit anno urbis 599.

26, 16. *Atque sumendum.* Ita Jac. Gronovii & Pearcii codices. Vulgò *& assumendum.*

28, 27. *Quàm ipse, illa scire.* Ita mss. & Pearcius. Vulgò *quàm ipse ille scire.*

36, 20. *Huic ille respondebat.* Voculam *ille* omittunt vulgati, quam restituit Pearcius.

38, 11. *Quibus dicere.* Locus corruptus. Lambinus Hotomani conjecturam sequutus, dedit, *quibus adjicere.*

44, 29. *De me promisisse.* Ita plures mss. Gronovio & Pearcio inspecti. Vulgati, *a me prompsisse.*

46, 16. *Naturæ muneribus.* Hæc verba in vulgatis membro superiori annectuntur.

57, 13. *Atque id egisse.* Locus corruptus. Lambinus emendabat, *atque in artem redegisse*, aut *digessisse.*

59, 20. *Quum remiges inhibuerunt.* Lambinus & Pearcius edidere *sustinuerunt*, monente, ut existimant, ipso Cicerone, quem vide Lib. 13. ad Atticum, Epist. 21. ubi tamen Cicero loquitur de quodam loco Philosophicorum, in quo, pro *sustinere* assensionem, reposuerat, admonitu ipsius Attici, *inhibere.* Alia videtur esse hujus loci ratio.

64, 6. *Ain' tu.* Ita Lambinus, quod firmant Gruteri & Pearcii codices. Vulgò *an tu.*

71, 3. *Memoriâ esset proditum.* Lege *memoriâ sic esset proditum.*

91, 14. *Quem hominem probè.* Addunt vulgati *nosse &*, quas voces ignorant Gruteri & Pearcii codices.

94, 29. *Quum indotatam esse.* Addunt vulgati, *atque incomitatam*, quas voces ignorant Pearcii codices.

98, 12. *Juris incontroversi.* Ita Lambinus & Pearcius. Alii, *juris in controversiis*, & sic mſſ.

104, 2. *Quum ipsi sint peritissimi.* Lambinus dedit *imperitissimi* e conjectura, quam probat Pearcius.

112, 7. *Quamquam non ita.* Negationem Gruterus, & qui eum ſequuntur, malè ejiciunt, quam reſtituit Pearcius.

117, 24. *Ita me frater exoravit, ne ipſum quidem.* Ita Gruteri codex, quem ſequitur Pearcius. Vulgati, *ita frater exoravit meipſum, non quidem.*

120, 16. *Aut inopportunum tempus.* Ita Lambinus & Pearcius e mſſ. Vulgò *aut importunum.*

121, 21. *Ut, quemadmodum ... sic noſtri animi ... geſtiunt, ac ... cupiunt.* Vel delenda vocula *ut* cum Lambino, vel legendum, monente Pearcio, *geſtiant, ac ... cupiant.*

128, 15. *Veſtrum hoc totum.* Lege, *veſtrum eſſe hoc totum.*

131, 10. *Quamvis egregia sint.* Ita e ſuis Pearcius. Vulgati, *quamvis exigua sint.*

133, 6. *Hique etiam nunc.* Ita cum Pearcio e mſſ. dedimus pro vulgato *ii qui etiam nunc.*

136, 13. *Cantu .... colorari.* Celeberrimus Rollinus obſervat vix poſſe has voces ex rebus omnino diſparibus tranſlatas conjungi, aut cantum dici de ſcriptis. Locus eſt corruptus.

137, 6. *Ne quid veri.* Adde vocem omiſſam, *deinde ne quid veri.*

138, 3. *Aut monita.* Ita Gulielmii codices, pro vulgato *admonita.*

145, 3. *Neminem poſſe.* Vulgati addunt vocem *aptè*, quam ignorant codices Pearcii.

147, 14. *Tentabo quid eum deceat.* Pronomen *eum* cum Pearcio delevimus, volentibus mss. Infrà cum eodem Pearcio, & Jac. Gronovio dedimus, *omnia ſummè fecerit*, ubi vulgati *omnia ſumma*.

150, 8. *Fuſius.* Ita quidem codices & editi. Quidam tamen habent *Fusius.* Sed hîc & Libro 3, 5°. & de Claris Oratoribus 182 & 222 legendum videtur *Furius.* Notum eſt ex Quinctiliano 1, 4. *Valesios*, & *Fusios*, in *Valerios & Furios* veniſſe.

156, 26. *Definiatur.* Ita, teſte Grutero Pal. 2, ut volebat Manutius. Vulgò *uterque definiat.* Sed vocem *uterque* ignorant codices.

158, 6. *Quum plura.* Vulgati mendosè *complura.* Emendavit Pearcius e mſſ.

171, 1. *Vel acutè deſcribere.* Ita Pearcius, & sic codices & veteres editi: ineptè vulgati, *vel aptè deſcribere.*

172, 25. *Intra quas venere & perveſtiges.* Ita rectè Manutius & Gruterus, quos ſequitur Pearcius: hîc enim verba a venatione transferuntur. Vulgò, *intra quas venire debeas, ut perveſtiges.*

177, 6. *Nam omne quod eloquimur, eloquimur sic.* Alterum *eloquimur*, prætermiſſum a librario, ut ſæpe fit, quum idem verbum geminatur, reſtituit Petrus Faber, idque ſententia poſtulat, ut vidit Pearcius.

187, 14. *Aut ſperent.* Vulgò *aut ſpernant.* Emendarunt e mſſ. Lambinus & Pearcius. Iidem paulò pòſt dederunt e ſuis codicibus *deducantur*, pro vulgato *adducantur.*

188, 17. *Inclinantem impellere.* Debemus eruditissimo & celeberrimo viro Joan. Bapt. Crevier hanc emendationem, quam hujus loci ſententia flagitat, & adſtruunt ipſa Ciceronis verba, *si ſe*

dant, & quò impellimus inclinant. Vitiosa est, & a correctoris manu profecta vulgata lectio, *inclinantem erigere.*

199, 28. *Æquabilitatem communis juris.* Vocem *communis* cum Lambino & Pearcio delevimus. Infrà cum iisdem dedimus, *non esse tanta ulla merita*, pro vulgato *non esse tanti.*

201, 11. *Aliquid inflandum est.* Ita Pearcius e conjectura Gulielmii. Plerique codices habent *influendum.* Gruterus dedit *inflammandum*, Lambinus *infundendum.*

202, 24. *Inferenda.* Vox corrupta. Valkerus e conjectura reponebat *infirmanda.* Pearcius mallet *efferenda.* Hoc est vincenda, superanda, & sic in suis libris legebant Car. Stephanus & Calepinus.

205, 15. *Minimè.* Addunt vulgati, *mirum*, quam vocem auctoritate duorum mss. rectè delevit Pearcius.

215, 7. *Scurrile ridiculum.* Ita e suis codicibus Pearcius. Alii, *scurrile judicium.*

217, 7. *Me a te circumveniri.* Pearcius cum Stephano & Lambino dedit, *me a te non conveniri, sed circumveniri.*

221, 28. *Certè negaram.* Ita ex uno codice Pearcius. Alii *certè negaras.*

222, 32. *L. Ælius Lamia.* Ita legendum esse monuit Ursinus : & sic habent duo codices Pearcii. Vulgò, *L. Helvius Lamia.*

224, 29. *Tito Pinario.* Vulgò, *Testio Penario.* Ursinum sequimur. Pearcius conjicit *Testi Pinario.*

232, 9. *Et jocus est familiaris.* Hîc Turnebus e libris veteribus emendat, & senarium agnoscit : *Est jocus, est familia ; sapiens si algebis tremes.*

236, 20. *Tectissimum.* Ita Lambinus & Pear-

cius ex quibusdam suis. Gruterus maluit *rectissimum* : Clericus *cautissimum* : alii *lectissimum*.

237, 27. *Apud Græcos fertur.* Ita Pearcius. Vitiosè vulgati. *Ut apud Græcos.*

244, 26. *Non vis potiùs, quàm.* Ita Pearcii mss. & Gruteri. Vulgati, *non vis potiùs, sed.*

247, 7. *Nolle videantur.* Ita eorumdem Gruteri & Pearcii codices. Vitiosè vulgati, *velle videantur.*

255, 7. *Qui eas in se habent.* Voculas *in se* ignorant codices Pearcii.

Ibid. 17. *Ferunt enim aures.* Ita Victorius emendabat, & firmant Pearcii codices. Vitiosè vulgati, *feriunt enim aures.*

259, 13. *Unde discas.* Ita rectè Pearcius ex mss. quibusdam suis. Vulgò *unde dicas.*

260, 8. *Affigi.* Ita Pearcius. Vulgò *effingi.*

273, 20. *Audierit . . . possit.* Mallet Pearcius, *audierint . . . possint.*

275, 21. *Est etiam.* Legendum videtur cum Pearcio, *est tamen.*

280, 25. *In verbis & in sententiis eligendis, quàm eum, labor, &c.* Ita codices & veteres editi. Lambinus, & Pearcius ex unico codice minùs rectè, *in verbis, quàm in sententiis eligendis labor.*

285, 25. *Videtur imitari.* Ita Manutius, & veteres editi, quos sequitur Pearcius. Vitiosè vulgati, *videris imitari.*

294, 27. *Ac tandem.* Ita Lambinus & Clericus, pro vulgato, *attamen.*

297, 10. *Usque ad Socratem.* Ita Manutius & Lambinus ex mss. Alii mendosè, *usque ad Isocratem*, quos tamen sequitur Gruterus, ne scil. Lambini sententiæ accedat.

298, 8. *Quantum ipse forsitan.* Voculam *ipse*, malè hîc ex versu præcedenti repetitam, rectè delevit Pearcius.

300, 15. *In utramque partem sententiam.* Ita Gruteri & Pearcii codices. Vox *partem* malè omittitur in vulgatis.

301, 6. *Nemo rhetorum istorum.* Vulgò *oratorum.* Emendavit Pearcius. Hic enim agitur de Corace & Pamphilo.

303, 18. *Cuivis satis asper.* Mff. habent, *cujus*, aut *causis*, aut *cuivis*. Ultimum cum Lambino & Pearcio sequimur. Gruterus maluit *civis*.

313, 1. *Utuntur.* Nempe *rhetores*, quæ vox fortasse excidit.

316, 13. *In utriusque disputatione.* Ita e mff. suis Pearcius. Vulgati *in utrisque disputationibus*.

322, 29. *At utroque in genere.* Primam vocem ignorant Pearcii codices.

325, 31. *Philoctetæ.* Vulgò, *de Philocteta.* Codices Pearcii sequimur.

333, 3. *Iste circumvestit.* Mallet Pearcius *is se.*

Ibid. 27. *Sumpta ratione est.* Vitiosè in vulgatis, *summâ ratione est.*

334, 20. *Lumen radiatum.* Muretus variarum lectionum 11, 9. legendum putat, *radiantis*, quo nomine solem vocabant poëtæ veteres. Vide Oratore ad Brutum, 152.

338, 6. *Qui fuimus.* Ità codices & editi præter Pearcium, qui metri causà legit *fuvimus*: quâ voce usi sunt Plautus & Lucretius.

339, 12. *Endo pavimento.* Vide Oratore 149.

343, 3. *Quàm cavernæ.* Ita cum pluribus mff. Pearcius. Alii, *quàm carinæ*, aut *carina.*

353, 11. *Et ab re digressio.* Ita e pluribus suis

Pearcius. Alii *ab re non longa digressio* : ſed infrà appellatur *declinatio brevis a proposito*.

354, 12. *Effrenatio*. Ita e ſuis Pearcius, ut figura sit a præcedenti diſtincta. Alii legunt *effrenatior*, & ad vocem liberam referunt.

372, 28. *Volui id quidem efficere certè*. Voces *id & efficere*, tamquam ab indocta manu profectas, delebat Gulielmius.

374, 29. *Ausim*. Ita regius codex, cujus excerpta habuimus, & sic volebat Gulielmius, pro vulgato, *auſus sim*.

380, 2. *Quam nemo, meo quidem judicio, eſt poſtea conſecutus*. Ita idem codex regius pro vulgato, *quam nemo quidem, meo judicio, eſt poëta conſecutus*.

388, 24. *De plebe conſulem*. Vulgò *de plebe conſules*. Regius codex habet quod dedimus; idque Lambinus olim præceperat.

394, 6. *Ut aptior sit oratio*. Ita regius codex non ut vulgò, *& aptior sit oratio*.

395, 30. *Poſt Romam autem conditam*. Leve eſt, ſed hic eſt ordo verborum in regio codice.

401, 4. *In Silva sila*. Ita legit Turnebus ex mſſ. in quibus mendosè ſcribitur *in silva ſua*. Alii maluerunt *in silva Scantia*; quæ lectio longiùs abit a codicibus.

Ibid. 24. *In dicendo fortior*. Alii *ornatior*. Vox eſt in mſſ. *corrupta*. Gronovius ſuſpicatur legendum *in dicendo altior*. Infrà pro vulgatorum *comperendinatûs*, dedimus ex codice regio *comperendinatum* : & sic volebat Corradus.

404, 17. *Plerumque contingit*. Ita codex regius. Vulgati *contigit*.

410, 22. *Quod tribuebat*. Ita dedimus ex codice

ce regio. Vulgati minùs rectè, *quæ tribuerat.*

413, 26. *Scis tamen esse exile.* Ita plerique codices, idque prætulimus vulgato, *sed tamen exile.*

421, 10. *Sed hæc mea culpa est.* Ita libri veteres. In quibusdam editis legitur, *sed nec mea culpâ est:* quam lectionem a Rivio profectam arripuit Lambinus: sed id rectè Corrado videtur ita sine joco frigidè dici, ut ne cum joco quidem satis probari possit.

426, 6. *Versabatur.* Vulgò *vertebatur.* Sequimur codicem regium.

436, 6. *Qui scriptitavit orationes multis.* Ita rectè codex regius. Alii, librariorum errore non insolito, habent *orationes multas.* Vide infrà 206.

449, 18. *Ab integro.* Dedimus ex regio codice *de integro.*

454, 30. *Illuminatam.* Grutero non displicet Lambini conjectura reponentis *illiminatam.*

465, 30. *Et cetera.* Dele conjunctionem.

469, 11. *Quasi secundarum.* Scil. *partium.* Vox a theatro sumpta. Ita omnes libri veteres, quos Lambinus secutus est. Gruterus, invitis codicibus, maluit *secundarius.*

471, 5. *Nihil in causis versati.* Rivius & Lambinus reponunt *nonnihil.*

472, 15. *Quum liceat.* Rectum videtur, *quantùm liceat.*

473, 9. *Queri posset.* Ita codex regius, pro vulgato, *queri possit.*

474, 8. *Nunc pro relicto est habendum.* Lambinus reponit, *non pro derelicto.* Quid si legamus cum nota interrogationis, *num pro relicto est habendum?* hoc est, pro re, quæ relicta & negligenda sit.

476, 29. *A. C. Rusio.* Pighii verisimilis conjectura reponentis, *a C. Erucio*, qui accusator Roscii Amerini.

479, 31. *Nec augeamus dolorem.* Hanc regii codicis lectionem prætulimus vulgatæ, *ne augeamus.*

485, 16. *Sic ageres? præsertim quum istâ eloquentiâ aliorum &c.* Lambinus levi transpositione locum restituit: *sic ageres, præsertim istâ eloquentiâ? quum aliorum &c.*

487, 3. *Hunc nomen honoris, non honorem, adeptum puto.* Hic est vocum ordo in regio codice, melior quàm in vulgatis; *hunc nomen honoris adeptum, non honorem puto.*

495, 10. *Pepulisti.* Ita Victorius e mss. in quibus vitiosè scribitur, *depulisti.* Manutius & Lambinus dederunt *detulisti*, quod rectè improbant Gronovii.

503, 13. *Corpori.* Vitiosè in plerisque editis legitur *corporis.*

510, 16. *Ab armatorum impetu.* Lambinus maluit *ab amatorum impetu.*

512, 15. *Ut numerarer in multis.* Hæc mutila esse, nemo non videt: pauca tamen deesse videntur.

515, 5. *Quòd magis est tractatum a Latinis.* Quum poëma magis tractatum sit a Latinis. Ita lectionem omnium mss. interpretatur Turnebus. Muretus verba refert ad poëma dithyrambicum, & e conjectura reponit, *quod magis est tractatum a Græcis, quàm a Latinis.*

518, 5. *Sed qui catenus valuerunt.* Ita Gulielmius ex quibusdam mss. Alii mendosè, *sed quatenus valuerunt*, quæ est vulgata lectio.

521, 27. *Cum Placidejano.* Leve est; sed ita gladiatorem hunc vocat Horatius satir. 2, 7. vulgò Pacidiano.

522, 6. *Nec Andromacham igitur.* His Vict. Manut. & Gruterus præponunt, *iidem Andriam &c.* quam verborum trajectionem sustulit Lambinus.

Ibid. 22. *Qui a senatu, in senatu: Demosthenes.* Ita ex emendatione Mureti & Fabri edidit Olivetus; & hanc lectionem confirmant verba ipsa legis Atticæ, quam hic Cicero respicit. Vulgati prorsus mendosè, *quia in senatu Demosthenes.*

525, 6. *Addisceres.* Vulgò *adjicerem.* Sequimur Lambinum, qui in duobus mss. legi testatur, *addiscerem.* Veteres editi habent *adjiceres.*

526, 9. *Habes enim ea, quæ novi.* Quæ mihi nota sunt. Ita Muretus, deletâ voce *habuerunt*, quam de suo librarii addiderant. Hac retentâ Lambinus negationem inserit: Facciolatus pro *novi* reponit *nulli*, uterque parum feliciter.

527, 7. *Nam P. Galbam.* Vulgò, *jam.* Muretum & Lambinum sequimur.

Ibid. 24. *De machinis.* De catasta, ubi servi vendebantur. Palermus legebat, *decem drachmis emit.*

Ibid. 29. *Primùm nobilitate eadem, &c.* Ex Puteani emendatione locum hunc dedimus, in mss. & editis vulgò corruptissimum: *primùm nobilitate eadem quâ Catilina. Num majore? non, sed virtute: quamobrem, quod inanius, umbram, &c.* Puteano præiverat Muretus, sed in extremis hæserat.

528, 12. *Vitibus.* Vulgò, virgis. Corr領exit Turnebus e mss.

529, 23. *Quin te dignum arbitretur.* Ita Turnebi codices. Vulgati habent, *qui non te dignum &c.*

530, 9. *Esse non amicos.* Ita Turnebus. In vulgatis deest particula negans.

Ibid. 29. *Et quàm amplissimum.* Ita Muretus & Turnebus. Alii *fidelissimum*, aut *felicissimum.*

531, 6. *Qui abs te tribum aut centuriam &c.* Ita ut dedimus, habet Turnebi vetus liber, multò integriùs, quàm in vulgatis, *qui tribuent centuriam, quòd abs te beneficium &c.*

Ibid, 21. *Orchinii*, Cujus mentio est in Cluentiana. Ita Turnebus pro vulgato *Orcinini*. Infrà cum eodem Turnebo dedimus, *ab iis qui debent*. Vulgò *ab iis quod debent*.

532, 1. *Et quemadmodum nemini illorum ulla in re umquam, &c.* Ita Muretus & Turnebus, pro vulgato, *& quemadmodum, quod memini, nulla in re illis umquam, &c.*

533, 1. *In suis vicinitatibus*. Vulgò, *civitatibus*. Emendavit e suo codice Turnebus.

534, 4. *Non modò assequi*. Vulgati malè, & invitis codicibus, *non modò non assequi*.

Ibid. 13. *Ut quidem homo nequam, iners*. Ita Turnebus & Gulielmius. Vulgati, *itaque ut homo iners*.

Ibid. 32. *Tributim descriptam*. Ita Turnebi liber. Vulgò, *tibi distributam*.

535, 8. *Abunde consequere*. Ita Gronovii codices. Turnebi liber habet, *habenda consequere*. Quidem editi omittunt vocem *abunde*.

Ibid. 24. *Aut vicinitatis*. Ita codices. In editis malè *aut civitatis*.

Ibid. 27. *Primùm cognoscis equites .... deinde adepti ... deinde habes*. Ita Turnebiani codices. Vulgati ex correctoris manu, *primùm cognoscendi sunt equites ..... deinde adipiscendi ..... deinde habebis*.

536, 26. *Audieris fucum ... facere velle, aut senseris*. Ita Turnebus. Vulgati omittunt vocem *audieris*.

538, 9. *Officio futurum.* Addunt vulgati, *spondeto.* Quam vocem ignorat Turnebi vetus liber. Infrà ex eodem libro dedimus *inservito ratione*, pró vulgato, *inservi oratione.*

539, 5. *Nusquam discedere.* Ita mss. vulgati, *nusquam deesse.*

Ibid. 10. *Si abs te non sit rogatum.* Rectè Palermus delet negationem.

Ibid. 30. *Haud injucundè neges.* Ita proximè ad suum codicem Turnebus. Lambinus multis additis legit, *ut id aut jucundè promittas, aut ingenuè neges.*

540, 3. *Exsarturum.* Est a Lambino, probatque Muretus : neque tamen Grutero displicet Turnebiani codicis lectio, *exaucturum.* Malè editi veteres *exacturum.*

541, 6. *Iis qui negent, quam ei quem videant.* Ita Mureti liber. Vulgati, *ei qui neget, quàm iis &c.*

Ibid. 32. *Bene ut omnes loquantur, & existiment.* Ita Turnebi codices. Vulgò, *bene omnes loqui & existimare.*

INDICULUS AUCTORUM,

Quos in lucem edidit J. BARBOU, quorumque Editio locupletatur quum egregiis diagrammatibus, tum emendatissimis viticulis, a celebratissimo D. COCHIN, aliisque celeberrimis Magiſtris exaratis.

Catullus, Tibullus & Propertius, *in*-12.
Lucretius, *in*-12.
Virgilius, 3 *vol. in*-12.
Horatius, *in*-12.
Juvenalis & Persius, *in*-12.
Phædri Fabulæ, *in*-12.
Martialis Epigrammata, 2 *vol. in*-12.
Bezæ, Mureti & J. Secundi, Juvenilia, *in*-12.
Sarcotis, Carmen P. Maſenio Auct. *in*-12.
Plauti Comœdiæ, 3 *vol. in*-12.
Sarbievii, Casimiri, Carmina, *in*-12.
P. Desbillons Fabulæ, *in*-12.
Cæſaris Commentaria, 2 *vol. in*-12.
Cornelius Nepos, *in*-12.
Salluſtius, *in*-12.
Velleius Paterculus, *in*-12.
Eutropius, *in*-12.
Quintus Curtius, *in*-12.

Cornelius Tacitus, 3 *vol. in*-12.
Selecta Senecæ philoſophi Opera, *in*-12.
Imitatio Chriſti, ex recenſione J. Valart, *in*-12.

SUB PRELO.

Ciceronis Opera, *in*-12.
Juſtinus, *in*-12.
Novum Jeſu-Chriſti Teſtamentum, *in*-12.
Plinii Naturalis Hiſtoria, *in*-12.
Titus Livius, *in*-12.

Reliqui Auctores ſingulis annis ab eodem Bibliopola prelo ſubjicientur.

